คติความเชื่อเรื่องพระราหูในวัฒนธรรมลาวในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

โดย

นางสาวขนิษฐา มากทวี

การค้นคว้าอิสระนี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาโบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์

ภาควิชาโบราณคดี

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

ปีการศึกษา 2553

ลิขสิทธิ์ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

คติความเชื่อเรื่องพระราหูในวัฒนธรรมลาวในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

โดย
นางสาวขนิษฐา มากทวี

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

การค้นคว้าอิสระนี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาโบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์
ภาควิชาโบราณคดี
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร
ปีการศึกษา 2553
ลิขสิทธิ์ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

THE CONCEPT OF "RAHU" DEMON IN LAO CULTURE IN NORTH-EASTERN THAILAND

By

Khanittha Marktawee

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

An Independent Study Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements for the Degree

MASTER OF ARTS

Department of Archaeology

Graduate School

SILPAKORN UNIVERSITY

2010

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร อนุมัติให้การค้นคว้าอิสระเรื่อง " คติความเชื่อเรื่องพระราหูในวัฒนธรรมลาวในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ " เสนอโดย นางสาวขนิษฐา มากทวี เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาโบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์

…….....

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ปานใจ ธารทัศนวงศ์)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

วันที่.....เดือน..... พ.ศ.....

อาจารย์ที่ปรึกษาการค้นคว้าอิสระ

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.จิรัสสา คชาชีวะ

คณะกรรมการตรวจสอบการค้นคว้าอิสระ

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

..... ประธานกรรมการ

(ศาสตราจารย์ ดร.ผาสุข อินทราวุธ)

...../...../.....

..... กรรมการ

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.จิรัสสา คชาชีวะ)

...../...../.....

49101302 : สาขาวิชาโบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์
คำสำคัญ : พระราหู, เทพนพเคราะห์, ภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย, วัฒนธรรมลาว

ขนิษฐา มากทวี : คติความเชื่อเรื่องพระราหูในวัฒนธรรมลาวในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ. อาจารย์ที่ปรึกษาการค้นคว้าอิสระ : ผศ.ดร.จิรัสสา คชาชีวะ. 163 หน้า.

วัตถุประสงค์สำหรับการค้นคว้าอิสระฉบับนี้เป็นการศึกษาคติความเชื่อเรื่องพระราหูในวัฒนธรรมลาวในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ทั้งนี้สืบเนื่องจากพระราหูเป็นหนึ่งในเทพนพเคราะห์อันเป็นที่รู้จักกันดีในประเทศอินเดียและปรากฏอิทธิพลในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เป็นเวลาช้านาน ปรากฏการณ์ทางธรรมชาติที่เกี่ยวข้องกับพระราหูคือสุริยคราสและจันทรคราส ในกลุ่มชนชาติไท ชาวลาว และ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือเรียกสิ่งที่เกิดขึ้นว่ากบกินเดือนโดยปรากฏหลักฐานทางโบราณคดีเป็นเวลาช้านาน อย่างไรก็ตามหลังจากที่พุทธศาสนาและศาสนาพราหมณ์เข้ามาในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ชาวพื้นเมืองจึงนำความเชื่อในเรื่องของกบกินเดือนผสมผสานเข้ากับพระพุทธศาสนาและศาสนาพราหมณ์ ด้วยเหตุนี้ทำให้มีการค้นพบรูปแบบการสร้างพระราหูตกแต่งอยู่ในพุทธสถานและเทวสถาน

จากการวิเคราะห์หลักฐานทางโบราณคดีที่พบชี้ให้เห็นว่ารูปแบบของพระราหูของภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทยมีความเชื่อมโยงกับวัฒนธรรมลาวโดยเฉพาะจากเมืองหลวงพระบางและเมืองเวียงจันทน์ อันเป็นการแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของวัฒนธรรมทั้งสองที่มีมาอย่างยาวนาน

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

ลายมือชื่อนักศึกษา.....

ลายมือชื่ออาจารย์ที่ปรึกษาการค้นคว้าอิสระ .....

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

49101302 : MAJOR : HISTORICAL ARCHAEOLOGY
KEY WORD : RAHU , NAVAGRAHA, NORTHEASTERN THAILAND, LAOS CULTURE
KHANITTHA MARKTAWEE : THE CONCEPT OF "RAHU" DEMON IN LAO CULTURE IN NORTH-EASTERN THAILAND. INDEPENDENT STUDY ADVISOR : ASST.PROF.JIRASSA KACHACHIVA, Ph.D.. . 164 pp.

The aim of this research is to study the concept of Rahu in Laos culture especially in Northeastern Thailand. Rahu is one of the navagraha who is well-known in India and influenced through out Southeast Asia for a long time. The nature phenomenon which concerned with Rahu is “Lunar Eclipse”. An indigenous mythology of lunar eclipse of Tai group, include laos and northeastern Thai, called “Frog eat moon” (Kop Kin Duen) apprented for long time witnessed by the archaeological evidences. After the coming of Brahmanism and Buddhism in Southeast Asia, they combined the beliefs about Rahu together. That’s why we found “Rahu”, in several forms, decorated in temples and shrines of those two religions.

From the comparative study of the archaeological evidences, it indicate that forms of Rahu in Northeastern Thailand linked with Laos culture especially in Luang Prabang and Vientiane.

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

Department of Archaeology Graduate School, Silpakorn University Academic Year 2010
Student's signature .....
Independent Study Advisor's signature .....

กิตติกรรมประกาศ

การค้นคว้าอิสระฉบับนี้จะไม่สามารถที่จะสำเร็จลงได้หากไม่ได้รับการสนับสนุนที่ดีจากครอบครัวของข้าพเจ้า นั้นคือ คุณพ่อ และ คุณแม่ พี่ชาย ทั้งนี้ต้องขอขอบพระคุณในความกรุณาของท่านอาจารย์ที่ปรึกษาผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.จิรัสสา คชาชีวะ ที่ให้ความกรุณาในการตรวจทานและแก้ไขรายงานฉบับนี้หลายรอบจนรายงานฉบับนี้มีความสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น นอกจากนี้ดิฉันต้องขอกราบของพระคุณท่านศาสตราจารย์ ดร.ผาสุข อินทราวุธ ที่กรุณาให้คำชี้แนะในด้านของการจัดหาข้อมูลและแนวทางสำหรับรายงานฉบับนี้ อันเป็นแรงผลักดันให้ดิฉันมีวิธีการคิดในการทำรายงานอย่างถูกต้องและมีกระบวนการ

ขอขอบพระคุณ อาจารย์ชอบ ผู้เชี่ยวชาญวัฒนธรรมลาว ของจังหวัดขอนแก่น ที่ให้ข้อมูลและพื้นฐานทางด้านความเชื่อของชาวอีสานภายใต้อิทธิพลวัฒนธรรมลาว โดยแนะนำการเดินทางเพื่อค้นหาข้อมูลในประเทศลาว และชี้แนะบุคคลที่มีความเชี่ยวชาญในแต่ละด้านทำให้ดิฉันสามารถข้อมูลนำข้อมูลเหล่านี้มาใช้ในประกอบการอธิบายตำนานความเชื่อของพระราหูตามรูปแบบวัฒนธรรมลาวได้อย่างชัดเจนอันเป็นประโยชน์ช่วยทำให้ข้อมูลในการวิจัยมีความสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น

ขอขอบคุณในทุกๆ กำลังใจของเพื่อนๆ คุณ ศิริพร คุณมุจรินทร์ คุณศรัณย์ มะกรูดอินทร์ และ คุณพงษ์ศักดิ์ นิลวร ที่ถือได้ว่าเป็นบุคคลสำคัญที่ช่วยทำให้รายงานฉบับนี้สมบูรณ์มากยิ่งขึ้น โดยช่วยในการตรวจสอบและแก้ไขรายงานหลายรอบและแนะนำแนวการในการทำรายงานทำให้ได้รายงานที่มีกระบวนการทำรายงานที่ถูกต้อง รวมทั้งคุณรับอรุณ บุญขยัน ผู้รวมเดินทางไปค้นหาข้อมูลที่ประเทศลาวด้วยกันนับเป็นการเดินทางที่สนุกและคุ้มค่าเป็นสำหรับข้อมูลที่ได้รับเป็นอย่างมาก

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	จ
กิตติกรรมประกาศ	ฉ
สารบัญภาพ	ฌ
บทที่	
1 บทนำ	1
ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	1
วัตถุประสงค์ของการศึกษา	9
ขอบเขตการศึกษา	9
ขั้นตอนการศึกษา	9
แหล่งข้อมูลในการศึกษา	10
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	10
2 คติความเชื่อและประติมานวิทยาของพระราหูในอินเดียและเอเชียตะวันออกเฉียงใต้	12
คติความเชื่อและตำนานพระราหู	13
ประติมานวิทยาในการสร้างพระราหูในกลุ่มเทพนพเคราะห์	23
พระราหูในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้	33
พระราหูในกัมพูชา	37
พระราหูในเวียดนาม	44
พระราหูในประเทศไทย	45
3 คติความเชื่อพระราหูในลาวจากหลักฐานทางโบราณคดี	56
ความเป็นมาของอาณาจักรล้านช้าง	56
วัฒนธรรมและคติความเชื่อในประเทศลาว	62
ศาสนาพราหมณ์	62
พุทธศาสนา	66
ความเชื่อในเรื่องผีแถนหรือผีฟ้า	73
คติความเชื่อเกี่ยวกับพระราหูในวัฒนธรรมลาว	81

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

บทที่ หน้า
คติการสร้างพระราหูในวัฒนธรรมลาวจากหลักฐานทางโบราณคดี..... 83
4 คติความพระราหูในภาคตะวันออกเฉียงเหนือจากหลักฐานทางโบราณคดี 94
ลำดับพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ 95
ตำนานสุริยคราสจันทรคราสของพระราหูในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ..... 97
คติการสร้างพระราหูจากหลักฐานทางโบราณคดีก่อนพุทธศตวรรษที่ 19..... 106
วัฒนธรรมลาวในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ..... 116
คติการสร้างพระราหูในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือจากหลักฐานทางโบราณคดี
ช่วงพุทธศตวรรษที่ 19 เป็นต้นมา..... 119
ประติมากรรมพระราหู 121
จิตรกรรมพระราหู 132
ความเป็นมาของการแกะลาตาเดียว 135
5 บทวิเคราะห์ 141
6 บทสรุป……... 155
บรรณานุกรม 157
ประวัติผู้วิจัย 164

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

สารบัญภาพ

ภาพที่		หน้า
1	พระคเณศร่วมกับพระราหูสลักรวมกับเทพนพเคราะห์ เมืองกันทิฆิ แคว้นเบงกอล ...	26
2	ภาพสลักพระคเณศ เทพนพเคราะห์ และ นารายณ์อวตาร พบแคว้นพิหาร.....	27
3	ทับหลังรูปเทพนพเคราะห์ร่วมกับพระคเณศ พระลักษมีและพระสรัสวตีพบที่ แคว้นอุตตรประเทศ	27
4	เทพนพเคราะห์ จากวัด Daksha prajapati temple จากแคว้นอุตตรประเทศ.....	28
5	ภาพสลักเทพนพเคราะห์ ศิลปะอินเดียภาคเหนือ.....	28
6	ทับหลังรูปเทพนพเคราะห์จากเทวสถานราชารานี (Râjârânî Temple) สกุลช่างโอริสสา สมัยราชวงศ์คงคา พุทธศตวรรษที่ 16.....	29
7	ทับหลังรูปพระราหูเทพนพเคราะห์จากเทวสถานปรราช (Pararâj Temple) โอริสสา สมัยราชวงศ์คงคา.....	29
8	ทับหลังรูปพระราหูในเทพนพเคราะห์จากเทวสถานชัมพิสุ (JambisuTemple) สกุลช่างโอริสสา สมัยราชวงศ์คงคา	30
9	ภาพสลักพระราหูในกลุ่มเทพนพเคราะห์ ปัจจุบันจัดแสดงในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ กรุงนิวเดลี ประเทศอินเดีย กำหนดอายุราวพุทธศตวรรษที่ 13	30
10	ภาพสลักพระราหูในเทพนพเคราะห์ พบที่พลุรฆาต เมืองทินัชปุระกำหนดอายุในสมัยคุปตะตอนปลาย.....	31
11	เสารปิฐะ พบที่รัฐอานธรประเทศกำหนดอายุสมัยราชวงศ์ปัลลวะ-โจฬะ กำหนดอายุราวพุทธศตวรรษที่ 18.....	32
12	เสารปิฐะ พบที่รัฐอานธรประเทศกำหนดอายุสมัยราชวงศ์ปัลลวะ-โจฬะ กำหนดอายุราวพุทธศตวรรษที่ 18.....	32
13	ราหูพยายามที่จะจับพระอาทิตย์และพระจันทร์ เมืองโกนารัก พุทธศตวรรษที่ 18 .	33
14	ภาพสลักเทพนพเคราะห์ในช่วงแรกที่พบในเขมร สลักเรียงเก้าองค์ ประทับยืน ศิลปะสมัยก่อนเมืองพระนคร ศิลปะสมโบไพรกุก	38
15	ภาพกลุ่มเทพ 9 องค์ จากปราสาทไลเลย ประเทศกัมพูชาปัจจุบันจัดแสดงอยู่ที่ พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติพระนคร กำหนดอายุศิลปะพระโค	40
16	ภาพกลุ่มเทพ 9 องค์ ปราสาทออกยม พ.ศ.1544 ปัจจุบันจัดแสดงอยู่ที่ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เมืองพระนคร	41

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

ภาพที่		หน้า

17 ภาพสลักทับหลังจำหลักรูปเทพเจ้า 9 องค์ จากปราสาทบากอง ประเทศกัมพูชา..... 42

18 ทับหลังจำหลักรูปเทพ 9 องค์ จากปราสาทกุกโรการ์ เมืองกำปงธม ประเทศ กัมพูชา กำหนดอายุราวครึ่งแรกของพุทธศตวรรษที่ 16..... 43

19 ภาพสลักพระราหูรวมในภาพสลักกลุ่มเทพ 9 องค์ ประเทศ กัมพูชา พุทธศตวรรษที่ 17..... 44

20 ภาพสลักเทพนพเคราะห์บนศิลา 9 องค์ จากเมืองตราเกียว ประเทศเวียดนาม พุทธศตวรรษที่ 15 ปัจจุบันจัดแสดงพิพิธภัณฑ์ ประเทศเวียดนาม เมืองโฮจิมินห์..... 45

21 เหรียญเงินตราสังข์/ศรีวัตสะ อายุสมัยทวารวดี..... 47

22 เหรียญเงินตราสังข์ / ศรีวัตสะ อายุสมัยทวารวดี..... 48

23 เหรียญเงิน สมัยทวารวดี..... 49

24 เหรียญเงินตราสังข์ / ปูรณกลศ (หม้อน้ำ)สมัยทวารวดี..... 50

25 ภาพกลักพระราหู และ พระเกตุ จากปราสาทศิลปะขอมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 15 เป็นต้นมา..... 51

26 พระราหูปูนปั้น จากวัดพระศรีมหาธาตุเชลียง อำเภอ ศรีสัชนาลัย จังหวัดสุโขทัย . ปลายพุทธศตวรรษที่ 18..... 51

27 ภาพสลักพระราหูอมพระอาทิตย์ และ พระจันทร์ บริเวณหน้าบัน พระอุโบสถ วัดหน้าพระเมรุ จังหวัดพระนครศรีอยุธยากำหนดอายุราวพุทธศตวรรษที่ 20 52

28 ภาพสลักพระราหูปูนปั้น หน้าบันอุโบสถวัดท่าหลวง จังหวัดอ่างทอง สมัยอยุธยาตอนปลาย..... 52

29 ลายหน้าบันพระราหูหน้าอุโบสถ วัดยางสุทธาราม ธนบุรี สมัยอยุธยาตอนปลาย.. 53

30 ภาพราหูอมจันทร์ ด้านหลังตู้พระธรรม จากวัดใหญ่สุวรรณาราม จังหวัดเพชรบุรี พุทธศตวรรษที่ 24..... 54

31 ภาพจิตรกรรมพระราหู จากวัดเสด็จ อำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม พุทธศตวรรษ ที่ 24..... 55

32 ภาพแผนที่อาณาจักรล้านช้างในอดีตจะสังเกตว่าส่วนหนึ่งของเมืองจำปาศักดิ์ อยู่ในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย..... 56

33 ภาพสลักเล่าเรื่องการกวนเกษียรสมุทรหน้าบันของมุขด้านทิศเหนือที่อาคาร ศาสนสถานประธานวัดภู..... 65

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

ภาพที่		หน้า

34 ภาพสลักสทาศิวะ แวดล้อมด้วยพระพรหม และ พระนารายณ์ ที่วัดภู..... 66

35 ประติมากรรมสลักนูนสูงพระพุทธรูปขนาดใหญ่ 2 องค์ สันนิษฐานว่าสร้างในพุทธศตวรรษที่ 21 67

36 รูปเหมือนพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 หินทรายสลัก หน้าตักกว้าง 1 เมตร จากเมืองชายฟอง พุทธศตวรรษที่ 18..... 69

37 ภาพในห้องกลางที่ประดิษฐานพระพุทธรูป สร้างขึ้นหลังจากอิทธิพลของศาสนาพราหมณ์ 70

38 พระพุทธรูปที่สันนิษฐานกันว่าร่วมสมัยกับสุโขทัย ที่แหล่งโบราณคดีเมืองชายฟอง. 70

39 พระบาง พระพุทธรูปปางห้ามญาติองค์นี้มีความสูง 83 เซนติเมตร 72

40 หินดาว จากภูข้าวลีบ เมืองหลวงพระบาง อายุราว 3,000 ปี มาแล้ว..... 76

41 หินดาว จากภูข้าวลีบ เมืองหลวงพระบาง อายุราว 3,000 ปี มาแล้ว 77

42 หินดาว จากภูข้าวลีบ เมืองหลวงพระบาง อายุราว 3,000 ปี มาแล้ว 77

43 ภาพหน้ากลองมโหระทึกที่เมืองเวียงจันทน์ ประเทศลาว มีอายุตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 3-24 79

44 ประติมากรรมลอยตัวรูปกบบนส่วนหน้ากลองมโหระทึกที่เมืองเวียงจันทน์ ประเทศลาว 80

45 ภาพสลักทับหลังเหนือประตูกลาง ภาพพระอินทร์ทรงช้างไอยราพตประทับเหนือหน้ากาลพุทธศตวรรษที่ 16 85

46 ทับหลังทางด้านใต้ของมุขกลางอาคารศาสนสถานประธานวัดภู พุทธศตวรรษที่ 16 . 86

47 ภาพสลักปูนปั้นของพระราหู บริเวณหน้าบันอุโบสถวัดเชียงทอง เมืองหลวงพระบาง อายุราวพุทธศตวรรษที่ 21 ตอนต้น 87

48 ประติมากรรมพระราหูแบบประดับช่องลม จากวัดสีพุดทะบาดทิบพาราม เมืองหลวงพระบาง อายุราวพุทธศตวรรษที่ 23..... 88

49 ประติมากรรมพระราหูแบบประดับช่องลม วัดอาราม เมืองพระบาง กำนดอายุราวพุทธศตวรรษที่ 23 89

50 ภาพพระราหูสลักไม้บริเวณหน้าบัน วัดใหม่สุวันพุทาราม พุทธศตวรรษที่ 23 เมืองหลวงพระบาง..... 90

51 ภาพพระราหูสลักไม้บริเวณส่วนประดับอาคาร วัดน้อยสีคุน เมืองแขวงหลวงพระบาง พุทธศตวรรษที่ 23 90

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

ภาพที่ หน้า

52 ภาพพระราหูสลักไม้ บริเวณหน้าบันอุโบสถ วัดสีบุญหวน เมืองหลวงพระบาง พุทธศตวรรษที่ 24 91

53 ประติมากรรมพระราหูแบบประดับช่องลม พบที่บริเวณฐานอุโบสถหอพระแก้ว เมืองเวียงจันทน์ ประเทศลาว กำหนดอายุราวพุทธศตวรรษที่ 24 92

54 ภาพราหูอมจันทร์จากวัดเชียงควน นครเวียงจันทน์ ประเทศลาว พุทธศตวรรษที่ 25 .. 92

55 กลองมโหระทึกที่วัดมัชฌิมาวาส จังหวัดมุกดาหาร ลักษณะหน้ากลองมโหระทึก ราวพุทธศตวรรษที่ 1-6 98

56 ด้านหน้ากลองมโหระทึก เป็นภาพดวงอาทิตย์ตรงกลาง วัดมัชฌิมาวาส จังหวัด มุกดาหาร พุทธศตวรรษที่ 1-6 99

57 กลองมโหระทึกที่บ้านชีทวน ตำบลชีทวน อำเภอเขื่องใน จังหวัดอุบลราชธานี กำหนดอายุสมัยประมาณ 200 ปีก่อนพุทธกาล-พุทธศตวรรษที่ 2 99

58 ลายดาว หรือดวงอาทิตย์ 14 แฉก ที่ปรากฏบนหน้ากลองมโหระทึก ที่พบที่จังหวัด อุบลราชธานี 100

59 กลุ่มเทพ 9 องค์ ปราสาทกำแพงใหญ่ บ้านกำแพง อำเภอ อุทุมพรพิสัย จังหวัด ศรีสะเกษ 110

60 แผ่นศิลาจำหลักรูปเทพ 9 องค์ ปราสาทเปือยน้อย อำเภอเปือยน้อย จังหวัด ขอนแก่น กำหนดอายุในศิลปะแบบปาปวน เทพทั้ง 9 องค์ 110

61 ทับหลังรูปเทพ 9 องค์ เกลียงสลักเป็นรูปเทพเจ้าเก้าองค์ภายในซุ้มจาก ปราสาท บ้านเบ็ญอำเภอเดชอุดม จังหวัดอุบลราชธานีกำหนดอายุในศิลปะแบบ พระราชวังหลวง 111

62 ภาพสลักกลุ่มเทพ 9 องค์ จาก วัดปรางค์ หรือวัดกลาง จังหวัดนครราชสีมา อายุ สมัยปาปวน 112

63 ภาพสลักกลุ่มเทพ 9 องค์ จากเทวสถานพระนารายณ์ อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา กำหนดอายุในศิลปะแบบปาปวน สลักเป็นรูปเทพเจ้าเก้าองค์ภายในซุ้ม..... 113

64 แผ่นศิลาจำหลักรูปเทพ 9 องค์ ปัจจุบันจัดแสดงที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ มหาวีระวงศ์ จังหวัดนครราชสีมา 114

65 ภาพจำหลักศิลาชำรุดรูปเทพ 9 องค์ จากปราสาทพนมรุ้ง อำเภอเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดบุรีรัมย์ 115

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

ภาพที่		หน้า

66 ภาพจำหลักศิลาชำรุดรูปเทพ 9 องค์ จากปราสาทพนมรุ้ง อำเภอเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดบุรีรัมย์ 115

67 ภาพจิตรกรรมพระยาคันคาก ที่ปรากฏ วัดป่าเรไร (วัดบ้านหนองพอก) บ้านนาคำพอก อ.ดงบัง อ.นาดูน จังหวัดมหาสารคาม 119

68 ประติมากรรมราหูอมจันทร์ วัดกลาง อำเภอนางรอง จังหวัดบุรีรมย์ พุทธศตวรรษที่23..... 123

69 ประติมากรรมปูนปั้นพระราหูบริเวณซุ้มหน้าต่าง ปั้นเป็นรูปราหูอมจันทร์ใส่ช่องโค้งครึ่ง สิมวัดกลาง อำเภอท่าอุเทน จังหวัด นครพนม พุทธศตวรรษที 24... 124

70 บานประตูสลักไม้ ประติมากรรมราหูอมจันทร์ และ กนกเครือวัลย์ บริเวณบานประตูด้านขวา วัดสุวรรณาวาส อ.กันทรวิชัย จ.มหาสารคามพุทธศตวรรษที่ 24..... 125

71 ลวดวายปูนปั้นซุ้มประตูโค้งครึ่งวงกลม ยอดฉัตรย่อมุม 3 ชั้น มีนาคเลื้อยรองรับทางซ้าย และทางขวา หัวนาคทับอยู่บนตัวหงส์ ตรงกลางปั้นเป็นรูปราหูอมจันทร์ จากสิมวัดร้างข้างวัดผดุงสุข พุทธศตวรรษที่ 24 126

72 ประติมากรรมราหูแบบประดับช่องลม วัดศรีมหาโพธิ์ จังหวัดมุกดาหาร พุทธศตวรรษที่ 24 127

73 ประติมากรรมปูนปั้นพระราหูในบริเวณประตูหอแจก วัดศรีมังคลาราม จังหวัดอุบลราชธานี พุทธศตวรรษที่ 24 127

74 ภาพสลักปูนปั้นสลักพระราหูทำท่าอมจันทร์บริเวณหน้าบันด้านหลังของสิมเก่า .. พุทธศตวรรษที่ 24 128

75 ภาพปูนปั้นพระราหูที่พระธาตุพนม ตำบลธาตุพนม อำเภอธาตุพนม จังหวัดนครพนม พุทธศตวรรษที่ 25 (เกิดจากการบูรณะในปี พ.ศ.2519)..... 130

76 ประติมากรรมปูนปั้นภาพสลักพระราหูบริเวณหน้าบันของสิม วัดพระเหลาเทพนิมิต จังหวัดอุบลราชธานี พุทธศตวรรษที่ 25 131

77 ประติมากรรมปูนปั้น พระราหูรูปแบบศาสนาพราหมณ์ ที่ศาลาแก้วกู่ จังหวัดหนองคาย พุทธศตวรรษที่ 25..... 132

78 ภาพจิตรกรรม หรือ ฮูปแต้ม ราหูอมจันทร์ ที่วัดสระบัวแก้ว อำเภอหนองสองห้อง จังหวัดขอนแก่น พุทธศตวรรษที่ 24 133

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

ภาพที่ หน้า

79 ภาพฮูปแต้ม เป็นภาพพระราหูทำท่าอมพระจันทร์ไว้ที่ปากไม่มีลำตัวจาก วัดสระบัวแก้ว อำเภอหนองสองห้อง จังหวัด ขอนแก่น อายุราว พุทธศตวรรษที่ 24 134

80 ภาพฮูปแต้มราหูอมจันทร์วัดสนวนวารี จังหวัดขอนแก่นพุทธศตวรรษที่ 24 135

81 การแกะกะลาตาเดียว ปรากฏการสลักพระราหูอมจันทร์ จากวัดนาอุดม จังหวัด อุบลราชธานี ฝีมือช่างชาวลาว 137

82 การแกะกะลาตาเดียว ปรากฏการสลักพระราหูอมจันทร์ จากวัดนาอุดม จังหวัด อุบลราชธานี 137

83 ราหูเก้าตนในกะลาลูกเดียวกันซึ่งหาได้ยากมาก รูปแบบสามเกลอ วัดศีรษะทอง จังหวัดนครปฐม 138

84 ราหูเก้าตนในกะลาลูกเดียวกันซึ่งหาได้ยากมาก รูปแบบสามเกลอ วัดศีรษะทอง จังหวัดนครปฐม..... 138

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

บทที่ 1
บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

พระราหูเป็นหนึ่งในเทพนพเคราะห์ที่ปรากฏหลักฐานการสร้างและคติความเชื่อของวัฒนธรรมอินเดียที่เข้ามามีบทบาทในพื้นที่ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้หลายประเทศมาเป็นเวลาช้านาน โดยมีการค้นพบหลักฐานการสร้างพระราหูในรูปแบบที่แตกต่างกันไปในแต่ละประเทศ เรื่องราวของพระราหูได้รับการรจนาในคัมภีร์ทั้งศาสนาพราหมณ์ เช่น คัมภีร์พระเวท,อุปนิษัท ปุราณะ เป็นต้น และ พระพุทธศาสนา เช่นพระไตรปิฎก,พระสูตรต่างๆ เป็นการบรรยายทั้งประวัติความเป็นมาของพระราหู สาเหตุของการเกิดคราส และ ลักษณะทางประติมานวิทยา

อย่างไรก็ตามก่อนที่จะทำการศึกษา"คติความเชื่อพระราหูในวัฒนธรรมลาวในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ " ผู้วิจัยขออธิบายนิยามคำศัพท์ที่มีความเกี่ยวข้องกับ "ราหู" เพื่อให้ผู้สนใจได้เข้าใจนิยามของพระราหูที่ผู้วิจัยเลือกทำการศึกษาได้อย่างชัดเจนมากยิ่งขึ้น โดยคำว่า "ราหู" มีความหมายในการเรียก และคำนิยามตามลักษณะของคติการสร้างดังต่อไปนี้

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

1.หน้ากาล หมายถึง กาล คือ หน้าของสัตว์ที่ไม่มีขากรรไกรล่างที่บางครั้งเรียกกันว่าหน้าราหู หน้าเช่นนี้จะคายลวดลายอื่นอยู่เสมอ เช่น ราหูอมจันทร์ หน้ากาล (เกียรติมุข หรือ สิงหมุข (หน้าสิงห์) ซึ่งปะปนกันอยู่เสมอ หน้ากาลที่มองเห็นเต็มหน้า เช่นบนทับหลัง บนที่ว่างระหว่างเสาติดผนัง หรือ บนเสาติดผนัง มักคายลวดลายพันธุ์พฤกษา แต่ถ้ามองเห็นทางด้านข้างก็มักคายสัตว์ เช่น สิงห์ หรือ นาค [1]

ตามพจนานุกรมศัพท์ศิลปะฉบับราชบัณฑิตยสถานได้ให้คำจำกัดความของหน้ากาล หรือ เกียรติมุข (Kirtimukha) ว่าหมายถึง รูปหน้าอมนุษย์ประเภทหนึ่งอยู่กึ่งกลาง ทับหลังเหนือช่องทางเข้าหรือหน้าบัน เช่น ด้านหน้าปราสาทหิน ด้านหน้ากู่ขอมทำเป็นลวดลายแกะสลักหรือปั้น ส่วนมากไม่มีคาง บางชนิดมีแขนออกมาทั้งสองข้าง บางแห่งใช้เกียรติมุขเป็นตัวออกลายหรือเริ่มเถาลายทั้งซ้ายขวาคลุมเหนือซุ้มหรือช่องทางเข้า รูปเกียรติมุขคงจะมีคติการสร้างเพื่อเป็นเกียรติยศ

---

[1] หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิสกุล, "ประติมากรรมขอม," ใน <u>เรียบเรียงจากบทความของ Jean Boisselier</u> (พระนคร : สยามการพิมพ์, 2515),106.

ซึ่งเป็นคติร่วมกันทั่วไปในแถบเอเชียอาคเนย์ที่ได้รับอิทธิพลจากอินเดียผิดกันแต่รสนิยมทางศิลปะและเชิงช่างของศิลปินแต่ละท้องที่เท่านั้น

เกียรติมุขที่สร้างให้เห็นทั้งตัวไม่ค่อยพบเห็นมากนัก ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติขอนแก่นและเมืองพิมายมีตัวอย่างทับหลังสลักรูปเกียรติมุขเต็มตัวเพศชายนับเป็นเชิงช่างศิลปะขอมที่มีความแตกต่างทางความคิดที่ไกลกว่าชาติอื่นๆ ส่วนคติความเชื่อในชวานั้นเชื่อว่าเกียรติมุขเป็นผู้กลืนกินความชั่วเอาไว้ ดังนั้นจึงทำไว้ที่เหนือซุ้มประตูทางเข้าศาสนสถานผู้ที่เข้าไปที่นั้นเมื่อกลับออกมาจะมีแต่ความดีเพราะความชั่วถูกกลืนกินไปหมดแล้ว [2]

สำหรับเกียรติมุข (Kirtimukha) ตามคติความเชื่อของชาวฮินดูกล่าวว่า เกียรติมุขคือใบหน้าที่ถูกสร้างเป็นใบหน้าของสิงห์ (สิงหะ–มุขะ Simha-mukha) เป็นสัญลักษณ์ของความตายและกาลเวลา (Kala) เป็นศีรษะของมังกร ราหู (Rahu),ตะมัส (Tamas) และสิงห์ คือ ผู้ทำลายของปีศาจ เรื่องราวของสิงห์เกี่ยวเนื่องกับน้ำอมฤตซึ่งคล้ายกับน้ำอมฤตของพระราหู ศัตรูของพระจันทร์ หรือ โสมะ (Soma) อันเป็นผู้ทำลายศัตรู สิงห์เป็นได้ดังผู้ทำลายศัตรู เป็นสัตว์ที่มีพลังแห่งแสงอาทิตย์ [3]

2.ราหู ปรากฏความหมายในพจนานุกรมตำนานฉบับดั้งเดิมของอินเดีย ซึ่งกล่าวถึงความหมายของพระราหู ดังนี้

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

ราหู คือ หนึ่งในดาวนพเคราะห์ของชาวฮินดูที่มีความเชื่อว่าพระราหูเป็นผู้ที่ก่อให้เกิดการเกิดคราสของพระอาทิตย์และพระจันทร์ ในคัมภีร์ปัทมปุราณะ (Padma Purana) และคัมภีร์ภควัตปุราณะ (Bhagavata Purana) เล่าเรื่องเกี่ยวกับพระราหูไว้ว่าพระราหูบุตรของท้าววิประจิตติได้แอบเข้าไปลักดื่มน้ำอมฤตหรือน้ำศักดิ์สิทธิ์ พระอาทิตย์และพระจันทร์สังเกตเห็นการกระทำของพระราหู จึงนำไปแจ้งให้พระวิษณุทราบ เมื่อพระวิษณุทรงทราบจึงลงโทษด้วยการตัดลำตัวของพระราหู แต่เนื่องจากพระราหูได้ดื่มน้ำอมฤตทำให้พระราหูกลายเป็นอมตะ เมื่อโดนตัดลำตัวก็ยังไม่ตายแต่ไม่มีท่อนล่าง ต่อมาพระราหูก็ได้ย้ายเข้าไปในกลุ่มดาวบนท้องฟ้าและคอยไล่จับ พระอาทิตย์ และ พระจันทร์ กินด้วยความเกลียดชังและโกรธแค้น เป็นสาเหตุที่ทำให้เกิดคราสในวิษณุปุราณะกล่าวว่าพระราหูประทับนั่งอยู่บนราชรถเงินโดยเทียมม้าดำแปดตัว [4]

---

[2] ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมศัพท์ศิลปะ (กรุงเทพ : คุรุสภา, 2526), 51.

[3] Stella Kramrisch, The Hindu Temple (Delhi : Motilal Banaridass, c1976), 323.

[4] John Garrett, A Classical Dictionary of India : Illustrative of the Mythology ,Philosophy,Literature,Antiquities,Manners,Customs&C.Of Hindu (Graz, Austria : Akademische Druck-U Verlagsanstalt, 1971), 496.

สำหรับพจนานุกรมฉบับอินเดียเรื่องประติมานวิทยาได้กล่าวถึงพระราหู ในทางศาสนาฮินดูและพระพุทธศาสนาดังนี้

ศาสนาฮินดู กล่าวว่า พระราหู คือผู้ที่เป็นสาเหตุของการเกิดคราสของพระอาทิตย์และพระจันทร์ โดยกลืนกินทำให้เกิดความมัวหมอง พระราหูเป็นบุตรของท้าวเวปจิตติและนางสังหิกา มีร่างใหญ่ 4 กร ส่วนท่อนล่างเป็นหางของพระเกตุ ลำตัวถูกตัดครึ่งโดยพระวิษณุ สีพระวรกายเป็นสีดำ [5] ส่วนในพุทธศาสนากล่าวว่าพระราหูเป็นปีศาจมี 9 หัว (หัวของกาบนหัวที่ 9) และลำตัวเป็นของมังกร รูปร่างของพระราหูมีศีรษะที่ปราศจากลำตัว พระวรกายเป็นสีน้ำเงินแดง

พระราหู มีชื่อ เรียกอีกชื่อว่า สวรภาณุ ปรากฏในคัมภีร์ฤคเวท ในฐานะอสูร 4 ครั้งโดยกล่าวว่าเป็นผู้ครอบคลุมดวงตะวันให้มืดมิดซึ่งร้อนถึงพระอินทร์และฤาษี อัตริหรือกลุ่มอัตริต้องมาปราบ ความหมายของสวรภาณุนี้แปลความว่าปิดบังแสงสว่างแห่งดวงอาทิตย์และลักษณะนี้กลายมาเป็นบุคลิกของพระราหูในยุคหลังพระเวท [6] หรือในเอกสารของพระพุทธศาสนาเรียกราหูว่า อสุรินทระ หรือ อสุรินทราหู นอกจากนี้ความเชื่อของชนชาติไทเรียกปรากฏการณ์ราหูอมจันทร์ว่ากบกินเดือน

สำหรับพระราหูที่ผู้วิจัยจะทำการศึกษาเป็นการศึกษาตามคติความเชื่อและการสร้างพระราหูตามรูปแบบของศาสนาฮินดูและทางพระพุทธศาสนา โดยเกี่ยวข้องกับปรากฏการณ์การเกิดคราสหรือราหูอมจันทร์และเกี่ยวข้องกับพระอาทิตย์และพระจันทร์หรือเรียกว่าตำนานการเกิดสุริยคราสและตำนานการเกิดจันทรคราส

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

อาณาจักรล้านช้างหรือประเทศลาวมีอาณาเขตทางทิศตะวันออกติดต่อกับเวียดนามตั้งแต่จีนลงมา ทางทิศตะวันตกติดกับภาคเหนือของประเทศไทย ทิศใต้จดประเทศกัมพูชาลาวเป็นประเทศที่มีวัฒนธรรมและความเชื่อซึ่งสืบทอดต่อมาเป็นเวลาช้านาน ชาวลาวเป็นหนึ่งในกลุ่มของชนชาติไทซึ่งมีคติความเชื่อเรื่องปรากฏการณ์ทางธรรมชาติราหูอมจันทร์ โดยเรียกสิ่งที่เกิดขึ้นว่ากบกินเดือน

อิทธิพลของลาวปรากฏในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทยมีมาเป็นเวลาช้านาน โดยมีร่องรอยปรากฏให้เห็นอย่างชัดเจนในช่วงพุทธศตวรรษที่ 19 เป็นต้นมา กล่าวคือมีหลักฐานการตั้งชุมชนของกลุ่มวัฒนธรรมไทยลาวเกิดขึ้นในสมัยเดียวกับสุโขทัย จากศิลาจารึกหลักที่ 1 และ

---

[5] Gosta Liebert, Iconographic Dictionary of the Indian Religions : Hindusim, Buddhsim, Jainism (Leiden : E.J. Brill, 1976), 233.

[6] อุดม รุ่งเรืองศรี, เทวดาพระเวท (เทพเจ้าในคัมภีร์พระเวทแห่งอารยัน) (เชียงใหม่ : คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2523), 115.

พงศาวดารล้านช้างกล่าวไว้ว่าอาณาเขตของอาณาจักรล้านช้างได้ครอบคลุมเข้าไปยังที่ราบสูงโคราช โดยมีการก่อตัวและสืบทอดทางวัฒนธรรมแบบลาว มีขอบเขตตั้งแต่จังหวัดเลย,หนองคาย, อุบลราชธานี,หนองบัวลำภู,สกลนคร และนครพนม [7]

ดังที่กล่าวถึงความสัมพันธ์ของลาวและอีสานว่ามีความสัมพันธ์ที่เชื่อมต่อกันจนยากที่จะแยกออกจากกันได้ เนื่องจากพื้นที่ส่วนหนึ่งของภาคตะวันออกเฉียงเหนือซึ่งเดิมเป็นอาณาจักรล้านช้างนั้นคือเมืองจำปาศักดิ์ก่อนที่กลายเป็นส่วนหนึ่งของประเทศไทยในช่วงพุทธศตวรรษที่ 23 และยังคงต้องอยู่ภายใต้การปกครองของไทยก่อนที่จะสูญเสียการปกครองให้กับประเทศฝรั่งเศส ทำให้พื้นที่ของลาวต้องแยกออกจากกัน โดยทางฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงเป็นของฝรั่งเศสและทางฝั่งขวาแม่น้ำโขงเป็นของไทย ด้วยเหตุนี้ทำให้วัฒนธรรมลาวยังคงอยู่ในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทยเรื่อยมาจนกระทั่งปัจจุบัน

จากการศึกษาที่น่าสนใจชิ้นหนึ่งของ นิภาพร โชติสุดเสน่ห์ ซึ่ง เป็นสารนิพนธ์ ในเรื่อง พระราหู ภาพสะท้อนการผสมกลมกลืนทางความเชื่อของกลุ่มชาติพันธุ์ลาวเวียงในวัดศีรษะทอง จังหวัด นครปฐม [8] ซึ่งได้ศึกษาชุมชาวลาวเวียงจันทน์ที่ได้อพยพมาในประเทศไทยตั้งแต่ในสมัยรัชกาลที่ 3 โดยเข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่ที่ชุมชนศีรษะทอง จังหวัดนครปฐม ผู้วิจัยได้แสดงให้เห็นคติความเชื่อในเรื่องของสิ่งเหนือธรรมชาติโดยใช้พระราหูเป็นสัญลักษณ์ผ่านมุมมองทางพระพุทธศาสนา โดยการบอกเล่าพิธีกรรมการบูชาและความเชื่อเรื่องสัตว์คือกบ มีการจัดทำเครื่องรางบูชาพระราหูคือกะลาตาเดียว และชี้ให้เห็นถึงความเชื่อเรื่องพระราหูของชาวลาวเวียงที่มีบทบาทกับชุมชนวัดศีรษะทองมาเป็นเวลายาวนาน การศึกษาครั้งนี้สามารถที่จะทำให้เห็นภาพชีวิตสังคม วัฒนธรรมและความเชื่อเรื่องราหูในแบบของชาวลาวได้เป็นอย่างดี ข้อเสนอของนิภาพร โชติสุดเสน่ห์ มองว่าพระราหูเป็นความเชื่อของชาวลาวเวียงซึ่งมีการสืบทอดมาตั้งแต่บรรพบุรุษที่อพยพมาจากเวียงจันทน์ โดยมีวัดเป็นศูนย์กลางในการสื่อความเชื่อและสืบทอดความเชื่ออีกทั้งชาวบ้านยังมีความเคารพจนเหมือนเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน แต่ปัจจุบันความเชื่อในเรื่องของพระ

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

---

[7] คณะกรรมการอำนวยการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว, <u>วัฒนธรรม พัฒนาทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์ และ ภูมิปัญญา จังหวัดกาฬสินธุ์</u> (กรุงเทพฯ : คณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกรียติพระบาทสมเด็จอยู่หัว, 2542), 57.

[8] นิภาพร โชติสุดเสน่ห์, “พระราหู ภาพสะท้อนการผสมกลมกลืนทางความเชื่อของกลุ่มชาติพันธุ์ลาวเวียง” (สารนิพนธ์ปริญญาบัณฑิต สาขามานุษยวิทยา คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2541), 25.

ราหูมีการปรับเปลี่ยนไปกลายเป็นความเชื่อซึ่งมีลักษณะที่ผสมผสานระหว่างความเชื่อแบบท้องถิ่นของลาวกับความเชื่อที่เน้นพิธีกรรมและการบวงสรวงเพื่อโชคลาภ การบูชาด้วยของคำ 8 อย่าง การจัดพิธีสะเดาะเคราะห์ ทำให้ความเชื่อแบบดั้งเดิมผสมผสานเข้ากับราหูในแบบที่คนทั่วไปในบริเวณนั้นนับถือ

อย่างไรก็ดีในงานวิจัยนี้ก็ได้ชี้ให้เห็นถึงบทบาทของพระราหูในความคิดและความเชื่อของชาวลาวเวียง ได้เป็นอย่างดี แต่ปัญหาที่น่าสนใจและยังไม่มีการได้อธิบายถึงนั้นคือชุมชนลาวที่อยู่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีคติความเชื่อที่สอดคล้องกับชุมชนชาวลาวที่วัดศีรษะทองหรือไม่ การแสดงให้เห็นถึงความมีอัตลักษณ์ของพระราหูในวัฒนธรรมลาวที่มีบทบาทในพื้นที่ๆของตนได้ การตั้งรกรากและทำมาหากินโดยเป็นลักษณะของการกระจายวัฒนธรรมและคติความเชื่อแบบลาวในพื้นที่ที่ตัวเองดำรงชีวิตอยู่ งานวิจัยของ นิภาพร โชติสุดเสน่ห์ ทำให้ผู้วิจัยสนใจที่จะศึกษาการกระจายตัวของราหู ทั้งคติความเชื่อและการสร้างพระราหูในภาคตะวันออกเฉียงเหนือซึ่งปรากฏร่องรอยหลักฐานของวัฒนธรรมแบบลาวอย่างหนาแน่น เพื่อศึกษาถึงรูปแบบการสร้างและความเชื่อมโยงของวัฒนธรรมลาวในภาคอีสาน

นอกจากนี้ยังมีงานวิจัยและงานวรรณกรรมประเภทต่างๆ ที่กล่าวถึงเรื่องราวของพระราหูทั้งในเอกสารของประเทศไทยและเอกสารต่างประเทศซึ่งกล่าวถึงความเชื่อ เรื่องเล่าที่เกี่ยวข้องกับกำเนิดพระราหูรวมทั้งงานทางด้านวรรณกรรมและประติมากรรมในพื้นที่ต่างๆของภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยเป็นการผสมผสานกับคติความเชื่อพื้นเมืองและความเชื่อในแต่ละท้องถิ่น ซึ่งมีงานวิจัยที่สำคัญๆ ได้แก่

1.วิทยานิพนธ์เรื่อง“พระราหูประเพณีประดิษฐ์แห่งวัดศีรษะทอง” [9] ของเอกรินทร์ พึ่งประชา ที่ได้ทำการศึกษาวิเคราะห์ชุมชนศีรษะทอง ซึ่งเป็นชาวลาวที่อพยพเข้ามาอยู่ในประเทศไทยในสมัยรัตนโกสินทร์ โดยตั้งบ้านเรือนอยู่ที่จังหวัดนครปฐม ลักษณะของราหูที่ผู้วิจัยได้ทำการศึกษานั้น เป็นคติความเชื่อเรื่องพระราหูที่สืบทอดจากบรรพบุรุษของชาวลาวเวียงหรือลาวที่มาจากเวียงจันทน์ซึ่งมีการผสมผสานกับคติความเชื่อท้องถิ่นกับเรื่องเล่าทางพระพุทธศาสนาและศาสนาพราหมณ์ เป็นการศึกษาพัฒนาการ การทำเครื่องรางของชุมชนคือ การสร้างกะลาตาเดียวและการประกอบพิธีบูชาพระราหู ที่ยังคงปรากฏร่องรอยมาจนกระทั่งปัจจุบัน มีการลงพื้นที่เพื่อศึกษาราหูที่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรม อันเป็นการแสดงให้เห็นถึงการรักษาความเชื่อดั้งเดิมของชาวลาว

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

---

[9] เอกรินทร์ พึ่งประชา, “พระราหูประเพณีประดิษฐ์แห่งวัดศีรษะทอง” (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต สาขาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2545), 7-10.

เวียงซึ่งพยายามที่จะรักษาความเชื่อของตนไว้โดยมีวัดเป็นศูนย์กลางซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยเรื่องงานวิจัยที่น่าสนใจของ คุณนิภาพร โชติสุดเสน่ห์เรื่อง "พระราหู ภาพสะท้อนการผสมผสานกลมกลืนทางความเชื่อของกลุ่มชาติพันธุ์ลาวเวียง" [10]

2.วิทยานิพนธ์เรื่องการวิเคราะห์ตำนานสุริยคราสและจันทรคราสของชนชาติไท โดย ปฐม หงส์สุวรรณ ซึ่งทำการศึกษาติดความเชื่อของการเกิดตำนานสุริยคราสและจันทรคราส [11] งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อรวบรวมตำนานสุริยคราสสำนวนต่างๆ ของชนชาติไท โดยได้ทำการรวบรวมข้อมูลหลายสำนวนทั้งแบบลายลักษณ์อักษรและมุขปาฐะ รวมทั้งการลงพื้นที่เพื่อสอบถามตำนานการเกิดราหูจากภูมิภาคต่างๆ เช่น ชาวไทในภาคเหนือ ภาคอีสาน ลาว หรือแม้แต่ภาคกลาง และอธิบายตำนานของพระราหูวิเคราะห์เปรียบเทียบในพื้นที่ต่างๆว่ามีความเหมือน หรือแตกต่างกันอย่างไร เพื่อแสดงให้เห็นความเป็นเอกลักษณ์ของตำนานการเกิดเหตุการณ์สุริยคราสและจันทรคราสในพื้นที่นั้นๆ จนสามารถเข้าใจโครงสร้างของสังคมเหล่านั้นว่ามีเรื่องเล่าและคติความเชื่ออย่างไร รวมทั้งวิเคราะห์คติความเชื่อและพิธีกรรมที่เกี่ยวกับสุริยคราสและจันทรคราส ในงานวิจัยฉบับนี้มีการกล่าวถึงการเกิดพระราหูในประเทศลาวและภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทยโดยการอ้างอิงจากเอกสารและการลงพื้นที่ทั้งสองแห่งมีการวิเคราะห์ลึกลงไปในเรื่องของกบกับการสร้างตำนานความเชื่อของพระราหูที่ปรากฏในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทยและชนชาติลาว

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

3.สารนิพนธ์เรื่องเทพนพเคราะห์ของ เอมอร เชาว์สวน[12] งานวิจัยนี้เป็นการศึกษาเรื่องราวของเทพนพเคราะห์ของอินเดียและการแพร่กระจายของคติความเชื่อรวมทั้งรูปแบบศิลปะของเทพนพเคราะห์ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เช่น กัมพูชา อินโดนิเซีย หรือแม้แต่ประเทศไทยที่มีการสร้างพระราหูทั้งของศาสนาฮินดูและพุทธศาสนา งานวิจัยนี้เป็นการอธิบายกำเนิดของพระราหูในประเทศอินเดียผ่านเรื่องราวของเทพนพเคราะห์ โดยกล่าวถึงเทพนพเคราะห์จากหลักฐานทาง

---

[10] นิภาพร โชติสุดเสน่ห์, "พระราหู ภาพสะท้อนการผสมกลมกลืนทางความเชื่อของกลุ่มชาติพันธุ์ลาวเวียง" (สารนิพนธ์ปริญญาบัณฑิต สาขามานุษยวิทยา คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัย ศิลปากร, 2541), 22.

[11] ปฐม หงส์สุวรรณ, "การวิเคราะห์ตำนานสุริยคราสและจันทคราสของชนชาติไท" (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2542), 26.

[12] เอมอร เชาว์สวน, "เทพนพเคราะห์" (สารนิพนธ์ปริญญาบัณฑิต สาขาโบราณคดี คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัย ศิลปากร, 2530), 1-7.

ประวัติศาสตร์ของอินเดียโบราณ เช่น คัมภีร์พระเวท [13] จากงานวิจัยของคุณ เอมอร เชาว์สวน นี้ได้กล่าวถึงรูปแบบของพระราหู การสร้างพระราหูในแบบต่างๆและกำเนิดเรื่องราวของพระราหูในคัมภีร์ของศาสนาฮินดู เช่น ปัทมปุราณะและสกันทปุราณนะ[14] งานเขียนนี้ได้แสดงเห็นถึงการส่งผ่านความคิดและความเชื่อของอินเดียเข้ามาในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งมีการแพร่กระจายของคติความเชื่อแบบอินเดียในหลายพื้นที่โดยแต่ละพื้นที่ก็มีการนำความเชื่อเรื่องของพระราหูและเทพนพเคราะห์ปรับเข้าไปกับวัฒนธรรมพื้นเมืองของตนผ่านงานวรรณกรรมและรูปแบบงานศิลปะ

4.บทความเรื่องกบกินเดือนของศาสตราจารย์ ดร.ประเสริฐ ณ นคร ที่ได้รับการรวบรวมไว้ใน ประวัติศาสตร์เบ็ดเตล็ด : รวมบทนิพนธ์ " เสาหลักทางวิชาการ" ของศาสตราจารย์ประเสริฐ ณ นคร ที่กล่าวถึงตำนานของกบกินเดือนว่ามีความเชื่อมาก่อนการเข้ามาของวัฒนธรรมแบบอินเดีย ทั้งนี้เนื่องจากการปรากฏเรื่องราวของกบกินเดือนในตำนานและพิธีกรรมของกลุ่มชนชาติไท ในประเทศเวียดนาม,ลาว,จีน,พม่า และอินเดีย สำหรับประเทศไทยมีความเชื่อเรื่องกบกินเดือนและมีนิทานบอกสาเหตุว่าทำไมจึงเกิดเรื่องเช่นนี้ขึ้นแต่เนื่องจากคนไทยแยกย้ายอยู่ห่างกันและความเชื่อนี้มีมานานจนกระทั่งเรื่องที่เล่าแตกต่างกันไปตามท้องถิ่นต่างๆ มาถึงสมัยปัจจุบันนี้ชาวล้านนาและชาวอีสานที่มีอายุต่ำกว่า 50 ปี ก็อาจจะเคยได้ยินเรื่องกบกินเดือนแต่ไม่ทราบสาเหตุเพราะคนสมัยใหม่เรียนวิทยาศาสตร์ จึงเลิกเชื่อเรื่องกบกินเดือนและไม่สนใจที่จะทราบสาเหตุว่าทำไมกบจึงกินเดือน ส่วนคนไทยในภาคกลางและภาคใต้ไม่พูดถึงเรื่องกบกินเดือน[15]

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

5.บทความเรื่องเทวดานุกรม [16] ในตอนพระราหู ที่ท่านประจักษ์ ประภาพิทยากรได้รวบรวมประวัติพระราหูที่ปรากฏในคัมภีร์ต่างๆ ของศาสนาพราหมณ์ มีการพรรณนาเรื่องราวของพระราหูที่แตกต่างกันออกไป ผู้เขียนพยายามที่จะชี้ให้เห็นว่าตำนานต่างๆ อันเป็นสาเหตุที่ทำให้พระราหูขาดเป็นสองท่อนถือเป็นการลงโทษพระราหูที่แตกต่างกันออกไป

---

[13] เรื่องเดียวกัน, 6.

[14] ชูจิต จิตต์แก้ว, "การศึกษาหน้ากาลบนทับหลังแบบเขมรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทย" (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต สาขาโบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2527), 5-6.

[15] ประเสริฐ ณ นคร,"ประวัติศาสตร์เบ็ดเตล็ด," ใน<u>รวมบทนิพนธ์ "เสาหลักทางวิชาการ"ของศาสตราจารย์ประเสริฐ ณ นคร</u> (กรุงเทพ ฯ : มติชน, 2549), 6-9.

[16] ประจักษ์ ประภาทิพยากร, <u>เทวดานุกรม</u> (กรุงเทพ ฯ : ศยาม, 2552), 101 – 105.

6.บทความเรื่องประเพณีไทยอีสาน[17] โดยพระมหาปรีชา ปริญญาโณ เป็นการบอกกล่าวถึงประเพณีโบราณไทยอีสานที่มีการปฏิบัติกันสืบทอดเพื่อเป็นการแก้เคล็ดหรือสะเดาะเคราะห์ให้กับผู้ที่มีอาการเจ็บไข้ได้ป่วยหรือกำลังมีเคราะห์ เช่นเดียวกับพิธีการส่งพระราหูซึ่งเป็นการศึกษาของพระมหาอัมพร จำลาปา ในวิทยานิพนธ์ "เรื่องผลกระทบโครงการพัฒนาต่อชุมชนไทยอีสาน กรณีศึกษาหมู่บ้านอีสานแดง จังหวัดสกลนคร" จากคณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา สาขามานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ [18] ที่นำเสนอไปในแนวทางเดียวกันพระมหาปรีชา แต่บอกเล่ารายละเอียดในการปฏิบัติของพิธีการส่งราหูที่แตกต่างกันออกไป

7.หนังสือเรื่องเทพเจ้าความเชื่อของศาสนาพระเจ้าหลายองค์ในชมพูทวีปและอิทธิพลสืบเนื่องมายังดินแดนสุวรรณภูมิ [19] โดยบุญเย็น วอทอง มีการบอกเล่าเรื่องราวของเทพเจ้าแห่งดวงดาว กล่าวถึงความเชื่อของชาวฮินดูซึ่งมีการนับถือดวงดาวในฐานะเทพเจ้าหรือเทพนพเคราะห์ทั้ง 9 ดวง โดยมีการเปรียบเทียบกับหลักการทางดาราศาสตร์ในปัจจุบัน การเสนอของผู้เขียนจะเป็นลักษณะการอธิบายแบบคู่ขนานคือทั้งแบบเทพเจ้าของอินเดียและเทพเจ้าของโลกตะวันตก

8.บทความเรื่องเล่าของกบกินเดือน : คติความเชื่อดั้งเดิมเรื่องจันทรคราสของคนไทยที่ถูกลืมเลือน [20] อธิบายถึงความเกี่ยวข้องกับการเกิดสุริยุปราคาและจันทรุปราคาเชื่อมโยงไปในคติความเชื่อราหูของ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือและความเชื่อเรื่องกบกินเดือนที่เชื่อมโยงกับราหูอมจันทร์ของชนชาติไทที่กำลังจะหายไปจากความเจริญและการสร้างพิธีกรรมความเชื่อแบบใหม่ที่กลืนความเชื่อแบบดั้งเดิมแทบจะหมดสิ้น

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

---

[17] พระมหาปรีชา ปริญญาโณ, <u>ประเพณีโบราณไทยอีสาน</u>, พิมพ์ครั้งที่ 5 (อุบลราชธานี : โรงพิมพ์ศิริธรรม, 2525), 377-378.

[18] พระมหาอัมพร จำปาลา, "ผลกระทบจากโครงการพัฒนาต่อชุมชนไทยอีสาน : กรณีศึกษาหมู่บ้านอีสานแดง จังหวัดสกลนคร" (วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิตคณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา สาขามานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2536), 109.

[19] บุญเย็น วอทอง, <u>เทพเจ้า : ความเชื่อของศาสนาพระเจ้าหลายองค์ในชมพูทวีปและอิทธิพลสืบเนื่องมายังดินแดนสุวรรณภูมิ</u> (กรุงเทพฯ : แม่คำผาง, 2550), 113 – 119.

[20] สุภาพร คงศิริรัตน์, "กบกินเดือน : คติความเชื่อดั้งเดิมเรื่องจันทรคราสของคนไทยที่ถูกลืมเลือน," <u>วารสารมนุษยศาสตร์มหาวิทยาลัยนเรศวร</u> 2, 1 (มิถุนายน 2548) : 45.

9.ฟื้นตำนานพื้นบ้านแกะกะลาตาเดียวบูชาพระราหู ของ บุญพีร์ พันธุ์วร [21] ที่นำเสนอแง่มุมเกี่ยวกับความเชื่อพระราหู โดยเฉพาะเรื่องกำเนิดของกะลาตาเดียว ซึ่งผู้เขียนกล่าวว่าเป็นศิลปะพื้นบ้านของชุมชนชาวลาวเวียงวัดศีรษะทองซึ่งสืบทอดความรู้มาจากบรรพบุรุษเมื่อครั้งที่อพยพมาจากเมืองเวียงจันทน์ ประเทศลาว โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อที่ให้ชาวบ้านได้บูชาและนำมาเป็นความเชื่อทางศาสนาและไสยศาสตร์ นอกจากนี้ผู้เขียนยังเล่าถึงอานุภาพแห่งความขลังของกะลาตาเดียวพระราหูที่ชาวบ้านใช้เป็นเครื่องรางและนำมาทำการบูชาสักการะ

ความมุ่งหมายและวัตถุประสงค์ของการศึกษา

1.ศึกษาการกระจายตัว เอกลักษณ์ของพระราหูในวัฒนธรรมลาวผ่านคติความเชื่อเพื่อเชื่อมโยงลักษณะทางวัฒนธรรมราหูแบบลาว จากข้อมูลเอกสาร เช่น ตำนาน วรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับพระราหู

2.ศึกษารูปแบบทางศิลปะของประติมากรรมและจิตรกรรมในการสร้างราหู โดยการเปรียบเทียบลักษณะทางศิลปะของพระราหูจากประเทศลาวและภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทยมาทำการเปรียบเทียบ ว่ามีลักษณะการสร้างพระราหูอย่างไร

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

ขอบเขตของการศึกษา

ศึกษารูปแบบราหูในช่วงพุทธศตวรรษที่19 - ปัจจุบันในพื้นที่ของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยเน้นพื้นที่ที่ได้รับวัฒนธรรมลาวหรือรับวัฒนธรรมลาวที่เรียกว่าลาวฝั่งขวาใหม่หรือลาวอีสานซึ่งในอดีตแบ่งการปกครองเป็น 3 มณฑล ได้แก่ มณฑลลาวพวน,มณฑลลาวกาวและมณฑลลาวกลาง

ขั้นตอนการศึกษา

1.รวบรวมข้อมูลด้านต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องจากเอกสาร ประกอบด้วย

1.1 คัมภีร์ทางศาสนา ประกอบด้วยคัมภีร์ในฮินดู ได้แก่ คัมภีร์พระเวท คัมภีร์อุปนิษัท วิษณุปุราณะ คัมภีร์พฤหัสสังหิตา และคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา เช่น พระไตรปิฎก, ปัญญาสชาดก และพระสูตรต่างๆ เป็นต้น

---

[21] บุญพีร์ พันธ์วร,“ฟื้นตำนานฟื้นบ้าน แกะกะลาตาเดียวบูชาพระราหู,” ศิลปวัฒนธรรม 16, 12 (ตุลาคม 2538) : 67- 70.

1. 2 พงศาวดาร ได้แก่ พงศาวดารไทย พงศาวดารต่างประเทศ จารึก เอกสาร และบทความที่เกี่ยวข้องกับคติความเชื่อ และ คติการสร้างพระราหูในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

2.การสัมภาษณ์ โดยการลงพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือและประเทศลาว ประกอบด้วย เมืองเวียงจันทน์ และ เมืองหลวงพระบางเพื่อสืบหาความเชื่อของพระราหูในมุมมองของบุคคลในท้องถิ่น

3.จำแนกหลักฐานทางของประติมากรรม และ จิตกรรม ในการสร้างพระราหูที่พบในการสำรวจของประเทศลาวจากเมืองหลวงพระบางและเมืองเวียงจันทน์เพื่อศึกษาเปรียบเทียบลักษณะหลักฐานทางโบราณคดีที่เชื่อมลักษณะความสัมพันธ์ทางศิลปกรรมของพระราหูของวัฒนธรรมลาวในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

4.นำข้อมูลที่ได้มาทำการวิเคราะห์และแปลความตามหัวข้อที่กำหนดและรวบรวมหลักฐานทั้งหมดพร้อมทั้งนำหลักฐานทางด้านโบราณคดีมาวิเคราะห์ร่วมกัน เพื่อตอบคำถามในเรื่องของคติการสร้างและความเชื่อเกี่ยวกับพระราหูในวัฒนธรรมลาวและเรื่องการทำกะลาตาเดียวในทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย

5.จัดพิมพ์และตรวจแก้ผลการศึกษาฉบับสมบูรณ์

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

แหล่งข้อมูลในการศึกษา

1.สำนักหอสมุดกลาง มหาวิทยาลัยศิลปากร

2.สำนักห้องสมุดมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

3.สำนักห้องสมุดจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

4.หอสมุดแห่งชาติ

5.ศูนย์พหุลักษณ์สังคมลุ่มน้ำโขง มหาวิทยาลัยขอนแก่น

แหล่งข้อมูลภาคสนาม

1.วัดในประเทศลาว เมืองวียงจันทน์ และ เมืองหลวงพระบาง

2.วัดในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงที่ได้รับอิทธิพลการสร้างในวัฒนธรรมลาว

3.ข้อมูลจากการสัมภาษณ์บุคคลที่เกี่ยวข้อง

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1.ทำให้ทราบถึงรูปแบบการสร้างพระราหูตามคติความเชื่อวัฒนธรรมลาว ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ นับตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 19 เป็นต้นมา

2.ทำให้ทราบถึงความเชื่อมโยงระหว่างชุมชนชาวอีสานในประเทศไทย กับ ชุมชนชาวลาวในพื้นที่อีสาน และ ประเทศลาว

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

บทที่ 2

คติความเชื่อและประติมานวิทยาของราหูในอินเดียและเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

พื้นฐานความเชื่อในเรื่องเทพนพเคราะห์

พื้นฐานทางความเชื่อของมนุษย์ในยุคแรกที่ศาสนายังไม่ปรากฏขึ้นนั้นจะมีความกลัวในปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ เมื่อใดก็ตามที่พวกเขาไม่สามารถหาสิ่งที่จะอธิบายถึงปรากฏการณ์ทางธรรมชาติที่เกิดขึ้นได้ การสร้างคติความเชื่อและการบูชาโดยการประกอบพิธีกรรมจึงกลายมาเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตมนุษย์ในช่วงเวลานั้น พวกเขาเลือกที่จะทำการบูชาเทพที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติ เช่น ดิน,น้ำ,ลม และไฟ ผสมผสานกับการประกอบพิธีกรรมเมื่อได้พบเห็นปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ เช่น ฟ้าร้อง,พายุ หรือการเกิดสุริยคราสและจันทรคราส ทำให้เกิดการจัดพิธีบูชาแด่เทพเจ้าซึ่งเป็นตัวแทนแห่งธรรมชาติซึ่งประกอบด้วย เทพแห่งไฟ (พระอัคนี) เทพแห่งลม (พระวายุ) ทั้งนี้เนื่องมาจากมนุษย์ต้องการจะขจัดความโชคร้ายหรือเมื่อประสบโชคร้ายในชีวิตและหวังจะให้เทพเจ้าเหล่านั้นช่วยคุ้มครองให้ชีวิตพบแต่ความสงบสุข

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

เทพนพเคราะห์ มาจากคำว่า ครหะ(Graha) ในภาษาฮินดีหมายถึงการจับ การควบคุม การทำให้เกิดคราส อีกทั้งยังหมายถึงการควบคุมชะตาชีวิตของมนุษย์ ทั้งความสุขและความทุกข์ ครหะ (Graha) ตามความเชื่อแบบโบราณของอินเดียนั้นเกี่ยวข้องกับดาวเคราะห์ มีการบรรยายถึงเทพนพเคราะห์เหล่านั้นไว้ในคัมภีร์ปุราณะโดยเรียกดวงดาวทั้ง 9 ว่าเทพนพเคราะห์ [1] เทพเหล่านี้เป็นที่นับถือทั้งในศาสนาพุทธและศาสนาฮินดู โดยได้รับการนับถือในประเทศอินเดียภาคตะวันออก มีพิธีกรรมที่เรียกว่า "คฤหยาคะ"(Gr̥ahayâga)[2] หรือ "สวสตยยันวิธี" (Savasatayanvidhi) เป็นการบูชาเทพนพเคราะห์ดังมีปรากฏในคัมภีร์ "ยาชญวัลกยสูตร" (Yâjñavalkya Sûtra) ที่กล่าวถึง บทคฤหยัชญะ ที่บูชาเทพนพเคราะห์ เพื่อให้เกิดความสงบสุข มีชีวิตยืนยาวและความอุดมสมบูรณ์ [3]และเพื่อให้รอดพ้นอันตรายจากข้าศึกศัตรู

---

[1] Vettam Mahi, Puranic Encyclopaedia : A Comprehensive Dictionary with Special Reference to The Epic and Puranic Literature (Delhi : Motial Banarsidass, 1975), 295.

[2] Shanti Lal Nagar, Surya and Sun Cult in Indian Art,Culture, Literature and Thought (New Delhi : Aryan Books International, c1995), 285.

[3] Ibid., 286 .

เทพนพเคราะห์ประกอบด้วยดวงดาวเก้าดวงหรือเทพเจ้าแห่งดวงดาว [4] ได้แก่

1.สุริยะ หรือ พระอาทิตย์ (Surya)

2.จันทร์ หรือ พระจันทร์ (Moon)

3.พระอังคาร (Mangala)

4.พระพุธ (Budha)

5.พระพฤหัสบดี (Brhaspti)

6.พระศุกร์ (Sukra)

7.พระเสาร์ (Saturn)

8.พระราหู (Rahu)

9.พระเกตุ (Katu)

ในประเทศอินเดียมีการสร้างวัดเพื่ออุทิศให้แก่เทพนพเคราะห์ ทั้ง 9 องค์ คือวัดพาราณสี (Varanasi) เทพนพเคราะห์ต่างส่งผลกระทบต่อมนุษย์ทั้งในด้านดีและด้านไม่ดีตามลักษณะของเทพนพเคราะห์แต่ละองค์ เช่น เชื่อว่าพระราหู,พระเกตุ และพระเสาร์เป็นผู้ทำหน้าที่ในด้านโชคร้ายหรือลางร้ายต่อชีวิตเป็นต้น

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

คติความเชื่อและตำนานพระราหูในอินเดีย

พระราหูในสมัยพระเวท

เมื่อชาวอารยันอพยพเข้าสู่อินเดียในช่วงเวลา 2,000-1,500 ปี ก่อนคริสตศักราช โดยเดินทางจาก Bactria คือ แคว้น Balkh ในประเทศอิหร่าน ข้ามเทือกเขาเข้าไปในอาฟกานิสถาน แล้วจึงเข้าไปทางภาคตะวันตกเฉียงเหนือของประเทศอินเดีย ภาษาของชาวอารยันมีความสัมพันธ์กับภาษาเปอร์เซีย กรีก ลาติน เซนต์ และสลาฟ จากการศึกษาเปรียบเทียบคำพูดในภาษาเหล่านี้ ปราชญ์ทางภาษาให้ชื่อตระกูลภาษานี้ว่า อินโด-ยูโรเปียน

ชาวอารยัน (ตามศัพท์ อารย แปลว่า เจริญ ประเสริฐ เป็นรูปสันสกฤต รูปบาลี เป็น อริย) มีความคิดทางศาสนาคล้ายกับชาวเปอร์เซีย กรีก และโรม ชาวอารยันเคารพและให้ความศักดิ์สิทธิ์แก่อำนาจทางธรรมชาติ เช่น ยกย่องอำนาจไฟให้เป็นพระอัคนี อำนาจน้ำให้เป็นพระวรุณ ฯลฯ ชาวอารยันนับถือเทพเจ้าหลายองค์ เช่น พระอินทร์ พระพรหม พระยม ฯลฯ ซึ่งแต่ละองค์ล้วนมีอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ต่าง ๆ กัน มนุษย์จำต้องพึ่งพิงเทพเจ้าเหล่านี้เพื่อประโยชน์สุขและความอยู่รอด

---

[4] Gosta Liebert, Iconographic Dictionary of The Indian Religions : Hindusim , Buddhism , Jainism (Leiden : E.J.Brill, 1976), 194.

ของตน ด้วยเหตุนี้มนุษย์จึงจำต้องเซ่นสรวงเอาใจเทพเจ้าดังกล่าวด้วยการกราบไหว้อ้อนวอน ประกอบพิธีบูชายัญ ฯลฯ

ดังที่ได้กล่าวมาแล้วว่าเทพนพเคราะห์เป็นความเชื่อในเรื่องของดาราศาสตร์ของชาวอินเดีย เรื่องราวของเทพนพเคราะห์ปรากฏในคัมภีร์ 3 ยุคของอินเดีย คือ ในยุคพระเวท,ยุคมหากาพย์ และยุคปุราณะ กล่าวคือ

ในยุคพระเวท เมื่อชนชาติ อินโด-อารยัน เดินทางเข้ามามีอำนาจในอินเดียภาคตะวันตกเฉียงเหนือ พวกเขาได้ขยายอิทธิพลความเชื่อต่างๆ ทางศาสนาของชาวอารยันไปยังชาวอินเดียพื้นเมืองคือชาวดราวิเดียน ความเชื่อและศาสนาของชาวอารยันปรากฏอยู่ใน คัมภีร์พระเวท ซึ่งมีด้วยกัน 4 คัมภีร์ คือ ฤคเวท,ยชุรเวท,สามเวท และอรรถพเวท พระเวททั้ง 4 นี้ เป็นบทร้อยกรองภาษาสันสฤตยุคพระเวท มีเนื้อหาสาระที่รำพึงรำพันสรรเสริญเทพเจ้าในจินตนาการของชาวอารยัน ถัดจากคัมภีร์พระเวทมีคัมภีร์พราหมณะและอารัณยกะซึ่งเป็นร้อยแก้ว ให้อรรถาธิบายเกี่ยวกับพิธีกรรมและวัตรปฏิบัติทางศาสนาที่ได้ระบุไว้ในพระเวท นอกจากนี้ยังมีคัมภีร์อุปนิษัท ซึ่งว่าด้วยความนึกคิดทางด้านปรัชญาหรืออีกนัยหนึ่งคือความนึกคิดทางด้านความคิดที่เกี่ยวกับเรื่องของวิญญาณหรืออาตมัน เรื่องพระเป็นเจ้า เรื่องโลก และเรื่องมนุษย์

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

คัมภีร์พระเวททั้ง 4 รวมทั้งคัมภีร์พราหมณะ อารัณยกะและอุปนิษัท ได้รับการรจนาขึ้นในช่วงตั้งแต่ 1,000-500 ปี ก่อนคริสต์ศักราช พราหมณ์เป็นผู้ถ่ายทอดคัมภีร์เหล่านี้ด้วยการท่องจำสืบต่อกันมาจนถึงยุคหลังๆเมื่อมีการใช้ตัวหนังสือจารึกความจำ [5]

การแบ่งเทพตามลำดับขั้น ประกอบด้วย เทพบนพื้นโลก, ท้องฟ้า และ สวรรค์ ซึ่งตามความเชื่อในจักรวาลวิทยา ในคัมภีร์พระเวทกล่าวถึงท้องฟ้าว่ามีลักษณะเป็นเวิ้งโค้งคลุมผิวโลก ณ ที่นั้นเป็นที่เกิดของแสงสว่างและเมฆฝน บางครั้งบรรยายว่าฉ่ำไปด้วยน้ำที่นี้ย่อมเป็นที่สถิตของแม่น้ำทั้งหลายซึ่งตรงกับภาวะเทพ เป็นที่เกิดของโสม และ เป็นที่กำเนิดอัคนี [6]

ความคิดอีกประการที่เกี่ยวข้องกับการสร้างจักรวาลนั้นสืบเนื่องมาจากความคิดในแง่ของการแบ่งตระกูล ซึ่งจะเห็นว่าผู้ที่สำคัญที่สุดในกลุ่มจะกลายมาเป็นผู้ให้กำเนิด เช่น วายุ (ลม) จะ

---

[5] เรืองอุไร กุศลาสัย, <u>ความรู้เรื่องอินเดียทางวัฒนธรรม (ภารตวิทยา)</u>, พิมพ์ครั้งที่ 5 (กรุงเทพฯ : องค์การค้าของคุรุสภาล, 2547), 26-27.

[6] อุดม รุ่งเรืองศรี, <u>เทวดาพระเวท (เทพเจ้าในคัมภีร์พระเวทแห่งชาวอารยัน)</u> (เชียงใหม่ : คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2523), 10.

เป็นบิดาของเทพวายุทั้งหลาย รุทระเป็นบิดาของกลุ่มเทพมารุต หรือ กลุ่มรุทระ โสมจะเป็นบิดาของพืชทั้งปวง และ สรัสวดีจะเป็นมารดาของแม่น้ำทั้งมวล [7]

อุปนิษัท ไมตรยณะ อุปนิษัท (Maitrayana Upanisad) เนื้อหาของ Prapathaka ในอุปนิษัทเกี่ยวข้องกับความเชื่อเรื่องอัตมันเป็นบทสวดที่บอกเล่าถึงเทพนพเคราะห์ทั้งเก้าองค์ รวมทั้งประติมานวิทยาของเทพทั้งเก้า นอกจากนี้ในอุปนิษัทยังมีบทสวดเพื่อสรรเสริญขอพรจากพระอาทิตย์เนื่องจากเชื่อว่าพระอาทิตย์คือผู้ส่องแสงและยังมีบทกลอนที่กล่าวถึงพระจันทร์และ พระอาทิตย์ไว้ว่า

"ในพระอาทิตย์มีที่อยู่ของพระจันทร์
ในพระจันทร์เป็นที่อยู่ของไฟ
ในสัตวัณ เป็นที่อาศัยของพราหมณ์" [8]

เมื่อกล่าวถึงเทพในคัมภีร์พระเวท เราจะต้องให้ความสนใจต่อความจริงที่ว่าพระเจ้ามีความสำคัญที่ไม่เกี่ยวข้องกับปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ แต่เป็นผู้ที่มีความสัมพันธ์กับลักษณะของพื้นฐานของธรรมชาติ เช่น คุณลักษณะของพระอินทร์ซึ่งเป็นเทพที่ถูกกล่าวถึงในคัมภีร์พระเวท ซึ่งมีลักษณะโดดเด่นเป็นผู้ปราบปรามศัตรู แต่ยังไม่ทราบรูปแบบทางธรรมชาติที่ชัดเจนว่าคืออะไร [9] อย่างไรก็ตาม เทพในพระเวทก็ยังคงมีความสัมพันธ์กับธรรมชาติด้วยเช่น กัน เช่น เทพแห่งน้ำ,เทพแห่งไฟ รวมทั้งเทพแห่งลม โดยแต่ละองค์ต่างมีหน้าที่แตกต่างกันออกไป ดังเช่นที่ยกตัวอย่างพระอินทร์ที่เป็นเทพผู้ปราบปีศาจ คือตัวอย่างที่อธิบายเรื่องราวของของเทพที่มีความสัมพันธ์กับธรรมชาติ ทำให้ได้ทำการแบ่งเทพนั้นเป็นเทพบนพื้นโลก และ เทพที่อยู่บนชั้นอากาศ หรือ สวรรค์ ความเชื่อ และ พิธีกรรมที่ทำขึ้นในสมัยพระเวทถือได้ว่าเป็นจุดเริ่มต้นของเทพองค์อื่นๆ ที่สำคัญในยุคต่อมา

ในกรณีของพระราหูซึ่งเป็นหนึ่งในเทพนพเคราะห์นั้นนักปราชญ์ทางดาราศาสตร์ได้จัดให้พระราหูเป็นดาวพระเคราะห์ดวงหนึ่งในระบบของจักรวาล ตามคติ ของพราหมณ์ พระราหูเป็นองค์ลำดับที่ 8 ของเทพนพเคราะห์ ชาวฮินดูมีความเชื่อในเรื่องของเทพองค์นี้ว่าเป็นเทพซึ่งโชค

---

[7] Arthur Berriedale Keith, The Religion and Philosophy of the Veda and Upanishads (India : Westport Conn., Greenwood Press n.d., 1976), 80.

[8] Paul Deuseen, Sixty Upanisads of the Veda (Delhi : Motilal Banarsidass, 1980), 379.

[9] Fredrich Max Muller, The Vedas (Delhi : Indological Book House, 1969), 77.

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

ร้ายถูกทรมาน เรื่องราวของพระราหูปรากฏคติความเชื่อและ ประติมานวิทยา โดยได้บรรยายในคัมภีร์ศาสนาพราหมณ์ และ คัมภีร์ศาสนาพุทธ กล่าวคือ

ในสมัยพระเวทเรื่องของราหูปรากฏไม่ชัดมากนั้น มีเพียงชื่อที่คล้องกับคุณลักษณะของพระราหู คือ สวรภาณุที่พบในคัมภีร์ฤคเวทเท่านั้น การบันทึกเรื่องราวของพระราหูเริ่มปรากฏหลักฐานที่แสดงให้เห็นว่าพระราหูอาจจะเป็นที่รู้จักภายหลังจากยุคพระเวทนั้นคือการบันทึกบทสรรเสริญพระราหูไว้ในคัมภีร์อุปนิษัท ในหมวด บทกลอน 1-6 : จุดกำเนิดของชื่อรามะ โดยกล่าวว่า

"นั้นทำไมเขาถูกเรียกว่ารามะ
ความฉลาดสิ่งหนึ่งในโลก
หรือเพราะพลังมากมายของเขา
นำปีศาจไปสู่ความตาย"
"หรือเพราะความงดงาม
ชื่อของรามะมีชื่อเสียงในโลก
หรือเพราะเหมือนราหูพระจันทร์
จวบจนตายของเขาคือปีศาจ "[10]

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

นอกจากนี้ในคัมภีร์อุปนิษัทหมวดมตริยะอุปนิษัท (Matriya Upanisad) กล่าวถึงพระราหูว่ามีศีรษะเป็นมังกร เป็นการอธิบายลักษณะอย่างหนึ่งของราหูในทางประติมานวิทยา

พระราหูในยุคมหากาพย์ ราวต้นพุทธศตวรรษที่ 7

ในสมัยของยุคมหากาพย์ ปรากฏมหากาพย์ที่ยิ่งใหญ่ คือ มหากาพย์ภารตะอันถือได้ว่าเป็นมหากาพย์ที่มีความยิ่งใหญ่เป็นอย่างมาก มีโศลกถึง 100,000 บท หรือ 220,000 บรรทัด เป็นตอน ๆ เรียกว่า ปรว (ไทยบรรพ) มีทั้งหมด 18 บรรพ มหากาพย์ภารตะพรรณนาถึงการทำสงครามขับเคี่ยวกันระหว่างพี่น้องสองตระกูล คือ ตระกูลเการพ และ ตระกูลปาณฑพ ซึ่งทั้งสองต่างก็สืบเชื้อสายจากบรรพบุรุษเดียวกันคือ ท้าวภรต สาเหตุของการทำสงครามก็เพื่อแย่งชิงราชสมบัติหรือแย่งกันปกครองแผ่นดิน อันเป็นเรื่องราวที่มีอยู่อย่างดื่นดาษในประวัติศาสตร์ของทุกชาติทุกภาษา แต่ชาวฮินดูโดยทั่วไปถือว่ามหาภารตะเป็นการทำสงครามระหว่างฝ่ายอธรรมและ ฝ่ายธรรม ณ ทุ่งกุรุเกษตร ซึ่งอยู่ใกล้นครนิวเดลีในปัจจุบัน การรบเป็นไปอย่างดุเดือดติดต่อกัน 18 วัน ต้องเสียรี้พลเป็นจำนวนมากมายสุดที่จะคณานับในที่สุดฝ่ายที่ยึดมั่นในธรรมคือฝ่ายตระกูลปาณฑพก็เป็นผู้ชนะ

---

[10] Paul Deussen, Sixty Upanisads of The Veda, 363.

กล่าวว่าผู้รจนามหากาพย์นี้คือ ฤาษีเวทวยาส ซึ่งพรรณนาความบ้าคลั่งของสงครามได้อย่างน่าสยดสยอง ในมหาภารตะนี้บอกเล่าเรื่องราวเกี่ยวกับความเชื่อของชาวฮินดูไว้มากมาย

คัมภีร์ภควัทคีตาซึ่งอยู่ในมหาภารตะถือกันว่าเป็นหัวใจปรัชญาของชาวฮินดู ภควัทคีตา แปลว่า เพลงของพระผู้ควรบูชา คือ พระกฤษณะ เป็นเรื่องสำคัญที่สุดในมหาภารตะ คัมภีร์อีกเรื่องหนึ่งที่สำคัญในยุคมหากาพย์ คือ มหากาพย์รามายณะ แปลตามคำศัพท์ว่าการไปของราม ซึ่งหมายถึงการเดินทางบุกป่าฝ่าดงของพระรามในการติดตามหานางสีดาแต่โดยทั่วไปแล้วแปลกันว่าชีวประวัติของพระรามหรือ เรื่องราวของพระราม รามายณะเป็นมหากาพย์ที่มีความยาวเป็นสองรองลงมาจากมหากาพย์ภารตะ กล่าวคือ มีโศลก 24,000 บท แบ่งออกเป็น 7 กัณฑ์ หรือ 7 ตอน เรื่องราวของพระราม และ นางสีดานี้แพร่กระจายในทุกประเทศที่วัฒนธรรมของอินเดียแผ่ไปถึง เช่น วรรณกรรมของอินโดนิเซีย , มลายู , กัมพูชา ลาว และ พม่า รวมทั้งประเทศไทย [11]

จากที่กล่าวมาทั้งหมดคือ วรรณกรรม และคัมภีร์ที่สำคัญในยุคมหากาพย์ คัมภีร์เหล่านี้บรรยายเรื่องราวความเชื่อในเรื่องของความรู้ดาราศาสตร์ในยุคมหากาพย์ ในมหาภารตะมีการบอกเล่าถึงการนับวัน นับเดือน และ ฤดูกาลต่าง ๆ และ การเคลื่อนที่ของพระอาทิตย์ และ พระจันทร์ ที่หมายถึงการเกิดจันทรุปราคา และ สุริยุปราคา [12] อันเป็นการอธิบายถึงพระราหูต่อปรากฏการณ์ราหูอมจันทร์ นอกจากนี้ในคัมภีร์มหาภารตะ ได้บรรยายถึงพระราหูว่าเป็นหนึ่งในนพเคราะห์ และเมื่อใดพระจันทร์ และ พระอาทิตย์ ถูกราหูไล่จับเพื่อกลืนกินจะเกิดสิ่งหนึ่งอันเป็นที่รู้จักของคนสมัยนี้นั่นคือ คราส และยังอธิบายเรื่องเทพนพเคราะห์ตามความเชื่อทางดาราศาสตร์ และโหราศาสตร์ ด้วยเช่นกัน [13]

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

พระราหูในยุคปุราณะ (ประมาณ พ.ศ.816 – 1190)

สมัยนี้ตรงกับราชวงศ์คุปตะ ซึ่งมีความยิ่งใหญ่ในอินเดียภาคเหนือปกครองอยู่ในราวพุทธศตวรรษที่ 9-11 ในสมัยนี้ฮินดูแยกออกเป็นนิกายต่างๆ เช่น ไศวนิกาย ไวษณพนิกาย มีวรรณคดีทีสำคัญมากที่ได้มีการรจนาขึ้นในสมัยนี้ คือ ปุราณะ คำว่า ปุราณ ในที่นี้หมายถึงเรื่องราวที่มีมาแต่โบราณกาล “พิจารณาโดยรวมแล้วคัมภีร์ปุราณะก็คือ สารานุกรม หรือ รวมความรู้นานาประการของชาวฮินดูในสมัยโบราณและสมัยกลางอันได้แก่ความรู้ทางศาสนา ปรัชญา

---

[11] เรืองอุไร กุศลาสัย, <u>ความรู้เรื่องอินเดียทางวัฒนธรรม (ภารตวิทยา)</u>, 176-177.

[12] C.V.Vaidya, <u>Epic India : India as described in the Mahabharata and Ramayana</u> (New Delhi : Cosmo Publications,1984), 761.

[13] K. Subramaniam ,<u>Mahabharata</u> (Bambay : Bhavan, 1982), 761.

ประวัติศาสตร์ เรื่องราวของบุคคลสำคัญ และ พฤติการณ์ของบ้านเมือง”[14]ปทานุกรม “ อมรโกษ ” ได้ทำการอธิบายไว้ว่าคัมภีร์ปุราณะ ประกอบด้วยลักษณะ 5 ประการ หรือในภาษาสันสกฤตเรียกว่า ปัญจลักษณะ คือ

1.เรื่องความเป็นมาของเอกภพ

2.เรื่องความพินาศ และ กลับมีขึ้นใหม่ของเอกภพ

3.ประวัติของเทพเจ้า และทวยเทพ

4.การครองโลกของพระมนู 14 องค์

5.ประวัติของสูรยวงศ์ และ จันทรวงศ์

อย่างไรก็ตามจากการศึกษา และ ค้นคว้า ปรากฏว่า คัมภีร์ปุราณะมิใช่จะว่าด้วยเรื่อง 5 ประการที่กล่าวมาแล้วนี้เท่านั้น หากยังว่าด้วยเรื่องราวอีกมากมายหลายอย่าง แต่สามารถสรุปได้ว่า คัมภีร์ปุราณะซึ่งมีจำนวน 18 เล่ม เรียกว่ามหาปุราณะ เป็นคัมภีร์ที่ดำเนินเรื่องพัวพันกับพฤติกรรมของพระผู้เป็นเจ้าสามองค์ คือ พระพรหม พระวิษณุ และ พระศิวะ ในปุราณะความเชื่อของฮินดูในเรื่องเทพนพเคราะห์ปรากฏในปุราณะหลายคัมภีร์ เช่น อัคนีปุราณะ (Agni Puran), ภควตะปุราณะ (Bhagavata Puran),นารทปุราณะ (Narada Purana),วายุปุราณะ (Vayu Purana),ศิวะปุราณะ (Siva Purana),พรหมปุราณะ (Brahma Purana) และวิษณุปุราณะ (Visnu Purana) เป็นต้น

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

คัมภีร์ปุราณะที่บอกเล่าเรื่องราวของเทพนพเคราะห์นั้นประกอบด้วย ตำนานเทพนพเคราะห์ รวมทั้ง ประติมานวิทยาของเทพแต่ละองค์ เช่น ในคัมภีร์อัคนีปุราณะ ได้กล่าวถึงลักษณะเครื่องสวม หรือ ศิราภรณ์ พระอาทิตย์ , พระจันทร์ และ พระอังคาร กล่าวคือมีการอธิบายที่ประทับของพระจันทร์คือบนดอกบัว พร้อมทั้งบรรยายถึงลักษณะทางประติมานวิทยาของเทพทั้ง 9 องค์ พร้อมกันนี้ในแต่ปุราณะยังมีการอธิบายถึงการทำพิธีสักการะบวงสรวงเทพนพเคราะห์นั้นโดยตรงในเบื้องต้น โดยอธิบายถึงขั้นตอนในการบูชาเทพแต่ละองค์ว่ามีวิธีการอย่างไร [15]

เรื่องราวของพระราหูก็เช่นกันได้มีการกล่าวบรรยายไว้คัมภีร์ปุราณะเช่นเดียวกัน เช่น คัมภีร์วายุปุราณะ บรรยายการเกิดคราสของพระอาทิตย์ และ พระจันทร์ โดยพระราหู พร้อมกับลักษณะทางประติมานวิทยาของเทพนพเคราะห์ เช่น พระอังคาร พระราหู รวมทั้งการแต่งองค์ อาวุธประจำแต่ละองค์ อันเป็นการอธิบายเทพนพเคราะห์ตามความเชื่อแบบหลักศาสนาฮินดูที่ชัดเจน [16]

---

[14] เรืองอุไร กุศลาสัย, <u>ความรู้เรื่องอินเดียทางวัฒนธรรม (ภารตวิทยา)</u>, 179-180.

[15] J.L.Shastri, <u>Agni Purana Volumn 28</u> (Catcutta : Punthi Pustak,1986), 828-829.

[16] G.A.Tagare , <u>Vayu Purana</u> (Catcutta : Punthi Pustak, 1986), 360-361.

คัมภีร์ภควตะ ปุราณะ (Bhagavata Purana \) อธิบายเหตุการณ์ที่ทำให้พระราหูต้องมีร่างกายขาดสองท่อน เนื่องจากการเข้าไปดื่มน้ำอมฤตในพิธี และถูกพระวิษณุใช้จักรขว้างจนร่างกายขาดออกจากกัน พร้อมทั้งบรรยายความเป็นมาของการเกิดคราส อันเกิดจากแรงอาฆาตของพระราหูที่มีต่อ พระจันทร์ และ พระอาทิตย์ ผู้ที่นำเรื่องพระราหูไปฟ้องพระวิษณุ เรื่องที่พระองค์แอบเข้าไปในพิธีกวนเกษียรสมุทร ดังนั้นเมื่อใดที่พระราหูพบพระจันทร์ และพระอาทิตย์ ก็จะทำการไล่จับพระอาทิตย์ และ พระจันทร์ตลอดเวลา เพื่อพยายามที่จะกลืนกินเป็นที่มาของตำนานสุริยคราส และจันทรคราส

นอกจากนี้ในคัมภีร์ภควตะ ปุราณะ (Bhagavata Purana) มีการเพิ่มเติมเกี่ยวกับตำแหน่งของพระราหูและอาณาเขตแห่งความลึกลับ กล่าวคือ พระราหู และพระอาทิตย์มีระยะห่าง 100,000 โยชน์ [17] พระราหูมีวัฏจักรการเดินทางที่คล้ายกับพระจันทร์ กล่าวกันว่าระบบของจักรวาลการเผาไหม้ของพระอาทิตย์คือ 100,000 โยชน์ พร้อมบรรยายว่าพระราหูยังคงพยายามที่จะจัดการกับศัตรูของเขานั้นคือ พระอาทิตย์ และ พระจันทร์ และ จะทำการจู่โจมเมื่อใดที่พระจันทร์เต็มดวง หรือ เป็นพระจันทร์วันใหม่

คัมภีร์พรหม ปุราณะ (Brahma Purana) ได้บรรยายถึงมารดาของราหูคือนางสังหิกา โดยกล่าวว่าพระราหูคือบุตรชายของนาง และได้บรรยายถึงพระอาทิตย์ต้องถูกกลืนกินหรือเกิดคราส โดยการกระทำของพระราหูจนดูเหมือนพระอาทิตย์จะตกลงมาจากท้องฟ้า และโลกจะต้องถูกห่อหุ้มไปด้วยความมืดในช่วงเวลานั้น [18]

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

คัมภีร์อัคนี ปุราณะ (Agni Purana) บรรยายเหตุการณ์ว่าเมื่อพระวิษณุได้ทราบว่าพระราหูแอบเข้ามาในงาน เมื่อได้พบพระราหู พระวิษณุ กล่าวว่า “พระราหูอยู่ไหน ออกมาบัดเดี๋ยวนี้” พระวิษณุมองหาพระราหู พระราหูได้ยินก็เชื่อว่าต้องเป็นเพราะพระจันทร์ และพระอาทิตย์ ที่นำเรื่องที่ตนแอบเข้ามาดื่มน้ำอมฤตในงานไปฟ้องพระวิษณุเมื่อพระราหูได้พบเห็นพระอาทิตย์และพระจันทร์ก็พยายามที่จะกลืนเทพทั้งสอง โดยจะกระทำทุกครั้งเมื่อพบจวบจนกระทั่งปัจจุบันนี้ [19]

---

[17] Genesh Vasudeo, Bhagavata Purana Vol.8 (New Delhi : National Museum of India, 1986), 755.

[18] J.L.Shatri, Bhagavata Purana VolI.8 (New Delhi : National Museum of India, 1986), 71.

[19] N.Gangadharan Motilal Banarsidass Junesco, Agni Purana PART I (Calcutta : Punthi Pustak, 1984), 6.

ในคัมภีร์ศิวะ ปุราณะ (Siva Purana) บรรยายตำนานที่ทำให้ศีรษะของพระราหูขาด เป็นการถามตอบเพื่อสอบถามเทพเจ้า และ จลันธร (Jalandhara) ซึ่งได้ถามเทพเจ้าถึงเรื่องราวของพระราหู ว่าผู้ใดเป็นคนตัดศีรษะของเขา และ สอบถามเรื่องราวที่เกิดขึ้นกับพระราหู และเทพเจ้าก็ได้ตอบในสิ่งที่เขาสงสัยในพระราหู

ส่วนคัมภีร์วิษณุ ปุราณะ(Visnu Purana) บรรยายเรื่องราวของพระราหูในการเกิดคราส พระราหูจะพยายามจับอาทิตย์ และพระจันทร์เมื่อใดที่พบกัน[20]

พระราหูในพุทธศาสนา

ในเอกสารทางพระพุทธศาสนาเรียกพระราหูว่า "อสุรินทรราหู" โดยกล่าวถึงเรื่องราวของพระราหูดังนี้

พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับหลวง ในหมวด พระสุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย มหาวรรค บรรยายว่า "พวกอสูรอาศัยสมุทรอยู่ อันท้าววชิรหันถ์รบชนะแล้ว เป็นพี่น้องของท้าววาสพ มีฤทธิ์มียศ เหล่านี้คือพวกกาลกัญชอสูร มีกายใหญ่น่ากลัวก็มา พวกทานเวฆอสูรก็มา เวปจิตติอสูร สุจิตติอสูร ปหาราทอสูร และนมุจีพระยามาร ก็มาด้วย บุตรของกลิอสูรหนึ่งร้อย มีชื่อว่าไพโรจน์ทั้งหมด ผูกสอดเครื่องเสนาอัคนีมีกำลังเข้าใกล้อสุรินทราหู แล้วกล่าวว่า ดูกรท่านผู้เจริญ บัดนี้ เป็นสมัยที่จะประชุมกัน ดังนี้แล้ว เข้าไปยังป่าอันเป็นที่ประชุมของภิกษุ "[21]

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

ส่วนในพระไตรปิฎก พระสุตตันตปิฎก สังยุตนิกาย สคาถวรรค บรรยาย ความถึงพระอสุรินทราหู ที่มีเรื่องกับพระจันทิมเทพ และ สุริยสูตร ไว้ว่า "จันทิมาเทพบุตรถูกอสุรินทราหูจับตัว ได้ระลึกถึงพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้วกล่าวคาถาว่าข้าพระพุทธเจ้าผู้แกล้วกล้า ขอความนอบน้อมจงมีแด่พระองค์ พระองค์เป็นผู้หลุดพ้นแล้วจากกิเลสทั้งปวง ข้าพระพุทธองค์ตกอยู่ในภาวะคับขันขอพระองค์จะเป็นที่พึ่งแก่ข้าพระองค์ด้วยเถิดพระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสกับอสุรินทราหูว่า "จันทิมเทพบุตรถึงตถาคตผู้เป็นพระอรหันต์เป็นสรณะ ท่านจงปล่อยจันทิมเทพบุตรเสียเถิด พระพุทธเจ้าทั้งหลายเป็นผู้อนุเคราะห์สัตว์โลก" อสุรินทราหูได้ยินเช่นนั้นจึงปล่อยจันทิมเทพบุตร แล้วเร่งรีบเข้าไปหาท้าวเวปจิตติจอมอสูร กล่าวว่า ข้าพเจ้าถูกขับด้วยคาถาของพระพุทธเจ้า หากข้าพเจ้าไม่ปล่อยจันทิมเทพบุตร ศีรษะของข้าพเจ้าพึงแตก 7 เสี่ยง มีชีวิตอยู่ก็จะไม่รับความสุข"

---

[20] Thakur Harendra Dayal, Visnu Purana (Delhi : Sundeep Prakaskan, 1983), 345.

[21] ไตรปิฎก, พระไตรปิฎก ภาษาไทยฉบับหลวง พระสุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย มหาวรรค เล่มที่ 20 (กรุงเทพฯ : กรมศาสนา, 2525), 194.

นอกจากนี้ในสุริยสูตร ว่าด้วยสุริยเทพบุตรได้บรรยายว่า “สุริยเทพบุตรถูกอสุรินทราหูจับตัวได้ ระลึกถึงพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้วกล่าวคาถาว่าข้าพระพุทธเจ้าผู้แกล้วกล้า ขอความนอบน้อมจงมีแด่พระองค์ พระองค์เป็นผู้หลุดพ้นแล้วจากกิเลสทั้งปวง ข้าพระพุทธองค์ตกอยู่ในภาวะคับขันขอพระองค์จะเป็นที่พึ่งแก่ข้าพระองค์ด้วยเถิด พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสกับอสุรินทราหูว่าสุริยเทพบุตรถึงตถาคตผู้เป็นพระอรหันต์เป็นสรณะ ท่านจงปล่อยสุริยเทพบุตรเสียเถิด พระพุทธเจ้าทั้งหลายเป็นผู้อนุเคราะห์สัตว์โลก สุริยเทพบุตรเป็นผู้ส่องแสงสว่าง ทำความสว่างในที่มืดมิด มีสัณฐานเป็นวงกลม มีเดชสูง ท่านอย่าอมสุริยเทพบุตรผู้เที่ยวไปในอากาศเลย ท่านจงปล่อยสุริยเทพผู้เป็นบุตรของเราเสียเถิด อสุรินทราหูได้ยินเช่นนั้นจึงปล่อยสุริยเทพบุตรแล้วก็เร่งรีบเข้าไปหาท้าวเวปจิตติจอมอสูร กล่าวว่า ข้าพเจ้าถูกขับด้วยคาถาของพระพุทธเจ้า หากข้าพเจ้าไม่ปล่อยสุริยเทพบุตร ศีรษะของข้าพเจ้าพึงแตก 7 เสี่ยง มีชีวิตอยู่ก็ไม่ได้รับความสุขเลย [22]

ในปัญญาสชาดก [23] ได้รจนาเรื่องราวของราหูตอนจันทคาธชาดกกล่าวไว้ว่า “ต่อมามีกุมารีคนหนึ่งชื่อ เหมรังสี อยู่ในหมู่บ้านชื่อว่านัมพะนอกพระนครจัมปากะ สองสามีภรรยาในตระกูลนั้นมีบุตร 2 คน คนพี่ชื่อสุริยคาธ เพราะในวันเกิดเป็นวันที่อสุรินทราหูจับพระสุริยะ (พระอาทิตย์) คนน้องชื่อจันทคาธ เพราะเกิดในวันพระจันทร์ถืออสุริราราหูจับ...” ทั้งหมดนี้คือการบรรยายราหู หรือ อสุรินทราหู ที่ปรากฏในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา เป็นเรื่องราวของพระราหูประกอบนิทานชาดกในทางพระพุทธศาสนา

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

การบูชาพระราหู

ในสมัยพระเวท คัมภีร์พระเวทได้ทำการบันทึกพิธีกรรมของเทพนพเคราะห์บางรูป ตัวอย่างเช่น การจัดพิธีเพื่อบูชาพระจันทร์ พระจันทร์เป็นดวงดาวที่ปรากฏเด่นชัดเช่นเดียวกับพระอาทิตย์ คือ สมัยพระเวทของอินเดียนั้น รู้จักกันในนามของโสมเทพและจันทร์ คำว่าโสมนั้นคือเหล้าน้ำสีขาวที่ทำจากต้นโสมผสมกับนมสด เป็นเหล้าที่พระอินทร์โปรด ต่อมาเป็นชื่อเทพแห่งสงครามส่วนจันทร์เป็นเทพแห่งความอุดมสมบูรณ์เกิดจากการกวนเกษียรสมุทรเพื่อได้น้ำอมฤต ต่อมาในยุคหลังพระโสมเป็นองค์เดียวกับพระจันทร์ [24] ซึ่งมีผู้กล่าวว่าหยดโสมสัมพันธ์กับรังสีของ

---

[22] จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, <u>พระไตรปิฎกแก่นธรรม ฉบับมหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณ์ พระสุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย สคาถวรรค เล่มที่ 2</u> (กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2550), 34-35.

[23] กรมศาสนา, <u>ปัญญาสชาดก 2</u> (พระนคร : หอสมุดวชิรญาณ, 2542), 559.

[24] ผาสุข อินทราวุธ , <u>รูปเคารพในศาสนาฮินดู</u> (กรุงเทพฯ : ภาควิชาโบราณคดี คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2522), 33.

ดวงจันทร์ หรือต้นโสมถูกกำหนดการเติบโตโดยนับกำหนดของดวงจันทร์ และมีผู้กล่าวไม่น้อยว่าเป็นลักษณะของความคิดเชิงเทวนิยายที่เกิดขึ้นในยุคหลังว่า พระโสมถูกสร้างขึ้นมาเป็นเทพองค์เดียวกับพระจันทร์ บางท่านก็ว่าการดื่มเหล้ามักจะดื่มกลางคืนเชื่อมโยงกับพระจันทร์ [25]

ชาวอินเดียจัดพิธีกรรมบูชาสักการะพระจันทร์ขึ้นทั้งช่วง พระจันทร์เต็มดวง และพระจันทร์ใหม่ จัดได้ว่าเป็นเทศกาลที่ยิ่งใหญ่ เช่นพิธีโสมโยคะกล่าวกันว่าเป็นพิธีที่มีความสำคัญอย่างมาก ส่วนใหญ่จะทำขึ้นโดยกษัตริย์ หรือ เศรษฐี เรียกว่า Soma Worship [26] พิธีกรรมนี้มีพระอินทร์เป็นประธาน เริ่มจากการสกัดเอาน้ำโสมออกมาจากต้นโสม โดยการใช้หินทุบ หรือ ครกตำ ใช้ผ้าขนแกะกรอง นำมาใส่เหยือกผสมน้ำนม นำมาถวายพร้อมท่องมนต์ การสกัดน้ำโสมจะทำเป็นเวลาเช่น เช้า กลางวัน เย็น การดื่มน้ำโสมในสมัยพระเวทปรากฏอยู่ในบทสรรเสริญต่างๆในคัมภีร์พระเวท บางครั้งชาวอินเดียจัดพิธีเพื่อทำการบูชาโดยจะทำการร้องเพลงเพื่อแสดงความเคารพพระจันทร์โดยปราศจากการบรรเลงบทเพลง พิธีกรรมนี้จะจัดขึ้นประจำทุกวัน ทุก 15 วัน หรือทุก 4 เดือนมีการบูชาไฟซึ่งทำทุกวัน ดังบทสวดได้กล่าวว่า

"ในวันพระจันทร์เต็มดวง สักการะพระอัคนี และ พระโสม
ในวันพระจันทร์ใหม่ สักการะพระอัคนี และ พระอินทร์"

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

นอกจากนี้ยังมีการสักการะพระอาทิตย์ โดยการจัดทำบทสวดเพื่อบูชาเป็นโคลงบทสั้นๆ 5บท [27] เพื่อสวดสรรเสริญพระอาทิตย์ซึ่งเป็นผู้ที่ช่วยกระตุ้นแสงสว่างแห่งการทำงานของประชาชนดั่งพระอาทิตย์ที่ส่องแสงตอนเช้า ในมัสยปุราณะ (Matsya Purana) บทที่ 93 ได้พรรณนาถึงการสักการะเทพนพเคราะห์ทั้งเก้าและกล่าวถึงพิธีกรรมเรียกว่า นพเคราะห์มคะ (Nava-graha-makha) [28] การจัดพิธีเพื่อสักการะต่อเทพแห่งดวงดาวของชาวอินเดีย เป็นความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับโชคชะตา ความมีโชคดี โชคร้าย ที่กระทบต่อชีวิตของคน การประกอบพิธีกรรมนั้นผู้ทำพิธีเชื่อว่าจะช่วยให้ชีวิตของพวกเขาจะประสบเคราะห์ดีมากขึ้น เช่น เมื่อพวกเขาให้กำเนิดบุตรในช่วงที่เกิดราหูขึ้นจะส่งผลกระทบต่อโชคชะตาที่ไม่ดีจึงต้องทำจัดพิธีเพื่อบูชาและขจัดโชคร้ายออกจากตัวของพวกเขา

---

[25] เรื่องเดียวกัน, 39.

[26] Fredrich Max Muller, The Vedas (Delhi : Indological Book House, 1969), 75.

[27] W.J.Wilkins, Hindu Mythology(Vedic and Puranic) (Culcutta : Rupa, 1972), 79.

[28] Shanti Lal Nagar, Surya and Sun Cult in Indian Art, Culture, Literature and Thought, 286.

ในส่วนการบูชาพระราหูนั้น ชาวอินเดียเชื่อกันว่า พระราหู ถือได้ว่า เป็นแทตย์ ที่ให้โทษ มีความร้ายแรงพอๆ กับพระเสาร์ ในตำนานของฮินดูได้กล่าวไว้อย่างน่าสนใจว่า ถ้าบุคคลใดที่เกิดอยู่ภายใต้ดาวราหู ความฉลาด ความร่ำรวย ของเด็กๆ เหล่านั้น จะถูกทำลาย และอาจจะได้รับอันตรายจากศัตรู ชาวอินดูเชื่อว่าเมื่อมีการเกิดคราสขึ้นเมื่อใดในพระอาทิตย์ และพระจันทร์ สิ่งที่น่าสังเกต คือ เสียงอันน่าสะพึ่งกลัว เสียงตะโกน การตี [29]

ความศรัทธาในความเชื่อเรื่องของพระราหูของชาวฮินดู กล่าวคือ พวกเขามีความคิดและแสดงออกความศรัทธาต่อพระราหูคล้ายกับชนชาติในแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เมื่อเกิดเหตุการณ์สุริยุปราคา และ จันทรุปราคา ชาวฮินดูจะโห่ร้องตีกลอง (เรียกว่าโทลาและตัมลา) พร้อมทั้งท่องบทสรรเสริญพระราหูพร้อมกัน เนื่องจากพวกเขาเชื่อว่าพระราหูกระทำสิ่งที่ถูกต้องแล้วควรทำการสรรเสริญพระราหูจะเป็นการนำความพอใจมาสู่พระองค์และพระราหูจะพระราชทานพรพร้อมทั้งนำความสุข โชคดีเจริญรุ่งเรืองมาให้ชาวฮินดูผู้ที่ศรัทธาในพระราหูความเชื่อในแบบนี้ปัจจุบันได้ค่อยๆหายไปหลงเหลือไว้ที่พื้นที่ตามชนบทของอินเดียเท่านั้น [30]

ประติมานวิทยาในการสร้างพระราหูในกลุ่มเทพนพเคราะห์

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

ในอินเดียการสร้างประติมากรรมพระราหูที่พบรวมกับเทพนพเคราะห์นั้นปรากฏในสมัยคุปตะตอนต้น แต่พบในจำนวนไม่มากนัก ต่อมาในสมัยคุปตะตอนปลายหรือหลังคุปตะ มีการพบการสร้างพระราหูเทพนพเคราะห์มากขึ้น โดยลักษณะในการสร้างมีทั้งลักษณะของการประทับยืน และ ประทับนั่ง ทั้งสิ้น 9 องค์รวมทั้งพระราหู [31] สำหรับวัสดุที่ใช้ในการสร้างเทพนพเคราะห์นั้น ประกอบด้วย ไม้จันทร์แดง ทองคำ เหล็ก เงิน สำริด และ ตะกั่ว แต่มักพบการสร้างแผ่นศิลาหรืออาจมีการผสมผสานกับเทพองค์อื่น เช่น พระคเณศ พระนารายณ์ พระลักษมี และพระสรัสวตี รวมทั้งพระมหาเทพตรีมูรติ เป็นต้น

จากการบูชาเทพนพเคราะห์ที่มีความนิยมในพื้นที่ต่างๆ ของอินเดียโดยเฉพาะอย่างยิ่งทางอินเดียตะวันออก ก่อให้เกิดการสร้างภาพสลักเทพนพเคราะห์เป็นรูปแบบงานศิลปะของเทพนพเคราะห์ทั้ง 9 องค์ ซึ่งมักปรากฏการเรียงกันของเทพนพเคราะห์ทั้ง 9 องค์ ดังนี้ คือ พระอาทิตย์ (Surya) พระจันทร์ (Chandra,Som) พระอังคาร (Bhuma) พระพุธ (Budha) พระพฤหัสบดี

---

[29] W.J.Wilkins, Hindu Mythology(Vedic and Puranic), 435.

[30] พรหมศักดิ์ เจิมสวัสดิ์, คนกับพระเจ้า (กรุงเทพฯ : โคมทอง, 2523), 81.

[31] Shanti Lal Nagar, Surya and Sun Cult in Indian Art, Culture, Literature and Thought, 16.

(Brihaspati,Guru) พระศุกร์ (Sukra) พระเสาร์ (Sani,Sanaishara) ,พระราหู (Rahu) และพระเกตุ (Ketu) โดยใช้วัสดุต่าง ๆ กัน เช่น ทองแดง คริสตัล ไม้ ทอง เงิน เหล็ก หรือตะกั่ว เรื่องของการสร้างเทพนพเคราะห์ปรากฏ ในคัมภีร์วิษณุธรรโมตตระ (Visnudharmottara) และศิลปะรัตนา (Silparatana) [32] มีการพบแผ่นศิลาที่สลักรูปเทพนพเคราะห์ตามภูมิภาคต่างๆ ของประเทศอินเดีย เช่น รัฐโอริสา,รัฐเบงกอล, รัฐพิหาร,รัฐอุตตรประเทศ,รัฐราชสถาน,รัฐหรรยานะ เป็นต้น

ในคัมภีร์ รูปมัณฑนะ (Rupa Mandana) [33] ได้บรรยายสีพระวรกาย อาวุธ เครื่องหมายสัญลักษณ์ และ พาหนะของเทพนพเคราะห์ไว้ดังนี้

องค์ที่ 1 พระสุริยะ (Surya) หรือ พระอาทิตย์ สีพระวรกาย สีขาว อาวุธ พระหัตถ์ขวาดอกบัวบาน พระหัตถ์ซ้ายดอกบัวบานพาหนะ ราชรถเทียมม้าเจ็ดหัว

องค์ที่ 2 พระจันทร์ (Soma) สีพระวรกาย สีขาว พระหัตถ์ขวา ดอกบัว พระหัตถ์ซ้ายดอกบัว พาหนะ ราชรถเทียมม้าสิบหัว

องค์ที่ 3 พระอังคาร (Buauma) สีพระวรกาย สีแดง พระหัตถ์ขวา ไม้ทัณฑ์ พระหัตถ์ซ้ายหม้อน้ำมนต์ พาหนะ แพะ 1 ตัว

องค์ที่ 4 พระพุธ (Bhdha) สีพระวรกายสีเหลือง พระหัตถ์ขวา และ พระหัตถ์ซ้ายโยคะ – มุทรา พาหนะสรรปาสนะ

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

องค์ที่ 5 พระพฤหัสบดี (Guru) สีพระวรกาย สีทอง พระหัตถ์ขวา พวงมาลัยลูกปัด พระหัตถ์ซ้ายหม้อน้ำมนต์

องค์ที่ 6 พระศุกร์ (Sukra) สีพระวรกาย สีขาว พระหัตถ์ขวา พวงมาลัยลูกปัด พระหัตถ์ซ้ายหม้อน้ำมนต์ พาหนะ ห่านป่า

องค์ที่ 7 พระเสาร์ (Sani) สีพระวรกาย สีดำ พระหัตถ์ขวา ไม้ทัณฑ์ พระหัตถ์ซ้ายหม้อน้ำมนต์ พาหนะไม่ปรากฏ

องค์ที่ 8 พระราหู (Rahu) สีพระวรกาย สีควัน เบื้องล่างซ้ายของพระราหูมีงู 1 ตัว

องค์ที่ 9 พระเกตุ (Ketu) สีพระวรกาย สีควัน พระหัตถ์ขวา และพระหัตถ์ซ้าย อัญชลี เทพนพเคราะห์ทั้ง 9 พระองค์จะประดับด้วยกีรีฏมงกุฎ และ กุณฑลแก้ว

---

[32] Jitendra Nath Banerjea, The Development of Hindu Iconography (New Delhi : Munshiram Manohalal, 1974), 443.

[33] T.A.G.RAO, Elements of Hindu Iconography Vol.I Part II (Madras) (Delhi : Motital Banarsidass, 1968), 322-323.

สำหรับคติการสร้างพระราหูในวัฒนธรรมอินเดียนั้นได้มีการกล่าวถึงลักษณะทางประติมานวิทยาของพระราหูไว้ในคัมภีร์ของศาสนาพราหมณ์ดังนี้

ศิลปะรัตนา (Silparatna) ได้กำหนดรูปแบบของพระราหูว่าพระองค์ประทับนั่งบนสิงหาสนะ ได้กล่าวว่าพระราหูมีสี่กรในพระหัตถ์ข้างหนึ่งจะทำปางประทานพร(Varada) และพระหัตถ์อื่น ๆ จะถือขัฑคะ (Kandga) เขฎกะ (Khetaka) และถือศูล (Sula)

คัมภีร์วิษณุธรรมโมตระ (Vishudharamottara) กล่าวว่าพระราหูประทับนั่งอยู่บนราชรถเงินโดยเทียมม้า 8 ตัว พระราหูจะมีเพียง 2 กร หัตถ์ข้างขวามือถือ หนังสือ และผ้าขนแกะ ขณะที่พระหัตถ์ซ้ายไม่ถืออะไรเลย [34]

สำหรับลักษณะของพระราหูที่ปรากฏในคัมภีร์ปุราณะ มีดังนี้

คัมภีร์อัคนี ปุราณะ (Agni Purana) ได้ บรรยายถึงราหู เป็นสีพระวรกาย คล้ายคลึงภาพวาดด้วยดินสอถ่าน [35] พร้อมทั้งบรรยายถึงพาหนะของพระราหู คือ รถเทียมม้าแปดตัว [36]

คัมภีร์วายุ ปุราณะ (Vayu Purana) กล่าวถึงรถม้าของราหูคือ สีมืด [37] และ คัมภีร์วิษณุปุราณะ (Visanu Purana) บรรยายถึงพระราหู ไว้ว่า ทรงพาหนะรถม้าสีดำแปดตัวที่ควบคุมบังเหียนป้องกันการจู่โจมจากศัตรูสีของพระวรกายของพระราหูมีสีแดงดำ [38]

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

ในข้างต้นเป็นการบรรยายประติมานของพระราหูในศาสนาพราหมณ์ขณะเดียวกันในคัมภีร์ศาสนาพุทธตามรจนาของพุทธศาสนาจะเห็นว่ารูปร่างของราหูมีขนาดที่ใหญ่มาก สิ่งที่ชัดเจนนั้นคือ รูปร่างที่ขาดออกเป็นสองท่อนของราหู และการเกิดคราส การไม่ถูกกันระหว่างราหูกับพระอาทิตย์ และ พระจันทร์เหมือนกัน การกำเนิดของพระราหูที่ใกล้เคียงกัน และความเชื่อของราหูที่ไม่ดีเหมือนกันคือเป็นเทพที่นำความโชคร้ายมาให้

สรุปแล้วพระราหูเป็นหนึ่งในเทพนพเคราะห์ที่ชาวฮินดูจะสร้างรูปพระราหูครึ่งบนเป็นรูปมนุษย์ครึ่งล่างเป็นงู รูปปั้นของพระราหูที่ได้มีการค้นพบตามท้องถิ่นต่างๆ ของอินเดีย หาก

---

[34] T.A.G.RAO, Elements of Hindu Iconography Vol.I Part II (Madras), 321-322.

[35] J.L.Shatri , Agni Purana Vol.8 part II, 828.

[36] N.Gangadharan Motilal Banarsidass Junesco, Agni Purana PART II (Calcutta : Punthi Pustak, 1985), 356.

[37] N.Gangadharan Motilal Banarsidass Junesco, Vayu Purana PART I (Calcutta : Punthi Pustak, 1984), 360.

[38] Thakur Harendra, Visanu Purana, 345.

เป็นประติมากรรมพระราหูที่พบในท้องที่ภาคตะวันออกของอินเดียจะทำเป็นรูปมนุษย์สีทอง สัมฤทธิ์ พระพักตร์ดุ มีหางเป็นนาคหรืองู

แผ่นศิลาสลักเทพนพเคราะห์พร้อมกับพระราหูพบมากในยุคกลางหลายพื้นที่ของอินเดีย กำหนดอายุลงมาถึงสมัยคุปตะตอนต้น ดังเช่นเทวสถานหลายแห่งที่แคว้นบงกอล พบเป็นลักษณะของภาพสลักเทพนพเคราะห์บนแผ่นศิลาที่ปรากฏร่วมกับพระคเณศ ประทับยืนบริเวณทับหลังเหนือกรอบประตู (ภาพที่1)

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

ภาพที่ 1 ภาพสลักพระคเณศร่วมกับพระราหูหนึ่งในเทพนพเคราะห์ เมืองกันทิฆิ แคว้นเบงกอล

ที่มา : Emanul Haque : Bengal Sculptures : Hindu Iconography upto c.1250 A.D. (Dhaka : Bangladesh National Museum, 1992), 175.

สิ่งที่น่าสนใจคือภาพสลักเทพนพเคราะห์ร่วมกับพระคเณศจากแคว้นเบงกอล พระคเณศนี้จะปรากฏเป็นองค์แรกของภาพแล้วจึงตามด้วยเทพนพเคราะห์ คือ พระสุริยะ พระจันทร์ พระอังคาร ต่อด้วยเทพนพเคราะห์องค์อื่น ๆ คติการสร้างพระคเณศร่วมกับเทพนพเคราะห์นี้กล่าวว่าพระคเณศ เป็นเทพเจ้าที่ได้สร้างและขจัดอุปสรรค การนำเอาพระคเณศมาประดิษฐานร่วมกับ เทพนพเคราะห์เพื่อช่วยให้ขจัดอุปสรรคและ สร้างความสำเร็จให้ประชาชน เทพแต่ละองค์จะประทับยืนอยู่บนฐานบัวเหนือสัตว์พาหนะของแต่ละองค์ โดยมีรัศมีอยู่เบื้องหลัง [39]

ในแคว้นพิหารปรากฏภาพเทพนพเคราะห์บนทับหลัง ร่วมกับพระนารายณ์สิบปาง ปัจจุบันจัดแสดงอยู่ที่พิพิธภัณฑ์อินเดียประจำนครกัลกัตตา (ภาพที่ 2)

---

[39] Enamul Haque, Bengal Sculptures : Hindu Iconology Upto C,1250 A.D (Dhaka : Bangladesh National Museum , 1992), 198.

ภาพที่ 2 ภาพสลักพระคเณศ เทพนพเคราะห์ และนารายณ์อวตาร พบที่แคว้นพิหาร

แคว้นอุตตระประเทศ ในพิพิธภัณฑ์โบราณคดีเมืองสารนาถ ภาพเทพนพเคราะห์ที่พบนั้นก็ปรากฏร่วมกับพระคเณศ พระลักษมี และ พระสรัสวตี กำหนดอายุราวพุทธศตวรรษที่ 15 (ภาพที่ 3)

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

ภาพที่ 3 ทับหลังรูปเทพนพเคราะห์ร่วมกับพระคเณศ พระลักษมีและพระสรัสวตี พบที่แคว้นอุตตระประเทศ

ที่มา : B. R. Mani, Sartath: Archaeology, Art & Architecture (New Delhi : Veerendra Printers, 2006), 82.

ภาพที่ 4 เทพนพเคราะห์ จากวัด Daksha prajapati temple จากแคว้นอุตตรประเทศ

ที่มา : Kannikeswaean,K. Navagraha Temple [Online].Accessed 20 August 2002. Available from http:// www.templenet.com/Tamilnadu/Navagraha/navagraha.html

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

ภาพที่ 5 ภาพสลักเทพนพเคราะห์ ศิลปะอินเดียภาคเหนือ

ที่มา : Kannikeswaean,K. Navagraha Temple [Online].Accessed 20 August 2002. Available from http:// www.templenet.com/Tamilnadu/Navagraha/navagraha.html

ในแคว้นโอริสสา ได้ความนิยมในการสลักภาพเทพนพเคราะห์บนทับหลังของศาสนสถานหลายแห่ง เช่นภาพสลักเทพนพเคราะห์ จากเทวสถานศาสนาพราหมณ์ สมัยราชวงศ์คงคา (ภาพที่ 6-8)

ภาพที่ 6 ทับหลังรูปเทพนพเคราะห์จากเทวสถานราชารานี (Râjârânî Temple) สกุลช่างโอริสสา สมัยราชวงศ์คงคา กำหนดอายุราวกลางพุทธศตวรรษที่ 16

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

ภาพที่ 7 ทับหลังรูปพระราหูในกลุ่มเทพนพเคราะห์จากเทวสถานปรราช (Pararâj Temple) สกุลช่างโอริสสา สมัยราชวงศ์คงคา

ภาพที่ 8 ทับหลังรูปพระราหูในกลุ่มเทพนพเคราะห์จากเทวสถานชัมพิสุ (JambisuTemple) สกุลช่างโอริสสา สมัยราชวงศ์คงคา

ที่มา : Kannikeswaean,K. Navagraha Temple [Online].Accessed 20 August 2002. Available from http:// www.templenet.com/Tamilnadu/Navagraha/navagraha.html

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

ภาพที่ 9 ภาพสลักพระราหูในกลุ่มเทพนพเคราะห์ ปัจจุบันจัดแสดงในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติกรุงนิวเดลี ประเทศอินเดีย กำหนดอายุราวพุทธศตวรรษที่ 13

ภาพสลักอีกชิ้นหนึ่งของพระราหูปรากฏอยู่ร่วมกับเทพนพเคราะห์พระราหูจะมีร่างกายใหญ่เพียงครึ่งองค์ ในพระหัตถ์จะทรงพระจันทร์เสี้ยวไว้ และพระเกตุที่มีพระวรกายช่วงล่างเป็นรูปงู ปัจจุบันภาพสลักนี้จัดแสดงอยู่ที่พิพิธภัณฑ์วิชัยวเรนทระ (ภาพที่ 10)

ภาพที่ 10 ภาพสลักพระราหูในเทพนพเคราะห์ พบที่พลุรฆาต เมืองทินัชปุระกำหนดอายุในสมัยคุปตะตอนปลาย

ที่มา : Enamul Haque, Bengal Sculpturesv : Hindu Iconography upto C. 1250 A.D. (Dhaka : Bangladesh National Museum, 1992), 177.

อย่างไรก็ตามในประเทศอินเดียมีการค้นพบประติมากรรมเสารปิฐะเป็นการสร้างเทพนพเคราะห์ผสมผสานรวมกับเทพประจำทิศ (ทิกปาล) ในรูปของ “เสารปิฐะ” 2 ชิ้น โดยกล่าวไว้ในคัมภีร์ประเภทอาคมว่า ลักษณะรูปแบบดอกบัวบานเหนือฐานรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส 2 ชั้น ฐานชั้นล่างประกอบด้วย รูปราชรถเทียมม้า 7 ตัว มีพระอรุณเป็นสารถี ต่อมาเป็นการสลักเทพนพเคราะห์ตามด้วยเทพผู้รักษาทิศด้านบนสลักเป็นรูปดอกบัว เชื่อว่าเสารปิฐะน่าจะนำไปใช้สำหรับประดิษฐานเพื่อบูชาในเทวสถาน

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

ประติมากรรมเสารปิฐะชิ้นสำคัญในสมัยจาลุกยะ ปัจจุบันประดิษฐานอยู่ที่เทวสถานคังไคโกณฑโจฬปุรัม (Gangaikon:d:acholapuram) จังหวัดติรุฉิ (Tiruchi district) รัฐทมิฬนาฑู สันนิษฐานว่า เสารปิฐะนี้สร้างขึ้นเพื่อเป็นของอนุสรณ์แห่งชัยชนะสำหรับประติมากรรม เสารปิฐะพบที่รัฐอานธรประเทศ มีลักษณะของแท่นศิลาทรง 8 เหลี่ยม ด้านบนเป็นการสลักรูปสัญลักษณ์ประจำราศี ด้านข้างสลักเป็นรูปเทพนพเคราะห์และเทพผู้รักษาทิศ หรือทิกปาลเรียงกันบริเวณด้านข้าง ประกอบ ด้วย พระอินทร์ทรงช้าง พระยมทรงกระบือ พระวรุณทรงมกร และ พระนิรฤติทรงรากษส (ภาพที่ 11-12) [40]

---

[40] R. Nagaswamy, Gangaikondacholapuram (Tamilnadu : The State Department of Archaeology, 1970), 35.

ภาพที่ 11 เสารปิฐะ พบที่รัฐอานธรประเทศกำหนดอายุสมัยราชวงศ์ปัลลวะ-โจฬะ กำหนดอายุราวพุทธศตวรรษที่ 18 ปัจจุบัน เสารปิฐะ จัดแสดงที่ฉัตรปติ ศิวมหาราชวัสตุ Chhatrapati Shivaji Maharaj Vastu Sangrahalaya) เมืองมุมไบ รัฐมหาราษฏระ (ด้านข้าง)

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

ภาพที่ 12 เสารปิฐะ พบที่รัฐอานธรประเทศกำหนดอายุสมัยราชวงศ์ปัลลวะ-โจฬะ กำหนดอายุราวพุทธศตวรรษที่ 18 ปัจจุบัน เสารปิฐะ จัดแสดงที่ฉัตรปติ ศิวมหาราช วัสตุ Chhatrapati Shivaji Maharaj Vastu Sangrahalaya) เมืองมุมไบ รัฐมหาราษฏระ (ด้านหน้า)

นอกจากนี้ตามเพดาน หรือผนังเทวาลัยในอินเดียกลาง และอินเดียใต้จะมีการเขียนด้วยสีสดเป็นภาพเขียนสีพระราหูมีเศียรเป็นเทวดา หรือ อสูร กำลังเอาหัตถ์ 2 ข้างจับดวงจันทร์เข้าปากอยู่ เรียกว่า ราหูอมจันทร์ ภาพเขียนพระราหูบางรูปมีท่อนบนเป็นบุรุษสีทอง มีสร้อยคอ และเครื่องประดับศีรษะ มือทั้งสองข้างของพระราหูถือรูปดวงอาทิตย์และดวงจันทร์ พบที่เมืองโกนารัก (ภาพที่ 13) [41]

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

ภาพที่ 13 พระราหูพยายามที่จะจับพระอาทิตย์ และ พระจันทร์ จนเกิดคราส เมืองโกนารัก กำหนดอายุราวพุทธศตวรรษที่ 18

ที่มา : Alistair Shearer, The Hindu Vision : Form of The Formless (London :Thames and Hudson , c1993), 82.

พระราหูในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

ดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ได้รับอิทธิพลทางอารยธรรมอินเดียมาเป็นเวลายาวนาน ปรากฏหลักฐานเด่นชัดนั้นราวพุทธศตวรรษที่ 7-8 มีการติดต่อกับบุคคลชั้นสูงของอินเดีย เช่น ภิกษุ หรือ พราหมณ์ และพวกที่มีความรู้ เมื่อบุคคลเหล่านี้เดินทางเข้ามาในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มากขึ้นทำให้เกิดหลักฐานทางด้านภาษาในรูปแบบของวรรณคดีหรือจารึกรวมทั้งเกิดศิลปะ

---

[41] Alistair Shearer, The Hindu Vision : Form of The Formless (London : Thames and Hudson, c1993), 82-83.

ต่างๆ ทำให้เราได้พบร่องรอยและหลักฐานทางโบราณคดีเกี่ยวกับศาสนาพราหมณ์ตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ 7 เป็นต้นมา [42]

สำหรับการเผยแพร่ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้นั้นเราอาจกล่าวได้ว่าในขั้นต้นพวกพ่อค้าชาวอินเดียคงเดินทางเข้ามาก่อนโดยเข้ามาติดต่อกับชาวพื้นเมืองด้วยการให้ของขวัญให้ยารักษาโรค และแจกเครื่องรางป้องกันอันตราย ต่อจากนั้นก็คงเรียนภาษาพื้นเมืองและตั้งหลักแหล่ง ทั้งนี้เพราะเหตุว่าในการเดินเรือของพ่อค้าจะต้องอาศัยลมมรสุมทำให้พ่อค้าต้องคอยฤดูมรสุมกลับไปยังประเทศอินเดีย ทำให้พ่อค้าชาวอินเดียบางคนสมรสกับสตรีชาวพื้นเมืองซึ่งเป็นสื่อเผยแพร่อารยธรรมอินเดียได้เป็นอย่างดีและการรับอารยธรรมอินเดียนี้ชาวพื้นเมืองก็คงต้องใช้ภาษาอินเดียเพื่อใช้เรียกถึงบางสิ่งที่ไม่มีอยู่ในภาษาของตนด้วย ต่อจากนั้นพวกพราหมณ์ และพระภิกษุชาวอินเดียก็คงเดินทางมาด้วย บุคคลทั้ง 2 จำพวกนี้ย่อมเป็นบุคคลที่เหมาะสมที่สุดในการเผยแพร่อารยธรรมชั้นสูงของอินเดีย ระยะนี้มีอาณาจักรต่างๆ ที่ได้รับอารยธรรมอินเดียเกิดขึ้นในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้อย่างมากมาย

การแพร่อารยธรรมอินเดียนี้คงเป็นไปอยู่ตลอดระยะเวลาหลายร้อยปี และสื่อสำคัญอีกอย่างหนึ่งก็คือชาวเอเชียอาคเนย์ที่เดินทางเข้าไปค้าขายหรือศึกษายังประเทศอินเดียและกลับเข้ามาอยู่ในประเทศตน พวกนี้อาจนำวัฒนธรรมอินเดียเข้ามาเผยแพร่ได้ง่ายกว่าชาวอินเดียเอง ในระยะนี้ตำราต่างๆ ของอินเดีย เช่น ทางด้านกฎหมายคือ ธรรมศาสตร์ และการปกครองคืออรรถศาสตร์ก็คงแพร่เข้ามาด้วย บรรดาอาณาจักรต่างๆของอินเดีย มักสร้างศาสนสถานสำหรับประดิษฐานเทวรูปเทพเจ้าตามแบบอินเดียขึ้นบนภูเขาธรรมชาติ หรือภูเขาจำลอง พระผู้เป็นเจ้าย่อมเกี่ยวข้องกับองค์กษัตริย์อย่างใกล้ชิดและเป็นเครื่องหมายแห่งเอกภาพของอาณาจักรด้วย ลักษณะเช่นนี้แสดงถึงการผสมผสานระหว่างความเชื่อถือตามแบบอินเดียเข้ากับความเชื่อถือพื้นเมืองอันนิยมการสร้างศาสนาสถานขึ้นบนที่สูงเป็นอย่างดี [43]

ดังที่กล่าวถึงการแพร่กระจายอารยธรรมอินเดียในเอเชียอาคเนย์ ร่องรอยหลักฐานที่ปรากฏชัดมาจากแหล่งโบราณคดีสมัยก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลายในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ จากการสำรวจและการขุดค้นแหล่งโบราณคดีสมัยก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย (พุทธศตวรรษที่ 3-5)

---

[42] ผาสุข อินทราวุธ, "อิทธิพลศาสนาพราหมณ์ในประเทศไทย," ใน<u>ดำรงวิชาการ รวมบทความทางวิชาการคณะโบราณคดี</u> (กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2549), 21-29.

[43] หม่อมเจ้า สุภัทรดิศ ดิศกุล, <u>ประวัติศาสตร์เอเชียอาคเนย์ ถึง พ.ศ. 2000</u> (กรุงเทพ ฯ : สมาคมประวัติศาสตร์ในพระราชูปถัมภ์สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา ฯ สยามบรมราชกุมารี, 2535) , 5-7.

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

ในดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ พบว่ามีแหล่งโบราณคดีหลายแห่งที่มีหลักฐานการติดต่อแลกเปลี่ยนสินค้าในอินเดียในช่วงยุคเหล็กตอนปลาย แหล่งโบราณคดีสำคัญที่สำคัญๆ ที่มีรายงานแล้วคือ

1.แหล่งโบราณคดีตวงถาแมน ในประเทศพม่าทางตอนเหนือ

2.แหล่งโบราณคดีบ้านอ่าง บ้านโชด บ้านเสือ ในประเทศลาว

3.แหล่งโบราณคดีสำโรงเสน ประเทศกัมพูชา

4.แหล่งโบราณคดีไดลาญประเทศเวียดนาม

5.ถ้ำนีอาห์ประเทศมาเลเซีย

6.บนเกาะสุมาตรา ชวา บาหลี และ บอร์เนียว ประเทศอินโดนิเซีย

7.ตามถ้ำที่กลุ่มถ้ำตาบอน บนเกาะปาลาวัน ประเทศฟิลิปปินส์

8.แหล่งโบราณคดีในบริเวณภาคกลางหลายแห่งที่สำคัญคือ แหล่งโบราณคดีริมแควน้อย อำเภอไทรโยค จังหวัดกาญจนบุรี แหล่งโบราณคดีบ้านดอนตาเพชร อำเภอพนมทวน จังหวัดกาญจนบุรี และ แหล่งโบราณคดีศูนย์การทหารปืนใหญ่ อำเภอเมือง จังหวัดลพบุรี แต่น่าเสียดายที่สินค้าที่เป็นอินทรียวัตถุย่อมสลายไปตามกาลเวลา โดยสิ่งที่พบ คือ ลูกปัดหินฝังสี,ลูกปัดแก้ว, ภาชนะสำริด,ลูกปัดหินคาร์เนเลียน อาเกต โอนิกซ์ เป็นต้น [44]

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

ในพุทธศตวรรษที่ 6-9 เป็นช่วงเวลาที่ประเทศอินเดียติดต่อกับโรมันดังนั้นสินค้าจากเมืองท่าของอินเดียที่ส่งมาขายยังดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในช่วงนี้ จึงมีการพบลูกปัดแก้วมีแถบสี ลูกปัดแบบมีตา โดยพบที่ประเทศพม่า และ ประเทศเวียดนาม และพบอย่างหนาแน่นมากในประเทศไทยทั้งในภาคใต้ และภาคกลาง [45]

การติดต่อค้าขายระหว่างอินเดีย และเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในช่วงของต้นพุทธกาลถึงพุทธศตวรรษที่ 10 หรือ อาจถึงพุทธศตวรรษที่ 14-15 พบเครื่องรางสำหรับพ่อค้า น่าจะอยู่ในมือของพ่อค้าชาวอินเดียทั้งที่นับถือพุทธศาสนา และ ศาสนาพราหมณ์และในการเดินทางมาค้าขายในดินแดนไกลนี้ ก็มีความจำเป็นที่พวกพ่อค้าเหล่านี้จะต้องนำเอาเครื่องรางของขลังติดตัวมาเพื่อช่วยให้เดินทางปลอดภัย และประสบความสำเร็จในการค้า

พวกพ่อค้าชาวพุทธคงจะนำเอาพระพุทธรูปติดตัวมาเพื่อบูชาระหว่างเดินทางดังได้พบพระพุทธรูปแบบอมราวดี (พุทธศตวรรษที่ 9-10) ซึ่งรู้จักกันในนามว่า “ พุทธทีปังกรห้ามสมุทร”

---

[44] ผาสุข อินทราวุธ, <u>สุวรรณภูมิ : จากหลักฐานทางโบราณคดี</u> (กรุงเทพฯ : ภาควิชาโบราณคดี คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัย ศิลปากร, 2545), 38.

[45] เรื่องเดียวกัน, 42.

ซึ่งพบตามแหล่งโบราณคดีหลายแห่งในประเทศไทย เวียดนาม เกาะสุมาตรา และเกาะเซเลเบส ส่วนพวกพ่อค้าฮินดูตามความคิดของ อลิส เก๊ตตี้ กล่าวว่าคงจะได้นำรูปพระคเณศ (เทพผู้ขจัดอุปสรรค) มาบูชาเพื่อความรุ่งเรืองของการค้าเนื่องจากได้พบประติมากรรมรูปพระคเณศขนาดเล็กจำนวนมากในประเทศพม่า ไทย และทางตะวันตกของแหลอินโดจีน

นอกจากพระคเณศแล้วได้พบว่าพ่อค้าชาวฮินดูยังได้นำเทวรูปของพระวิษณุหรือพระนารายณ์ (ในบทบาทของเทพแห่งท้องทะเล) มาบูชาเพื่อความปลอดภัยในการเดินทางเข้ามาด้วย ได้พบเทวรูปพระวิษณุขนาดเล็กตามเมืองท่าโบราณในดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เช่นเทวรูปพระวิษณุที่เมืองไชยา และที่เมืองอู่ทอง [46]

ในด้านร่องรอยทางพระพุทธศาสนาในดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้นั้น มีการค้นพบหลักฐานทางด้านจารึกกระจายอยู่มากมาย ตั้งแต่สมัยของอาณาจักรฟูนัน ณ เมืองออกแก้ว พบจารึกอักษรพราหมี ภาษาสันสกฤต บนหัวแหวน ข้อความ “เยธรรมมา” ราวพุทธศตวรรษที่ 7-8 นอกจากนี้ยังพบจารึกบริเวณแหล่งโบราณคดีหลายแห่ง เช่น รัฐยะไข่ พบจารึกอักษรพราหมี สมัยคุปตะ ภาษาบาลี อายุราวพุทธศตวรรษที่ 9-10 บนสถูปจำลองศิลา และบนแผ่นศิลา (เป็นจารึกของพระเจ้านิติจันทรา) อักษรพราหมีของอินเดีย ภาคตะวันตก ภาษาสันสกฤต ราวพุทธศตวรรษที่ 11-12 นอกจากนี้ยังพบจารึกที่รัฐศรีเกษตร บนพระพิมพ์ดินเผา เป็นอักษรอานธระกทัมพะของอินเดียใต้ อายุราวพุทธศตวรรษที่ 10-11 นอกจากนี้ยังพบจารึกในประเทศไทยของรัฐทวารวดีอักษรปัลลวะ ภาษาบาลี อายุราวพุทธศตวรรษที่ 12 ด้วยเช่นกัน

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

ดังที่กล่าวมาข้างต้นนั้น หลักฐานตามคติความเชื่อตามแบบศาสนาพราหมณ์และพระพุทธศาสนา ที่มีการค้นพบตามแหล่งโบราณคดีในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้แสดงให้เห็นว่าอิทธิพลของอารยธรรมอินเดียมีการกระจายตัวเป็นอย่างมาก และได้กลายเป็นส่วนหนึ่งในชีวิตชาวพื้นเมืองในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มายังกระทั่งปัจจุบันนี้

คติความเชื่อในเรื่องเทพนพเคราะห์ของอินเดียพบร่องรอยเก่าแก่ที่สุดคือการสลักเทพนพเคราะห์เรียงกันบนแผ่นศิลาประดับอยู่ในเทวสถานของฮินดู ปรากฏในช่วงพุทธศตวรรษที่ 11-12 ที่ประเทศกัมพูชา เป็นประติมากรรมแบบสมโบร์ไพรกุก หลังจากนั้นเริ่มมีการค้นพบการสร้างเทพนพเคราะห์รวมทั้งพระราหู ซึ่งปรากฏร่วมกับเทพผู้รักษาทิศ ในหลายประเทศในเอเชียอาคเนย์ เช่น ประเทศกัมพูชา (เขมร),เวียดนาม และประเทศไทย หลักฐานเหล่านี้อาจจะเป็นร่องรอยหลักฐานทางโบราณคดีของพระราหูที่เก่าแก่ที่สุดในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ก็เป็นได้

---

[46] เรื่องเดียวกัน, 59.

ศาสตราจารย์ หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล ทรงสันนิษฐานถึงการสร้างเทพนพเคราะห์ว่าเป็นการยากที่จะอธิบายถึงความหมายรูปเทพ 9 องค์ แต่เข้าใจว่าคงสร้างขึ้นมาแก้บนเพราะจารึกประกอบรูปเทพ 9 องค์จากปราสาทออกยมใน พ.ศ.1544 ได้กล่าวว่ารูปเทพเหล่านี้ได้สร้างขึ้นอุทิศถวายแด่พระศิวคัมภีเรศวรในประเทศอินเดียไม่ปรากฏมีรูปเทพ 9 องค์เหล่านี้ เหตุนั้นคงเป็นประเพณีอินเดีย-ขอม โดยเฉพาะ[47]

อย่างไรก็ตามจากหลักฐานทางโบราณคดีพบว่ามีการสร้างประติมากรรมรูปเทพนพเคราะห์รวมกับเทพผู้รักษาทิศทางอินเดียตอนใต้เรียกว่า เสารปิฐะ สันนิษฐานว่าสร้างขึ้นเพื่อนำมาประดิษฐานไว้ในเทวสถานทำให้เชื่อได้ว่ารูปแบบการสร้างเทพนพเคราะห์ที่พบรวมกับเทพผู้รักษาทิศไม่ใช่ประเพณีแบบอินเดีย-ขอม เท่านั้น หากแต่สิ่งนี้ก็ปรากฏในวัฒนธรรมการสร้างของอินเดียด้วยเช่นเดียวกัน

สำหรับความเชื่อในเรื่องของพระราหูในพื้นที่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้นั้นสอดคล้องกับความเชื่อของอินเดียที่ปรากฏเอกสารหลักฐานในศาสนาฮินดู เช่น คัมภีร์อุปนิษัท,คัมภีร์ปุราณะ และ ในคัมภีร์พุทธศาสนาเช่น พระไตรปิฎก และ ปัญญาสชาดก เป็นต้น ทำให้การสร้างงานประติมากรรมที่พบในประเทศเหล่านี้สอดคล้องกับรูปแบบการสร้างในประเทศอินเดียด้วยเช่นกัน

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

พระราหูในกัมพูชา

ประเทศกัมพูชาในอดีตถือได้ว่าเป็นประเทศที่ได้รับอิทธิพลทางศิลปะจากอินเดียอย่างมากมาย อีกทั้งคติความเชื่อของศาสนาฮินดูและพุทธศาสนา จากจารึกที่สร้างขึ้นในศาสนาพราหมณ์ลัทธิไวษณพนิกาย หลักหนึ่งที่พบในสาธารณรัฐเขมร และอีกหลักที่พบในแหลมโคชินไชน่า จารึกทั้งสองหลักเป็นของพระนางกุลประภาวดี อัครมเหสีแห่งพระเจ้าเกาณฑินยะ –ชัยวรมัน และของพระเจ้าคุณวรมัน ผู้คงเป็นโอรสของพระนางกุลประภาวดีและพระเจ้าเกาณฑินยะ–ชัยวรมัน ตามลำดับ จะเห็นได้ว่าศาสนาพราหมณ์ลัทธิไวษณพนิกายได้แพร่หลายอยู่ในพระราชวงศ์ของอาณาจักรขอม[48]

จากจดหมายเหตุสมัยราชวงศ์เหลียงกล่าวว่าใน พ.ศ.1046 พระเจ้าเกาณฑินยะ–ชัยวรมันได้ทรงส่งพระพุทธรูปสลักด้วยหินปะการัง (แก้วประพาฬ) ไปถวายจักรพรรดิจีน และยังกล่าวด้วยประเพณีของชาวฟูนัน คือ “การบูชาเทวดาแห่งท้องฟ้า” จดหมายเหตุฉบับนี้กล่าวเสริมว่า

---

[47] กมเลศวร ภัตตราจารย์ และ หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล ทรงเรียบเรียง, <u>ศาสนาพราหมณ์ในอาณาจักรขอม</u> (กรุงเทพฯ : มติชน, 2543), 105-106.

[48] เรื่องเดียวกัน, 2-3.

พระองค์ได้หล่อประติมากรรมสัมฤทธิ์ของเทวดาแห่งท้องฟ้าเหล่านี้ ประติมากรรมที่มี 2 พักตร์ มี 4 กร ที่มี 4 พักตร์ มี 8 กร พระหัตถ์แต่ละหัตถ์ก็ถือสิ่งของ เช่น เด็ก นก สัตว์สี่เท้าพระอาทิตย์และพระจันทร์ " เราไม่อาจตีความหมายของประติมากรรมสัมฤทธิ์เหล่านี้อย่างถูกต้องได้เพราะเหตุว่าข้อความนั้นเขียนขึ้นอย่างแบบสำนวนนักประพันธ์ อย่างไรก็ดี ประติมากรรมสัมฤทธิ์เหล่านี้คงเป็นประติมากรรมในศาสนาพราหมณ์อย่างแน่นอน

เทวดานพเคราะห์นั้นจากหลักฐานทางโบราณคดีในศิลปะขอมแสดงเป็นภาพเทพเจ้าสลักเรียงแถวเป็นภาพนูนต่ำ ซึ่งมีพระราหูประกอบอยู่ด้วยหรืออาจผสมผสานกับเทพผู้รักษาทิศในช่วงก่อนเมืองพระนคร ภาพสลัก 2 แผ่น เท่านั้นที่อาจแสดงถึงเทวดานพเคราะห์อย่างแท้จริง โดยพบที่ปราสาทสมโบร์ไพรกุก และ ทับหลังที่วัดเฉวียง (Vat Chveang) เป็นศิลปะแบบไพรกเมง และอีกชิ้นไม่ทราบที่มาแต่กำหนดอายุอยู่ในศิลปะแบบสมโบร์ไพรกุก[49] (ภาพที่ 14)

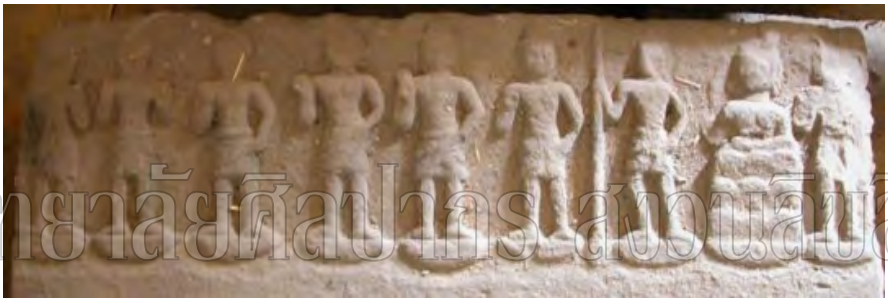

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

ภาพที่ 14 ภาพสลักเทพนพเคราะห์ในช่วงแรกที่พบในเขมร สลักเรียงเก้าองค์ ประทับยืน ศิลปะสมัยก่อนเมืองพระนคร ศิลปะสมโบไพรกุก (พ.ศ.1150-1200)

ที่มา : Kamaleswar Bhattacharya ; Notes d'iconographie Khmere (Art asiatiques .Tome 10 fascicule, 1994), 94.

ในสมัยเมืองพระนคร เทพแต่ละองค์จะประทับอยู่ภายในซุ้ม แต่สำหรับบางภาพก็อาจสลักนูนสูงออกมาภายใต้พลับพลาที่แยกออกจากกันหรือบางครั้งก็สลักแยกแต่ละองค์เป็นภาพเดี่ยวมีเดือยสำหรับตั้งบนฐาน ภาพสลักนูนต่ำในรูปแบบดังกล่าวมีปรากฏอยู่เป็นจำนวนมากตามศาสนสถานของขอมและดูเหมือนจะใช้ประดับอาคารทางทิศตะวันตกเฉียงใต้[50]

---

[49] หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล ทรงเรียบเรียง, "ประติมากรรมขอม," ใน รวบรวมบทความของ Jean Boisselier (พระนคร : กรุงสยามการพิมพ์, 2515), 75.

[50] เรื่องเดียวกัน, 74.

ในสมัยเมืองพระนครลงมามีรูปพระราหูรวมกับเทวดานพเคราะห์แต่ความเข้าใจไม่ถูกต้อง ในความเป็นจริงรูปเหล่านั้นคงมีเทวดานพเคราะห์แต่เพียง 4 องค์ เท่านั้น คือ พระอาทิตย์ พระจันทร์ พระราหู พระเกตุ สำหรับพระอาทิตย์และพระจันทร์สลักเป็น 2 องค์แรก พระราหูและพระเกตุเป็น 2 องค์สุดท้าย แต่เทพอีก 5 องค์ที่อยู่ตรงกลางนั้นเป็นเทพผู้รักษาทิศ คือ พระอินทร์ผู้เป็นหัวหน้าจะอยู่ตรงกลางเสมอ ทรงช้างเป็นพาหนะ แต่ในบรรดารูปเทพ 9 องค์อยู่ที่ปราสาทพระวิหาร พระอินทร์ก็ทรงสิงห์เป็นพิเศษ ซึ่งอาจกลายมาจากคำว่าสิงหาสน์ ท้าวกุเวรทรงม้ามักอยู่ลำดับที่ 6 แต่เทพองค์อื่นก็มักเปลี่ยนอันดับกันได้ เช่น พระยม พระอัคนี พระอีศาน พระพาย และบางครั้งก็มีพระพรหม พระนารายณ์ และพระขันทกุมาร รวมอยู่ด้วย [51] ซึ่งการสร้างประติมากรรมภาพเทพนพเคราะห์รวมกับเทพผู้รักษาทิศนี้ก็ปรากฏในวัฒนธรรมของอินเดียเช่นกันนั่นคือการสร้างเสารปิฐะนั่นเองในที่นี้จะเรียกว่ากลุ่มเทพ 9 องค์

ที่ปราสาทไลเลยปรากฏภาพเทพนพเคราะห์ซึ่งรวมถึงพระราหูรวมกับเทพประจำทิศทั้งหมด 9 องค์ มีอายุอยู่ในศิลปะแบบพระโค (ภาพที่ 15) ประกอบด้วย

องค์ที่ 1 พระอาทิตย์ ประทับนั่งเหนือฐานบัวมีราชรถเทียมม้า 7 ตัว

องค์ที่ 2 พระจันทร์ ประทับนั่งบนแท่นเหนือฐานบัว

องค์ที่ 3 พระพาย ประทับกวาง

องค์ที่ 4 พระพรหมหรือพระวรุณ ทรงหงส์

องค์ที่ 5 พระอินทร์ ทรงช้าง

องค์ที่ 6 พระกุเวร ทรงม้า

องค์ที่ 7 พระอัคนี ทรงแพะ

องค์ที่ 8 พระราหู ทรงก้อนเมฆ

องค์ที่ 9 พระเกตุ ทรงสิงห์

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

---

[51] กมเลศวร ภัตตราจารย์ และ หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล ทรงเรียบเรียง, <u>ศาสนาพราหมณ์ในอาณาจักรขอม</u>,70.

ภาพที่ 15 ภาพกลุ่มเทพ 9 องค์ จากปราสาทไลเลย ประเทศกัมพูชา

ในพุทธศตวรรษที่ 15 -18 ภาพสลักกลุ่มเทพ 9 องค์ ปรากฏอยู่ในศิลปะทุกแบบ เช่น ภาพที่ปรากฏในทับหลัง สลักจากศิลาทราย ศิลปะแบบบัณทายศรี หรือ เกลียงอายุประมาณ พ.ศ. 1554 [52] (ภาพที่ 16) ประกอบด้วย

องค์ที่ 1 พระอาทิตย์ ประทับบนม้า 3 ตัว

องค์ที่ 2 พระจันทร์ ประทับนั่งแท่น

องค์ที่ 3 พระอัคนี ประทับแรด

องค์ที่ 4 พระพรหม ทรงหงส์

องค์ที่ 5 พระอินทร์ ทรงช้าง

องค์ที่ 6 พระพาย ทรงม้า

องค์ที่ 7 พระอัคนี ทรงแกะ

องค์ที่ 8 พระราหู ทรงเมฆ

องค์ที่ 9 พระเกตุ ทรงสิงห์

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

[52] หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล ทรงเรียบเรียง, "ประติมากรรมขอม," ใน รวบรวมบทความของ Jean Boisselier, 75.

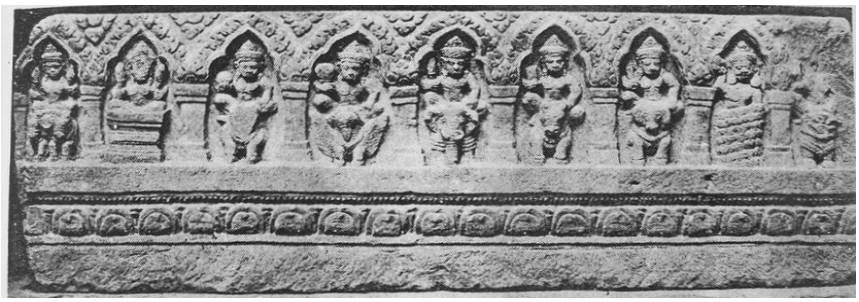

ภาพที่ 16 ภาพกลุ่มเทพ 9 องค์ ปราสาทออกยม พ.ศ.1544 ปัจจุบันจัดแสดงอยู่ที่พิพิธภัณฑ-สถานแห่งชาติ เมืองพระนคร

ที่มา : หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล ทรงเรียบเรียงจากบทความของ Jean Boisselier, <u>ประติมากรรมขอม</u> (พระนคร : กรุงสยามการพิมพ์, 2515) รูปที่ 101.

นอกจากนี้ในพุทธศตวรรษที่ 15 ปรากฏภาพสลักทับหลังจำหลักรูปเทพเจ้า 9 องค์ จากปราสาทบากอง ประเทศกัมพูชา ในศิลปะแบบพระโค เป็นการแสดงรูปเทพ 9 องค์ (ภาพที่ 17) ประกอบด้วย

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

องค์ที่ 1 พระสุริยะประทับบนม้า 2 ตัว

องค์ที่ 2 พระจันทร์ ประทับนั่งบนแท่น

องค์ที่ 3 ชำรุด

องค์ที่ 4 พระพรหมาหรือพระวรุณ ทรงหงส์

องค์ที่ 5 ชำรุดหายไป สันนิษฐานว่าเป็นพระอินทร์ ทรงช้าง

องค์ที่ 6 ชำรุด

องค์ที่ 7 ชำรุด

องค์ที่ 8 พระราหู ทรงก้อนเมฆ

องค์ที่ 9 พระเกตุ ทรงสิงห์

ภาพที่ 17 ภาพสลักทับหลังจำหลักรูปเทพเจ้า 9 องค์ จากปราสาทบากอง ประเทศกัมพูชา
ที่มา : Asger Mollerup, Sundial, calendar and Khmer temples [Online], accessed 7 August 2010, Available from http://www.sundial.thai-isan-lao.comnavagraha.html

ราวครึ่งแรกของพุทธศตวรรษที่ 16 เทพนพเคราะห์ 9 องค์ ปรากฏอยู่ที่ปราสาทกุกโรการ์ (Parsat Kuk Rokar) เมืองกำปงธม ประเทศกัมพูชา (ภาพที่ 18) ประกอบด้วย

องค์ที่ 1 พระอาทิตย์ ประทับบนม้า 2 ตัว

องค์ที่ 2 พระจันทร์ ประทับบนแท่น

องค์ที่ 3 พระยม ทรงกระบือ

องค์ที่ 4 พระพรหม ทรงหงส์

องค์ที่ 5 พระอินทร์ ทรงช้าง

องค์ที่ 6 พระกุเวรหรือพระพายทรงม้า

องค์ที่ 7 พระอัคนี ทรงแกะ

องค์ที่ 8 พระราหู ประทับบนเมฆ

องค์ที่ 9 พระเกตุทรงสิงห์ [53]

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

[53] Nadine Dalsheimer, Les Collections du Musèe National de Phnom Penh L'art du Cambodge Ancient, (Paris: École française d'Extrême-Orient, 2001), 215.

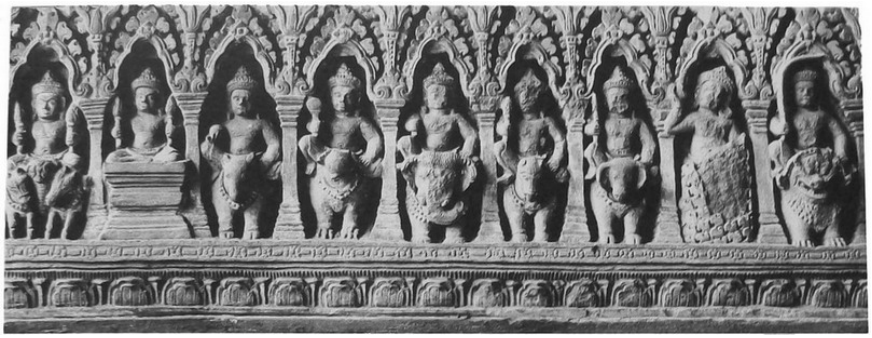

ภาพที่ 18 ทับหลังจำหลักรูปเทพ 9 องค์ จากปราสาทกุกโรการ์ เมืองกำปงธม ประเทศกัมพูชากำหนดอายุราวครึ่งแรกของพุทธศตวรรษที่ 16

ที่มา : Nadine Dalsheimer, Les collections du musèe national de Phnom Penh L'art du Cambodge ancien (Paris: École française d'Extrême-Orient, 2001), 215.

ในราวพุทธศตวรรษที่ 17 พบหลักฐานการสร้างกลุ่มเทพ 9 องค์ ซึ่งรวมทั้งพระราหูในพื้นที่ของประเทศกัมพูชาในอดีตอย่างต่อเนื่อง (ภาพที่ 19) ประกอบด้วย

องค์ที่ 1 พระอาทิตย์ ประทับม้า 3 ตัว

องค์ที่ 2 พระจันทร์ ประทับแท่น

องค์ที่ 3 พระอัคนี ประทับแรด

องค์ที่ 4 พระพรหม ทรงหงส์

องค์ที่ 5 พระอินทร์ ทรงช้าง

องค์ที่ 6 พระพาย ทรงม้า

องค์ที่ 7 พระยม ทรงกระบือ

องค์ที่ 8 พระราหู ทรงเมฆ

องค์ที่ 9 พระเกตุ ทรงสิงห์

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

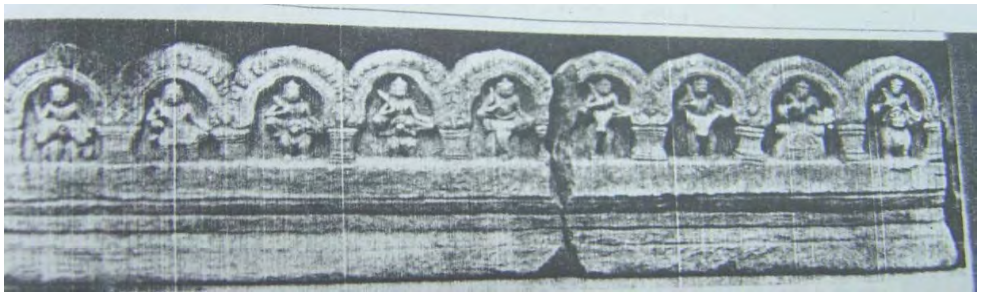

ภาพที่ 19 ภาพสลักกลุ่มเทพ 9 องค์ ประเทศกัมพูชา กำหนดอายุพุทธศตวรรษที่ 17
ที่มา : เอมอร เชาวน์สวน, “เทพนพเคราะห์”,สารนิพนธ์ปริญญาบัณฑิต สาขาวิชาโบราณคดี โบราณคดี คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2530) รูปที่ 45.

คติความเชื่อเรื่องพระราหูซึ่งเป็นเทพนพเคราะห์ที่ปรากฏร่วมอยู่กับเทพผู้รักษาทิศนี้ได้พบในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย มีการสร้างพระราหูร่วมกับกลุ่มเทพ 9 องค์ โดยพบตั้งแต่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 15 เช่นเดียวกัน โดยรูปแบบการสร้างนั้นเป็นลักษณะที่คล้ายกับวัฒนธรรมของเขมร-อินเดียเช่นกัน ทำให้สามารถที่จะสันนิษฐานได้ว่าพื้นที่ประเทศกัมพูชาคงได้รับอิทธิพลทางความคิดและคติความเชื่อจากอินเดียเป็นอย่างมากจึงปรากฏหลักฐานการสร้างงานประติมากรรมที่มีรูปแบบในการสร้างที่สอดคล้องกัน

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

พระราหูในเวียดนาม

ประเทศเวียดนามหรือที่รู้จักกันดีว่าอาณาจักรจัมปาปรากฏร่องรอยหลักฐานของอิทธิพลอินเดีย ตั้งแต่ช่วงสมัยก่อนประวัติศาสตร์ที่แสดงให้เห็นร่องรอยของวัฒนธรรมอินเดียจากแหล่งโบราณคดีไดลาญ ในมณฑลกวงนัม เมืองดานัง ทางเวียดนามตอนกลาง ได้แก่การค้นพบลูกปัดหินคาร์เนเลียน , ลูกปัดหินฝังสี และลูกปัดแก้วสีต่างๆ ต่อมาในสมัยประวัติศาสตร์ยุคต้นมีร่องรอยการติดต่อค้าขายกับอินเดียเมื่อได้ค้นพบเหรียญทองคำรูปจักรพรรดิแอนโตนิอุสปิอุส(พ.ศ. 681-704) และ จักรพรรดิมาร์คุสโอเรลิอุส (พ.ศ.704-723) จากแหล่งโบราณคดีเมืองออกแก้ว มณฑลอันเกียงเมืองท่าในรัฐฟูนันทางตอนใต้ของเวียดนาม[54]

อาณาจักรจัมปาได้รับอิทธิพลทางวัฒนธรรมจากอินเดียในส่วนของศาสนาพราหมณ์นิกายที่ได้รับการนับถือกันเป็นอย่างมากคือ ไศวนิกาย และ ไวษณพนิกาย หลักฐานทางประติมากรรมที่เกี่ยวข้องกับพระราหูนั้นปรากฏรูปเคารพกลุ่มเทพ 9 องค์ อายุราวพุทธศตวรรษที่

[54] ผาสุข อินทราวุธ, สุวรรณภูมิ : จากหลักฐานทางโบราณคดี, 45.

15 จากปราสาทตราเกียว ประเทศเวียดนาม ภาพสลักกลุ่มเทพ 9 องค์ชิ้นนี้มีความแปลกตาจากกลุ่มเทพ 9 องค์ที่พบในประเทศไทยและประเทศกัมพูชา เนื่องจากกลุ่มเทพ 9 องค์ แต่ละองค์จะประทับนั่งในท่าขัดสมาธิและมีพาหนะอยู่เบื้องหน้า (ภาพที่ 20) ประกอบด้วย

องค์ที่ 1 พระอาทิตย์ ทรงราชรถม้าเทียม 7 ตัว

องค์ที่ 2 พระจันทร์ ทรงประทับบนแท่น

องค์ที่ 3 พระอัคนี ทรงแรด

องค์ที่ 4 พระพรหม ทรงแรด

องค์ที่ 5 พระอินทร์ ทรงช้าง

องค์ที่ 6 พระพาย ทรงม้า

องค์ที่ 7 พระอัคนี ทรงแกะ

องค์ที่ 8 พระราหู

องค์ที่ 9 พระเกตุทรงสิงห์

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

ภาพที่ 20 ภาพสลักกลุ่มเทพ 9 องค์ จากเมืองตราเกียว ประเทศเวียดนาม พุทธศตวรรษที่ 15 ปัจจุบันจัดแสดงพิพิธภัณฑ์ประเทศเวียดนาม เมืองโฮจิมินห์

ที่มา : Thweethong,N. Vietnam History Museum [Online].Accessed 6 March 2010. Available from http://www.vietnam720.com/travel-tips/vietnam-history-museum/

พระราหูในประเทศไทย

ดังที่กล่าวในเบื้องต้นว่าประเทศไทยได้รับอิทธิพลทางวัฒนธรรมจากประเทศอินเดียมาตั้งแต่ช่วงก่อนสมัยประวัติศาสตร์ตอนปลาย จากหลักฐานทางโบราณคดีได้ปรากฏทั้งศาสนาพราหมณ์ และ พุทธศาสนาปรากฏตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 9 เป็นต้นมา

ในพุทธศตวรรษที่ 12 บริเวณพื้นที่ภาคกลางของประเทศไทยมีความเจริญรุ่งเรืองอย่างมากมีการค้นพบหลักฐานทางด้านจารึกจำนวนมากที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาเป็นจารึกที่ใช้อักษรปัลลวะ โดยจารึกไว้บนพระธรรมจักร ฐานพระพุทธรูป พระพิมพ์ สถูปจำลอง บาตรพระ แท่นหิน แผ่นอิฐ และผนังถ้ำ [55]

ในสมัยทวารวดีราวพุทธศตวรรษที่ 12-16 บริเวณพื้นที่ภาคกลางของประเทศไทยเป็นที่ตั้งของอาณาจักรทวารวดีโดยมีเมืองโบราณซึ่งมีหลักฐานว่าตั้งอยู่ในแถบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา และกระจายตัวอยู่ในพื้นที่บางแห่งของภาคตะวันออกของประเทศไทย จนกระทั่งถึงราวพุทธศตวรรษที่ 16 ชนชาติขอมซึ่งมีอำนาจขึ้นได้เข้ามามีบทบาทในแถบเมืองละโว้ (ลพบุรี) และได้ขยายอำนาจเข้ามาจนถึงเขตแดนของอาณาจักรหริภุญชัย (ลำพูน) ในราวพุทธศตวรรษที่ 17 [56]

ราวพุทธศตวรรษที่ 18 ชนชาติไทยซึ่งมีบทบาทในแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ 16 โดยมีหลักฐานจารึกซึ่งกล่าวถึงชาวสยาม [57] เช่น จารึกของชนชาติจามที่ปราสาทโพนคร ณ เมืองญาตรัง ประเทศเวียดนาม กล่าวถึงทาส และ เชลย ศึกชาวสยาม และ ในราวพุทธศตวรรษที่ 18 ในภาพสลักบนผนังระเบียงของปราสาทนครวัด มีภาพกลุ่มนักรบไทยซึ่งแต่งตัวต่างจากเขมร มีจารึกสั้น ๆ สองแห่ง กลุ่มนักรบเหล่านี้คือ ชาวสยาม กระทั่งราวพุทธศตวรรษที่ 18 ชนชาติไทยเป็นอิสระ ได้ตั้งถิ่นฐานอยู่ในแถบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาตอนบน บริเวณเมืองสุโขทัย ศรีสัชนาลัย และสวรรคโลก เรียกว่าอาณาจักรสุโขทัยนั่นเอง

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

การค้นพบเกี่ยวกับรูปเคารพและสัญลักษณ์ที่อาจเชื่อมโยงกับเทพนพเคราะห์ในประเทศไทยนั้นมาจากหลักฐานในสมัยทวารวดีช่วงพุทธศตวรรษที่ 10 เป็นต้นมา ได้มีการค้นพบเหรียญที่มีสัญลักษณ์ของคล้ายพระอาทิตย์ และพระจันทร์ที่อำเภออู่ทอง จังหวัดสุพรรณบุรี อายุราวพุทธศตวรรษที่ 11-12 จากการขุดค้นแหล่งโบราณคดีคอกช้างดินเมืองอู่ทอง อำเภออู่ทอง จังหวัดสุพรรณบุรี ห่างจากเมืองเก่าอู่ทองไปทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ประมาณ 3 กิโลเมตร ซึ่งพบเหรียญเงินสมัยทวารวดีจำนวน 9 เหรียญ ทั้งหมดบรรจุอยู่ในภาชนะดินเผาโดยเหรียญเงินที่พบประกอบด้วย

1.เหรียญที่ 1 เหรียญเงินประทับตราสังข์/ศรีวัตสะ ขนาดเส้นผ่าศูนย์กลาง 19.80 มม. น้ำหนัก 2.20 มม. ลวดลายนูนต่ำคมชัดเจน ด้านที่โค้งนูน มีลายสังข์ แบบทักษิณาวรรตอยู่ตรงกลาง

---

[55] เรื่องเดียวกัน, 167.

[56] จิรัลสา คชาชีวะ, <u>คติความเชื่อและรูปแบบพระพิฆเนศวร์ในประเทศไทย</u> (กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, 2531), 176.

[57] หม่อมเจ้า สุภัทรดิศ ดิศกุล, <u>ประวัติศาสตร์เอเชียอาคเนย์ ถึง พ.ศ. 2000</u>, 225.

อีกด้านหนึ่งเป็นรูปวัตถุมงคลต่างๆ ประกอบด้วย ศรีวัตสะ หรือปราสาทมีวัชระหรือตรีศูล ประดิษฐานอยู่ตรงกลาง ทางด้านเบื้องขวาของศรีวัตสะเป็นรูปขอสับช้าง ทางเบื้องซ้ายเป็นหอก หรือ จามร เบื้องบนเป็นพระอาทิตย์อยู่ทางขวา และ พระจันทร์ อยู่ทางซ้าย ส่วนเบื้องล่าง ใต้ฐานศรีวัตสะมีรูปปลาใหญ่หันหัวไปทางขวา (ภาพที่ 21)

ภาพที่ 21 เหรียญเงินตราสังข์/ศรีวัตสะ อายุสมัยทวารวดี

ที่มา : สายันต์ ไพรชาญจิตร์,สุภมาศ ดวงสกุล และ ฝ่ายวิชาการ สำนักโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระนครที่ 2 จังหวัดสุพรรณบุรี, “หลักฐานและความรู้ใหม่ทางโบราณคดีเกี่ยวกับโบราณสถานคอกช้างดินเมืองอู่ทอง,” <u>นิตยสาร กรมศิลปากร</u> 41, 4 (กรกฎาคม.-สิงหาคม 2541), 29.

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

2.เหรียญที่ 2 เหรียญเงินตราสังข์ / ศรีวัตสะ ขนาดเส้นผ่าศูนย์กลาง 20.10 มม. หนา 0.50 มม. น้ำหนัก 2.40 กรัม สภาพม้วนงอ ลวดลายนูนต่ำชัดเจน ด้านที่โค้งนูน (Convex) มีลายสังข์ (Sankha) แบบทักษิณาวรรตอยู่ตรงกลาง อีกด้านหนึ่งเป็นรูปวัตถุมงคลต่างๆ ประกอบด้วย ศรีวัตสะ หรือ ปราสาท มีวัชระ หรือ ตรีศูล ประดิษฐานอยู่ตรงกลาง ทางเบื้องขวาของศรีวัตสะ เป็นรูปขอสับช้าง ทางด้านเบื้องซ้ายเป็นหอก หรือ จามร เบื้องบนศรีวัตสะมีพระอาทิตย์อยู่ทางขวา พระจันทร์อยู่ทางซ้าย ส่วนเบื้องล่างใต้ฐานศรีวัตสะมีรูปปลาขนาดใหญ่หันหัวไปทางขวา (ภาพที่ 22)

ภาพที่ 22 เหรียญเงินตราสังข์ / ศรีวัตสะ อายุสมัยทวารวดี

ที่มา : สายันต์ ไพรชาญจิตร์,สุภมาศ ดวงสกุล และ ฝ่ายวิชาการ สำนักโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระนครที่ 2 จังหวัดสุพรรณบุรี, “หลักฐานและความรู้ใหม่ทางโบราณคดีเกี่ยวกับโบราณสถานคอกช้างดินเมืองอู่ทอง,” <u>นิตยสาร กรมศิลปากร</u> 41, 4 (กรกฎาคม.-สิงหาคม 2541), 29.

3. เหรียญที่ 3 เหรียญเงินสมัยทวารวดี ขนาดเส้นผ่าศูนย์กลาง 30.80 มม. หนา 1.20 มม. น้ำหนัก 9.20 มม. พบบรรจุในภาชนะดินเผาทรงคนโทขนาดเล็ก ในขุดค้นโบราณสถาน คชด 7 เมื่อวันที่ 3 กันยายน 2540 สภาพม้วนงอจนขอบด้านตรงข้ามเกือบชิดกันลวดลายนูนต่ำคมชัดเจน ด้านในมีตราพระอาทิตย์อุทัยครึ่งดวงสาดแสงเจิดจ้าเป็นประกายล้อมรอบด้วยลายจุดกลมอีกด้านหนึ่งประกอบด้วย ศรีวัตสะ อยู่ตรงกลางล้อมรอบด้วยตราสัญลักษณ์มงคลต่างๆ ได้แก่ พระอาทิตย์ พระจันทร์ ดวงดาว ทวีปทั้ง 4 สวัสดิกะและกลองสองหน้า (ภาพที่ 23)

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

ภาพที่ 23 เหรียญเงิน สมัยทวารวดี

ที่มา : สายันต์ ไพรชาญจิตร์,สุภมาศ ดวงสกุล และ ฝ่ายวิชาการ สำนักโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระนครที่ 2 จังหวัดสุพรรณบุรี, “หลักฐานและความรู้ใหม่ทางโบราณคดีเกี่ยวกับโบราณสถานคอกช้างดินเมืองอู่ทอง,” นิตยสาร กรมศิลปากร 41, 4 (กรกฎาคม.-สิงหาคม 2541), 30.

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

4.เหรียญที่ 4 เหรียญเงินตราสังข์ / ปูรณกลศ (หม้อน้ำ) ขนาดเส้นผ่าศูนย์กลาง 19.10 มม.หนา 0.30 มม. น้ำหนัก 2.20 กรัม สภาพม้วนงอเล็กน้อย ลวดลายนูนต่ำคมชัดเจน ด้านในเป็นรูปตราสังข์ทักษิณาวรรต อีกด้านหนึ่งเป็นรูปวัตถุมงคลต่างๆประกอบด้วยศรีวัตสะอยู่ตรงกลางภายในศรีวัตสะ โดยมีหม้อน้ำรอบๆศรีวัตสะมีตราสัญลักษณ์มงคลต่างๆล้อมรอบอยู่ ได้แก่ พระอาทิตย์ พระจันทร์ อยู่เบื้องบนไม่ชัดเจนมากนัก เบื้องขวาเป็นขอสับช้าง เบื้องซ้ายเป็นแส้ (หรืออาจเป็นจามร) เบื้องล่างซ้ายใต้ฐานศรีวัตสะเป็นรูปปลา (ภาพที่ 24) [58]

---

[58] สายันต์ ไพรชาญจิตร์ , สุภมาศ ดวงสกุล, ฝ่ายวิชาการ สำนักโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระนครที่ 2 จังหวัดสุพรรณบุรี, “หลักฐานและความรู้ใหม่ทางโบราณคดีเกี่ยวกับโบราณสถานคอกช้างดินเมืองอู่ทอง,” นิตยสาร กรมศิลปากร, ,41 ,4 (ก.ค.-ส.ค. 2541), 29-31.

ภาพที่ 24 เหรียญเงินตราสังข์ / ปูรณกลศ (หม้อน้ำ)สมัยทวารวดี

ที่มา: สายันต์ ไพรชาญจิตร์,สุภมาศ ดวงสกุล และ ฝ่ายวิชาการ สำนักโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระนครที่ 2 จังหวัดสุพรรณบุรี, "หลักฐานและความรู้ใหม่ทางโบราณคดีเกี่ยวกับโบราณสถานคอกช้างดินเมืองอู่ทอง", <u>นิตยสาร กรมศิลปากร</u> 41, 4 (กรกฎาคม.-สิงหาคม 2541), 31

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

เหรียญที่พบในสมัยทวารวดีอาจแสดงให้เห็นว่าความเชื่อในเรื่องของเทพที่คล้ายกับลักษณะของเทพผู้สถิตบนท้องฟ้า คือ พระอาทิตย์ และพระจันทร์ ดังที่ปรากฏในคัมภีร์ทางศาสนาพราหมณ์ของอินเดีย สำหรับประติมากรรมของพระราหูสันนิษฐานว่าอาจจะเกิดในช่วงที่อิทธิพลของวัฒนธรรมขอมเข้ามาในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย โดยเป็นภาพสลักนูนต่ำที่มีการสลักร่วมกับเทพนพเคราะห์ผสมผสานกับเทพผู้รักษาทิศเป็นกลุ่มเทพ 9 องค์ ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 15-18 ซึ่งรูปแบบและอิทธิพลในการสร้างเป็นการสลักภาพเทพนพเคราะห์ร่วมกับภาพเทพผู้รักษาทิศเหมือนแบบวัฒนธรรมขอม พบกระจายในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือหลายแห่ง เช่น ปราสาทพนมรุ้ง,ปราสาทบ้านเบ็ญ , ปราสาทสระกำแพงใหญ่ เป็นต้น ในจังหวัดศรีษะเกษ, จังหวัดอุบลราชธานี,จังหวัดนครราชสีมา เป็นต้น การสลักบนแผ่นศิลาจะมีเทพนพเคราะห์ 4 องค์ และเทพผู้รักษาทิศ 5 องค์ ทั้งนี้ผู้วิจัยจะขอกล่าวถึง ประติมากรรมพระราหูกับเทพนพเคราะห์ อย่างละเอียดในบทที่ 4 ที่ว่าด้วยเรื่อง ประติมากรรมของพระราหูในภาคตะวันออกเฉียงเหนือในลำดับต่อไป

ในประติมากรรมภาพสลักพระราหูในช่วงแรกปรากฏในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือตั้งแต่ช่วงพุทธศตวรรษที่ 15 เป็นต้นมา โดยเป็นการสร้างที่ได้รับอิทธิพลตาม

รูปแบบการสร้างของศิลปะขอมมีลักษณะรูปแบบหนึ่งคือจะมีหน้าคล้ายยักษ์ มีหางเป็นหางนาค โดยจะทรงประทับก้อนบนเมฆ (ภาพที่ 25)

ภาพที่ 25 ภาพกลักพระราหู และ พระเกตุ จากปราสาทศิลปะขอมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ที่พบกันมากตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 15 เป็นต้นมา

ที่มา : เอมอร เชาวน์สวน, “เทพนพเคราะห์”,สารนิพนธ์ปริญญาบัณฑิต สาขาวิชาโบราณคดี โบราณคดี คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2530) รูปที่ 49.

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

ต่อมาในช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 18 ได้ปรากฏภาพราหูอมจันทร์ปูนปั้นประดับซุ้มประตูกำแพงศิลาล้อมรอบบริเวณวัดพระศรีรัตนมหาธาตุเชลียง อ.ศรีสัชชนาลัย จ.สุโขทัย เป็นรูปหน้ายักษ์อมดวงจันทร์อยู่เหนือยอดซุ้มกำแพง (ภาพที่ 26)

ภาพที่ 26 พระราหูปูนปั้น จากวัดพระศรีมหาธาตุเชลียง อำเภอ ศรีสัชนาลัย จังหวัดสุโขทัย ปลายพุทธศตวรรษที่ 18

ที่มา : เอมอร เชาวน์สวน, “เทพนพเคราะห์”,สารนิพนธ์ปริญญาบัณฑิต สาขาวิชาโบราณคดี โบราณคดี คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2530) รูปที่ 51.

ในสมัยอยุธยา พบประติมากรรมพระราหู ปรากฏบริเวณหน้าบันของวัด เช่น วัดหน้าพระเมรุ ในสมัยอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา (ภาพที่ 27), วัดท่าหลวง (ช่วงปลายสมัยอยุธยา) จังหวัดอ่างทอง (ภาพที่ 28) และ วัดสุมธาราม (ช่วงสมัยปลายอยุธยา) โดยรูปแบบในการสร้างพระราหูจะมีหน้าคล้ายยักษ์ไม่มีลำตัว สีทองสำริด แต่ส่วนใหญ่มักจะทำเป็นรูปยักษ์สีเขียวสวมมงกุฎและอมพระจันทร์(ภาพที่ 29)

ภาพที่ 27 ภาพสลักพระราหูอมพระอาทิตย์ และ พระจันทร์ บริเวณหน้าบัน พระอุโบสถวัดหน้าพระเมรุ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ในสมัยอยุธยา

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

ที่มา : สถาบันราชภัฏพระนครศรีอยุธยา, <u>ราหูในประเทศไทย</u> (กรุงเทพฯ : ไอเดียนสโตร์,2539), 35.

ภาพที่ 28 ภาพสลักพระราหูปูนปั้น หน้าบันอุโบสถวัดท่าหลวง จังหวัดอ่างทอง สมัยอยุธยาตอนปลาย

ที่มา : ประยูร อุลุชาฎะ, <u>หน้าบัน : เอกลักษณ์ศิลปะสถาปัตยกรรม</u> (กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ, 2544), 45.

ภาพที่ 29 ลายหน้าบันพระราหูหน้าอุโบสถ วัดยางสุทธาราม ธนบุรี สมัยอยุธยาตอนปลาย ที่มา : ประยูร อุลุชาฎะ, หน้าบัน : เอกลักษณ์ศิลปะสถาปัตยกรรม (กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ, 2544), 46.

การสร้างพระราหูในประเทศไทยนอกจากจะปรากฏในงานประติมากรรมแล้วยังพบในงานจิตรกรรมตามผนังอุโบสถ โดยจะเขียนราหูมีกายครึ่งท่อนอยู่ใต้แม่พระธรณี อีกนัยหนึ่งคือพระพุทธเจ้าประทับอยู่บนโพธิบัลลังก์และเรือนแก้วมีพระธรณีอยู่ทางด้านหลังส่วนใต้ของพระธรณีจะเป็นรูปของราหู อันอาจจะเป็นคติความเชื่อว่าโลกเราคือดาว พระเคราะห์ของราหู สำหรับจิตรกรรมภาพพระราหู ปรากฏภาพราหูอมจันทร์ที่หลังตู้พระธรรม ตู้ขาหมูมีลิ้นชัก สมัยรัตนโกสินทร์ ได้มาจากวัดใหญ่สุวรรณาราม จ. เพชรบุรี เมื่อ พ.ศ. 2466 ทำเป็นภาพราหู (ยักษ์) อมพระจันทร์ ภายในดวงจันทร์อมรูปกระต่าย ด้านล่างมีรูปครุฑคาบแก้ว 2 ตัว(ภาพที่ 30) [59]

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

[59] สถาบันราชภัฏพระนครศรีอยุธยา, ราหูในประเทศไทย (กรุงเทพฯ : ไอเดียนสโตร์ ,2539), 34-38.

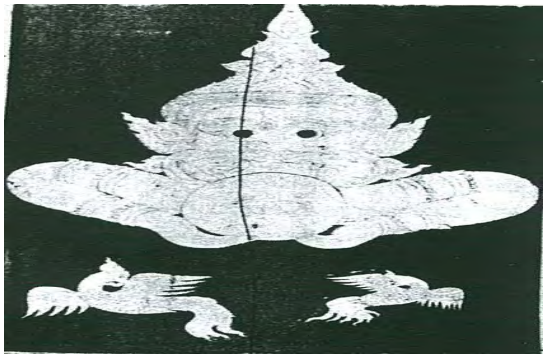

ภาพที่ 30 ภาพราหูอมจันทร์ ด้านหลังตู้พระธรรม จากวัดใหญ่สุวรรณาราม จังหวัดเพชรบุรี พุทธศตวรรษที่ 24

ที่มา : ประยูร อุลุชาฎะ, หน้าบัน : เอกลักษณ์ศิลปะสถาปัตยกรรม (กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ, 2544), 50.

นอกจากนี้บริเวณเพดานศาลาการเปรียญ วัดเสด็จ อำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม มีภาพเขียนราหูจากจิตรกรรมฝีมือท่านอยู่อายุราวพุทธศตวรรษที่ 24 ภาพจิตรกรรมดังกล่าวแบ่งออกเป็นสี่ช่อง โดยเป็นภาพการเขียนภาพพระราหูอมจันทร์ ในดวงจันทร์มีกระต่ายอยู่ตรงกลาง พื้นที่ว่างที่เหลือเขียนภาพรามสูรและนางเมขลาล่อแก้วเหาะอยู่ทางด้านซ้ายและขวาในบรรยากาศท้องฟ้ามีก้อนเมฆตรงตำแหน่งปลายนิ้วชี้มือซ้ายของรามสูร [60] (ภาพที่ 31)

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

[60] สนั่น รัตนะ, เรื่องจิตกรรมเพดานฝีมือนายชื่นวัดเสด็จ (กรุงเทพฯ : วัดเสด็จ, 2553),1

ภาพที่ 31 ภาพจิตรกรรมพระราหู จากวัดเสด็จ อำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม พุทธศตวรรษที่ 24

ที่มา : สนั่น รัตนะ, เรื่องจิตกรรมเพดานผีมือนายชื่นวัดเสด็จ (กรุงเทพฯ : วัดเสด็จ, 2553), 1.

หลักฐานการสร้างพระราหูในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ปรากฏร่องรอยอย่างชัดเจนตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 15 เป็นต้นมา จนกระทั่งถึงสมัยปัจจุบัน การสร้างประติมากรรมรูปพระราหูนั้นพบทั้งประติมากรรมและจิตรกรรม ตามความเชื่อของศาสนาพราหมณ์ และพุทธศาสนาที่แม้ว่าเวลาจะผ่านไปนานเท่าไรเรื่องของราหูก็ยังคงเป็นส่วนหนึ่งของไทย ซึ่งยังคงมีการทำพิธีไหว้พระราหูเพื่อให้พ้นจากช่วงเวลาที่เลวร้าย อันเป็นความเชื่อแบบดั้งเดิมที่ยังคงทิ้งร่องรอยในพื้นที่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

บทที่ 3
คติความเชื่อพระราหูในลาวจากหลักฐานทางโบราณคดี

ความเป็นมาของอาณาจักรล้านช้าง

ประเทศลาวหรือที่รู้จักกันในนามของอาณาจักรล้านช้างในอดีตเป็นอาณาจักรที่กว้างใหญ่กินพื้นที่เข้าไปยังภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย ซึ่งในอดีตเป็นพื้นที่ที่ตั้งของนครจำปาศักดิ์หนึ่งในอาณาจักรล้านช้างในอดีต (ภาพที่ 32) ร่องรอยทางวัฒนธรรมของลาวปรากฏขึ้นอย่างเด่นชัด ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 19 ซึ่งมีอายุร่วมสมัยสุโขทัย ในบริเวณลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนและลุ่มแม่น้ำอูแถบเมืองแถน เมืองเชียงทอง เมืองเชียงคง [1]

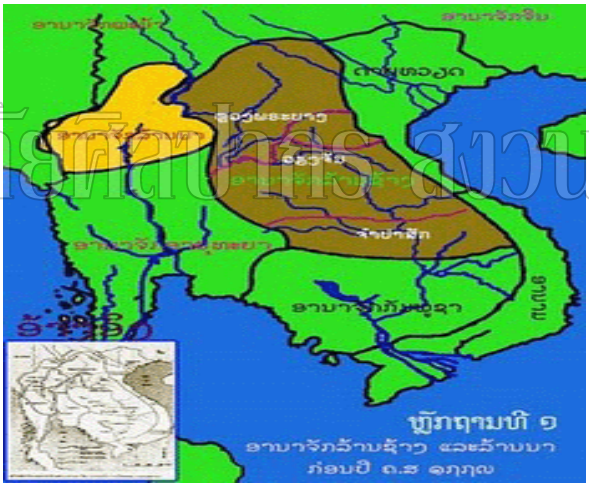

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

ภาพที่ 32 ภาพแผนที่อาณาจักรล้านช้างในอดีตจะสังเกตว่าส่วนหนึ่งของเมืองจำปาศักดิ์อยู่ในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย

ที่มา : Samohan,K. Isee history [Online] Accessed 9 January2010. Available from http://iseehistory.socita.com/index.php?lay=show&ac=article&Id=538711145

---

[1] คณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว, วัฒนธรรม พัฒนาทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์ และ ภูมิปัญญา จังหวัด กาฬสินธุ์ (กรุงเทพฯ : คณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จอยู่หัว, 2542), 57–58.

จากลักษณะสภาพภูมิศาสตร์เป็นภูเขาที่สลับซับซ้อน คนลาวจึงเลือกที่จะอาศัยอยู่ในบริเวณที่ราบระหว่างเขาหรือที่ราบลุ่มแม่น้ำที่เป็นสาขาของแม่น้ำโขง เช่นที่ราบลุ่มแม่น้ำทา ที่ราบลุ่มแม่น้ำคาน ที่ราบลุ่มแม่น้ำอู กลุ่มชาติพันธุ์ที่อาศัยอยู่ในบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำเหล่านี้มีไทลื้อ ไทดำ ไทแดง ไทขาวเป็นต้น และด้วยเหตุที่ภูมิประเทศเป็นภูเขาเสียส่วนมาก พวกลาวลุ่มจึงต้องมีปฏิสัมพันธ์ทางสังคมและเศรษฐกิจกับกลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆ ซึ่งภาษาทางการเรียกว่าลาวเทิง อันได้แก่ ข่า ขมุ ซึ่งเป็นกลุ่มที่อาศัยอยู่ตามเนินเขา และ ลาวสูง อันได้แก่ ม้ง เย้า รวมไปถึงชาวเขากลุ่มต่างๆ อีกมากมายที่อาศัยอยู่บนดอยสูง [2] แต่ดั้งเดิมชนชาติลาวตั้งหลักแหล่งอยู่ในดินแดนระหว่างแม่น้ำฮวงโหกับแม่น้ำหยังจือ (แยงซีเกียง) ซึ่งอยู่ในประเทศจีนแถบเมืองเสฉวนในปัจจุบันนี้ และมีเมืองใหญ่ 2 เมือง คือ เมืองลุง ตั้งอยู่ทางตอนบนของแม่น้ำฮวงโห ด้านเหนือ และเมืองปา ตั้งอยู่ทางตอนใต้แม่น้ำฮวงโห เหนือเมืองเสฉวน

ชาวลาวในสมัยนั้นต้องต่อสู้อย่างเข็มแข็งจากการรุกรานของจีนตลอดเวลา ชาวลาวต่อสู้อย่างเข้มแข็ง ผลสุดท้ายก็ไม่สามารถที่จะสู้จีนได้ จึงได้พากันละทิ้งเมืองหนีลงมารวมตัวกันและอพยพลงมาทางใต้ เมื่อถึงในสมัยนครเพงายตกเป็นเมืองขึ้นของจีน คนชาติลาวส่วนใหญ่อพยพมาตั้งบ้านเรือนอยู่ในบริเวณหนองแส ราชวงศ์กษัตริย์ลาวได้เสวยราชย์ที่นครหนองแสจนกระทั่งถึงสมัยของขุนบรมผู้ก่อตั้งเมืองแถน [3]

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

ขุนบรมราชาธิราชเป็นกษัตริย์ลาว ได้เสวยราชย์เมืองหนองแส เป็นกษัตริย์ที่มีความสำคัญต่อประเทศลาว พระองค์เป็นผู้ที่มีความสำคัญในการสร้างเมืองลาวจากพงศาวดารล้านช้าง (ขุนบรม) [4] ขุนบรมผู้นับถือในแถนซึ่งมีพระโอรสที่ประสูติจากพระนางยมพะลา เอกอัครมเหสีและนางเอ็ดแดง ทั้งสิ้น 7 องค์ คือ ขุนลอ,ท้าวผาล้าน,ท้าวจุลง ,ท้าวคำผง,หรือท้าวคำฟอง,ท้าวอิน,ท้าวกม,ท้าวเจือง ซึ่งหนึ่งในโอรสทั้ง 7 องค์ ของขุนบรม คือ ขุนลอ ถือได้ว่าพระองค์เป็นปฐมกษัตริย์แห่งอาณาจักรล้านช้างดังบทกวีที่กล่าวว่า

" เมื่อนั้นขุนบรม เสวยเมืองทศราช
สองขวบเข้า เลยได้ลูกชาย

---

[2] ศิราพร ณ ถลาง, "ชาติไทในนิทาน," ใน <u>ศิลปวัฒนธรรมฉบับพิเศษ คณะอักษรศาสตร์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย</u> (กรุงเทพ : มติชน, 2543), 29.

[3] สิลา วีระวงส์, <u>ประวัติศาสตร์ลาว</u> (เชียงใหม่ : สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2535), 14.

[4] สมบูรณ์ หอมสุวรรณ, <u>ไทยพวนสุพรรณบุรี : พงศาวดารล้านช้าง (ขุนบรม) ธรรมนูญการปกครองเมืองพวน-เชียงขวาง อักษรไทยน้อย- ไทยปัจจุบัน</u> (ม.ป.ท., 2549), 77.

กับดอนนางแก้ว ยมมะพาลาโสมสะอาด
ชื่อว่าขุนลอ มีรูปงามปานแต้ม”

ในพุทธศตวรรษที่ 11-12 พวกขอมมีอำนาจรุ่งเรืองอยู่ในสุวรรณภูมิประเทศ ขุนลอได้ทำการปราบปรามพวกขอมเพื่อทำการขยายอาณาเขตลงมาทางใต้ จากนั้นจึงได้รี้พลโยธาลงมาปราบปรามขอมที่เมืองตุมวาง พระองค์ได้เข้าชนช้างกับขุนเจืองและฟันขุนเจืองตายกับคอช้าง กองทัพขอมเลยแตกพ่ายไป ขุนลอตามไล่พวกขอมลงมาทางเมืองชวา (หลวงพระบาง) เข้าตีเมืองชวาได้จากขุนกันฮาง แล้วพระองค์จึงตั้งเมืองชวาขึ้นเป็นราชธานีของล้านช้างเป็นครั้งแรกในปี พ.ศ. 1300 และได้เปลี่ยนนามเมืองใหม่ว่า เชียงทอง ตั้งแต่นั้นมาชนชาติลาว จึงได้หลั่งไหลลงมาตั้งบ้านเรือนอยู่ในดินแดนล้านช้าง และแผ่อำนาจออกไปอย่างกว้างขวางผลักดันพวกขอมให้ถอยไปเมืองน่าน อีกพวกหนึ่งถอยลงมาทางเวียงจันทน์

พงศาวดารของประเทศลาวได้มีการบันทึกเหตุการณ์ของขุนลอในการขับไล่ขอมออกจากเมืองชวาไว้ว่า “ขุนลอเอารี้พลล่วงมาทางน้ำอู หัวหน้ารอดสบหลวงหมู่หลังยังอยู่แก้งงอย บางพ่องลงมาทางบกรอดน้ำผาติ่งสบอูตั้งทัพลาวจอดอยู่ที่นั้น เพื่อจะได้สู้รบสู้ขุนกันรางผู้ปกครองเมืองเชียงดงเชียงทอง ด้วยเหตุว่าเมื่อจันทพานิชอนิจกรรมไปแล้วข่าชวาได้ตั้งขุนข่าผู้หนึ่งปกครองชื่อว่าขุนชวา ขุนชวาตายไปไว้เมืองให้แก่ลูกตนขุนยีบา ขุนยีบาตายไปไว้เมืองให้ขุนวีรยะบุตรของตนหมดเชนขุนวีรยะไปขุนรางผู้เป็นบุตรปกครองเมืองต่อไป...”[5]

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

อาณาจักรล้านช้างเป็นราชธานีสืบต่อมาเป็นเวลายาวนาน และ ถือได้ว่าเป็นอาณาจักรที่มีความยิ่งใหญ่และมีความสำคัญ ทางการค้า การเมือง และ เศรษฐกิจในอดีต อย่างไรก็ตามเกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างมากมายต่ออาณาจักรล้านช้าง เมื่อสมเด็จพระเจ้าสุริยวงศาธรรมิกราช เสด็จสวรรคตลง ต่อมาอีก 8 ปี คือ พ.ศ.2241 ประเทศลาวที่กว้างใหญ่ไพศาล ก็ได้แบ่งแยกกันออกเป็น 3 อาณาจักร คือ อาณาจักรล้านช้างเวียงจันทน์,อาณาจักรล้านช้างหลวงพระบางและ อาณาจักรล้านช้างจำปาศักดิ์ สาเหตุเนื่องมาจากเหตุการณ์ปัญหาการเมืองภายใน และภายนอกทั้งนี้เมื่อสมเด็จพระเจ้าสุริยวงศาธรรมิกราชได้สวรรคตลงพระองค์ไม่มีพระโอรสที่จะทำการสืบทอดราชสมบัติ มีเพียงพระนัดดา 2 พระองค์น้อย ๆ คือ เจ้ากิ่งกิสกุมาร และเจ้าอินทโสม ทำให้เกิดการชิงอำนาจขึ้นภายในอาณาจักรล้านช้าง

---

[5] จารุวรรณ ธรรมจักร, <u>พงศาวดารแห่งประเทศลาว คือ หลวงพระบาง เวียงจันท์ เมืองพวน และ จำปาสัก</u> (มหาสารคาม : สถาบันวิจัยศิลปะและวัฒนธรรมอีสาน มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ บางแสน, 2530), 10.

พระเจ้านันทราช ทรงเป็นโอรสของเจ้าปู่ หลังจากได้ทรงหนีจากเมืองนครแล้วนั้น ต่อมาเมื่อได้ทราบข่าวว่ามีความวุ่นวายจึงยกทัพมาตีเวียงจันทน์จับเจ้าหล่อได้ก็ฆ่าเสียแล้วขึ้นเป็นพระเจ้าแผ่นดิน ในปี พ.ศ. 2238 เมื่อพระเจ้าไชยเชษฐาธิราชที่ 2 ซึ่งอยู่ที่เมืองเว้ได้ทราบข่าวว่าบ้านเมืองของตนเกิดความวุ่นวายขึ้นจึงยกทัพเข้ามาที่เมืองเวียงจันทน์จับพระเจ้านันทราชประหารชีวิตแล้วขึ้นครองราชย์ ในปี พ.ศ.2241

ช่วงที่พระองค์ครองราชย์อยู่นั้น เจ้ากิ่งกิสราช กับเจ้าอินทโสม และเจ้าองค์คำ หลานของพระเจ้าสุริยวงศาธรรมิกราชเกรงว่าพระเจ้าไชยเชษฐาธิราชที่ 2 จะทำร้ายตนจึงได้นำไพร่พลหนีออกมาอยู่ที่เมืองพง ส่วนเจ้าอินทโสมหนีไปที่เมืองแพร่ ในขณะที่เจ้ากิ่งกิสราชกับเจ้าองค์คำอยู่ที่เมืองพงได้ยกทหารเข้ามาตีเพื่อเอาเมืองหลวงพระบางจนได้เมืองหลวงพระบางและคิดที่จะมาตีที่เมืองเวียงจันทน์ สุดท้ายพระเพทราชาแห่งกรุงศรีอยุธยาได้เข้ามาช่วยทำการไกล่เกลี่ยให้ทั้งสองมีไมตรีต่อกันและช่วยให้กษัตริย์ทั้งสองนครทำการตกลงในการแบ่งดินแดนกัน คือทางฝั่งขวาแม่น้ำโขงตั้งแต่ปากแม่น้ำเทืองขึ้นไปเป็นเขตของเมืองหลวงพระบาง และทางใต้แม่น้ำโขงลงมาเป็นเขตแดนของนครเวียงจันทน์ อาณาจักรล้านช้างแบ่งออกเป็น 2 อาณาจักรนั้นคือ อาณาจักรล้านช้างเวียงจันทน์ และอาณาจักรล้านช้างหลวงพระบาง ในปี พ.ศ.2250 [6] ครั้งต่อมาในปี พ.ศ. 2256 ทางนครจำปาศักดิ์ก็ได้แยกออกเป็นอีกอาณาจักรหนึ่ง ทำให้อาณาจักรล้านช้างแบ่งออกเป็น 3 อาณาจักรในที่สุด

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

วิเคราะห์การกระจายตัวของชาวลาวในพื้นที่ภาคอีสาน

การขัดแย้งภายในอาณาจักรล้านช้างทำให้เกิดกบฏและเกิดสงครามทั้งภายในและภายนอกเพื่อแย่งชิงอำนาจกันและกัน เป็นสาเหตุเกิดการอพยพของผู้คนมายังดินแดนประเทศไทยในพื้นที่ต่างๆทั้งภาคกลาง ภาคตะวันออก และ ภาคอีสาน ผลของความขัดแย้งยังเป็นสาเหตุให้มีการอพยพเคลื่อนย้ายของเจ้านาย ขุนนาง และ ประชาชนลาวออกมาตั้งหลักแหล่งในท้องถิ่นต่างๆ บางกลุ่มเลือกที่จะตั้งบ้านเมืองเป็นอิสระ บางกลุ่มก็ตั้งบ้านในเขตอาณาจักรไทยหรือไม่ก็ญวน การอพยพเข้ามาของชาวลาวในภาคตะวันออกเฉียงเหนือนั้น จากประชุมพงศาวดารไทย ภาคที่ 70 อธิบายพื้นที่ของนครจำปาศักดิ์ว่าในอดีตได้ตั้งเมืองอยู่ในพื้นที่ของภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีชาวลาวจากเวียงจันทน์อพยพหนีความขัดแย้งทางการเมืองเข้ามาตั้งถิ่นฐานเป็นเวลายาวนานกว่า 64 ปี โดยชาวลาวที่อยู่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตั้งรกรากอยู่ในพื้นที่แถบนั้นก่อนหน้าแล้วและคงจะได้มีการอพยพเข้ามาในพื้นที่แห่งนี้ในภายหลังจากสงครามกระหว่างอาณาจักรอยุธยาและ

---

[6] สิลา วีระวงส์,<u>ประวัติศาสตร์ลาว</u>, 87-88.

อาณาจักรล้านช้างรวมไปถึงการอพยพของชาวลาวเข้ามาในภาคกลางของประเทศไทย และ ยังคงอยู่อาศัยจนกระทั่งปัจจุบัน เช่นที่ จังหวัดลพบุรี สระบุรี ชลบุรี ราชบุรี นครปฐม กรุงเทพมหานคร รวมทั้งพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทย เป็นต้น

การกระจายตัวของชาวลาวในภาคตะวันออกเฉียงเหนือนั้น ในระยะแรกตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนต้นมีการกระจายตัวของชาวลาวอยู่ในบริเวณริมแม่น้ำโขงในเขตจังหวัดเลย,หนองคาย, อุดรธานี,สกลนคร จนถึงนครพนม ซึ่งในระยะเวลานั้นดินแดนเหล่านี้เป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรล้านช้าง ต่อมาจึงค่อย ๆ กระจายตัวเข้ามาในบริเวณลุ่มแม่น้ำชีในเขตจังหวัดขอนแก่น,กาฬสินธุ์, มหาสารคาม,ชัยภูมิ และร้อยเอ็ด และระยะหลังลงมาที่จังหวัดยโสธรและ จังหวัดอุบลราชธานี

การอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานในตอนกลางของที่ราบสูงโคราชนั้นเป็นการเข้ามาของคนกลุ่มใหญ่และมีผู้นำที่ชัดเจน เริ่มขึ้นในช่วงพุทธศตวรรษที่ 23 เป็นต้นมา สาเหตุเนื่องมาจากในราว พ.ศ.2233 เกิดการแย่งชิงราชสมบัติในราชสำนักเวียงจันทน์ ความขัดแย้งภายในอาณาจักรล้านช้างดังที่ได้กล่าวในเบื้องต้นจัดได้ว่าเป็นเหตุผลสำคัญที่ทำให้มีชาวลาวเดินทางเข้ามาในภาคตะวันออกเฉียงเหนือเพิ่มมากขึ้นเรื่อยๆ เนื่องจากความขัดแย้งในสิ่งนี้เกิดขึ้นตลอดเวลาจนทำให้บ้านเมืองของอาณาจักรล้านช้างต้องระส่ำระส่าย จากข้อมูลเบื้องต้นที่อธิบายถึงปัญหาที่ทำให้อาณาจักรล้านช้างต้องแยกเป็น 3 อาณาจักร ถือได้ว่ามีส่วนที่ทำให้เกิดการตั้งอาณาจักรจำปาศักดิ์ในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ แม้ว่าสามอาณาจักรคือ อาณาจักรเวียงจันทน์ อาณาจักรหลวงพระบางและอาณาจักรจำปาศักดิ์ จะได้ทำการแยกออกมาจากกันแล้วแต่ทั้งสามอาณาจักรก็ยังคงขัดแย้งกันเองอยู่ตลอดมาเป็นเหตุที่ทำให้เกิดสงครามภายในจนทำให้ชาวลาวต้องอพยพเข้ามาในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือโดยมีการกระจายตัวไปอยู่ตามเมืองต่างๆ ในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือและตั้งตนยกฐานะขึ้นเป็นเมืองซึ่งเป็นการเปลี่ยนแปลงสถานภาพของผู้นำท้องถิ่นเดิมจากนายบ้านเป็นเจ้าเมืองและมีการปกครองอย่างเป็นระบบ [7]

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

ลาวภายใต้การปกครองของไทย

เมื่ออาณาจักรล้านช้างกลายมาเป็นส่วนหนึ่งของไทยได้มีการจัดแบ่งเขตการปกครองออกเป็น 4 เขตเพื่อดูแลอาณาจักรล้านช้างให้มีความเป็นเอกภาพมากยิ่งขึ้นโดยราชสำนักกรุงเทพฯ เดิมหัวเมืองในบริเวณนี้เรียกว่าหัวเมืองลาวพุงขาวหรือหัวเมืองลาวฝ่ายตะวันออกเรื่อยมาจนถึงการปฏิรูปการปกครองในปี พ.ศ.2433 จึงแบ่งหัวเมืองลาวฝ่ายตะวันออกเป็น 4 ฝ่าย ได้แก่

---

[7] เรื่องเดียวกัน, 90.

1.หัวเมืองลาวฝ่ายเหนือ มีศูนย์กลางอยู่ที่เมืองหนองคาย ไทยได้รวมเมือง 16 เมือง เช่น เวียงจันทน์,เชียงขวาง,มุกดาหาร,นครพนม และขอนแก่น เป็นต้น และส่งข้าหลวงขึ้นไปปกครอง โดยตั้งสำนักงานอยู่ที่เมืองหนองคาย

2.หัวเมืองลาวฝ่ายตะวันออกเฉียงเหนือ มีศูนย์กลางอยู่ที่เมืองอุบลราชธานี ไทยรวมเอาเมืองเอก 12 เมือง เช่น ร้อยเอ็ด,กาฬสินธุ์,มหาสารคาม,ศรีสะเกษ,อำนาจเจริญ เป็นต้น และได้ส่งข้าหลวงเข้ามาทำการปกครองเรียกว่าข้าหลวงประจำหัวเมืองลาวฝ่ายตะวันออกเฉียงเหนือ

3.หัวเมืองฝ่ายตะวันออกมีศูนย์กลางอยู่ที่เมืองจำปาศักดิ์ไทยได้รวมเอาเมืองเอก 11 เมือง เป็นหัวเมืองลาวฝ่ายตะวันออกเช่น สุรินทร์ ขุขัน เป็นต้น โดยมีข้าหลวงประจำนครจำปาศักดิ์ปกครอง

4.หัวเมืองลาวกลาง มีศูนย์กลางอยู่ที่เมืองนครราชสีมาประกอบด้วย นครราชสีมา,ปักธงชัย,ชัยภูมิ และสูงเนิน เป็นต้น หัวเมืองลาวฝ่ายกลางหรือภาคกลางมีข้าหลวงไทยขึ้นมาปกครองเรียกว่าข้าหลวงประจำหัวเมืองลาวฝ่ายกลาง

หัวเมืองลาวทั้ง 4 ภาค หรือ 4 กองนี้ รวมทั้งอาณาจักรหลวงพระบาง ไทยเรียกว่าหัวเมืองลาวชั้นนอก ส่วนชาวลาวที่ถูกกวาดต้อนไปในยามสงคราม และไปตั้งบ้านเมืองอยู่ที่ลพบุรี สระบุรี ปราจีนบุรี (กวาดไปจากเมืองสกลนคร) เพชรบุรี สุพรรณบุรี นครไชยศรี ราชบุรี พนัสนิคม สมุทรปราการ ทั้ง 9 เมือง นี้ไทยเรียกว่า หัวเมืองลาวชั้นใน [8] ต่อมาในปี พ.ศ.2434 มีการรวมหัวเมืองลาวทางตะวันออกเข้ากับหัวเมืองลาวฝ่ายตะวันออกเฉียงเหนือเรียกรวมกันว่าหัวเมืองลาวกาว ส่วนหัวเมืองลาวฝ่ายเหนือเปลี่ยนเป็นหัวเมืองลาวพวน

ในปี พ.ศ.2437 เปลี่ยนจากคำว่าหัวเมืองเป็นมณฑล[9]จากความแตกต่างทางด้านชาติพันธุ์เป็นสาเหตุให้ในสมัยรัชกาลที่ 5 มีการกำหนดการปกครองในส่วนภูมิภาคเป็นมณฑล ภาคอีสานแบ่งออกเป็น 3 มณฑล คือ

มณฑลอุดรหรือลาวพวน อยู่ในเขตอุดรธานี หนองคาย สกลนคร และ จังหวัดใกล้เคียง

มณฑลนครราชสีมา หรือลาวกลาง อยู่ในเขตจังหวัดนครราชสีมาและจังหวัดใกล้เคียง เช่นบุรีรัมย์และสุรินทร์

---

[8] เรื่องเดียวกัน, 123.

[9] ธีรชัย บุญมาธรรม,"คนอีสานมาจากไหน," ใน <u>การสัมมนาทางวิชาการอีสานศึกษา ประวัติศาสตร์ การเมือง เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม</u> (มหาสารคาม : วิทยาลัยครูมหาสารคาม, 2532), 36-37.

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

มณฑลอีสาน หรือ ลาวกาว อยู่ในเขตอุบลราชธานี และ ศรีสะเกษประชาชนในมณฑลนี้ส่วนใหญ่เรียกว่า ข่า ส่วย แบะ กวย [10]

ปี พ.ศ.2442 มีความเห็นว่าการเรียกชื่อมณฑลว่า "ลาว" และ "เขมร" นั้นไม่เหมาะสม ด้วยเหตุผลในการหลอมรวมเป็นรัฐประชาชาติเดียวกัน จึงได้เปลี่ยนชื่อมณฑลลาวพวนเป็นมณฑลฝ่ายเหนือ เปลี่ยนชื่อมณฑลลาวกาวเป็นมณฑลตะวันออกเฉียงเหนือ

ปี พ.ศ.2443 มีพระบรมราชโองการให้เปลี่ยนชื่อมณฑล โดยให้เหตุผลว่า เป็นคำยาว เรียกยาก การที่จะเปลี่ยนมาเรียกชื่อมณฑลเป็นชื่อทิศโบราณซึ่งเป็นคำสั้น ๆ เรียกง่าย ๆ ความหมายก็ไม่เปลี่ยนแปลงด้วย [11] ดังนั้นมณฑลฝ่ายเหนือจึงเปลี่ยนเป็นมณฑลอีสาน

ปี พ.ศ.2445 มณฑลอีสาน ได้แยกออกเป็น 2 มณฑล คือ มณฑลอุบลราชธานี กับมณฑลร้อยเอ็ด

ปี พ.ศ.2465 ได้รวมมณฑลอุดร มณฑลร้อยเอ็ด มณฑลอุบลราชธานี และมณฑลนครราชสีมาเป็นภาคอีสาน

อย่างไรก็ตามต่อมาฝรั่งเศสเดินทางเข้ามาในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ได้เข้ามาปกครองประเทศลาวทำให้ไทยต้องสูญเสียลาวซึ่งเป็นดินแดนฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขงให้กับฝรั่งเศส เหลือเพียงลาวทางฝั่งขวาซึ่งก็คือภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทยในปัจจุบันนี้

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

วัฒนธรรม และ คติความเชื่อในประเทศลาว จากหลักฐานทางโบราณคดี

ศาสนาพราหมณ์

ประเทศลาวเป็นประเทศที่มีการผสมผสานทางวัฒนธรรมทั้งศาสนาพราหมณ์และศาสนาพุทธ อันเป็นการนำวัฒนธรรมอินเดียที่ส่งผ่านมายังวัฒนธรรมขอมมาผสมผสานร่วมกับคติความเชื่อแบบพื้นเมืองของลาว โดยเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตของชาวลาวจวบจนกระทั่งปัจจุบันนี้ ร่อยรอยของวัฒนธรรมลาวและคติความเชื่อนั้นสามารถเรียบเรียงจากหลักฐานทางโบราณคดี ได้ดังนี้

---

[10] ศรีศักร วัลลิโภดม, <u>แอ่งอารยธรรมอีสาน : แฉหลักฐานทางโบราณคดีพลิกโฉมหน้าประวัติศาสตร์ไทย</u> (กรุงเทพฯ : มติชน, 2540), 285.

[11] ธีรชัย บุญมาธรรม, "คนอีสานมาจากไหน", 37.

หลักฐานในช่วงแรกของวัฒนธรรมอินเดียที่พบในประเทศลาวปรากฏการค้นพบลูกปัดหินคาร์เนเลียนและอาเกตมีอายุในช่วงพุทธศตวรรษที่ 3-5 อันเป็นหลักฐานที่แสดงให้เห็นถึงการติดต่อแลกเปลี่ยนสินค้ากับอินเดียในช่วงยุคเหล็กตอนปลาย

ในสมัยก่อนเมืองพระนคร ปรากฏอาณาจักรหนึ่งที่มีความสำคัญคือ อาณาจักรเจนละ ศูนย์กลางของอาณาจักรเจนละคงตั้งอยู่แถบเมืองจำปาศักดิ์ทางตอนกลางของลุ่มแม่น้ำโขง และในราวพุทธศตวรรษที่ 11 ดินแดนแห่งนี้ก็คงตกอยู่ภายใต้การครอบครองของอาณาจักรจัมปาเพราะเหตุว่าได้ค้นพบจารึกภาษาสันสกฤตของพระเจ้าเทวานีกะ พระราชาแห่งอาณาจักรจัมปาซึ่งจดหมายจีนเรียกว่าฟันเจนเฉง (Fan Chen-ch'eng)

จดหมายเหตุจีนสมัยราชวงศ์ชุยให้ข้อความที่เกี่ยวข้องกับอาณาจักรเจนละก่อน พ.ศ. 1132 คือ ก่อนที่อาณาจักรเจนละจะเข้าปราบปรามอาณาจักรฟูนันได้อย่างสมบูรณ์ และก่อนที่อาณาจักรเจนละจะย้ายราชธานีของตนลงมาทางทิศใต้ โดยกล่าวว่า "ใกล้กับราชธานี(ของอาณาจักรเจนละ) มีภูเขาซึ่งมีนามว่าหลิงเจียโปโพ (Ling-chia-po-p'o) บนยอดภูเขาแห่งนี้มี ศาสนสถานซึ่งมีทหาร 1,000 คนคอยเฝ้ารักษาอยู่เป็นประจำ เทวาลัยแห่งนี้อุทิศถวายแต่เทพผู้มีนามว่า โพโตลิ (Pó-to-li) และมีการสังเวยมนุษย์ถวายแก่เทพองค์นี้ด้วย ทุกปีพระราชาจะเสด็จเข้าไปในเทวาลัยเพื่อทรงกระทำการสังเวยมนุษย์ด้วยพระองค์เองในเวลากลางคืน"[12]

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

อาณาจักรเจนละปรากฏภูเขาซึ่งเป็นสถานที่ตั้งของวัดภูและตั้งอยู่ใกล้กับเมืองจำปาศักดิ์ (ประเทศลาวในปัจจุบันนี้) มีแท่งหินใหญ่อยู่ข้างบน ซึ่งอาจตรงกับคำนามภาษาจีนว่า หลิง (Ling คือ ลิงคบรรพต) และคำนามภาษาโปรตุเกสที่ใช้เรียกเจดีย์คือคำว่าโพโตลิ ศาสตราจารย์ยอร์ช เซเดส์ มีความเห็นว่า 2 พยางค์แรกตรงกับคำว่า "ภัทเรศวร" ซึ่งเป็นนามของเทพเจ้าที่บูชากันอยู่ที่วัดภูนั่นเอง อันเป็นนามนี้เป็นนามของศิวลึงค์ ซึ่งก็คือพระเจ้าภัทรวรมันพระราชาแห่งอาณาจักรจัมปาได้สร้างขึ้นในพุทธศตวรรษที่ 10 และอาณาจักรเจนละอาจเลือกใช้ชื่อนี้เพื่อแสดงถึงชัยชนะที่ตนมีเหนืออาณาจักรจัมปาก็เป็นได้[13]

ปราสาทวัดภู เป็นโบราณสถานที่นักโบราณดีสันนิษฐานว่า สร้างขึ้นเมื่อสมัยที่เมืองเศรษฐปุระ (เมืองหลวงของเจนละ) มีบทบาทควบคุมในเขตตอนใต้ของดินแดนอินโดจีน ผู้สร้างอาจเป็นกษัตริย์ของเจนละองค์ใดองค์หนึ่งที่ครองราชย์ในช่วงประมาณพุทธศตวรรษที่ 11 โดย

---

[12] หม่อมเจ้า สุภัทรดิศ ดิศกุล, <u>ประวัติศาสตร์เอเชียอาคเนย์ ถึง พ.ศ. 2000</u> (กรุงเทพ ฯ: สมาคมประวัติศาสตร์ในพระราชูปถัมภ์สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา ฯ สยามบรมราชกุมารี, 2535), 150.

[13]เรื่องเดียวกัน, 149-150.

วัตถุประสงค์ในการสร้างศาสนาสถานแห่งนี้เพื่อถวายแด่เทพภัทเรศวร (เทพเจ้าแห่งจัมปา) และเพื่อเป็นอนุสรณ์ในการได้รับชัยชนะต่อจัมปาที่เคยครอบครองดินแดนจำปาศักดิ์มาก่อน โบราณสถานดังกล่าวนี้ได้ใช้เป็นสถานที่สักการะบูชาอย่างต่อเนื่องในพุทธศตวรรษที่ 18

ร่องรอยของศาสนาพราหมณ์ที่พบในประเทศลาวนั้นพบหลักฐานต่างๆ ที่แสดงให้เห็นว่าในยุคเจนละนั้นบ้านเมืองมีความเจริญรุ่งเรือง และมีประเพณีต่างๆ รวมทั้งการนับถือศาสนาพราหมณ์ที่สืบทอดมาจากอาณาจักรฟูนัน พระราชาเขมรในยุคเจนละยอมรับเอาประเพณีการตั้งราชวงศ์ของพระราชาแห่งฟูนันด้วย นักโบราณคดีเชื่อว่าศูนย์กลางดั้งเดิมของอาณาจักรเจนละอาจจะอยู่ในบริเวณวัดภู แถบเมืองจำปาศักดิ์ในเขตตอนใต้ของลาวปัจจุบันนี้และในระยะต่อมาเจนละก็ได้ขยายอาณาเขตออกไปครอบคลุมบริเวณที่เป็นพระราชอาณาจักรกัมพูชาในปัจจุบันนี้ทั้งหมดและยังขยายอำนาจต่อไปยังดินแดนบางส่วนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทยด้วย [14]

หลักฐานที่แสดงให้เห็นว่าคติความเชื่อในศาสนาพราหมณ์ปรากฏในพื้นที่ของประเทศลาวมาตั้งแต่ช่วงพุทธศตวรรษที่ 11 จากหลักฐานที่ได้จากบริเวณปราสาทวัดภู กล่าวคือ

โบราณสถานวัดภูแบ่งออกเป็น 2 ส่วนใหญ่ ๆ คือ ตัวเมืองเศรษฐปุระที่สร้างขึ้นในช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 10 ส่วนที่ 2 คือตัวเมืองที่อยู่ติดกับเทวาลัยบนภูเขาและคงสร้างขึ้นมาพร้อมกับเทวาลัยหรือหลังจากนั้นเล็กน้อย ในการสร้างศาสนสถานแห่งนี้นับเป็นความสามารถของสถาปนิกสมัยโบราณในการเลือกที่ตั้งในภูมิประเทศงดงามเหมาะสมบนเนินเข้าภูเกล้าขนาดสูง 1,200 เมตร ประกอบด้วยทางเดินลดหลั่นระดับต่างๆ จากเนินเขาด้านตะวันออกไปยังตะวันตกถึงศาสนสถานซึ่งมีลักษณะจำลองเขาไกรลาสอันเป็นที่ประทับของพระอิศวร [15]

กล่าวโดยสรุปสิ่งก่อสร้างของปราสาทวัดภูนั้นได้รับอิทธิพลทางสถาปัตยกรรมแบบจาม (กลางพุทธศตวรรษที่ 12-กลางพุทธศตวรรษที่ 14) เนื่องจากพื้นที่แห่งนี้เคยเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรจัมปาที่มีศูนย์กลางอยู่ที่เวียดนามใต้ ดังนั้นจึงอาจเป็นสิ่งก่อสร้างในสมัยแรกซึ่งเป็นอิทธิพลแบบจามที่เจริญรุ่งเรืองในช่วงเวลานั้น และต่อมาได้มีการก่อสร้างเสริมโครงสร้างเดิม

---

[14] มยุรี วีระประเสริฐ, <u>เอกสารประกอบการเข้าชมสถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ในพระราชอาณาจักรกัมพูชา (ระหว่างวันที่ 15-16 พฤศจิกายน 2543)</u> (กรุงเทพฯ : คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2543), 5.

[15] เมธินี จิระวัฒนา, “ปราสาทวัดภู,” <u>นิตยสารศิลปากร</u> 38, 4 (กรกฎาคม-สิงหาคม 2538), 90.

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

สมัยหลัง เมื่ออิทธิพลสถาปัตยกรรมแบบเขมรแพร่มาถึงจึงปรากฏส่วนของอาคารศาสนสถานช่วงกลางต่อออกมาทางด้านตะวันออกเชื่อมต่อกับอาคารศาสนสถานอิฐหลังเดิม [16]

ในบริเวณศาสนสถานวัดภูมีการประดิษฐานศิวลึงค์หินทรายขนาดเล็กสูงประมาณ 17 เซนติเมตร หลายชิ้น เพื่อให้ประชาชนสักการะบูชา ศิวลึงค์เหล่านี้ได้จากการขุดค้นพบ เมื่อราว พ.ศ.2496 สอดคล้องกับข้อความในศิลาจารึกวัดภู ที่บาทหลวง R.P.Couasnon แห่งวัดพระนอน เป็นผู้ค้นพบเมื่อราว พ.ศ.2444 และ M.Barth ได้ทำการแปลข้อความที่จารึก ศิลาจารึกหลักนี้เป็นภาษาสันสกฤต จำนวน 10 บรรทัด กำหนดอายุรูปแบบตัวอักษรสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ 1 กล่าวถึงเหตุการณ์ช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 11 ว่าบนภูเขานี้มีการสร้างศาสนถานเรียกว่าลิงคปารวตะ (Lingaparavata) อันหมายถึง ภูเขาแห่งลึงค์ (La montagne de linga) [17]

นอกจากนี้ร่องรอยและหลักฐานทางด้านประติมากรรมที่พบที่ปราสาทวัดภูยังแสดงให้เห็นถึงคติความเชื่อของศาสนาพราหมณ์ที่ปรากฏในประเทศลาว เช่น ภาพสลักเล่าเรื่องพิธีการการกวนเกษียรสมุทรบนหน้าบันของมุขทางด้านเหนือ (ภาพที่ 33)

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

ภาพที่ 33 ภาพสลักเล่าเรื่องการกวนเกษียรสมุทรหน้าบันของมุขด้านทิศเหนือที่อาคารศาสนสถานประธานวัดภู

ที่มา : เมธินี จิระวัฒนา , “ปราสาทวัดภู,” <u>นิตยสารศิลปากร</u> ,38 , 4 (กรกฎาคม -สิงหาคม 2538), 110.

บริเวณพื้นที่ลานที่ตั้งศาสนสถานปรางค์ประธานปรากฏภาพแผ่นหินสลักตรีมูรติ (ได้แก่ พระพรหม พระอิศวร และ พระนารยณ์) อยู่ภายในซุ้ม โดยด้านซ้ายเป็นพระนารายณ์

---

[16] เรื่องเดียวกัน, 97.

[17] เรื่องเดียวกัน, 93.

ด้านขวาเป็นพระพรหม ทั้งสององค์อยู่ในอิริยาบถประทับนั่งท่ามหาราชลีลา (ท่านั่งชันเข่าข้างหนึ่ง) ตรงกลางเป็นพระอิศวร (พระสทาศิวะ) ประทับยืนบนแท่น มี 5 เศียร 10 กร พระหัตถ์ขวาทรงพวงลูกปะคำ พระหัตถ์ซ้ายทรงตรีด้ามยาว (ภาพที่ 34)

ภาพที่ 34 ภาพสลักสทาศิวะ แวดล้อมด้วยพระพรหม และ พระนารายณ์ ที่วัดภู
ที่มา : เมธินี จิระวัฒนา , "ปราสาทวัดภู," นิตยสารศิลปากร ,38 , 4 (กรกฎาคม -สิงหาคม 2538), 112.

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

พุทธศาสนา

นอกจากศาสนาพราหมณ์จะเข้ามาในประเทศลาวตั้งแต่ช่วงพุทธศตวรรษที่ 11 แล้ว ราวพุทธศตวรรษที่ 13-14 พุทธศาสนาได้เผยแพร่เข้ามาในเวียงจันทน์ดังที่ได้พบพระพุทธรูปแบบทวารวดีในพื้นที่อาณาจักรล้านช้าง [18]

ในปลายปี พ.ศ.2511 ขณะที่รัฐบาลลาวกำลังสร้างเขื่อนน้ำงึมได้มีการค้นพบพระพุทธรูปศิลาประทับยืนปางประทานพร ขนาดเท่าคนจริง พระกรท่อนล่างทั้งสองหักหายไป เป็นฝีมือช่างแบบเดียวกับสมัยทวารวดีในประเทศไทย พร้อมกับพบจารึกภาษามอญโบราณอีกหลักหนึ่ง สิ่งเหล่านี้ขุดพบโดยบังเอิญที่บ้านท่าลาด เมืองโพนโฮง แขวงเวียงจันทน์อยู่ในบริเวณแม่น้ำงึม พระพุทธรูปองค์นี้นักโบราณคดีประมาณอายุไว้ระหว่าง พ.ศ.1200-1400 ปัจจุบันทั้งพระพุทธรูปและศิลาจารึกเก็บรักษาที่พิพิธภัณฑ์หอพระแก้ว

---

[18] หม่อมเจ้า สุภัทรดิศ ดิศกุล, ประวัติศาสตร์ศิลปะประเทศใกล้เคียง,พิมพ์ครั้งที่ 5 (กรุงเทพฯ : มติชน, 2546), 352.

การค้นพบพระพุทธรูปและศิลาจารึกแบบทวารวดีในลุ่มน้ำงึม ซึ่งแต่เดิมมีความเข้าใจว่าอิทธิพลของศิลปะทวารวดีได้เข้าในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย ในบริเวณจังหวัดร้อยเอ็ด สกลนคร กาฬสินธุ์ และมหาสารคามเท่านั้นแต่ยังได้พบหลักฐานที่ทำให้ทราบว่าศิลปะทวารวดียังพบบริเวณจังหวัดเลย และลึกเข้าไปในดินแดนลาวขึ้นไปจนถึงลุ่มแม่น้ำงึมด้วย [19]

หลักฐานทางโบราณคดีที่สำคัญทางด้านพระพุทธศาสนาของประเทศลาว คือ ประติมากรรมสลักนูนสูงที่บริเวณถ้ำวังช้าง ซึ่งเป็นศาสนสถานที่เป็นเพิงผาขนาดใหญ่ในเขตเมืองโพนโฮง แขวงนครเวียงจันทน์ อยู่ห่างจากเมืองเวียงจันทน์ไปทางเหนือราว 67 กิโลเมตร เพิงผาแห่งนี้มีการสลักพระพุทธรูปที่ผนังถ้ำ แบ่งเป็น 3 กลุ่ม

กลุ่มที่ 1 เป็นพระพุทธรูปนั่งขนาดใหญ่แสดงวิตรรกะมุทรา 2 องค์ สูงประมาณ 5 เมตร (ภาพที่ 35)

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

ภาพที่ 35 ประติมากรรมสลักนูนสูงพระพุทธรูปขนาดใหญ่ 2 องค์ สันนิษฐานว่าสร้างในพุทธศตวรรษที่ 21

ที่มา : ศักดิ์ชัย สายสิงห์, “พระพุทธรูปสลักที่ผนังถ้ำวังช้าง,” เมืองโบราณ 35, 2 (เมษายน-มิถุนายน 2551), 91.

สำหรับพระพุทธรูป 2 องค์ ประทับนั่งขัดสมาธิราบ แสดงปางวิตรรกมุทรานั้น เคยมีผู้กำหนดไว้ในราวพุทธศตวรรษที่ 17 แต่พระพักตร์เป็นแบบท้องถิ่นล้านช้างช่วงพุทธศตวรรษที่ 22 ซึ่งสอดคล้องกับหลักฐานอีกประเภทที่พบคือจารึกซึ่งพบที่ถ้ำวังช้างซึ่งตีความว่าน่าจะสร้างขึ้นในปี

---

[19] สงวน บุญรอด, พุทธศิลปลาว (กรุงเทพฯ : สายธาร, 2545), 49-50.

พ.ศ.2109 ตรงกับรัชสมัยของพระเจ้าไชยเชษฐาธิราช ทำให้สันนิษฐานได้ว่า พระพุทธรูป 2 องค์นี้น่าจะสร้างขึ้นภายหลังเลียนแบบพระพุทธรูปปางวิตรรกมุทราที่มีอยู่แต่ดั้งเดิม

กลุ่มที่ 2 เป็นพระพุทธรูป 3 องค์ สลักเรียงแถวบนแผ่นหินตั้ง มีเพิงหินเป็นหลังคา มีพระพุทธรูปยืน 1 องค์ พระพุทธรูปปางสมาธิ 2 องค์

กลุ่มที่ 3 เป็นพระพุทธรูป 5 องค์ องค์กลางใหญ่กว่าองค์อื่น ประทับนั่งขัดสมาธิราบ แสดงปางวิตรรกะมุทราคล้ายพระพุทธรูปสมัยทวารวดี ส่วนอีก 4 องค์ ขนาดเท่ากัน ประทับนั่งขัดสมาธิราบพระหัตถ์แสดงปางสมาธิแบบที่พบทั่วไปในศิลปะทวารวดีทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย อย่างไรก็ดีพระพุทธรูปทั้งหมดนี้ยังมีเค้าของพระพุทธรูปในวัฒนธรรมเขมรแบบบายนอย่างมาก ดังนั้นจึงอาจเป็นศิลปะแบบท้องถิ่นราวครึ่งหลังพุทธศตวรรษที่ 18 ลักษณะเช่นนี้พบหลายแห่งในภาคอีสานของไทยเช่นที่ ภูพระ จังหวัดชัยภูมิ และภูพระบาท จังหวัดอุดรธานี ซึ่งน่าจะเป็นวัฒนธรรมร่วมสมัยกัน

รูปสลักที่ถ้ำวังช้างเหล่านี้จึงแสดงให้เห็นถึงหลักฐานสำคัญของพระพุทธศาสนาในประเทศลาวช่วงที่มีการผสมผสานทางวัฒนธรรมระหว่างอิทธิพลศิลปะทวารวดีที่เกี่ยวเนื่องกับภาคอีสานตอนบนของประเทศไทย และอิทธิพลวัฒนธรรมเขมรพัฒนาจนเป็นเอกลักษณ์แบบท้องถิ่นก่อนที่จะมีการสถาปนาอาณาจักรล้านช้าง [20] นอกจากที่ถ้ำวังช้างแล้ว ในบริเวณแหล่งโบราณคดีเมืองชายฟอง ที่ตั้งอยู่ใต้เมืองเวียงจันทน์ประมาณ 20 กิโลเมตร มีการค้นพบจารึกภาษาสันสกฤตสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 (พุทธศตวรรษที่ 18) ซึ่งได้มีการแปลโดย ศาสตราจารย์ หลุยส์ ฟีโนต์ (Louis Finot) นักโบราณคดีชาวฝรั่งเศส เป็นเรื่องราวเกี่ยวกับการจัดตั้งโรงพยาบาล หรือโรคยาศาลา ปัจจุบันจารึกหลักนี้อยู่ที่พิพิธภัณฑ์หอพระแก้ว นอกจากนี้ยังมีการค้นพบพระรูปเหมือนของพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 สลักด้วยหินทรายประทับนั่งปางสมาธิขัดสมาธิราบ [21] (ภาพที่36) ที่เมืองนี้ด้วยเช่นเดียวกัน

จากหลักฐานทางโบราณคดี ซึ่งพบที่นครเวียงจันทน์ เมืองชายฟอง และ เมืองจำปาศักดิ์ ทำให้สามารถสันนิษฐานได้ว่าพุทธศาสนาลัทธิมหายานได้แพร่เข้ามาสู่ประเทศลาวมาเป็นเวลาช้านาน เนื่องจากพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ทรงเลื่อมใสศรัทธาในลัทธิมหายานอย่างลึกซึ้ง ดังจะเห็นได้จากพุทธสถานที่พระองค์ได้สร้างไว้ในบริเวณพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบนของประเทศไทย

---

[20] ศักดิ์ชัย สายสิงห์, "พระพุทธรูปสลักที่ผนังถ้ำวังช้าง," เมืองโบราณ 35, 2 (เมษายน-มิถุนายน 2551), 90-96.

[21] สงวน บุญรอด, พุทธศิลปลาว, 4.

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

ภาพที่ 36 รูปเหมือนพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 หินทรายสลัก หน้าตักกว้าง 1 เมตรจากเมืองชายฟอง พุทธศตวรรษที่ 18

ที่มา : สถาบันวิจัยศิลปะและวัฒนธรรมอีสานมหาวิทยาลัยมหาสารคาม,ท่องเมืองลาวจากหลักฐานทางโบราณคดี [Online], accessed 15 มีนาคม 2554. Available form http:// www.rinac.msu.ac.th

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

ปราสาทวัดภูทำหน้าที่เป็นพุทธสถานมาตั้งแต่ช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 18 เป็นศูนย์รวมจิตใจของชาวจำปาศักดิ์และชาวลาวเรื่อยมา ในบริเวณห้องกลางที่ประดิษฐานพระพุทธรูป มีฐานชุกชีอิฐฉาบปูนประดิษฐานพระพุทธรูปหลายองค์ (ภาพที่ 37)

ภาพที่ 37 ภาพในห้องกลางที่ประดิษฐานพระพุทธรูป สร้างขึ้นหลังจากอิทธิพลของศาสนาพราหมณ์

ที่มา : เมธินี จิระวัฒนา, “ปราสาทวัดภู,” นิตยสารศิลปากร 38 , 4 (กรกฎาคม -สิงหาคม 2538), 111.

นอกจากแหล่งโบราณคดีเมืองชายฟองแล้วยังมีการค้นพบพระพุทธรูปแบบร่วมสมัยกับสุโขทัยด้วยเช่นเดียวกัน (ภาพที่38)

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

ภาพที่ 38 พระพุทธรูปที่สันนิษฐานกันว่าร่วมสมัยกับสุโขทัย ที่แหล่งโบราณคดีเมืองชายฟอง

ที่มา : สถาบันวิจัยศิลปะและวัฒนธรรมอีสานมหาวิทยาลันมหาสารคาม,ท่องเมืองลาวจากหลักฐานทางโบราณคดี [Online], accessed 15 มีนาคม 2554. Available form http:// www.rinac.msu.ac.th

ในสมัยของพระเจ้าฟ้างุ้มมหาราช ราวพุทธศตวรรษที่ 19 ชาวลาวยังเชื่อในผีแถนดังที่พระนางแก้วเก็งยาอัครมเหสีได้ทอดพระเนตรเห็นประชาชนของพระองค์ ตลอดจนเสนาอำมาตย์ราชมนตรี เจ้าขุนมูลนายทั้งในและนอกพระราชวัง พากันนับถือผีกระทำพลีกรรม เนื่องจากพระนางเคยนับถือพระพุทธศาสนาเมื่อครั้งที่ทรงประทับที่ประเทศกัมพูชาเมื่อพบชาวลาวประพฤติปฏิบัติดังนี้พระนางจึงไม่อาจปฏิบัติตามได้พระนางจึงได้ทูลพระเจ้าฟ้างุ้มเพื่อขอให้นำพระพุทธศาสนามาประดิษฐานในประเทศลาว ด้วยเหตุนี้พระเจ้าฟ้างุ้มมหาราชจึงได้ทรงแต่งตั้งข้าราชการเชิญพระราชสาส์นและเครื่องมงคลบรรณาการ เพื่อนำพระพุทธศาสนาจากอาณาจักรขอมเข้ามาเผยแพร่ในประเทศลาว [22]

สำหรับประเทศลาวพระพุทธรูปที่ถือได้ว่าเป็นพระพุทธรูปที่สำคัญคู่บ้านคู่เมืองของประเทศลาว คือ พระบาง ซึ่งตามตำนานได้กล่าวว่า พระบางหล่อขึ้นในลังกาทวีปในปี พ.ศ.1417 ต่อมากษัตริย์เมืองอินทปัตถ์ทรงแต่งทูตไปทูลขอกษัตริย์ลังกาเมื่อ พ.ศ.1599 พระพุทธรูปปางห้ามญาตินี้มีความสูง 83 เซนติเมตร มีน้ำหนัก 57 กิโลกรัม โดยพระบางได้รับการอัญเชิญจากอาณาจักรขอมมายังเวียงจันทน์ในสมัยพระเจ้าฟ้างุ้ม และจากนั้นจึงได้มีการอัญเชิญพระบางจากเมืองเวียงจันทน์ไปยังเมืองหลวงพระบาง ราวพุทธศตวรรษที่ 19 กล่าวกันว่าชาวลาวเดินทางไปบูชาพระบางเจ้าอย่างเนืองแน่นพร้อมกับจัดงานสมโภชมีมหรสพถึง 3 วัน 3 คืน [23]

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

สมเด็จกรมฯพระยาดำรงราชานุภาพได้บรรยายถึงพระบาง ในสาส์นสมเด็จ กล่าวคือ

"เรื่องตำนานพระบางนั้นหม่อมฉันเคยเห็นในหนังสือพงศาวดารล้านช้างฉบับที่ 1 กล่าวว่า เป็นพระพุทธรูปที่ขอมสร้างขึ้น พวกล้านช้างได้ไปไว้คราวหนึ่ง แล้วจึงส่งกลับคืนมายังขอม เชิญลงเรือล่องตามแม่น้ำโขงลงไปถึงกลางทาง เรือล่มพระบางจมหาย แต่กระทำปาฏิหาริย์กลับไปอยู่ที่เดิม (ทำนองเดียวกับตำนานพระเขี้ยวแก้วในลังกา) เป็นเหตุให้ผู้คนนับถือลือเลื่องมาแต่นั้น (พิเคราะห์เข้ารอยกับคำที่ผู้เคยเห็นพระบางเข้าบอกลักษณะเทอะทะไม่น่าชมเลย) สันนิษฐานว่าน่าจะเป็นมูลเหตุให้เอาพระนามพระบางมาเรียกเข้ากับนามเมืองหลวง" [24] พระบางเป็นพระพุทธรูปที่มีอายุสมัยตั้งแต่ปลายพุทธศตวรรษที่18 ถึงตอนต้นพุทธศตวรรษที่ 19 ตามศิลปะเขมรบายนตอนปลาย โดยมีพุทธลักษณะประทับยืนยกพระหัตถ์ขึ้น นิ้วพระหัตถ์เรียงเสมอกัน พระพักตร์ค่อนข้างเป็นรูปสี่เหลี่ยม พระนลาฏกว้าง พระขนงเป็นรูปปีกกา พระเนตรเรียว พระนาสิกค่อนข้างแบน พระโอษฐ์ค่อนข้างบาง (ภาพที่ 39)

---

[22] ลีลา วีระวงศ์, <u>ประวัติศาสตร์ลาว</u>, 36.

[23] สงวน บุญรอด, <u>พุทธศิลปลาว</u>, 59

[24] เรื่องเดียวกัน, 209.

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

ภาพที่ 39 พระบาง พระพุทธรูปปางห้ามญาติองค์นี้มีความสูง 83 เซนติเมตร
ที่มา : Manop Jantran, Loas [Online], accessed 25 May 2009. Available from http://www.oknation.net

มีหลักฐานที่สำคัญที่แสดงถึงเห็นร่องรอยของพระพุทธศาสนาในประเทศลาวคือการสร้างศาสนสถาน และพระพุทธรูปที่ยังคงปรากฏเรื่อยมาจนถึงสมัยพุทธศตวรรษที่ 20-24 โดยมีการผสมผสานกับอิทธิพลจากประเทศเพื่อนบ้าน เช่น เขมร ล้านนา และสุโขทัย เป็นต้น จนกลายเป็นแบบสกุลช่างลาวอย่างแท้จริง จากพื้นฐานทางจิตใจของชาวลาวนั้นมีความเอื้ออาทร ซื่อสัตย์ อาจจะเนื่องมาจากการที่พวกเขารับเอาหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเข้ามาในการดำรงชีวิต แม้จะยังคงมีความเชื่อในเรื่องผีแต่พระพุทธศาสนาก็มีบทบาทที่สำคัญจนกลายมาเป็นจารีตประเพณีของชาวลาวมาจนกระทั่งปัจจุบันนี้

ความเชื่อในเรื่องผีแถนหรือผีฟ้า

มีความเชื่อว่าผีแถน หรือ ผีฟ้า เป็นเทวดาที่อยู่บนฟ้ามีอำนาจเหนือมนุษย์ทั้งหลาย สามารถบันดาลให้เกิดสิ่งต่างๆ ทั้งทางดี และ ทางร้ายต่อชีวิต คน สัตว์ ฉะนั้นมนุษย์จะต้องปฏิบัติตนให้ถูกต้องตามความประสงค์ของผีฟ้าหรือแถน เพื่อที่จะให้แถนมีความเมตตาและบันดาลให้เกิดความสุขแก่ตนได้ ถ้าผู้ใดกระทำสิ่งที่ไม่ถูกใจแถนก็อาจได้รับภัยพิบัติ แถนที่กล่าวถึงในพงศาวดาร คือ แถนหลวง แถนแต่ง และ แถนแนน แถนหลวงหรือ แถนฟ้าคิ่น เป็นหัวหน้าแถนทั้งปวงมีหน้าที่คอยควบคุมดูแลการปฏิบัติงานของแถนให้เป็นไปตามปกติและตัดสินข้อพิพาทต่างๆ เพื่อให้เกิดความยุติธรรมแก่ผู้ที่เกี่ยวข้อง จากพงศาดารล้านช้าง (ขุนบรม) กล่าวถึง แถนหลวง ไว้ว่า

" เมื่อนั้นราชาเจ้า แถนหลวงฟ้าครื่น
ก็จิ่งเล่าพากย์พื้น รัสสีเจ้าบอกเดิน
ฟังเย้อเทเวศร์ ฝูงหมู่แถนหลวง
มหารัสสีเดิน บอกเฮาอันนี้" [25]

ทั้งนี้ยังพบแถนที่มีหน้าที่สร้างสรรพสิ่งต่างๆ เช่น สร้างการสร้างงาน แถนแนน เป็นผู้ตั้งมิ่งขวัญของมนุษย์ทำให้ชายหญิงได้พบกันรักกันและกำหนดอายุสั้นยาวของมนุษย์ [26] การติดต่อกับมนุษย์และแถนจะเกิดขึ้นเมื่อมนุษย์เผชิญปัญหาไม่สามารถแก้ไขหรือควบคุมสถานการณ์ เช่น ฝนแล้ง น้ำท่วม โรคระบาด มนุษย์เข้าใจว่าเกิดจากอิทธิฤทธิ์ของแถนจึงไปเข้าเฝ้าหรือตั้งเครื่องเซ่นบูชาเพื่ออัญเชิญมาขจัดภัย ปัญหาที่เกิดขึ้นนั้นอาจจะเป็นเรื่องบุคคลหรือสังคมก็ได้ ผีฟ้าในพงศาวดารลาวนอกจากให้เชื้อสายมาเป็นกษัตริย์แล้ว ยังคอยควบคุมกษัตริย์ให้ปฏิบัติตามหน้าที่ให้อยู่ในครรลองของกษัตริย์ หากกษัตริย์กระทำสิ่งที่ไม่ถูกต้อง ผีฟ้าจักโกรธ (สูน) ดังที่พญาลังธิราชไม่ทรงธรรม ประชาชนและเสนาบดีจึงปลดพระองค์ออกจากกษัตริย์โดยอ้างอำนาจของผีฟ้า นอกจากนี้ตำนานโบราณเรื่องท้าวฮุ่ง – ท้าวเจือง ก็ยังกล่าวถึงการขอโอรสจากผีฟ้าและการเซ่นผีฟ้าก่อนออกศึกสงครามซึ่งสอดคล้องกับคติความเชื่อในพงศาวดาร [27]

พงศาวดารล้านช้างมีการกล่าวถึงพระยาแถนหลายสำนวน ที่น่าสังเกตคือ เมื่อใดที่คนเหล่านั้นไม่ว่าจะเป็นเจ้านาย ขุนนาง หรือ แม้แต่ประชาชนเหล่านั้นเดือดร้อน พวกเขาก็จะขอพรต่อ

---

[25] สมบูรณ์ หอมสุวรรณ, ไทยพวนสุพรรณบุรี พงศาวดารล้านช้าง(ขุนบรม) ธรรมนูญการปกครองเมืองพวน-เชียงขวาง อักษรไทยน้อย-ไทยปัจจุบัน, 69.

[26] เรื่องเดียวกัน, 86.

[27] จารุวรรณ ธรรมวัตร, แลลอด พงศาวดารลาว สถาบันวิจัยศิลปะและวัฒนธรรมอีสาน, 86-87.

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

พระยาแถน เนื่องจาก พระยาแถนเป็นดั่งผู้ให้คุณ และ โทษต่อคน ดังตัวอย่างจากข้อความในพงศาวดารล้านช้าง [28] กล่าวว่า

" ...แถนสั่งให้ส่งข้าวปลาให้แถน คนทั้งหลายไม่ทำแถนจึงให้น้ำท่วม ปู่เชิง ขุนคานเอาไม้มาทำแพแล้วหนีไปอยู่เมืองฟ้า ต่อมาแถนบันดาลให้น้ำแห้ง และส่งควายลงมาที่นาน้อยอ้อยหนูให้คนทำนา ต่อมาควายตาย เกิดมีน้ำเต้าปุงที่ซากควาย ปู่ลางเชิงเอาเหล็กมาจี้น้ำเต้าปุง คนไหลออกมา 3 วัน 3 คืน เป็นคนชาติพันธุ์ต่างๆ ปู่ลางเชิงสอนให้คนทำนา ทอผ้า ปู่ส่งท้าวบูลมมาปกครอง ท้าวบูลมมีลูก 7 คน ส่งไปปกครองดินแดนต่าง ..."

นี้คือคุณสมบัติของพระยาแถนที่ยังคงสืบทอดความเชื่อ และพิธีกรรมมายังชาวลาวในสมัยต่อมา อันจัดเป็นส่วนหนึ่งของการดำรงชีวิตของชาวลาวจนยากที่จะแยกออกจากกันได้

พิธีการบูชาแถน

ความเชื่อในเรื่องของแถนเป็นอย่างมากตั้งแต่อดีตจนกระทั่งถึงสมัยปัจจุบัน บรรพบุรุษของชาวลาวได้ทำการประกอบพิธีบูชาแถนอย่างแพร่หลายทั่วทั้งดินแดนที่มีชนชาติลาวอาศัยอยู่นับตั้งแต่เขตที่เป็นภาคตะวันตกตอนใต้ของประเทศจีนลงมาถึงเขตแม่น้ำโขงตอนใต้แม่น้ำเจ้าพระยาและไล่ไปจนถึงทางตอนเหนือของแถบมลายู เรื่องราวนี้คนรุ่นใหม่อาจจะเข้าใจยากในเรื่องความเชื่อของผีแถน แต่ผู้ที่มีอายุในสมัยก่อนสามารถเล่าเรื่องเกี่ยวกับเมืองฟ้าเมืองแถนให้ฟังได้และมีการประกอบพิธีไหว้ผีฟ้าที่เรียกว่า "ลำส้องผีฟ้า"มีคำกลอนที่เป็นคำร้องที่ใช้ในการร้องเพื่อบูชาผีฟ้า หรือ แถนว่า ซ้ำอีกก่อน สองยามซ้ำอีกก่อน ให้เจ้าจับกินหมั่น ๆ ขามโต ให้มันเที่ยง สาเยอ อีแม่ อวาเฮาเอ้ย ... " [29]

ความเชื่อของชาวลาวที่มีต่อพระยาแถนมีอยู่มากจึงได้ทำพิธีในการบูชาพระยาแถนโดยมีเป้าหมายเพื่อจะแก้ไขความเดือดร้อนที่ฝนไม่ตกต้องตามฤดูกาล ส่งผลให้การเพาะปลูกดีขึ้นอีกประการหนึ่งเป็นการประกอบพิธีเพื่อการฟ้อนบวงสรวงอันยิ่งใหญ่ทำให้พระยาแถนเกิดความสนใจจึงได้ลงมาเยี่ยมเยือนมนุษย์กลุ่มที่สร้างความดีละเว้นความชั่วและเมื่อตายไปแล้วก็ขอให้ได้กลับไปอยู่เมืองแถนอีก การประกอบพิธีบูชาแถนเพื่อแสดงผลงานของคุณงามความดีของตนหรือเพื่อขออภัยโทษที่ตนได้ล่วงละเมิดก่อกรรมทำบาปไว้ในสมัยที่ผ่านมาโดยทั่วไปจะประกอบพิธีขึ้นปีละครั้งในช่วงปลายฤดูแล้งเมื่อเริ่มก้าวสู่ฤดูฝนทั้งยังเป็นการขอฝนไปพร้อมกัน

---

[28] เรื่องเดียวกัน, 90.

[29] บุญมี เทบสีเมือง และ ปิ่นวดี ศรีสุพรรณ, "การบูชาแถน : ประเพณีดั้งเดิมของชนชาติลาว," <u>พหุลักษณ์สังคมลุ่มแม่น้ำโขง</u> 6, 2 (กันยายน-พฤศจิกายน 2551), 4.

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

สำหรับการประกอบพิธีบูชาแถนเพื่อขอฝนโดยเฉพาะนั้นอาจจัดขึ้นได้ทุกเวลาที่เกิดมีฝนแล้งเป็นเวลายาวนานทำให้ผู้คนไม่ได้ทำไร่นา ผืนดินแห้งแล้งพืชผลแห้งเหี่ยวล้มตายเป็นจำนวนมาก ถือว่าแถนทำโทษคนที่ไม่ดีที่ทำบาปจึงจำเป็นต้องได้ประกอบพิธีบูชาแถนด้วยการเอาใจแถน มีการจัดหาอาหารการกินมาเลี้ยงผีแถนพร้อมกล่าวคำไหว้วอนขอขมาลาโทษแถนแล้วจัดพิธีฟ้อนเอาใจแถน การฟ้อนบูชาแถนโดยทั่วไปเป็นการฟ้อนกบและตีฆ้องบั้ง หรือ นักวิชาการลาว เช่น ท่านสุเนต โพธิสาน ผู้อำนวยการพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติลาวเรียกอีกอย่างว่า ฆ้องบ้าง ซึ่งประดิษฐ์ให้มีเสียงดังดั่งเสียงกบร้อง ในบางท้องถิ่นก็ประดิษฐ์บั้งไฟจุดขึ้นไปสู่อากาศเพื่อให้แถนเกิดความสนใจลงมาดูการประกอบพิธีกรรมของมนุษย์

ในดินแดนที่เป็นอาณาจักรลาวโคตรบูรในสมัยก่อน (ดินแดนสองฝั่งแม่น้ำโขงในเขตที่ราบสูงโคราช) ประชาชนมีประเพณีการจุดบั้งไฟบูชาพระยาแถนมานานแล้วเข้าใจว่ามีประเพณีนี้มาแล้วอย่างน้อย 1,000 ปี ประเพณีจุดบั้งไฟบูชาพระยาแถนดังกล่าวน่าจะมีจุดประสงค์เดียวกันกับการฟ้อนกบและตีฆ้องบั้งในขบวนแห่เซิ้งบั้งไฟก็มีการเขียนหน้าตาให้ดำมอมแมมให้เหมือนกบและมีการแสดงอวัยวะเพศชาย-หญิงในขบวนเซิ้งสมัยก่อน มีการโยนคนลงปลักตมคล้ายคลึงกับการปล่อยกบลงน้ำ [30] ในลาวพิธีกรรมที่เกี่ยวกับแถนในระดับประชาชนประกอบขึ้นในเดือนเจียงโดยให้เลี้ยง ผีหมอ ผีฟ้า ผีแถน และ นิมนต์พระสังฆเจ้าข้าปริวาสกรรม แสดงให้เห็นว่าพิธีกรรมบูชาแถนนั้นมีความเกี่ยวข้องกับความเชื่อในพระพุทธศาสนา [31]

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

ร่องรอยหลักฐานของแถน

ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 24-25 มีการค้นพบวัตถุหลายอย่างอันเป็นหลักฐานยืนยันและแสดงให้เห็นว่าบรรพบุรุษของชนชาติลาวในอดีตมีความเชื่ออย่างลึกซึ้งเกี่ยวกับพระยาแถน เมืองแถน เมืองคน ตามนิทานที่ได้กล่าวมาแล้วในช่วงต้น นอกจากนี้ จากหลักฐานโบราณวัตถุที่พบ และร่องรอยพิธีกรรม สามารถกล่าวได้ว่าบรรพบุรุษลาวมีจินตนาการเกี่ยวกับโลกเมืองแถนและเมืองคนว่าตั้งอยู่จุดใดและมีความสัมพันธ์กันแบบใดโดยมีการสร้างรูปจักรวาลจำลองขึ้นมาตามความเชื่อและความรู้สึกนึกคิดของตนในขณะนั้น สิ่งที่บรรพบุรุษลาวได้สร้างไว้ในอดีตยังคงหลงเหลือเป็นหลักฐานมาจนถึงปัจจุบัน ซึ่งถูกค้นพบเป็นจำนวนมาก เช่น หินดาวหรือฆ้องบั้งหิน,ฆ้องบั้งทอง

---

[30] เรื่องเดียวกัน, 5-6.

[31] จารุวรรณ ธรรมจักร, <u>พงศาวดารแห่งประเทศลาว คือ หลวงพระบาง เวียงจันท์ เมืองพวน และ จำปาสัก</u> , 87.

สำริด,ภาพเขียนตามหน้าผา และฝาผนังถ้ำ,ประเพณีการฟ้อนกบ และประเพณีการจุดบั้งไฟบูชาแถน

ในปี พ.ศ.2526 มีการค้นพบหินสลักจำนวนหนึ่งที่ภูข้าวลีบ ในเมืองปากแซง แขวงหลวงพระบาง เป็นหินแกะสลัก 3 ก้อน (ภาพที่ 40-42) รูปดาวขนาดใหญ่มีรัศมีคล้ายกับดวงตะวัน ปัจจุบันเก็บรักษาไว้ที่พิพิธภัณฑ์แขวงหลวงพระบาง สำหรับหินดาว ก้อนนี้ คุณบุญมี เทบสีเมือง นักประวัติศาสตร์แห่งสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว อธิบายไว้ว่าหินดาวที่พบที่ภูข้าวลีบนั้น มีอายุราว 3,000 ปีมาแล้ว และสันนิษฐานว่าหินดาวเป็นผู้เชื่อม และสื่อสาร ระหว่างเมืองฟ้า และ โลกมนุษย์ โดยเรียกหินที่พบนี้ว่า หินดาว [32] ในขณะนี้ นายคำแพง เกดตะวง นักค้นคว้าทางประวัติศาสตร์แห่งสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว เรียกสิ่งที่พบว่า ฆ้องบั้งหิน

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

ภาพที่ 40 หินดาว จากภูข้าวลีบ เมืองหลวงพระบาง อายุราว 3,000 ปี มาแล้ว
ที่มา : บุญมี เทบสีเมือง, นิทานพระยาแถน (สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว : ประวัติศาสตร์และโบราณคดี, 2552), 8.

---

[32] บุญมี เทบสีเมือง, <u>นิทานพระยาแถน</u> (สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชานนลาว : ประวัติศาสตร์และโบราณคดี, 2552), 8.

ภาพที่ 41 หินดาว จากภูข้าวลีบ เมืองหลวงพระบาง อายุราว 3,000 ปี มาแล้ว
ที่มา : บุญมี เทบสีเมือง, นิทานพระยาแถน (สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว : ประวัติศาสตร์และโบราณคดี, 2552), 8.

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

ภาพที่ 42 หินดาว จากภูข้าวลีบ เมืองหลวงพระบาง อายุราว 3,000 ปี มาแล้ว
ที่มา : บุญมี เทบสีเมือง, นิทานพระยาแถน (สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว : ประวัติศาสตร์และโบราณคดี, 2552), 11.

จากบทความในเอกสารมรดกล้านช้าง ปีที่ 1 เล่มที่ 1 ประจำเดือนมกราคม–มิถุนายน ปี พ.ศ. 2539 ของท่านคำแพง เกดตะวง ได้เขียนบทเสนอข้อมูลบางอย่างเกี่ยวกับก้อนหินประหลาด แต่ไม่ได้ระบุถึงสาเหตุของการสร้างว่ามีวัตถุประสงค์อย่างไร ในปี พ.ศ.2550 ท่านคำแพง เกดตะวง ได้ไปศึกษาฆ้องบั้ง ซึ่งปัจจุบันจัดแสดงที่พิพิธภัณฑ์แห่งชาติเวียงจันทน์ มีลักษณะรูปแบบที่แปลกประหลาดเป็นรูปดาวขนาดใหญ่อยู่ตรงกลาง และมีวงกลมเล็กๆ จำนวนมากกระจายอยู่รอบๆดาว

ขนาดใหญ่ จึงได้วาดรูปจำลองไว้ในกระดาษเพื่อศึกษาพิจารณาเพิ่มเติมอีก หินนั้นทำให้นึกตรึกตรองทบทวนไปมาหลายครั้งเกี่ยวกับพระยาแถนที่เคยได้ยินมาแล้ว ทำให้คุณคำแพง เกดตะวง สันนิษฐานว่า "รูปในก้อนหินประหลาดนี้อาจเป็นรูปจำลองซึ่งประกอบไปด้วยเมืองคน เมืองแถน ตามนิทานเก่าแก่เรื่องพระยาแถน ที่เคยมีการเล่าสืบต่อกันมาแต่โบราณ"

ด้วยเหตุนี้ คุณบุญมี เทบสีเมือง นักประวัติศาสตร์ของลาว ได้วิเคราะห์งานวิจัยของท่านคำแพง เกดตะวง จึงเชื่อว่าก้อนหินสลักซึ่งค้นพบที่ภูข้าวลีบแขวงหลวงพระบางนั้นเป็นรูปจักรวาลจำลองซึ่งคนลาวโบราณประดิษฐ์ขึ้นจากจินตนาการเบื้องต้นและมีการพัฒนาด้วยความนึกคิดเกี่ยวกับจักรวาลมาเป็นลำดับ โดยเอาดาวดวงใหญ่หรือดวงอาทิตย์เป็นสัญลักษณ์ของเมืองฟ้าหรือเมืองแถนเอารูป คน สัตว์ ธรรมชาติ ภูผา ป่าไม้ แม่น้ำ เป็นสัญลักษณ์ของเมืองคนหรือเมืองเบื้องล่าง หินสลักเหล่านี้อาจสร้างขึ้นมาในยุคหินใหม่ก่อนยุคโลหะก่อนที่จะมีการประดิษฐ์ฆ้องบั้งขึ้นมา [33]

นอกจากการประดิษฐ์หินดาวแล้วบรรพบุรุษลาวยังได้มีการวาดภาพที่เกี่ยวข้องกับการประกอบพิธีฟ้อนกบเพื่อขอฝนจากพระยาแถนไว้ที่บริเวณชะง่อนหิน หน้าผาและฝาผนังถ้ำหลายแห่งที่ชาวลาวก่อตั้งชุมชนขึ้น ทั้งในบริเวณแม่น้ำโขงทางตอนใต้ เขตแอ่งแม่น้ำเจ้าพระยา และ ทางตอนเหนือของสุวรรณภูมิ เช่น เขตยูนนานหรือกวางสีเป็นภาพเขียนที่เกี่ยวกับการฟ้อนกบที่ชาวลาวเขียนไว้ตามหน้าผา และ ฝาผนังถ้ำ ปัจจุบัน มีการวาดภาพลงบนชะง่อนหินที่แขวงหลวงน้ำทา และพื้นที่ประเทศไทยพบภาพเขียนที่หน้าผาลายที่ภูเขาแดงจังหวัดกาญจนบุรี โดยบอกเล่าถึงพิธีในการฟ้อนกบเพื่อที่จะขอฝนจากพระยาแถน คนลาวโบราณเชื่อว่ากบเขียดเป็นสัตว์ที่มีความศักดิ์สิทธิ์ที่มีผลต่อพระยาแถน เมื่อใดที่กบเขียดร้องขึ้นมาพร้อมกันจะทำให้พระยาแถนบันดาลฝนให้ตกลงมายังโลกมนุษย์

หลักฐานที่สำคัญอีกส่วนหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับการทำพิธีบูชาแถนคือกลองมโหระทึก ดร.สุเนด โพทิสาน ผู้อำนวยการพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติลาว กล่าวว่า กลองมโหระทึก เป็นเครื่องมือเครื่องใช้แบบพิเศษโดยด้านหน้าและด้านหลังของกลองนี้มักจะประดับด้วยลวดลายต่าง ๆ เป็นรูปเรขาคณิต เป็นรูปสัตว์ขนาดเล็ก เช่น กบ ปลา นก ไว้บนหน้ากลอง กลองนี้จะจะใช้ในพิธีที่เกี่ยวข้องกับพระยาแถนในการขอฝน ในใจกลางของแผ่นกลมจะมีการประดับประดาเป็นวงแหวน

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

[33] เรื่องเดียวกัน, 6.

อย่างสวยงามด้วยรูปสัตว์ เช่น ปลา ดอกไม้ และนก นอกจากนี้ยังพบมีรูปกบทับบนกลองมโหระทึกเป็นตัวแทนของฤดูฝนซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของชีวิตที่อุดมสมบูรณ์และเจริญรุ่งเรือง [34]

ความเชื่อในการสร้างรูปจำลองของจักรวาลที่ปรากฏในกลองมโหระทึกของประเทศลาวได้รับการค้นพบในปี พ.ศ.2528 โดยขุดพบที่เมืองเวียงจันทน์ จำนวน 3 ใบ ลักษณะเป็นกลองหล่อด้วยสำริดด้วยกรรมวิธีแทนโลหะด้วยขี้ผึ้ง เส้นผ่าศูนย์กลางหน้ากลอง 66 เซนติเมตร สูง 47 เซนติเมตร มีลวดลายดาวหรือดวงอาทิตย์ 12 แฉก ปลายแฉกทับบนลายวงกลมคู่ขนานซ้อนกัน 3 วง มีลายแถววงกลมขนาดเล็กซ้อนกัน 3 วง [35] และยังปรากฏรูปกบประดับเป็นลวดลายหน้ากลองมโหระทึกด้วยเช่นเดียวกัน (ภาพที่ 43-44)

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

ภาพที่ 43 ภาพหน้ากลองมโหระทึกที่เมืองเวียงจันทน์ ประเทศลาว มีอายุตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 3-24

ที่มา : เมธินี จิระวัฒนา , <u>กลองมโหระทึกในประเทศไทย</u> (กรุงเทพฯ : สำนักพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ กรมศิลปากร, 2546), 168.

---

[34] สุเนต โพทิสาน (ผู้อำนวยการพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติลาว), “แนวโน้มการศึกษาประวัติศาสตร์ลาวในมัยโบราณ,” ใน <u>การศึกษาประวัติศาสตร์และวรรณกรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ไท</u> (กรุงเทพฯ : สำนักงานส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2545), 74.

[35] เมธินี จิระวัฒนา, <u>กลองมโหระทึกในประเทศไทย</u> (กรุงเทพฯ : สำนักพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ กรมศิลปากร, 2546), 124.

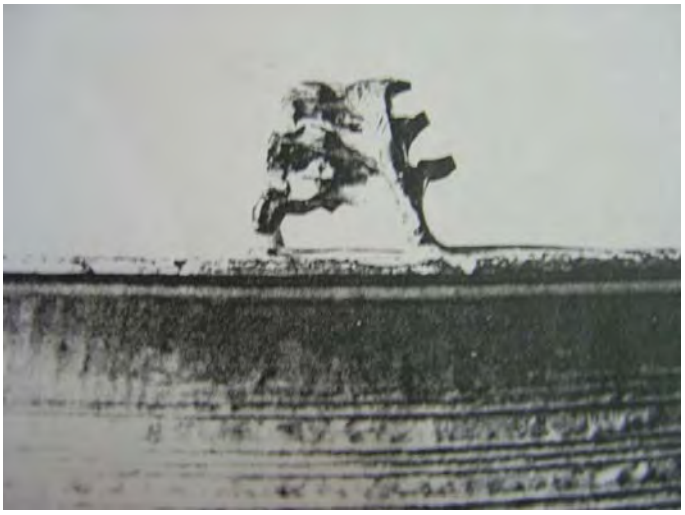

ภาพที่ 44 ประติมากรรมลอยตัวรูปกบบนส่วนหน้ากลองมโหระทึก เมืองเวียงจันทน์ ประเทศลาว มีอายุตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 3-24

ที่มา : เมธินี จิระวัฒนา, กลองมโหระทึกในประเทศไทย (กรุงเทพฯ : สำนักพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ กรมศิลปากร, 2546), 168.

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

ในอดีตบรรพบุรุษของชาวลาวได้ทำการประดิษฐ์รูปของจักรวาลจำลองขึ้น โดยมีการทำรูปดาวใหญ่ที่มีสัญลักษณ์ของเมืองแถนและถือกันว่าเป็นถิ่นฐานบ้านเดิมของตนและมีจุดหมายปลายทางที่จะกลับมาหลังจากการดำรงชีวิตของมนุษย์สิ้นสุดลง ชื่อของลาวก็มีการสันนิษฐานได้ว่าอาจมาจากคำว่าดาวในทางภาคเหนือแหลมสุวรรณภูมิมีการออกเสียง ด เป็น ล เช่นการออกเสียวดาวเป็นลาว ดังนั้นชื่อของลาวจึงกลายเป็นชื่อเรียกของพวกเขาแต่นั้นมา ประเด็นนี้ท่านเจ้าคุณพระธรรมธีรราชมหามุณี ได้มีการกล่าวไว้ในหนังสือพิมพ์รายเดือนโยนกว่า ลาวอาจจะเพี้ยนมาจากคำว่า ดาว ซึ่งหมายถึงฟ้า หรือ สูงสุด และพวกลาวมีถิ่นฐานเดิมมาจากพวกจีน และถือได้ว่าเป็นผู้ที่มีความเจริญสืบเชื้อสายมาจากแถน ซึ่งหมายถึงคำว่าฟ้า ด้วยเหตุนี้ชาวลาวจึงใช้ดาวที่มีขนาดใหญ่หรือดวงอาทิตย์เป็นเครื่องหมายประจำเผ่าและเรียกพวกตนว่าคนดาว หรือ ลาว คนจีนได้เรียกคนลาวที่ติดต่อกันมาเป็นเวลาช้านานว่าอ้ายลาว เอกสารของจีนเช่น เอกสารในสมัยราชวงศ์ฮั่น ราชวงศ์ถัง และ ราชวงศ์หมิง เรียกคนลาวว่าเหลียว [36]

---

[36] บุญมี เทบสีเมือง และ ปิ่นวดี ศรีสุพรรณ , “การบูชาแถน : ประเพณีดั้งเดิมของชนชาติลาว”, 1-3

คติความเชื่อเกี่ยวกับพระราหูในวัฒนธรรมลาว

วัฒนธรรมลาว มีคติความเชื่อที่น่าสนใจซึ่งสันนิษฐานว่าเป็นอิทธิพลที่ได้รับมาจากวัฒนธรรมอินเดียโดยผ่านประเทศเพื่อนบ้านนั่นคือ คติความเชื่อพระราหูซึ่งปรากฏร่องรอยหลักฐานที่เก่าแก่ที่สุดบริเวณโบราณสถานปราสาทวัดภู โดยเป็นทับหลังตกแต่งอยู่เหนือปราสาทแห่งเมืองจำปาศักดิ์ ซึ่งปรากฏหลักฐานการสร้างตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 11-18 อันเป็นร่องรอยหลักฐานของศาสนาพราหมณ์ และ พุทธศาสนามหายาน ในประเทศลาว ในช่วงแรก ๆ

คติความเชื่อในพระราหูในประเทศลาว มีความสัมพันธ์กับปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ คือ ตำนานสุริยคราส และ จันทรคราส จากงานวิจัยของคุณ ปฐม หงส์สุวรรณ ได้ทำการสัมภาษณ์ชาวลาว เกี่ยวกับคติความเชื่อของพระราหูกับปรากฏการณ์สุริยคราส และ จันทรคราส ในบริเวณในเมืองจำปาศักดิ์ เมืองเวียงจันทน์ งานนี้ผู้วิจัยสังเกตว่าคนลาวนอกจากจะเรียกว่า ปรากฏการณ์ราหูอมจันทร์ หรือ จันทรคราส ว่า กบกินเดือน และ กบกินตะเว็น และ เรียกราหูว่า ราหูสูน หมายถึงการเกิดจันทรคราส และ สุริยคราส พบว่าคนลาวนอกจากจะเรียกสิ่งที่เกิดขึ้นนี้ว่ากบกินเดือนแล้วยังเรียกอีกชื่อหนึ่งว่า ราหูสูน หมายถึงการเรียกเหตุการณ์หนึ่งระหว่างเกิดสุริยคราส และจันทรคราส ส่วนจันทรคราสคนลาวบางครั้งเรียกว่า ราหูสูนพระจันทร์ และสุริยคราสจะเรียกว่า ราหูสูนพระอาทิตย์

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

ความหมายของคำว่า สูน [37] ในภาษาลาวหมายถึงโกรธ แค้น โมโห แสดงให้เห็นว่าคนลาวมีการอธิบายคำเรียกชื่อเหตุการณ์ให้สอดคล้องกับตำนาน กล่าวคือ ถ้าเขียน สูรย์ ซึ่งเป็นภาษาบาลี สันสกฤตจะหมายถึงพระอาทิตย์ หรือ สุริยคราส และ จันทรคราสก็ได้ แต่ชาวลาวเขียนว่า สูน ซึ่งหมายความถึง โกรธ โมโห หรือ แค้น สำหรับตำนานของปรากฏการณ์สุริยคราส และจันทรคราสชาวลาวนิยมการเรียก กบกินเดือน มากกว่าที่จะเรียกว่า ราหูสูนพระอาทิตย์ หรือ ราหูสูนพระจันทร์ตำนานราหู หรือ กบกินเดือนในลาวมาจากคำบอกเล่าของชาวลาว โดย ปฐม หงส์สุวรรณ ซึ่งได้ทำการวิจัยตำนานสุริยคราส และ จันทรคราสของชนชาติลาว ได้ทำการสัมภาษณ์ผู้คนที่เมืองจำปาศักดิ์ ได้ข้อสรุปดังนี้

1.เมืองจำปาศักดิ์ มีพระอาทิตย์ และ พระจันทร์ เป็นพี่น้องกันเมื่อทั้งสองยังมีชีวิตอยู่ทั้งสองไม่ค่อยถูกกันชอบทะเลาะผิดใจกันเสมอ เมื่อทั้งสองตายจากกันก็ยังมีเวรกรรมจึงได้บังแสงแกล้งกัน คนเมืองลุ่มกลัวบ้านเมืองไม่มีแสงสว่างจึงได้ช่วยกันส่งเสียงโห่ร้อง ตีกลอง เคาะไม้ แบกไล่ผีที่เข้าคน

---

[37] ปฐม หงส์สุวรรณ, “การวิเคราะห์ตำนานสุริยคราส และ จันทคราส ของชนชาติไทย” (วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2542), 86.

2.เมืองจำปาศักดิ์ ตั้งแต่ในสมัยอดีต พระอาทิตย์เป็นพี่ และ พระจันทร์เป็นน้อง ทั้งสองมีความรักใคร่กันมาก เมื่อตายไปแล้วจึงได้มาพบกัน ก็เลยเรียกสิ่งที่พบว่า กบกินเดือน ชาวบ้านจะช่วยกันตำครกตำสาก ตีฆ้องตีกลองไม่ให้สามารถที่จะกินได้ บางคนก็เย็บผ้าเวลากบกำลังจะกินเดือนจะเอาเงินมาใส่ถุง ชาวลาวเชื่อว่าเป็นผลดีต่อตัวเอง ความเชื่อโบราณเรื่องของกบกินเดือนเราจะต้องช่วยกันเมื่อยามทุกข์ยาก อดข้าว อดน้ำ ดังคำที่ว่า " ข้าวซิหนีปลา ปลาซิหนีน้ำ"

3.เมืองจำปาศักดิ์ มีอ้ายน้องสองคน คนอ้ายชื่อว่าทิด คนน้องชื่อจันทั้งสองมีความรักใคร่กลมเกลียวกันมาก เมื่อตายไปแล้วเกิดเป็นพระจันทร์ และ พระอาทิตย์ เมื่อทั้งสองโคจรมาใกล้กัน ก็จะเข้ามาเยี่ยมยามถามข่าวครั้งหนึ่ง

4.ในเอกสารนิทานชุดเอเชีย ได้กล่าวว่าชาวลาวเรียกปรากฏการณ์จันทรคราสว่า กบกินเดือน โดยมีเรื่องเล่าว่า ดวงจันทร์ตกอยู่อันตราย กบกำลังพยายามที่จะกลืนดวงจันทร์ซึ่งส่องแสงอยู่บนท้องฟ้าและปล่อยให้โลกตกอยู่ในความมืดมิดหากกบกินเดือนสำเร็จมันจะทำอะไรต่อมิอะไรต่อไปไม่มีใครรู้ มันอาจจะกินโลกมนุษย์ต่อไปได้ ดังนั้นทุกคนควรจะตื่นตัวป้องกันโลกของเราไว้ เราควรจะช่วยกันทำเสียงดัง เพื่อไล่กบไปให้ห่างจากโลกของเรา จงยิงปืน จงตีกระทะ จงตีกลอง จงตีฉาบ จงจุดประทัด จงตะโกน จงโห่ร้องให้ดังลั่นพร้อมกัน ชาวลาวได้ปฏิบัติเช่นนี้มานานหลายปี และ ทำให้เจ้ากบที่มากินเดือนต้องตกใจหนีไป เราต้องทำให้เจ้ากบตัวร้ายตกใจกลัวเช่นนี้ทุกครั้งที่มันมากินเดือน

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

5.จากหนังสือ Legend of The Lao : A Compilation of Legends and other Folklore of the Lao people ตำนานสุริยคราสและจันทรคราสหรือเรื่องกบกินเดือนสำนวนนี้ ได้มีการสรุปความจากตำนานของไทลาวที่เป็นภาษาอังกฤษชื่อว่า The Frog that Eat the Moon ได้เรียบเรียงโดย Xay Kaignavongsa and Hugn Fincher เนื้อเรื่องกล่าวถึงการรับรู้ของชาวไทยลาวเกี่ยวกับการเกิดสุริยคราสและจันทรคราสว่า ชาวลาวจะรู้ดีว่าเป็นเหตุการณ์ไม่ปกติเพราะว่าพระจันทร์กำลงตกอยู่ในอันตราย กบกินเดือน หรือ ที่เรียกอีกอย่างหนึ่งว่าจันทรคราส มักพยายามที่จะกลืนกินแสงสว่างแห่งฟากฟ้าไป และปล่อยให้โลกตกอยู่มนความมืด ถ้ากบกินเดือนสำเร็จจะทำอย่างไรต่อไป มักอาจจะกินโลกให้ตกอยู่ในความมืดต่อไป

6.ตำนานอีกสิ่งที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อในเรื่องของพระยาแถน[38] กล่าวไว้ว่า เมื่อเกิดความแห้งแล้งเนื่องจากพระยาแถนไม่บันดาลให้ฝนตกตามฤดูกาลชาวลาวจึงได้ฟ้อนกบเพื่อขอให้พระยากบช่วยให้พระยาแถนบันดาลให้เกิดฝนตก ดังนั้นพระยากบจึงส่งเสียงร้องไปยังพระยาแถน

---

[38] บุญมี เทบสีเมือง และ ปิ่นวดี ศรีสุพรรณ, "การบูชาแถน : ประเพณีดั้งเดิมของชนชาติลาว", 5.

เพื่อส่งสัญญาณขอฝน อย่างไรก็ตามพระยาแถนก็ยังไม่บันดาลให้เกิดฝนจึงทำให้พระยากบต้องแผลงฤทธิ์เหาะขึ้นไปเบื้องบนฟ้าและกินดาวกินเดือนให้สูญหายไปจากท้องฟ้าอันเป็นอาณาเขตของพระยาแถน เมื่อพระยาแถนเห็นกบกินเดือนดังกล่าวก็ขอให้กบคลายเดือนออกมาโดยให้คำมั่นสัญญาว่าจะบันดาลให้ฝนตกลงมาในเมืองมนุษย์เป็นการตอบแทนด้วยเหตุนี้จึงมีคำศัพท์ในภาษาลาวเรียกเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นนี้ว่า "กบกินเดือน" ตรงกับภาษาอังกฤษที่ว่า Eclipse of the Moon (จันทรุปราคา) ชนชาติลาวเผ่าจ้วงในเขตปกครองตนเองกวางสีจ้วงก็มีประเพณีการนับถือกบเขียดเช่นกันพวกเขาเรียกเขียดว่าแม่ย่าเขียด "ย่าขะเหว่" ตรงกับคำลาวในภาษาลาวล้านช้างที่ว่า "พระยากบ"

วรรณกรรมเรื่องท้าวจันทะคาด [39] ซึ่งนับได้ว่าเป็นวรรณกรรมที่เก่าแก่ของชาวลาว เชื่อว่าอาจจะเป็นต้นเค้าในเรื่องของตำนานสุริยคราส และ จันทรคราส หรือ กบกินเดือน ของคนลาวมาจนถึงทุกวันนี้ ซึ่งได้รับอิทธิพลทางความคิดจากวรรณกรรมชาดกพื้นบ้านเรื่องท้าวจันทะคาด ซึ่งเป็นปัญญาสชาดกของลาว เรื่องของท้าวจันทะคาดก็เปรียบได้กับเรื่องจันทคาธชาดก ในปัญญาสชาดกของพระพุทธศาสนาเป็นการเยี่ยมเยียนกันของตัวละครพี่น้องคือ สุริยคราส และ จันทรคราส ดังนั้นเรื่องราวของราหูในลาวอาจเป็นการผสมผสานระหว่างพระพุทธศาสนาและความเชื่อแบบพื้นเมืองเช่นความเชื่อในตำนานของพระยาแถนที่มีปัญหากับกบจนก่อให้เกิดตำนานเรื่องราวของกบกินเดือนขึ้นมา

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

ผู้วิจัยได้เดินทางเพื่อลงพื้นที่ประเทศลาวในเมืองหลวงพระบาง สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ผู้วิจัยพบว่าชาวลาวจะเรียกราหูอมจันทร์ว่ากบกินเดือน และจะไม่มีการเรียกว่ากบกินตะวัน อีกทั้งชาวลาวยังเชื่อว่ากบคือเทพแห่งความอุดมสมบูรณ์ ปัจจุบันยังคงนำมาแต่งนิยายที่สะท้อนถึงความเชื่อเรื่องกบกินเดือนแสดงให้เห็นว่าชาวลาวก็ยังคงเชื่อเรื่องราวกบกินเดือน หรือ ราหูอมจันทร์ มาจนกระทั่งปัจจุบันนี้

คติการสร้างพระราหูในวัฒนธรรมลาวจากหลักฐานทางโบราณคดี

ศาสตราจารย์ ยอร์ช เซเดส์ กล่าวว่า ศูนย์กลางของศิลปะลาว คือ เวียงจันทน์ , หลวงพระบาง และ เชียงขวาง ถือได้ว่าเป็นแหล่งสถาปัตยกรรมที่มีความสำคัญอันสมควรที่จะได้รับการการดูแลรักษา ไม่เพียงแต่จะปรากฏศิลปะทางพุทธศาสนาเท่านั้นแต่ยังมีศิลปะในศาสนาพราหมณ์ที่

---

[39] ปฐม หงส์สุวรรณ , "การวิเคราะห์ตำนานสุริยคราส และจันทคราส ของชนชาติไทย", 83.

เจริญงอกงามในประเทศลาวด้วยเช่นเดียวกันซึ่งถือได้ว่าเป็นรูปแบบหลักในการตกแต่งแห่งศิลปะลาว

การสร้างงานสถาปัตยกรรมของลาวโดยมากเป็นการสร้างวัดซึ่งมีอิทธิพลการสร้างสถาปัตยกรรมจากประเทศเพื่อนบ้าน โดยเข้ามาผสมผสานกับรูปแบบพื้นเมือง [40] พุทธศาสนิกชนชาวลาวได้สร้างศิลปะเพื่อตกแต่งภายในพุทธสถาน เช่น ภาพประดับตกแต่งจากเรื่องรามายณะ, อสูร ,ราหู,ครุฑ ,กินรี และนาค เป็นต้น เพื่อใช้เป็นองค์ประกอบของประตู หน้าต่าง หรือ บริเวณหน้าบันของอุโบสถ

ศิลปะลาวมีชื่อเสียงทางด้านเครื่องประดับตกแต่ง ผลงานทางด้านศิลปะของลาวทั้งหมดมีอายุไม่มากนัก และไม่ค่อยได้รับการเอาใจใส่ จากบรรดานักปราชญ์เท่าที่ควร อาณาจักรล้านช้างได้ตั้งขึ้นตั้งแต่ปลายพุทธศตวรรษที่ 19 และศิลปะลาวก็มักได้รับอิทธิพลมาจากประเทศใกล้เคียงและประเทศอื่น ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ อย่างไรก็ตาม ศาสตราจารย์หหม่อมเจ้า สุภัทรดิศ ดิศกุล ทรงตั้งขอสันนิษฐานว่า ทั้งนี้อาจเป็นไปได้ว่าศิลปะลาวอาจเป็นศิลปะมีลักษณะของความเป็นตัวของตัวเอง ซึ่งไม่มีการผสมผสานกับศิลปะของประเทศเพื่อนบ้านก็เป็นได้ [41]

หลายร้อยปีหลังเข้าสู่ยุคประวัติศาสตร์ก็ปรากฏงานประติมากรรมซึ่งมีลักษณะเกี่ยวข้องกับทวารวดีที่พบในประเทศไทยและเป็นสิ่งที่ค่อนข้างหายากในลาวตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 13 ในขณะเดียวกันศิลปะในศาสนาพราหมณ์แบบสมัยก่อนเมืองพระนครของขอมก็เริ่มประดิษฐานลงทางใต้ของลาวในเขตจำปาสัก ที่เป็นที่รู้จักกันดีที่สุดคือศาสนาสถานวัดภู ซึ่งถือได้ว่าเป็นศาสนสถานที่สำคัญอย่างยิ่งในสมัยก่อนเมืองพระนคร [42]

ศิลปะทางบริเวณตะวันออกของภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้อาจส่งผลให้มีการประดิษฐานพุทธศาสนาและศาสนาพราหมณ์ลงในแถบเมืองหลวงพระบาง ซึ่งอยู่ทางตอนเหนือของเวียงจันทน์ขึ้นไป ในการสร้างวัดในพุทธศาสนาซึ่งมักสร้างในสมัยหลังที่มีวิหารเป็นส่วนสำคัญซึ่งเป็นสถาปัตยกรรมแบบลูกผสมที่อาจแบ่งออกได้เป็นหลายแบบ ความแตกต่างของแต่ละแบบขึ้นอยู่กับลักษณะของแผนผังและรูปทรง โดยอาจจะมีประเพณีท้องถิ่นแปลก ๆ และอิทธิพลจากแหล่งต่างๆ เข้ามาผสมผสานอยู่ด้วย

---

[40] Virachith Keomanichanh, India&Loas (A study in Early culture contacts) (New Delhi : Books Today, 1979), 132-135.

[41] หม่อมเจ้า สุภัทรดิศ ดิศกุล, ประวัติศาสตร์ศิลปะประเทศใกล้เคียง, 351.

[42] หม่อมราชวงศ์ สุริยวุฒิ สุขสวัสดิ์, ศิลปะลาว เอกสารประกอบการบรรยาย วิชา 104201 (กรุงเทพฯ : ภาควิชาโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร , 2550), 1-2.

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

พระราหูที่พบในช่วงแรกซึ่งถือได้ว่าเก่าแก่เป็นอย่างมาก เป็นไปตามแบบศาสนาพราหมณ์ มีลักษณะของหน้ากาลโดยพบประดับตกแต่งเป็นทับหลังเหนือประตูทางเข้าสู่ห้องกลางที่ประดิษฐานรูปเคารพจำหลักรูปพระอินทร์ทรงช้างไอยราพตประทับเหนือหน้ากาลคายท่อนมาลัย[43] (ภาพที่45)

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

ภาพที่ 45 ภาพสลักทับหลังเหนือประตูกลาง ภาพพระอินทร์ทรงช้างไอยราพตประทับเหนือหน้ากาล พุทธศตวรรษที่ 16

ที่มา : เมธินี จิระวัฒนา “ปราสาทวัดภู,” นิตยสารศิลปากร 38, 5 (กันยายน-ตุลาคม 2538), 110.

นอกจากนี้ในบริเวณด้านหน้าของมุข มีการตกแต่งส่วนต่างๆ ได้แก่ ทับหลังของมุขทางด้านใต้ สลักภาพเทพเจ้าประทับเหนือหน้ากาล ในซุ้มและคายท่อนพวงมาลัย ตอนปลายของลายท่อนมาลัยทั้งสองข้างมีภาพบุคคลขนาดเล็ก ตอนล่างสลักรูปคลื่นทะเลน้ำนมอันเป็นที่ประทับของพระนารายณ์ [44] (ภาพที่ 46)

---

[43] เมธินี จิระวัฒนา, “ปราสาทวัดภู”, 95 .

[44] เรื่องเดียวกัน, 96.

ภาพที่ 46 ทับหลังทางด้านใต้ของมุขกลางอาคารศาสนสถานประธานวัดภู พุทธศตวรรษที่ 16
ที่มา : เมธินี จิระวัฒนา "ปราสาทวัดภู," นิตยสารศิลปากร 38, 5 (กันยายน-ตุลาคม 2538), 110.

ภายหลังจากที่อิทธิพลของศาสนาพราหมณ์เสื่อมลงรูปแบบการสร้างพระราหูในพระพุทธศาสนาปรากฏขึ้น สำหรับการสร้างพระราหูในพระพุทธศาสนาในประเทศลาวเริ่มพบในช่วงพุทธศตวรรษที่ 21 ในเมืองหลวงพระบาง ที่วัดเชียงทอง ซึ่งสร้างขึ้นในสมัยพระไชยเชษฐาธิราช ในปี พ.ศ.2102 รูปแบบในการสร้างที่พบนั้นคือ เป็นประติมากรรมปูนปั้นมีลักษณะใบหน้าคล้ายยักษ์ไม่มีลำตัว มีสีเขียว สวมมงกุฎ มือกำลังทำท่าจับพระจันทร์เพื่อที่จะทำการอมพระจันทร์ไว้ในปากที่คล้ายกับในประเทศไทยซึ่งพบบริเวณหน้าบันของอุโบสถเก่าของวัดเชียงทอง [45] (ภาพที่ 47)

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

[45] Denise Heywood, Ancient Luang Prabang (Bangkok : River Books, 2006), 54.

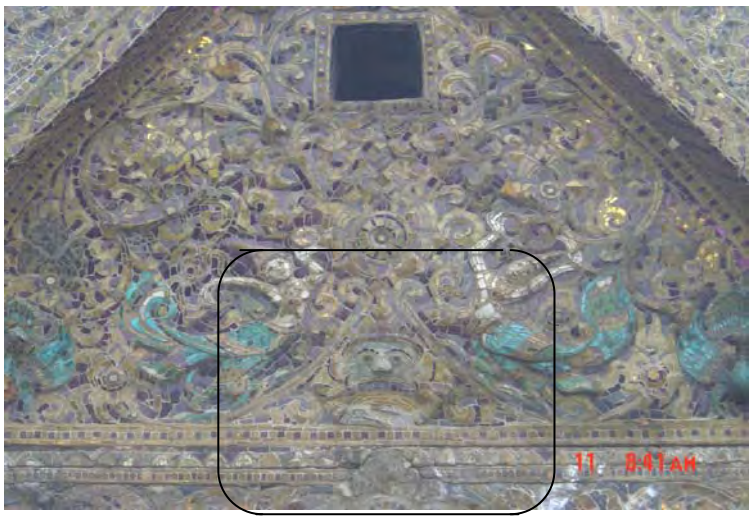

ภาพที่ 47 ภาพสลักปูนปั้นของพระราหู บริเวณหน้าบันอุโบสถวัดเชียงทอง เมืองหลวงพระบาง พุทธศตวรรษที่ 21 ตอนต้น (พ.ศ.2102)

เมื่อถึงพุทธศตวรรษที่ 23 ประติมากรรมราหูที่พบในหลวงพระบาง ปรากฏการสร้างทั้ง ประติมากรรมปูนปั้น และ งานสลักไม้ ในงานประติมากรรมแบบปูนปั้นมีรูปแบบที่แปลกตา นั่นคือ การสร้างประติมากรรมพระราหูแบบประดับช่องลม เช่นที่ วัดสีพุดทะบาดทิบพาราม ที่บริเวณอุโบสถเก่า และ ที่วัดอารามกำหนดอายุราวพุทธศตวรรษที่ 23 ลักษณะของพระราหูกำลังนำมือทั้งสองจับที่ปากของตนเอง [46] (ภาพที่48-49)

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

สำหรับสิม หรือ อุโบสถ ของประเทศลาวแบ่งออกเป็น 2 ชนิด เช่นสิมโปร่งและสิมทึบ การสร้างงานประติมากรรมพระราหูแบบประดับช่องลมในประเทศลาวนั้นพบอยู่ในสิมทึบซึ่งอาจเป็นการแสดงถึงภูมิปัญญาของช่างหลวงพระบางที่ต้องการสร้างประติมากรรมนี้เพื่อระบายอากาศที่อยู่ภายในสิมก็เป็นได้ สำหรับวัดสำคัญๆที่มีการพบรูปพระราหูมีดังนี้

วัดสีพุททะบาดทิบพาราม เนื่องจากเป็นพุทธสถานที่ได้สร้างขึ้นในบริเวณป่าจึงมีชื่อเรียกอีกชื่อหนึ่งว่าวัดป่าแก สร้างขึ้นโดยพระเจ้าจันทะรัด ในปี พ.ศ. 2394 เชื่อว่าวัดแห่งนี้ถูกสร้างขึ้นเพื่อเป็นเกียรติยศพิเศษจากหลวงพระบางถึงคุนหมิงในประเทศจีนโดยได้รับแรงบันดาลใจในการจัดตกแต่งภาพเขียนสีจากช่างชาวจีน [47] บริเวณด้านข้างของสิมปรากฏประติมากรรมพระราหูแบบประดับช่องลม ลักษณะของพระราหูอยู่ในท่าที่กำลังนำมือทั้งสองข้างจับไว้ที่บริเวณปากของพระราหู

---

[46] Ibid., 54.

[47] Ibid., 95.

ภาพที่ 48 ประติมากรรมพระราหูแบบประดับช่องลม จากวัดสีพุดทะบาดทิบพาราม เมืองหลวงพระบาง กำหนดอายุราวพุทธศตวรรษที่ 23 (พ.ศ.2394)

วัดอารามเป็นวัดที่สร้างขึ้น ในปี พ.ศ.2145 ในสมัยพระเจ้าโพทิสารัด แต่สำหรับสิมปัจจุบันสร้างขึ้นใหม่ในปี พ.ศ. 2361 ถือได้ว่าเป็นพุทธสถานที่มีความสำคัญและเก่าแก่แห่งเมืองหลวงพระบาง ซึ่งสร้างขึ้นเพื่อระลึกถึงขุนบรมผู้ก่อสร้างเมืองเชียงดง-เชียงทอง หรือเมืองหลวงพระบางในปัจจุบันนี้ [48]

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

[48] Ibid., 134.

ภาพที่ 49 ประติมากรรมพระราหูแบบประดับช่องลม วัดอาราม เมืองพระบาง กำนดอายุราวพุทธศตวรรษที่ 23

ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 23 ภาพพระราหูสลักไม้ปรากฏพบในเมืองหลวงพระบางโดยสลักเป็นรูปพระราหูสวมมงกุฎ จับพระจันทร์อมไว้ในปาก ใช้ประดับตกแต่งบนหน้าบันพระอุโบสถ เช่น วัดสีบุณหวน , วัดใหม่สุวันพุทาราม และ วัดน้อยสีคุนเมือง แห่งเมืองหลวงพระบาง วัดใหม่สุวันพุทาราม เป็นวัดที่น่าประทับใจแห่งหนึ่งของเมืองหลวงพระบาง สร้างในปี พ.ศ. 2311 ผู้วิจัยได้พบสิมเก่าของวัดสันนิษฐานว่าคงสร้างขึ้นก่อนที่จะมีการบูรณะและสร้างสิมใหม่ในภายหลังมีภาพพระราหูอมจันทร์ และ อมพระอาทิตย์เป็นไม้แกะสลัก (ภาพที่ 50)

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

ภาพที่ 50 ภาพพระราหูสลักไม้บริเวณหน้าบัน วัดใหม่สุวันพุทาราม พุทธศตวรรษที่ 23 แขวงหลวงพระบาง

วัดน้อยสีคุนเมืองเป็นวัดที่สร้างขึ้นในปี พ.ศ. 2272 ในสมัยพระเจ้าอินโสม แต่ในปี พ.ศ.2317 ได้เกิดไฟไหม้ขึ้นในเมือง จึงมีการบูรณะใหม่ในปี พ.ศ.2347 การบูรณะใหม่นั้นกล่าวกันว่าเป็นฝีมือของช่างไทย โดยการใช้คอนกรีตเสริมในส่วนฐานของสิม เป็นวัดที่มีสีส้มสดใส ประดับตกแต่งด้วยสีทองออกแดงบริเวณหน้าจั่ว บันไดด้านข้างปรากฏรูปพญานาค ในส่วนการประดับตกแต่งอาคารพบภาพพระราหูใช้มือมาจับพระจันทร์ หรือพระอาทิตย์อมไว้ในปาก มีสีทอง (ภาพ 51) [49]

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

ภาพที่ 51 ภาพพระราหูสลักไม้บริเวณส่วนประดับอาคาร วัดน้อยสีคุนเมืองแขวงหลวงพระบาง พุทธศตวรรษที่ 23

นักประวัติศาสตร์ สันนิษฐานว่าวัดสีบุญหวนสร้างขึ้นในสมัยพระเจ้าโสทิตากุมันในปี พ.ศ. 2301 และมีการบูรณะใหม่ในปี พ.ศ. 2433 [50] บริเวณอุโบสถพวัดสีบุญหวนบพระราหูสลักด้วยไม้ทำท่าอมดวงจันทร์ หรือ ดวงอาทิตย์ไว้ในปาก ทาสีเหลืองทอง (ภาพ52)

---

[49] Ibid., 84.

[50] Ibid., 76.

ภาพที่ 52 ภาพพระราหูสลักไม้ บริเวณหน้าบันอุโบสถวัดสีบุญหวน แขวงหลวงพระบาง สันนิษฐานว่าอยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 24

สำหรับประติมากรรมรูปพระราหูในพื้นที่ประเทศลาวนั้นหลักฐานที่เก่าแก่ที่สุดส่วนมากพบที่เมืองหลวงพระบาง สำหรับเมืองเวียงจันทน์พบการสร้างพระราหูที่เก่าแก่ที่สุดในช่วงพุทธศตวรรษที่ 24 โดยพบที่บริเวณหอพระแก้ว แต่เดิมหอพระแก้วนั้นเคยเป็นวัดหลวงประจำราชวงศ์ซึ่งพระเจ้าไชยเชษฐาธิราช ทรงมีพระราชประสงค์ให้สร้างขึ้นในปี พ.ศ.2108 เพื่อใช้เป็นที่ประดิษฐานพระแก้วมรกตที่ได้อัญเชิญมาจากเมืองเชียงใหม่ เมื่อต้องเสด็จกลับมาครองราชย์ที่อาณาจักรล้านช้าง ภายหลังจากที่พระบิดาของพระองค์สิ้นพระชนม์ลงในการทำศึกสงครามกับประเทศไทยในปี พ.ศ.2322

หอพระแก้วเป็นที่ประดิษฐานพระแก้วมรกตมาตั้งแต่สมัยพระเจ้าไชยเชษฐาธิราช ภายหลังจากที่เมืองเวียงจันทน์ตกอยู่ในสภาพรกร้างว่างเปล่าอันเนื่องมาจากภัยสงครามเมื่อ พ.ศ. 2369 แล้ว หอพระแก้วก็ถูกปล่อยปละละเลย ต่อมาในปี พ.ศ.2479 สมเด็จเจ้ามหาอุปราชเพชราชองค์นายกพุทธบัณฑิตสภาจันทบุรีพร้อมพระสงฆ์สามเณรและประชาชนชาวลาวร่วมมือกับสำนักฝรั่งเศสแห่งปลายบูรพาทิศ ซึ่งมีนายอังรี่ มาร์ชาล สถาปนิกฝรั่งเศสวางแผนในการบูรณปฏิสังขรณ์ มีสมเด็จเจ้าสุวรรณภูมาเป็นวิศวกร การซ่อมแซมได้สำเร็จบริบูรณ์ในปี พ.ศ.2484 [51] มีภาพสลักปูนปั้นพระราหูที่หอพระแก้ว สร้างขึ้นในช่วงพุทธศตวรรษที่ 24 จากการบูรณะครั้งใหม่ โดยทำเป็นประติมากรรมพระราหูแบบประดับช่องลมของฐานอุโบสถของหอพระแก้ว (ภาพที่ 53)

---

[51] สงวน บุญรอด, <u>พุทธศิลปลาว</u>, 119-120.

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

ภาพที่ 53 ประติมากรรมพระราหูแบบประดับช่องลม พบที่บริเวณฐานอุโบสถหอพระแก้ว ฯ นครเวียงจันทน์ ประเทศลาว กำหนดอายุราวพุทธศตวรรษที่ 24

วัดเชียงควนในเวียงจันทน์อายุราวพุทธศตวรรษที่ 25 เป็นศาสนสถานที่สร้างตามคติความเชื่อของศาสนาพราหมณ์ คือ การสร้างพระราหูแบบมีหาง คล้ายประติมากรรมที่สลักบนแผ่นศิลาคล้ายกับที่พบในประเทศอินเดีย โดยหลวงปู่บุญเหลือ สุรีรัตน์ ซึ่งเป็นคนเดียวกับผู้สร้างศาลแก้วกู่ ในจังหวัดหนองคาย ปรากฏรูปของพระราหูอยู่ด้วยเช่นเดียวกัน (ภาพที่ 54)

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

ภาพที่ 54 ภาพราหูอมจันทร์จากวัดเชียงควน นครเวียงจันทน์ ประเทศลาว พุทธศตวรรษที่ 25

กล่าวโดยสรุปจากการศึกษาคติความเชื่อเรื่องการสร้างพระราหูในวัฒนธรรมลาวทำให้พบว่าร่องรอยของการสร้างนั้นเริ่มปรากฏจากรูปแบบของการสร้างสิ่งที่เรียกว่าหน้ากาลบนทับหลัง ซึ่งพบในพุทธศตวรรษที่ 16 จากศาสนาสถานปราสาทวัดภู แห่งเมืองจำปาศักดิ์ อันเป็นการสร้างตามรูปแบบคติความเชื่อในศาสนาพราหมณ์

หลักฐานการสร้างราหูในประเทศลาวพบอีกครั้งในเมืองหลวงพระบางช่วงพุทธศตวรรษที่ 21 จากวัดเชียงทอง ซึ่งเมืองหลวงพระบางมีการพบการสร้างพระราหูตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 21-23 เป็นการสร้างตามคติความเชื่อในพุทธศาสนา ซึ่งใช้สำหรับประดับตกแต่งบริเวณหน้าบันของอุโบสถ และ ด้านข้างของอุโบสถ ประติมากรรมเหล่านี้มีทั้งที่เป็นประติมากรรมปูนปั้น และไม้แกะสลัก รูปแบบของการสร้างในช่วงแรกจะเป็นภาพราหู ทำมือจับพระจันทร์ และอมไว้ในปาก และ ต่อมาในพุทธศตวรรษที่ 23 จะสร้างประติมากรรมพระราหูแบบประดับช่องลมที่บริเวณด้านข้างอุโบสถซึ่งเป็นรูปแบบที่แปลกตา

ในพุทธศตวรรษที่ 24 นั้นเริ่มพบร่องรอยของพระราหูในเวียงจันทน์ที่หอพระแก้ว โดยพบการสร้างคล้ายกับเมืองหลวงพระบางคือการสร้างประติมากรรมพระราหูแบบประดับช่องลม แต่ทำขึ้นบริเวณด้านล่าง (ฐาน) ของอุโบสถ พระราหูที่วัดพระแก้วไม่ได้สร้างไว้ด้านข้างอุโบสถเหมือนกับที่พบในเมืองหลวงพระบาง ต่อมาเมื่อถึงพุทธศตวรรษที่ 25 ที่เมืองเชียงควน แห่งเวียงจันทน์ก็พบการสร้างพระราหูตามรูปแบบของศาสนาพราหมณ์ คือ การสร้างพระราหูแบบมีหางคล้ายกับรูปแบบของอินเดีย

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

บทที่ 4
คติความเชื่อราหูในภาคตะวันออกเฉียงเหนือจากหลักฐานทางโบราณคดี

สภาพภูมิศาสตร์ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ หรือ ที่เรารู้จักกันในอีกชื่อหนึ่งว่า ภาคอีสาน มีเนื้อที่ 1 ใน 3 ของประเทศไทย ประมาณ 106,391,250 ไร่ [1] แบ่งเขตการปกครองเป็น 19 จังหวัด และไม่มีส่วนใดที่ติดกับทะเล สัณฐานของภาคตะวันออกเฉียงเหนือเปรียบเสมือนกรอบรูปสี่เหลี่ยมทางตะวันตกตั้งแต่ตอนเหนือลงมามีเทือกเขาเพชรบูรณ์และดงพญาเย็นเป็นขอบกั้นภาคตะวันออกเฉียงเหนือออกจากภาคเหนือและภาคกลาง ทางใต้มีเทือกเขาพนมดงรักทอดตัวเป็นแนวยาวจากตะวันตกไปตะวันออกกั้นภูมิภาคนี้ออกจากที่ราบต่ำทางตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยา ทางเหนือและทางตะวันออกมีแม่น้ำโขงไหลลงมากั้นพื้นที่แห่งนี้ออกจากลาว และกัมพูชา

ภาคตะวันออกเฉียงเหนือเป็นภาคที่มีพื้นที่กว้างมีแอ่งใหญ่อยู่สองแอ่งคือแอ่งสกลนครและแอ่งโคราช โดยแอ่งสกลนครอยู่ตอนเหนือและแอ่งโคราชอยู่ทางตอนใต้ [2] ลักษณะทางภูมิศาสตร์ประกอบด้วยเทือกเขาสูงทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ ส่วนเทือกเขาทิศตะวันตกมีความสูงเฉลี่ย 1 เมตรเหนือจากระดับน้ำทะเล ภาคอีสานมียอดเขาที่สูงคือ ยอดเขาภูหลวงความสูง 1,517 เมตร และ ภูกระดึงสูง 1,325 เมตร อันเป็นแหล่งของต้นน้ำหลายสายคือ แม่น้ำพอง แม่น้ำเลย แม่น้ำชีและลำตะคอง ทางทิศเหนือมีเทือกเขาสันกำแพง และ เทือกเขาพนมดงรักกั้นระหว่างภาคอีสานประเทศกัมพูชาและลาว มีความสูงเฉลี่ย 400-70เมตร ยอดเขาเขียวเป็นยอดเขาที่สูงที่สุดอยู่ทางตอนใต้ สูงประมาณ 1,292 เมตร ทำให้ภาคส่วน คือ[3]อีสานถูกแบ่งออกเป็น 2

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

---

[1] รัตนา รุจิรกุล, <u>ภูมิศาสตร์ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ</u> (กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, 2525) , 79.

[2] สุจิตต์ วงษ์เทศ, "แอ่งอารยธรรมอีสานในข้อค้นพบของ ศรีศักร วัลลิโภดม," ใน <u>วิถีทรรศน์ลาวในชุมชนสองฝั่งโขง</u> (มหาสารคาม : สำนักกองทุนสนับสนุนการวิจัย มหาวิทยาลัยสารคาม, 2541), 10.

[3] มนตรี โกกันต์, <u>บ้านประตูอีสาน</u> (กรุงเทพฯ : ประตูอีสาน, 2553), 1-2.

1.แอ่งโคราชได้แก่บริเวณแถบลุ่มแม่น้ำชีและแม่น้ำมูล กินบริเวณ 3 ใน 4ของภาคอีสานทั้งหมด

2แอ่งสกลนครได้แก่บริเวณตอนเหนือของเทือกเขาภูพานและบริเวณที่ราบลุ่มน้ำโขงทางตอนเหนือจังหวัด เลย,หนองคาย,สกลนคร และนครพนม

เมื่อศึกษาสภาพทางธรณีวิทยาพบว่าพื้นที่ทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือประกอบด้วยชั้นหินทรายชนิดต่างๆ มีอายุทั้งเก่าและใหม่หลากหลายชนิด หลายเนื้อ มีชื่อรวมๆ ว่ากลุ่มหินโคราช ลักษณะเด่นอีกอย่างคือ ภูมิประเทศซึ่งเกิดการกัดเซาะของน้ำ ลม หรือมีการพัดพาและทับถมด้วยแรงลมจนทำ ให้เกิดลักษณะ ของโขดหิน หน่อหิน และปุ่มหิน

ลำดับพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

สมัยแรก อยู่ระหว่างยุคหินกลางและยุคหินใหม่เป็นระยะที่มีความเจริญทางเทคนิควิทยาต่ำ คนในยุคนี้มีสภาพเร่ร่อน อาศัยอยู่ตามที่สูง เช่น เพิงผาหน้าถ้ำและตามริมฝั่งแม่น้ำ เช่นลำน้ำโขง เป็นต้น รู้จักทำการเพาะปลูกพอสมควร

สมัยที่ 2 คือ ตอนปลายสมัยหินใหม่จนถึงยุคสัมฤทธิ์ เป็นระยะเวลาที่คนเริ่มอยู่เป็นกลุ่มใหญ่ มีหลักแหล่งที่อยู่อาศัยค่อนข้างถาวร รู้จักปลูก ข้าว ฝ้าย ทอผ้า หล่อสัมฤทธิ์ไว้ใช้และทำเครื่องปั้นดินเผาที่มีลวดลายเขียนสีซึ่งใช้ในพิธีฝังศพ

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

สมัยที่ 3 เป็นยุคเหล็ก มีความเจริญในทางเทคนิควิทยาสูง รู้จักถลุงเหล็ก หล่อสัมฤทธิ์เป็นเครื่องประดับเครื่องใช้ รู้จักหล่อแก้วและติดต่อกันระหว่างชุมชน ชุมชนใหญ่ๆ ตั้งอยู่ตามที่ราบลุ่มใกล้ลำน้ำ หนองน้ำและในบางแห่งก็คงสร้างเป็นเมืองขึ้นแล้ว พบหลักฐานการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ มีการค้นพบโครงกระดูกมนุษย์ สัตว์ เครื่องปั้นดินเผาในพื้นที่ของแอ่งสกลนคร และ โคราช การตั้งชุมชนอย่างมากมายบริเวณของริมแม่น้ำมูล และ ชี มีการค้นพบหลักฐานด้านการเกษตร รู้จักวิธีการเก็บกักน้ำ ทอผ้า เลี้ยงสัตว์ และการทำสำริด นอกจากนี้ยังพบเครื่องมือ เครื่องใช้ทำจากแร่หรือวัสดุต่างๆ ที่พบในอินเดียและตะวันออกกลาง

ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีการการค้นพบหลักฐานสมัยก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลายช่วงพุทธศตวรรษที่ 3-5 จากแหล่งโบราณคดีเนินอุโลก อำเภอพิมาย จังหวัดนครราชสีมา และแหล่งโบราณคดีบ้านธารปราสาท บ้านโตนด อำเภอโนนสูง จังหวัดนครราชสีมา ซึ่งพบลูกปัดหินคาร์เนเลียนและอาเกต [4]

---

[4] ผาสุข อินทราวุธ, <u>สุวรรณภูมิ : จากหลักฐานทางโบราณคดี</u> (กรุงเทพฯ: ภาควิชาโบราณคดี คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2548), 40.

สมัยที่ 4 สมัยตอนต้นประวัติศาสตร์ ซึ่งอาจเรียกได้ว่าเป็นสมัยฟูนันเริ่มตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ 7 เป็นต้นมา มีการรับอารยธรรมอินเดียอย่างแพร่หลาย เกิดเป็นแว่นแคว้นที่มีกษัตริย์ปกครอง มีความสัมพันธ์กับบ้านเมืองในแคว้นอื่นๆ และมาสิ้นสุดในราวพุทธศตวรรษ ที่ 12

สมัยที่ 5 เริ่มตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 12-16 เป็นสมัยที่มีหลักฐานทางจารึกและโบราณวัตถุสถานที่แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของบ้านเมืองในภาคอีสานกับแคว้นเจนละในลุ่มแม่น้ำโขงและแคว้นทวารวดีในลุ่มน้ำเจ้าพระยา ช่วงเวลานี้มีบ้านเมืองเกิดขึ้นแล้วมากมายเป็นกลุ่มเมืองหรือแคว้นที่ปกครองด้วยกษัตริย์ อารยธรรมอินเดียได้แพร่หลายเข้ามาในรูปของศาสนคติในการปกครองและประเพณีในราชสำนัก เหตุนี้จึงค้นพบโบราณวัตถุสถานในทางศาสนาที่มีอิทธิพลวัฒนธรรมอินเดียเหลืออยู่ให้ศึกษาอายุและความเจริญรุ่งเรืองในยุคนั้นอย่างมากมาย

รองศาสตราจารย์ ศรีศักดิ์ วัลลิโภดม เสนอว่าร่องรอยต่างๆ ที่รวมเป็นหลักฐานทางโบราณคดียืนยันได้ว่าในช่วงพุทธศตวรรษที่ 12-16 บ้านเมืองในภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีความเจริญมากยิ่งขึ้นโดยได้รับอารยธรรมด้านศาสนาการปกครองตลอดจนประเพณีบางอย่างของอินเดียที่แพร่กระจายผ่านมากับญวน และ ขอมและอีกทางหนึ่งผ่านมายังภาคกลางของลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา [5] ร่องรอยของวัฒนธรรมทวารวดีทำให้มีการค้นพบศิลปกรรมทางพระพุทธศาสนาเช่นการสร้างใบเสมากระจายอยู่ในหลายพื้นที่ของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

สมัยที่ 6 สมัยลพบุรี [6] เป็นช่วงเวลาที่บ้านเมืองส่วนใหญ่ในดินแดนแถบนี้มีการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมอันเนื่องมาจากการเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับอาณาจักรเขมรโบราณทำให้เกิดรูปแบบทางวัฒนธรรมที่แตกต่างไปจากสมัยก่อน การติดต่อกับเขมรกระทำโดยผ่านช่องเขาต่างๆ ในเทือกเขาพนมดงรัก ในการสำรวจพบว่าพื้นที่ของภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่ได้รับอิทธิพลของเขมรประกอบด้วยบริเวณลุ่มแม่น้ำมูลนับตั้งแต่ปากแม่น้ำมูลที่จังหวัดอุบลราชธานี เรื่อยขึ้นมาทางตะวันออกของจังหวัดนครราชสีมา รวมไปถึงส่วนหนึ่งของจังหวัดชัยภูมิและบริเวณลุ่มแม่น้ำโขงนับตั้งแต่ที่ราบลุ่มสองฝั่งแม่น้ำโขงของจังหวัดอุบลราชธานีขึ้นไปยังจังหวัดนครพนม อุดรธานี และ หนองคาย

รองศาสตราจารย์ ศรีศักดิ์ วัลลิโภดม ได้อธิบายสมัยลพบุรีว่า หมายถึงช่วงเวลาที่บ้านเมืองในภาคตะวันออกเฉียงเหนือเกี่ยวข้องกับสังคมและวัฒนธรรมกับอาณาจักรขอมและดินแดนส่วนใหญ่ตกอยู่ในอำนาจทางการเมืองของขอม จึงทำให้รูปแบบทางศิลปะในภาคตะวันออกเฉียงเหนือมาตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 16 เป็นต้นมา มีลักษณะแตกต่างจากที่เคยมีมาแต่เดิม

---

[5] สุจิตต์ วงษ์เทศ, “แอ่งอารยธรรมอีสานในข้อค้นพบของ ศรีศักร วัลลิโภดม”, 14.

[6] เรื่องเดียวกัน, 156.

รูปแบบของศิลปะในภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีส่วนของท้องถิ่นผสมกับแบบแผนที่ได้รับมาจากเขมรโดยเฉพาะอย่างยิ่งในสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 (พุทธศตวรรษที่18) พื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือเกือบทั้งหมดตกอยู่ในอำนาจทางการเมืองและวัฒนธรรมเขมร

สำหรับการสร้างศาสนสถานในภาคตะวันออกเฉียงเหนือสืบเนื่องในศาสนาพราหมณ์และพุทธศาสนานิกายมหายาน โดยมีขนาด และ รูปแบบต่างกันตามสมัยเวลาและขนาดความสำคัญของชุมชน คติในการสร้างศาสนสถานกลางเมืองมีขอบเขตของชุมชนหรือเมืองซึ่งเป็นแผนผังรูปสี่เหลี่ยมนี้คงมีความเกี่ยวพันกับคติของจักรวาลเช่นเดียวกับเมืองยโศธรปุระ และเมืองพระนคร-นครธม) คติดังกล่าวเป็นความพยายามจำลองจักรวาลลงบนมนุษยโลก ทั้งตามคติของพุทธศาสนาและศาสนาพราหมณ์ซึ่งเชื่อว่าเขาพระสุเมรุเป็นศูนย์กลางโลก โดยศาสนสถานกลางเมืองนั้นมีความหมายเทียบได้กับเทววิมานของพระสุเมรุ[7] ศาสนสถาน หรือ เทวาลัยที่พบในภาคตะวันออกเฉียงเหนือแบ่งออกเป็น 3 ประเภท คือ ปราสาทที่ก่อด้วยอิฐ,ปราสาทศิลาแลง และปราสาทหินแบบมีระเบียงล้อมรอบ ภายหลังจากสมัยของพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 อิทธิพลของเขมรก็เริ่มเสื่อมลง

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

สมัยวัฒนธรรมล้านนา – สุโขทัย พุทธศตวรรษที่ 19

แม้ว่าอิทธิพลขอมจะยังปรากฏมาจนกระทั่งพุทธศตวรรษที่ 18 แต่ก็ค่อยจางหายไป ครั้น พุทธศตวรรษที่ 19 วัฒนธรรมจากล้านนา และ สุโขทัยก็แพร่หลายเข้าทำให้พื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือจึงเปลี่ยนมาเป็นการสร้างวัด มีการสร้างพุทธสถานในพระพุทธศาสนา มาพร้อมทั้งการกระจายทางวัฒนธรรมของล้านนา และ สุโขทัย เข้ามาในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทยพร้อม ๆ กับความรุ่งเรืองของอาณาจักรล้านช้างที่มีความสำคัญ รองศาสตราจารย์ศรีศักดิ์ วัลลิโภดม สันนิษฐานไว้ว่า ศิลปะแบบล้านช้างก็แพร่หลายเข้ามาในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือเกือบทั่วทุกแห่งของอีสาน ในช่วงหลังพุทธศตวรรษที่ 21

ตำนานสุริยคราส จันทรคราส ของพระราหู ในภาคภาคตะออกเฉียงเหนือ

ความเชื่อในเรื่องจักรวาลและดวงดาวในภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีมาอย่างช้านานตั้งแต่ช่วงต้นของสมัยประวัติศาสตร์ หลักฐานที่สำคัญคือการค้นพบกลองมโหระทึกซึ่งพบในหลาย

---

[7] หม่อมราชวงศ์ สุริยวุฒิ สุขสวัสดิ์, <u>ศิลปะร่วมแบบเขมรในประเทศไทย</u> (กรุงเทพฯ : มติชน, 2537), 32.

จังหวัดของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยตรงกลางของกลองจะปรากฏลวดลายดาว หรือ พระอาทิตย์ นอกจากนี้จะมีกบประดับอยู่บนหน้ากลอง เรียงในแนวทวนเข็มนาฬิกา เช่นกลองมโหระทึก ที่จังหวัดมุกดาหาร ที่ค้นพบในปี พ.ศ. 2481 ชาวบ้านนาทามออกหาปลาบริเวณแม่น้ำโขงได้พบกลองมโหระทึกสำริดตรงบริเวณที่ตลิ่งพังทลาย และได้นำมาเก็บรักษาไว้ที่วัดเวินชัยมงคล จังหวัดมุกดาหาร ต่อมาย้ายไปเก็บรักษาที่วัดมัชฌิมาวาส จังหวัดมุกดาหาร ลักษณะเป็นดาว หรือ ดวงอาทิตย์ 14 แฉก ล้อมรอบด้วยแถวลายซี่หวี และลายวงกลมมีจุดตรงกลาง ถัดออกมามีประติมากรรมลอยตัวกบ 4 ตัว (ภาพที่ 55-56) [8]

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

ภาพที่ 55 กลองมโหระทึกที่วัดมัชฌิมาวาส จังหวัดมุกดาหาร ลักษณะหน้ากลองมโหระทึกราวพุทธศตวรรษที่ 1-6 ซึ่งเป็นระยะที่อิทธิพลรูปแบบของกลองมโหระทึกแบบดองซอนปรากฏชัดเจน

ที่มา : เมธินี จิระวัฒนา , <u>กลองมโหระทึกในประเทศไทย</u> (กรุงเทพ ฯ : สำนักพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ กรมศิลปากร, 2546), 124.

---

[8] เมธินี จิระวัฒนา, <u>กลองมโหระทึกในประเทศไทย</u> (กรุงเทพฯ : สำนักพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ กรมศิลปากร, 2546), 124-125.

ภาพที่ 56 ด้านหน้ากลองมโหระทึก เป็นภาพดวงอาทิตย์ตรงกลาง วัดมัชฌิมาวาส จังหวัดมุกดาหาร พุทธศตวรรษที่ 1-6

ที่มา : เมธินี จิระวัฒนา, กลองมโหระทึกในประเทศไทย (กรุงเทพ ฯ : สำนักพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ กรมศิลปากร, 2546). 125.

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

นอกจากกลองมโหระทึกที่พบที่จังหวัดมุกดาหารแล้วยังมีการค้นพบกลองมโหระทึกในจังหวัดอุบลราชธานี ซึ่งปรากฏลวดลายของดวงอาทิตย์บริเวณหน้ากลองด้วยเช่นเดียวกัน (ภาพที่ 57-58)

ภาพที่ 57 กลองมโหระทึกที่บ้านชีทวน ตำบลชีทวน อำเภอเขื่องใน จังหวัดอุบลราชธานี กำหนดอายุสมัย ประมาณ 200 ปีก่อนพุทธกาล-พุทธศตวรรษที่ 2

ที่มา : เมธินี จิระวัฒนา , กลองมโหระทึกในประเทศไทย (กรุงเทพ ฯ : สำนักพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ กรมศิลปากร, 2546), 142.

ภาพที่ 58 ลายดาว หรือ ดวงอาทิตย์ 14 แฉก ที่ปรากฏบนหน้ากลองมโหระทึก ที่พบที่จังหวัดอุบลราชธานี

ที่มา : เมธินี จิระวัฒนา , กลองมโหระทึกในประเทศไทย (กรุงเทพ ฯ : สำนักพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ กรมศิลปากร, 2546), 143.

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

การค้นพบกลองมโหระทึกอาจจะทำให้สันนิฐานได้ว่าความเชื่อในเรื่องจักรวาล และดวงดาวคงปรากฏมาเป็นเวลาช้านานแล้วตั้งแต่เมื่อมีร่องรอยของวัฒนธรรมอินเดียเข้ามาในช่วงพุทธศตวรรษที่ 12 ซึ่งตรงกับสมัยทวารวดี ผสมผสานกับวัฒนธรรมขอมทำให้ความเชื่อในเรื่องเทพแห่งดวงดาวปรากฏหลักฐานขึ้นในรูปแบบของการสร้างเทพนพเคราะห์ และเทพผู้รักษาทิศ ซึ่งก็รวมถึงการสร้างพระราหูด้วยเช่นกัน

ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ คติความเชื่อในเรื่องพระราหูปรากฏหลักฐานอย่างชัดเจนตั้งแต่ช่วงที่อิทธิพลของเขมรเข้ามาในพื้นที่ช่วงพุทธศตวรรษ 16 จนกระทั่งถึงราวพุทธศตวรรษที่ 19 คติความเชื่อเรื่องพระราหูแบบวัฒนธรรมลาวก็ปรากฏเข้ามาแทนที่ทำให้มีการเรียกปรากฏการณ์ราหูอมจันทร์ว่ากบกินเดือน เกิดการสร้างตำนานพื้นเมืองแบบท้องถิ่นเพื่ออธิบายปรากฏการณ์ราหูอมจันทร์ โดยสร้างเป็นตำนานผสมผสานกับเรื่องเล่าของศาสนาพราหมณ์ และพุทธศาสนา ดังที่ทราบแล้วว่าวัฒนธรรมลาวจะมีบทบาทอย่างชัดเจนในช่วงพุทธศตวรรษที่ 19 และกระจายวัฒนธรรมอย่างมากในภาคตะวันออกเฉียงเหนือในพุทธศตวรรษที่ 21 อย่างไรก็ตามร่องรอยของลาวในพื้นถิ่นอีสานก็คงมีความสัมพันธ์มาก่อนหน้าแล้ว ทั้งนี้เนื่องมาจากทั้งชาวลาว

และ ชาวอีสานต่างมีรากของวัฒนธรรมชนชาติไทเช่นเดียวกัน โดยในตำนานมีการกล่าวอ้างถึงพระยาแถนซึ่งถือได้ว่าเป็นผู้สร้างอาณาจักรลาว

ปรากฏการณ์ราหูอมจันทร์ หรือ ที่เรียกว่าปรากฏการณ์สุริยคราส และ จันทรคราส ของภาคตะวันออกเฉียงเหนือเกี่ยวข้องกับความเชื่อในเรื่องพระยาแถน และ กบ หรือ พระยาคันคาก ผูกเป็นเรื่องราวเข้ากับนิทานพระยาแถน ดังที่ทราบแล้วว่าพื้นที่ภาคอีสานในอดีตถือได้ว่าเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรล้านช้าง เรียกว่าลาวฝั่งขวาแม่น้ำโขง ภายหลังจากที่ฝรั่งเศสเข้ามามีอิทธิพลในลาวทำให้ภาคอีสานและลาวต้องแยกขาดจากกันโดยอาศัยแม่น้ำโขงเป็นเส้นแดนกั้น มุมมองความเชื่อของคนอีสานในวัฒนธรรมลาวที่เรียกชื่อพระราหูว่ากบและเรียกชื่อ จันทร์ ว่าเดือน และ ดาว จึงเป็นความเชื่อเรื่องพระราหูแบบผสมผสานกันระหว่างความเชื่อพื้นเมือง และ ความเชื่อแบบอินเดียที่ปรากฏในพื้นที่ภาคอีสาน

สุริยุปราคา และ จันทรุปราคาถือได้ว่าเป็นปรากฏการณ์ทางธรรมชาติอย่างหนึ่งที่มีผลต่อความเชื่อของคนตั้งแต่อดีตจนกระทั่งปัจจุบัน ก่อให้เกิดการอธิบายเหตุผลโดยการสร้างตำนาน คติความเชื่อ และ พิธีกรรรมในแต่ละท้องถิ่น กรณีของสุริยุปราคา คือ ปรากฏการณ์ทางธรรมชาติที่เกิดขึ้นจากดวงอาทิตย์ , ดวงจันทร์ และ โลก โคจรมาเรียงอยู่ในแนวเดียวกัน โดยมีดวงจันทร์อยู่ตรงกลาง เกิดขึ้นในวันที่ดวงจันทร์มีวิถีตรงกับจันทร์ดับ เมื่อสังเกตจากพื้นโลกจะเห็นดวงจันทร์เคลื่อนเข้ามาบดบังดวงอาทิตย์ โดยอาจบังมิดหมดทั้งดวงหรือบางส่วนก็ได้ ในส่วนของจันทรุปราคา (เรียกได้หลายอย่าง เช่น จันทรคาธ, จันทรคราส, ราหูอมจันทร์ หรือ กบกินเดือน) คือ ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น เมื่อดวงอาทิตย์,โลก และดวงจันทร์เรียงอยู่ในแนวเดียวกันพอดี หากเกิดขึ้นในช่วงพระจันทร์เต็มดวง เมื่อเงาดวงจันทร์พาดผ่านเงาของโลก จะเรียกว่า จันทรุปราคา

จากตำนานสุริยคราสในวัฒนธรรมต่าง ๆ ทั่วโลก[9] มีตำนานเล่าขานมากมายหลายสำนวน ผู้คนทั่วโลกจะมีตำนานที่คล้ายคลึง หรือ แตกต่างกันไปตามวัฒนธรรม และ ความเชื่อของท้องถิ่นของตน เช่น นอร์เวย์ มีตำนานเล่าขานว่ามีหมาป่า 2 ตัว ตัวหนึ่งไล่ล่าดวงอาทิตย์ อีกตัวล่าดวงจันทร์ หากหมาป่าตัวแรกไล่ทันดวงอาทิตย์ก็จะเกิดสุริยคราส และ หากหมาป่าอีกตัวไล่ทันดวงจันทร์ก็จะเกิดจันทคราส เมื่อเกิดคราสขึ้นผู้คนสามารถที่จะช่วยดวงจันทร์ และ ดวงอาทิตย์ โดยจะทำให้เกิดเสียงดังเพื่อทำให้หมาป่าตกใจ

ในมุมของชาวจีนโบราณเชื่อว่าสุริยคราสเกิดจากมังกรกินดวงอาทิตย์ ด้วยเหตุนี้เมื่อเกิดคราสชาวจีนจะตีกลองให้เสียงดังกึกก้องและยิงธนูขึ้นไปบนท้องฟ้าเพื่อขับไล่มังกร นอกจากนี้

---

[9] บัญชา ธนบุญสมบัติ , “ตำนานสุริยคราสในวัฒนธรรมต่างๆ ทั่วโลก,” <u>นิตยสารผู้จัดการ</u>, 20, 5 (กรกฎาคม 2552), 7.

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

ยังมีเรื่องเล่าของชาวโพโมชนพื้นเมืองของอเมริกันที่อาศัยอยู่ในแคลิฟอร์เนียตอนเหนือ มีตำนานเรื่องหมีซึ่งเดินทางไปบนทางช้างเผือกเมื่อหมีได้พบกับดวงอาทิตย์ ต่างฝ่ายต่างก็โต้เถียงกันว่าใครควรจะหลีกทางให้เมื่อไม่สามารถที่จะตกลงกันได้ในที่สุดต่างฝ่ายต่างก็แยกย้ายกันไปทางใครทางมัน ในกรณีของจันทร์ก็เช่นเดียวกันหมีเดินทางไปที่ทางช้างเผือกและได้พบดวงจันทร์จนเกิดการโต้เถียงกันขึ้น

ส่วนชาวอินเดียเชอร์ราโนที่เป็นชนพื้นเมืองอเมริกามีความเชื่อที่แตกต่างกันออกไป พวกเขาเชื่อว่าคราสเกิดจากการที่วิญญาณของคนตายพยายามที่จะกลืนกินดวงอาทิตย์หรือดวงจันทร์ ดังนั้นในช่วงที่เกิดคราส พ่อมดหมอผีและบริวารจะทำการร้องรำทำเพลงและเต้นรำเพื่อยกยอให้วิญาณปลดปล่อยดวงอาทิตย์หรือดวงจันทร์ในขณะที่คนอื่นๆจะตะโกนร้องเรียกเสียงดังเพื่อให้วิญญาณตกใจหนีไป

ในคติความเชื่อของชาวอินเดียดังทีได้เคยกล่าวแล้วว่าอินเดียมีความเชื่อในเรื่องของดาราศาสตร์ และ โหราศาสตร์ ราหูจัดอยู่ในกลุ่มของเทพนพเคราะห์ 1 ใน 9 องค์ ความเชื่อในเรื่องของราหู มีการกล่าวว่า เมื่อเกิดเหตุการณ์กวนเกษียรสมุทร อสูรตนหนึ่งชื่อว่าราหูได้แปลงเป็นเทวดา และ ได้มีโอกาสดื่มน้ำอมฤตเข้าไปเล็กน้อย เมื่อพระอาทิตย์ และ พระจันทร์มาเห็นเข้าจึงนำไปฟ้องพระวิษณุ พระวิษณุโกรธจนใช้จักรขว้างไปที่ราหู แต่เนื่องจากพระราหูดื่มน้ำอมฤตทำให้ไม่ตาย แต่ร่างกายหายไปครึ่งหนึ่งเนื่องจากถูกจักรของพระวิษณุ เป็นตำนานที่เผยแพร่กันอย่างมากในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เรื่อง กบกินเดือน เกี่ยวข้องกับ การเกิดคราสนั้น จากบทความของท่านอาจารย์ ประเสริฐ ณ นคร [10] ได้กล่าวไว้อย่างน่าสนใจว่า ความเชื่อในเรื่องกบกินเดือนน่าจะมีมาก่อนความเชื่อของคนไทยเรื่องราหูแบบอินเดียนานมากทีเดียว เพราะปรากฏว่า ไทยในเวียดนาม ลาว จีน พม่า อินเดีย และ ประเทศไทย เชื่อเรื่องของกบกินเดือน และ มีนิทานที่บอกถึงสาเหตุว่าทำไมจึงเกิดเรื่องเช่นนี้ขึ้น ความเชื่อนี้มีมาน เรื่องที่เล่ามีความแตกต่างกันไปตามท้องถิ่นต่างๆ มาจนถึงปัจจุบันนี้ ชาวล้านนา และ ชาวอีสานที่มีอายุมากกว่า 50 ปี ก็อาจจะเคยได้ยินเรื่องราวของกบกินเดือน อย่างไรก็ตามความเชื่อในเรื่องของกบกินเดือนนี้ไม่ปรากฏในภาคกลางและ ภาคใต้ของประเทศไทย

ในพื้นที่ภาคอีสาน เรื่องราวของกบกินเดือนปรากฏเป็นตำนานกระจายในวงกว้างในหลายจังหวัดของพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เช่น จังหวัดกาฬสินธุ์,ยโสธร,อุบลราชธานี,

---

[10] ประเสริฐ ณ นคร, “ประวัติศาสตร์เบ็ดเตล็ด,” ใน <u>รวมบทนิพนธ์ “เสาหลักทางวิชาการ” ของศาสตราจารย์ประเสริฐ ณ นคร</u> (กรุงเทพ ฯ : มติชน, 2549), 8.

นครพนม ,ชัยภูมิ,หนองคาย,มุกดาหาร,ร้อยเอ็ด เป็นต้น ความเห็นของนักวิชาการท้องถิ่น ผู้เชี่ยวชาญทางด้านวัฒนธรรมอีสาน เช่น รองศาสตราจารย์จารุวรรณ ธรรมวัตร ผู้เชี่ยวชาญในวัฒนธรรมลาว ได้กล่าวถึงความเชื่อในการเกิดคราส ว่าเป็นเรื่องที่แพร่หลายในหมู่ของชาวอีสาน ชาวอีสานเรียกสิ่งนี้ว่า กบกินเดือน เป็นส่วนใหญ่ ในมุมมองนักวิชาการในท้องถิ่นมองว่าเรื่องราวของกบกินเดือนเป็นเรื่องเล่าที่มาจากปากต่อปากมากกว่าจะเป็นการจดเป็นลายลักษณ์อักษร [11] โดยมีเรื่องเล่าของกำเนิดราหูแตกต่างกันออกไปในจังหวัดทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ประกอบด้วย

1.จังหวัดยโสธร เล่ากันว่า ในสมัยโบราณยังไม่มีคำว่าเดือน ตะวัน ไม่รู้จักกลางวันและกลางคืน ได้เกิดสงครามระหว่างเทพกับมาร เทพคือพระอาทิตย์ และ พระจันทร์ ส่วนมารคือ กบ ทั้งสองฝ่ายแย่งความเป็นใหญ่กันเลยเกิดสงครามขึ้น ฝ่ายมารชนะในตอนแรก พวกเทพจึงประชุมกันว่าจะทำอย่างไรจึงจะชนะฝ่ายมารได้ มารโกรธจึงบอกว่าจะดับโลกให้มืดมิดไม่ให้มีเทพแห่งกาลเวลา ไม่ให้มีกลางวัน และ กลางคืน พญามารจึงกลืนกินและคิดว่าจะกินให้หมด แต่แล้วมนุษย์โลกเห็นว่ากบกินเดือนจึงเรียกประชุมกันตีเกราะเคาะไม้เพื่อไล่พญามารไม่มากินเดือนเป็นเช่นนี้อยู่จนถึงปัจจุบันนี้

2.จังหวัดอุบลราชธานี มีเรื่องเล่าว่า ในสมัยพุทธกาลยังมีราหู ตนหนึ่งเป็นเทพฝ่ายอสูร กับพระจันทร์ผู้เป็นเทพอยู่บนฟ้า ทั้งสองได้แสดงอิทธิฤทธิ์อวดอ้างอภินิหารซึ่งกันและกัน ให้มนุษย์โลกเมืองลุ่มได้เห็น โดยพระราหูมีรูปร่างดำมืดกลืนกินพระจันทร์ผู้มีแสงนวลงามไป แต่ด้วยอานิสงส์ของพระจันทร์ผู้เป็นเทพผู้ที่อยู่บนสวรรค์ซึ่งได้สร้างคุณประโยชน์แก่มวลมนุษย์โลก พระราหูจึงไม่สามารถทำอะไรได้ ภาษามนุษย์เรียกเหตุการณ์นี้ว่า กบกินเดือน

3.จังหวัดนครพนม มีการเล่าตำนานกบกินเดือนว่า พระอาทิตย์กับพระจันทร์เป็นพี่น้องกัน ทั้งสองได้สร้างบุญบารมี กระทำกรรมดีไว้เมื่อครั้งที่ยังเป็นมนุษย์ เมื่อทั้งสองได้ตายจากกันไปจึงเกิดเป็นพระอาทิตย์ และพระจันทร์ที่อยู่บนสรวงสวรรค์ชั้นฟ้าคอยให้แสงสว่างแก่โลก นานๆ ทั้งสองจะมาพบกันด้วยความสัมพันธ์ที่เป็นพี่น้องกันเมื่อชาติที่แล้ว ทั้งสองจึงได้เข้าเยี่ยมยามถามไถ่กัน ชาวบ้านเรียกว่า กบกินเดือนหรือ อีกสำนวนหนึ่งได้กล่าวว่า มีเรื่องเล่าว่าตั้งแต่ตะวัน และเดือนเป็นมนุษย์ ตะวันเคยเป็นหนี้เดือน พอตะวันเป็นหนี้แล้วคิดจะหนีเพราะว่าไม่มีเงินใช้เดือน เดือนจึงตามทวงหนี้อยู่เรื่อย ๆ

---

[11] ปฐม หงส์สุวรรณ, “การวิเคราะห์ตำนานสุริยคราสและจันทคราสของชนชาติไท” (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2542), 83.

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

4.จังหวัดชัยภูมิ ได้เล่าถึงตำนานสุริยคราส และ จันทรคราส โดยพระมหาปรีชา ปริญญาโณ [12] กล่าวถึงตำนานเรื่องนี้ไว้ว่า ราหูเป็นยักษ์ตนหนึ่งซึ่งมีอานุภาพมากสามารถอมพระอาทิตย์ และ พระจันทร์ได้ โบราณเรียกราหูอมจันทร์อีกอย่างว่ากบกินเดือน ในเอกสารใบลานในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (อุบลราชธานี,นครพนม,มุกดาหาร,ร้อยเอ็ด,หนองคาย) มีการบันทึกเป็นอักษรธรรมจำนวน 5 ผูก เป็นสมบัติของวัดโพธิ์ศรีแก้ว ตำบลหนองแคน อำเภอดงหลวง จังหวัดหนองคาย มีเนื้อเรื่องว่า มีพี่น้องสองคน พี่ชายชื่อสุริยคราส น้องชายชื่อจันทรคราส เกิดในครอบครัวของคนจนเข็ญใจ เป็นกำพร้าแม่ ภายหลังพ่อไปมีเมียใหม่ ก็หาทางกลั่นแกล้งรังแกต่างๆ นานา จนทั้งสองพี่น้อง สุริยคราส และ จันทรคราส ทนไม่ได้จึงได้ชักชวนกันหนีออกจากบ้านบุกป่าผ่าดงไปเรื่อยๆ โดยมีเทวดาต่างๆ คอยให้การชาวเหลือคุ้มครองเป็นอย่างดี วันหนึ่งพระอินทร์และพระเวสสุกรรมต้องการให้สุริยคราสจันทรคราสมีวิชาติดตัวจึงได้แปลงตัวมาเป็นงู กับพังพอนต่อสู้กันให้สองพี่น้องเห็น งูทำเป็นสู้พังพอนไม่ได้ถูกพังพอนกัดตาย แล้วพังพอนก็วิ่งไปคาบเอาสมุนไพรชนิดหนึ่งมารักษางูจนฟื้น แล้วต่างก็หนีหายไป สุริยคราส-จันทรคราส เห็นเช่นนั้นก็รู้ว่าต้นไม้ดังกล่าวเป็นต้นไม้ยาวิเศษ ต่อมาทั้งสองได้เดินทางมาเมืองๆ หนึ่ง ซึ่งพระธิดาป่วยหนักถึงแก่ความตายไปได้แล้ว 3 วัน สุริยคราสใช้ต้นยาวิเศษรักษาฟื้นคืนกลับมา พระราชาจึงยกพระธิดาให้สุริยคราส ต่อมาเมื่อพระราชาถึงแก่กรรมลง สุริยคราสจึงได้ปกครองเมืองต่อ ใน จันทรคราส ผู้เป็นน้อง กล่าวว่าภายหลังจากที่ได้แยกกับพี่ชายของตนคือสุริยคราส ก็ได้ไปรักษาพระธิดาของเจ้าเมืองโดยการใช้ต้นไม้วิเศษที่ได้พบเมื่อสามารถชุบชีวิตพระธิดาของเจ้าเมืองได้จึงได้ครองเมืองเช่นกัน

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

5.จังหวัดกาฬสินธุ์ [13] จากนิทานชาวบ้าน เรื่อง กบกินเดือนมีเรื่องเล่าว่าลูกชายสองคนขออาหารจากพ่อและแม่ไม่ได้ รู้สึกเคียดแค้นจึงหนีไป พระอินทร์เนรมิตงูเห่ากับพังพอนมากัดกันพอฝ่ายหนึ่งตายอีกฝ่ายหนึ่งจะแทะเปลือกไม้มาพ่นให้ฟื้นได้ เด็กทั้งสองรู้ว่าเป็นยาวิเศษ จึงนำไปรักษาธิดาเจ้าเมืองซึ่งตายไปให้ฟื้นขึ้น จึงได้นางไปเป็นริยา และได้ครองเมืองเมื่อสามีจะกลับไปเยี่ยมบ้าน ได้สั่งภริยาว่าอย่านำออกผึ่งในวันเพ็ญพระอินทร์ต้องการยาคืน จึงดลใจให้ภริยานำยาออกผึ่งในวันเพ็ญ เดือน จึงมาลักยาไปได้สามีเกณฑ์สัตว์ไปรบเดือน ครั้งแรกใช้ไก่ไป ไก่กลายไปเป็นดาวไก่น้อย 7 ดวงทางทิศตะวัน ออก ครั้นใช้ช้างขึ้นไปก็กลายเป็นดาวช้างอยู่ทางทิศเหนือ ใช้หมูขึ้นไปกลายเป็นดาวหมูทางทิศตะวันตกใช้เต่าเพ็กกลายไปเป็นดาวเพ็กทางตะวันออกผลสุดท้ายใช้กบไป กบตั้งใจรบจริง เวลามีจันทรคราสชาวอีสานเข้าใจว่ากบกินเดือนพากันโห่ร้อง ตีฆ้อง

---

[12] พระมหาปรีชา ปริญญาโณ, <u>ประเพณีโบราณไทยอีสาน</u> (อุบลราชธานี : โรงพิมพ์ศิริธรรม, 2525), 3.

[13] ประเสริฐ ณ นคร, “ประวัติศาสตร์เบ็ดเตล็ด”, 1-4.

กลอง ยิงปืน ตีไม้ตำครก สาก เพื่อช่วยกบรบกับเดือนมาจนทุกวันนี้แต่ การรบยังไม่ได้ผล จึงมีกบกินเดือนต่อมาเกือบทุกปี

6.จังหวัดขอนแก่น มีเรื่องเล่าเกี่ยวกับพระราหูไว้ว่า แต่ก่อนนั้นดวงจันทร์ และ ดวงอาทิตย์เป็นพี่น้องกัน พระอาทิตย์เป็นน้อง พระจันทร์เป็นพี่ พระอาทิตย์มักจะรังแกน้องเสมอเพราะถือว่าตัวเองมีกำลังแข็งแรงกว่า เวลาทำอาหารมักจะเรียกน้องมาชิม ถ้าน้องบอกว่าเค็มก็จะเอาจอง (ทัพพี)สับที่หัว และเช่นกันถ้าบอกว่าจาง (จืด) ก็จะถูกพี่ใช้จองสับหัว ดวงอาทิตย์น้อยใจและโกรธพี่เป็นกำลัง ความแค้นนี้เต็มหัวใจ ทุกครั้งที่ถูกจองสับหัวก็ได้แต่ร้องไห้ จึงแอบอธิฐานต่อเทวดาว่าเกิดชาติหน้าขอให้เป็นพี่พระจันทร์และให้กำลังกล้าแข็งยิ่งกว่าพี่เมื่อน้องปรากฏกายเมื่อใดให้จงหลบหนีให้ไกลเมื่อพี่น้องทั้งสองถึงแก่ชีวิตผู้น้องได้เกิดเป็นดวงอาทิตย์ผู้พี่ได้เกิดเป็นดวงจันทร์ ดวงอาทิตย์ก็มีแสงสว่างเหนือดวงจันทร์ เมื่อดวงอาทิตย์ขึ้นดวงจันทร์ก็จะหมดรัศมี[14]

ในเอกสารไทบ้านดูดาว ซึ่งคล้ายกับเรื่องราวที่บันทึกในปัญญาสชาดก ตอนจันทรคราสชาดก [15] ได้กล่าวถึงตำนานของกบกินเดือนไว้ว่ามีครอบครัวที่ยากจนครอบครัวหนึ่งพี่ชายชื่อสุริยคราส น้องชายชื่อจันทรคราส วันหนึ่งพ่อและแม่ไปหาเผือกหามันในป่ามาเป็นอาหาร สองพี่น้องจึงออกหาอาหารรับประทานเองโดยไม่แบ่งไว้ให้พ่อและแม่ เมื่อพ่อและแม่กลับมาจึงโกรธลูกทั้งสองมากและไล่ออกจากบ้านไป สองคนพี่น้องหนีเข้าไปในป่า ในระหว่างนั้นเทวดาเห็นว่าทั้งสองเป็นคนดีจึงได้ช่วยเหลือ จึงช่วยให้สองพี่น้องจึงได้พบสมุนไพรที่สามารถที่จะช่วยชุบชีวิตได้ ในระหว่างทางพบกากินลูกไทรแล้วตกลงมาตายจึงเอายาสมุนไพรเป่า ทำให้กาฟื้นขึ้นมา กาจึงขอเป็นทาสรับใช้ เมื่อสองพี่น้องเดินทางไปเรื่อย ๆ พบปลาดุก, ไก่, ช้าง, แลน (ตะกวด) และกบตาย จึงนำยาสมุนไพรเป่าจนสัตว์เหล่านั้นฟื้นขึ้นมาและยอมเป็นทาสรับใช้

เมื่อเดินทางต่อไปถึงเมืองหนึ่ง สุริยคราสผู้เป็นพี่ได้แต่งงานและมีครอบครัวกับสาวชาวบ้าน ฝ่ายจันทรคราสเดินทางไปถึงเมืองเพ็งจานในช่วงนั้นธิดาเจ้าพระยาตาย จึงประกาศว่าหากใครรักษาธิดาฟื้นคืนมาได้จะให้แต่งงานด้วย จันทรคราสจึงรักษาธิดาเจ้าพระยาให้ฟื้นคืนมาได้ ฝ่ายเจ้าพระยาเห็นว่าไม่สมศักดิ์ศรีจึงบอกว่าถ้าขึ้นปราสาทเสาเดียวได้จึงจะยกธิดาให้ตามสัญญา จันทรคราสจึงนำใบตองกล้วยที่กำลังห่อม้วนตัวก่อนที่จะเติบโต (ตองกล้วยลับแลน) มาห่อตัวแลนและเกาะหลังแลนปีนขึ้นปราสาทเสาเดียวได้จึงได้ครองเมืองและแต่งงานกับลูกสาวเจ้าพระยาสืบ

---

[14] คณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว, <u>วัฒนธรรม พัฒนาทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์ และ ภูมิปัญญา จังหวัด ขอนแก่น</u> (กรุงเทพฯ : คณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จอยู่หัว, 2543), 189-190.

[15] นิพัทธ์พร เพ็งแก้ว, <u>ไทบ้านดูดาว</u> (กรุงเทพฯ : ศยาม, 2543), 24 .

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

ต่อมา อย่างไรก็ตามต่อมาสองพี่น้องคิดถึงพ่อแม่ที่จากมานานจึงกลับไปเยี่ยมบ้าน โดยได้สั่งธิดาเจ้าเมืองว่าห้ามนำยาสมุนไพรออกมาผึ่งในคืนเดือนเพ็ญเพราะจะทำให้พระอาทิตย์และพระจันทร์ลงมาเอายาสมุนไพรคืนหลังจากนั้นสองพี่น้องจึงเดินทางด้วยเรือสำเภาพร้อมนำเอาทองคำใส่กระบอกไม่ไผ่ไปให้พ่อแม่ ฝ่ายพ่อแม่เมื่อได้รับกระบอกไม่ไผ่จึงบอกว่าที่นี่ไม้ไผ่ไม่เห็นจะอดอยากจึงโยนทิ้งลงข้างบ่อพี่น้องสองคนเสียใจมากจึงเดินทางกลับด้วยความกลัว ฝ่ายธิดาเจ้าพระยาได้นำเอาสมุนไพรออกมาผึ่งในคืนเดือนเพ็ญทำให้พระอาทิตย์และพระจันทร์ลงมาขโมยสมุนไพรนั้นกลับคืน เมื่อจันทรคราสกลับถึงเมืองได้ทราบว่าพระอาทิตย์และพระจันทร์มาขโมยยาสมุนไพรจึงได้ปรึกษาเพื่อนพ้องที่เคย ช่วยเหลือชีวิตไว้ ไม่ว่าจะเป็น ช้าง กา ปลาดุกและไก่ขึ้นไปเอายาสมุนไพรคืน แต่สัตว์ต่าง ๆ ถูกลมพัดกระจัดกระจายไปเป็นดาวอยู่บนท้องฟ้าในเวลาต่อมา ส่วนกบขึ้นไปที่หลังจึงสั่งไว้ว่าให้ตีฆ้อง ตีกลองยิงปืนช่วยเวลาที่จะไปถึงพระจันทร์ และพระอาทิตย์ ทำ ให้ต้องยิงปืน ตีกลองตีฆ้องช่วยในขณะที่กบกินเดือน จนในปัจจุบันก็ยังต่อสู้กันอยู่

จากตำนานที่สร้างขึ้นเพื่ออธิบายปรากฏการณ์ทางธรรมชาตินั้น จะเห็นได้ว่าตำนานเป็นเครื่องบันทึกความรู้และถ่ายทอดให้ชนรุ่นหลังรับรู้สืบต่อมา พิธีกรรมของชาวอีสานที่กระทำเมื่อพบปรากฏการณ์ราหูอมจันทร์ คือ ชาวอีสานจะตี หรือ เคาะไม้ โห่ร้องให้เสียงดังเพื่อจะให้พระราหู หรือ กบยอมคายพระจันทร์ ออกมา เพื่อที่จะทำให้โลกกลับมามีแสงสว่างอีกครั้ง

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

คติการสร้างพระราหูจากหลักฐานทางโบราณคดีก่อนพุทธศตวรรษที่ 19

รูปแบบการสร้างพระราหูในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือปลายพุทธศตวรรษที่ 15-16 เป็นอิทธิพลการสร้างภายใต้ความคิด และความเชื่อตามวัฒนธรรมขอม ทั้งนี้พื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือหลายจังหวัดมีการค้นพบศาสนสถานในศาสนาพราหมณ์ และพุทธศาสนามหายาน มีขนาดและรูปแบบต่างๆกันตามสมัยเวลาและขนาดความสำคัญของชุมชน คติการสร้างศาสนสถานดังกล่าวนี้เป็นความเกี่ยวข้องกับคติเทวราชาและการปกครองแบบมีระเบียบแบบแผน คือถือว่ากษัตริย์ หรือ เจ้านายเป็นส่วนหนึ่งหรือภาคหนึ่งของเทพเจ้าเหล่านั้น มีเทวรูปหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เป็นสัญลักษณ์ของเทพเจ้าประดิษฐานเพื่อเคารพบูชา ดังนั้นเทวาลัยจึงเป็นตัวเทนของเทพเจ้าและกษัตริย์หรือเจ้านายที่ปกครองชุมชนในเขตนั้น พื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือความเชื่อเรื่องเทพเจ้าล้วนได้รับอิทธิพลทางความเชื่อจาก ศาสนาพราหมณ์ รวมทั้งพุทธศาสนามหายาน ดังเช่นการพบหลักฐานที่เป็นโบราณสถาน โบราณวัตถุ ประกอบด้วย ประติมากรรมรูปเคารพทางศาสนาพราหมณ์ และ พุทธศาสนามหายาน, จารึกขอม เป็นต้น ซึ่งพบหลายพื้นที่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือสิ่งที่พบเป็นเครื่องยืนยันในความคิดของคนอีสานซึ่งครั้งหนึ่งเคยได้รับอิทธิพลความเชื่อของศาสนาพราหมณ์ที่ได้กระจายเข้ามาในพื้นที่แห่งนี้ได้เป็นอย่างดี

ร่องรอยหลักฐานทางโบราณคดีของพระราหูในพื้นที่ภาคอีสานช่วงแรกเป็นการสร้างพระราหูร่วมกับเทพนพเคราะห์และเทพผู้รักษาทิศ ซึ่งสันนิษฐานว่าได้รับอิทธิพลแนวคิดความเชื่อของวัฒนธรรมเขมรในที่เข้ามาในประเทศไทย ผู้ที่ทำการศึกษาเทพทั้งเก้าองค์อย่างจริงจังและเป็นบุคคลแรกก็คือ นายกมเลศวร ภัตตาจารย์ และ ต่อมาคือนายหลุยส์ มาเลอเรท์ (Louis Malleret) จากการศึกษาของท่านภัตตาจารย์พบว่า เทพทั้งห้าองค์ไม่ใช่เทพนพเคราะห์ (Graha) อย่างที่ปรากฏในอินเดีย หากแต่เป็นเทพผู้รักษาทิศ (Dikpalaka) ส่วนเทพเจ้าอีกสี่องค์คือองค์ริมขวามือสุดกับอีกสององค์ริมซ้ายมือสุดจะปรากฏในตำแหน่งคงที่ ในขณะที่เทพอีกห้าองค์ซึ่งอยู่ตรงช่วงกลางจะมีการสับเปลี่ยนลักษณะและตำแหน่งกันอยู่ภายในกลุ่ม ด้วยเหตุนั้นจึงเป็นการยากที่จะกำหนดตายตัวลงไป ยกเว้นเทพอีกห้าองค์ซึ่งอยู่ตรงกึ่งกลางและมักทำรูปบุคคลขี่ช้างเสมอ ทำให้ทราบว่าเป็นพระอินทร์ เทพนพเคราะห์สี่องค์ซึ่งปรากฏอยู่ตรงริมสุดข้างละสององค์เสมอนั้น ได้แก่ พระสูริยะ (Surya) อยู่ริมซ้ายมือสุด ทรงถือดอกบัวขาบไว้ข้างละดอก ประทับรถเทียมม้า ถัดไปเป็นพระจันทร์(Chadra) ทรงถือดอกบัวขาบไว้ข้างละดอกเช่นเดียวกัน ประทับรถนั่งอยู่บนแท่น แต่บางครั้งก็ประทับบนราชรถเทียมม้าสองตัวซึ่งพบไม่บ่อยนัก ส่วนทางด้านขวาจะเป็นพระราหูประทับบนก้อนเมฆ และองค์สุดท้าย ตรงริมขวามือสุดก็คือ พระเกตุ (Ketu) ทรงสิงห์เป็นพาหนะ สำหรับเทพประจำทิศจะพบเป็นกลุ่มของเทพห้าองค์ แต่ต่างตำแหน่งกันบ้าง ประกอบด้วยพระอินทร์ เทพผู้รักษาทิศตะวันออกซึ่งปรากฏอยู่ตรงกลางเสมอ เทพองค์ที่สามนับจากริมซ้ายมือจะสลับเปลี่ยนอยู่ระหว่างพระวายุ (Vayu) พระพรหม พระยม พระสกันทะ (Skanda) พระอัคนี (Agni) เทพองค์ที่สี่บางครั้งเป็นพระพรหม พระยม พระสกันทะ หรือ วายุ ส่วนทางด้านซ้ายมือของพระอินทร์คือ เทพองค์ที่หก คือ ท้าวกุเวร และ เทพองค์ที่เจ็ดที่บางครั้งก็เป็นพระอัคนี บางครั้งเป็นพระยม [16]

หลักฐานที่พบร่องรอยของการสร้างพระราหูในภาคอีสานนั้น เป็นการสร้างพระราหูโดยพบร่วมกับเทพนพเคราะห์ และ เทพผู้รักษาทิศ โดย สลักเรียงกันบนแท่นศิลา จากการประมวลหลักฐานเทพนพเคราะห์ในภาคอีสานพบว่าพระราหูจะมีตำแหน่งที่ประทับชัดเจนไม่เปลี่ยนคืออยู่ในลำดับที่ 8 เสมอ โดยพระราหูประทับบนเมฆ มีหาง ดังที่ได้กล่าวถึงในบทที่ 2 ว่าจากข้อสันนิษฐานของศาสตราจารย์ หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล ที่ทรงคิดว่าการสร้างเทพนพเคราะห์ผสมกับเทพผู้รักษาทิศเป็นลักษณะเฉพาะของประเพณีอินเดีย – ขอมโดยเฉพาะ อย่างไรก็ตามจากการค้นพบหลักฐานการสร้างเทพนพเคราะห์ในพื้นที่ของอินเดียตอนใต้มีการค้นพบประติมากรรมที่

---

[16] หม่อมราชวงศ์ สุริยวุฒิ สุขสวัสดิ์, <u>ปราสาทพนมรุ้ง ศาสนบรรพตที่งดงามที่สุดในประเทศไทย</u> (กรุงเทพ ฯ : มติชน, 2535), 378.

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

เรียกว่า เสารปิฐะ ที่เป็นการสร้างเทพนพเคราะห์ผสมผสานกับเทพผู้รักษาทิศ (เทพทิกปาล) ทำให้รูปแบบของเทพนพเคราะห์ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือสอดคล้องกับรูปแบบการสร้างเทพนพเคราะห์ในอินเดีย และ ไม่ใช่ประเพณีในการสร้างที่มีเฉพาะกับวัฒนธรรมขอม แต่คงเป็นการที่ขอมอาจจะรับวัฒนธรรมการสร้างมาจากอินเดียได้เช่นกัน ในที่นี้จะเรียกว่ากลุ่มเทพ 9 องค์

ภาพสลักพระราหูรวมกับเทพนพเคราะห์ที่พบในภาคอีสานพบที่ เทวสถานพระนารายณ์ อ.เมือง จังหวัดนครราชสีมา ,วัดปรางค์ อ.เมือง จังหวัดนครราชสีมา , ปราสาทเปือยน้อย อ.เปือยน้อย จังหวัดขอนแก่น , ปราสาทสระกำแพงใหญ่ อ.อุทุมพรพิสัย จังหวัดศรีสะเกษ , ปราสาทบ้านเบ็ญ อ.เดชอุดม จังหวัดอุบลราชธานี เป็นต้น

1. ปราสาทสระกำแพงใหญ่ ตำบลบ้านกำแพง อำเภออุทุมพรพิสัย จังหวัดศรีษะเกษ บริเวณปราสาทมีจารึกอักษรขอมโบราณ[17]จำนวน 24บรรทัด กล่าวว่า ใน พ.ศ.1584 " ...พระกัมรเตงอัญศิวทาส ผู้พิจารณาคุณโทษ ของพระสภาแห่งกัมรเตงชคตศรีพฤทเธศวร ร่วมกับพระกัมรเตงอัญคนอื่น ๆ ซื้อที่ดินและปักเขตอุทิศถวายแด่ กัมรเตงชคตศรีพฤทเธศวร และได้ซื้อสิ่งของให้แก่บุคคลบางคนด้วย นอกจากนี้ยังได้กล่าวถึงการถวายทาสให้ทำหน้าที่แต่ละปักษ์ กล่าวถึงทรัพย์สินแลกเปลี่ยนซื้อขาย เช่น วัว ทองคำ และ ภาชนะ ต่างๆ เป็นต้น..." ปราสาทแห่งนี้สร้างตามความเชื่อของศาสนาพราหมณ์ อย่างไรก็ตามพบพระพุทธรูปนาคปรกหินทรายเป็นพระพุทธรูปประทับนั่งปางสมาธิเหนือขนดนาค 3 ชั้น ในส่วนของการกลุ่มเทพ 9 องค์นั้นพบเป็นทับหลังสลักภาพเทพนพเคราะห์รวมกับเทพผู้รักษาทิศเรียงกันในแผ่นศิลา กำหนดอายุในศิลปะแบบพระราชวังหลวง หรือเกลียงประกอบด้วย (ภาพที่59)

องค์ที่ 1 พระอาทิตย์ ทรงถือดอกบัวซ้ายไว้ข้างละดอกประทับราชรถม้า 3 ตัว

องค์ที่ 2 พระจันทร์ประทับแท่น

องค์ที่ 3 พระอัคนี ทรงแรด

องค์ที่ 4 พระพรหม ทรงหงส์

องค์ที่ 5 พระอินทร์ทรงช้างเอราวัณ

องค์ที่ 6 ภาพสลักชำรุดทำให้ไม่ทราบว่าเป็นเทพองค์ใด

องค์ที่ 7 พระยม ประทับ กระบือ

องค์ที่ 8 ราหู ประทับเมฆ

---

[17] คณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว, <u>วัฒนธรรม พัฒนาทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์ และ ภูมิปัญญา จังหวัด ศรีษะเกษ</u>, (กรุงเทพ ฯ : คณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกรียติพระบาทสมเด็จอยู่หัว, 2543), 110.

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

ภาพที่ 59 กลุ่มเทพ 9 องค์ ทิศปราสาทกำแพงใหญ่ บ้านกำแพง อำเภออุทุมพรพิสัย จังหวัดศรีสะเกษ ศิลปะคลังปาปวน กลางพุทธศตวรรษที่ 16- พุทธศตวรรษที่ 16 ตอนปลาย ประกอบด้วย

ที่มา : Wilawan D., Visit Meuang Sri [Online], accessed 18 January 2008. Avaiable from http;//oknation.net

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

2. ปราสาทเปือยน้อย ตำบลเปือยน้อย อำเภอเปือยน้อย จังหวัดขอนแก่น ภาพสลักเทพ 9 องค์ที่ปรากฏในปราสาทนี้ พบบนทับหลังหินทรายสี่เหลี่ยมพื้นผ้า ยาว 1.32 เมตร กว้าง 30 เมตร (ภาพที่60)[18] ประกอบด้วย

องค์ที่ 1 พระสุริยะทรงถือดอกบัวซ้ายไว้ข้างละดอกประทับม้า 3 ตัว

องค์ที่ 2 พระจันทร์ประทับแท่น

องค์ที่ 3 พระอัคนี ทรงแรด

องค์ที่ 4 พระพรหม ทรงหงส์

องค์ที่ 5 พระอินทร์ทรงช้างเอราวัณ

องค์ที่ 6 ภาพสลักชำรุดทำให้ไม่ทราบว่าเป็นเทพองค์ใด

องค์ที่ 7 พระยม ประทับ กระบือ

องค์ที่ 8 ราหู ประทับเมฆ

องค์ที่ 9 พระเกตุ ประทับ สิงห์

---

[18] คณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว, วัฒนธรรม พัฒนาทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์ และ ภูมิปัญญา จังหวัด ขอนแก่น, 77.

ภาพที่ 60 แผ่นศิลาจำหลักรูปเทพ 9 องค์ ปราสาทเปือยน้อย อำเภอเปือยน้อย จังหวัดขอนแก่น กำหนดอายุในศิลปะแบบปาปวน เทพทั้ง 9 องค์

ที่มา : Asger Mollerup, Sundial, calendar and Khmer temples [Online], accessed 7 August 2010, Available from http://www.sundial.thai-isan-lao.comnavagraha.html

ในปราสาทเปือยน้อยสลักเป็นรูปเทพนพเคราะห์ 4 องค์ และ เทพผู้รักษาทิศอีก 5 องค์ หรือ กลุ่มเทพ 9 องค์ โดยเทพผู้รักษาทิศจะอยู่ในซุ้ม เทพนพเคราะห์อยู่ทางด้านซ้าย และ ด้านขวา ด้านละ 2 องค์ คือ พระอาทิตย์ และ พระจันทร์ ด้านขวาสุดสลักรูปพระเกตุทรงสิงห์ ถัดมาคือ พระราหู ตรงกลางเป็นเทพผู้รักษาทิศเป็นพระอินทร์ทรงช้างเอราวัณอยู่ตรงกลาง พระพายทรงม้า และ พระอัคนี เทพทั้ง 9 องค์ ประทับในซุ้มเรือนแก้ว สลักลวดลายที่สวยงาม ด้านบนของแท่นสลักด้วยดอกบัว แท่นหินนี้ไม่ใช้แท่นหินที่เป็นแผ่นหลังทับหลังที่ใช้ประกอบอาคาร เชื่อว่าอาจใช้ประโยชน์สำหรับการแก้บน หรือ อาจสำหรับบูชาเทพทั้งเก้าองค์ เพื่อเป็นสิริมงคลในการประกอบพิธีกรรม

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

3 ปราสาทบ้านเบ็ญ อำเภอเดชอุดม จังหวัดอุบลราชธานี ปราสาทบ้านเบ็ญประกอบด้วยปรางค์ ประกอบด้วยปรางค์อิฐ 3 หลัง ตั้งอยู่บนฐานศิลาแลง หันหน้าไปทางทิศตะวันออก แนวกำแพงศิลาแลงล้อมรอบ ในปี พ.ศ.2533 กรมศิลปากรได้พบทับหลังกลุ่มเทพ 9 องค์

ที่สมบูรณ์อย่างมาก ปัจจุบันได้จัดแสดงที่พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ อุบลราชธานี (ภาพที่ 61)[19] ประกอบด้วย

องค์ที่ 1 พระสุริยะ ประมับรถเทียมม้า 2 ตัว

องค์ที่ 2 พระจันทร์ ทรงแท่น

องค์ที่ 3 พระอัคนี ทรงแรด

องค์ที่ 4 พระวรุณ/ ทรงพรหม หงส์

องค์ที่ 5 พระอินทร์ทรงช้างเอราวัณ

องค์ที่ 6 กุเวร หรือ พาย ทรงกระบือ

องค์ที่ 7 พระยม ทรงกระบือ

องค์ที่ 8 พระราหู ประทับก้อนเมฆ

องค์ที่ 9 พระเกตุ ทรงสิงห์

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

ภาพที่ 61 ทับหลังรูปเทพ 9 องค์ เกลียงสลักเป็นรูปเทพเจ้าเก้าองค์ภายในซุ้มจากปราสาทบ้านเบ็ญ อำเภอเดชอุดม จังหวัดอุบลราชธานีกำหนดอายุในศิลปะแบบพระราชวังหลวง

ที่มา : Asger Mollerup, Sundial, calendar and Khmer temples [Online], accessed 7 August 2010, Available from http://www.sundial.thai-isan-lao.comnavagraha.html

4. วัดปรางค์ หรือวัดกลาง จังหวัด นครราชสีมา การค้นพบ มีการค้นพบพระราหูรวมกับกลุ่มเทพ 9 องค์ อื่นๆ โดยเป็นแผ่นศิลาที่ฝังอยู่ภายในกำแพงภายในวัดปรางค์ กำหนดอายุในศิลปะแบบปาปวน ปรากฏเทพทั้ง 9 องค์ อยู่ภายในซุ้มลายดอกไม้มีลายดอกไม้คั่นอยู่ระหว่างซุ้ม มี

---

[19] คณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว, วัฒนธรรม พัฒนาทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์ และ ภูมิปัญญา จังหวัด อุบลราชธานี (กรุงเทพฯ : คณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกรียติพระบาทสมเด็จอยู่หัว, 2544), 82.

ลักษณะใกล้เคียงกับปราสาทกำแพงใหญ่ และ เทวสถานพระนารายณ์ ตำแหน่งของเทพที่ตรงกันนั้นเชื่อว่าอาจจัดอยู่ในศิลปะปาปวน [20] (ภาพที่ 62) ประกอบด้วย

องค์ที่ 1 คือ พระสุริยะ ประทับรถเทียมม้า 2 ตัว

องค์ที่ 2 พระจันทร์ ทรงแท่น

องค์ที่ 3 พระอัคนี ทรงแรด

องค์ที่ 4 พระพรหม ทรงหงส์

องค์ที่ 5 พระอินทร์ ทรงช้างเอราวัณ

องค์ที่ 6 พระพาย ทรงม้า

องค์ที่ 7 พระยม ทรงกระบือ

องค์ที่ 8 พระราหูพบเพียงครึ่งตัวอาจจะทรงเมฆ

องค์ที่ 9 พระเกตุทรงสิงห์

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

ภาพที่ 62 ภาพสลักกลุ่มเทพ 9 องค์ จากวัดปรางค์ หรือวัดกลาง จังหวัด นครราชสีมา กำหนดอายุสมัยปาปวน

ที่มา : Asger Mollerup, Sundial, calendar and Khmer temples [Online], accessed 7 August 2010, Available from http://www.sundial.thai-isan-lao.comnavagraha.html

5 เทวสถานพระนารายณ์ อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา ปรากฏภาพพระราหูในกลุ่มเทพ 9 องค์ บนแท่นหินศิลา ปัจจุบันอยู่ที่ หน่วยศิลปากร ที่ 6 พิมาย จังหวัดนครราชสีมา ลักษณะ

---

[20] วัชทนีย์ เสนาะล้ำ, “คติความเชื่อในเรื่องพระอินทร์ในศิลปะแบบเขมรในประเทศไทย” (สารนิพนธ์ปริญญาบัณฑิต สาขาโบราณคดี คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2530), 67.

การเรียงของเทพเรียงจากซ้ายไปขวา (ภาพที่ 63) [21] การสลักภาพเทพทั้ง 9 องค์ นั่งเรียงอยู่ที่ซุ้มของใบไม้ มีดอกบัวตั้งอยู่ตรงกลางระหว่างซุ้ม เทวดาเหล่านี้จะสวมจีวรเป็นริ้ว ซักชายผ้าออกมาเป็นวงโค้ง ลักษณะของเทพทั้ง 9 อาจจะเปรียบเทียบได้กับที่ปราสาทออกยม หรือ อยู่ในราวกลางพุทธศตวรรษที่ 16 ซึ่งอาจเป็นสมัยเกลียง ลักษณะของผ้านุ่งที่ชักชายผ้าออกมาเป็นเส้นโค้งด้านหน้าอาจเป็นศิลปะแบบบาปวน ส่วนซุ้มเทพเจ้าซึ่งเป็นดอกบัวสีขาวเป็นระยะ ๆ นั้นอาจเปรียบเทียบกับทับหลังของเทพทั้ง 9 องค์ซึ่งไม่ทราบที่มา ประกอบด้วย

องค์ที่ 1 พระสุริยะ ประทับเทียมม้า 2 ตัว

องค์ที่ 2 พระจันทร์ ทรงแท่น

องค์ที่ 3 พระอัคนี ทรงแรด

องค์ที่ 4 พระพรหม ทรง หงส์

องค์ที่ 5 พระอินทร์ ทรงช้างเอราวัณ

องค์ที่ 6 พระพาย ทรงม้า

องค์ที่ 7 พระยม ทรงกระบือ

องค์ที่ 8 พะราหู ที่ตัวเป็นคนท่อนล่างเป็นงูครึ่งตัว ทรงเมฆ

องค์ที่ 7 พระเกตุ ทรงสิงห์

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

ภาพที่ 63 ภาพสลักกลุ่มเทพ 9 องค์ จากเทวสถานพระนารายณ์ อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา กำหนดอายุในศิลปะแบบปาปวน สลักเป็นรูปเทพเจ้าเก้าองค์ภายในซุ้ม

ที่มา : กรมศิลปากร, นำชมพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พิมาย (กรุงเทพมหานคร: บริษัท ถาวรกิจการพิมพ์ จำกัด, 2542), 102.

[21] เรื่องเดียวกัน, 120.

6.แผ่นศิลาจำหลักรูปเทพ 9 องค์ ไม่ปรากฏที่มา ปัจจุบันจัดแสดงที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติมหาวีระวงศ์ จังหวัดนครราชสีมา กำหนดอายุในศิลปะแบบปาปวน(ภาพที่ 64) ประกอบด้วย

องค์ที่ 1 พระสุริยะ ประทับเทียมม้า 2 ตัว

องค์ที่ 2 พระจันทร์ ทรงแท่น

องค์ที่ 3 พระอัคนี ทรงแรด

องค์ที่ 4 พระพรหม ทรง หงส์

องค์ที่ 5 พระอินทร์ ทรงช้าง

องค์ที่ 6 พระพาย ทรงม้า

องค์ที่ 7 พระยม ทรงกระบือ

องค์ที่ 8 พะราหู ทรงเมฆ

องค์ที่ 9 พระเกตุ ทรงสิงห์

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

ภาพที่ 64 แผ่นศิลาจำหลักรูปเทพ 9 องค์ ปัจจุบันจัดแสดงที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติมหาวีระวงศ์ จังหวัดนครราชสีมา

ที่มา:Asger Mollerup, Sundial, calendar and Khmer temples [Online], accessed 7 August 2010, Available from http://www.sundial.thai-isan-lao.comnavagraha.html

7. ปราสาทพนมรุ้ง อำเภอเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดบุรีรัมย์ เป็นเทวสถานในศาสนาฮินดู ลัทธิไศวนิกาย มีการบูรณะก่อสร้างต่อเนื่องกันมาหลายสมัยตั้งแต่พุทธศตวรรษที่15-18 เมื่อพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ทรงหันมานับถือพุทธศาสนาลัทธิมหายาน ทำให้เทวสถานในศาสนาฮินดูเปลี่ยนเป็นพุทธสถาน พบเทพเจ้าทั้ง 9 องค์ ปรากฏบนภาพสลักที่ปราสาทพนมรุ้ง เหลือเฉพาะรูปเทพสามองค์ เทพองค์ริมขวามือคือ พระยม (?) ทรงกระบือเป็นพาหนะ พระราหูประทับอยู่บน

ก้อนเมฆ และ พระเกตุทรงสิงห์เป็นพาหนะ (ภาพที่) สิ่งที่น่าสังเกตคือ พาหนะของเทพนพเคราะห์ที่ปราสาทพนมรุ้งสลักให้เห็นทางด้านข้างซึ่งเป็นลักษณะที่ปรากฏน้อยมากในศิลปะเขมรในประเทศกัมพูชา (ภาพที่ 65-66) [22]

ภาพที่ 65 ภาพจำหลักศิลาชำรุดรูปเทพ 9 องค์ จากปราสาทพนมรุ้ง อำเภอเฉลิมพระเกียร จังหวัดบุรีรัมย์

ที่มา : ศาสตราจารย์ ดร. หม่อมราชวงศ์สุริยวุฒิ สุขสวัสดิ์, <u>ปราสาทเขาพนมรุ้ง ศาสนบรรพตที่งดงามที่สุดในประเทศไทย</u> (สมุทรปราการ: สำนักพิมพ์เรือนบุญ, 2549), 318

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

ภาพที่ 66 ภาพจำหลักศิลาชำรุดรูปเทพ 9 องค์ จากปราสาทพนมรุ้ง อำเภอเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดบุรีรัมย์

ที่มา : ศาสตราจารย์ ดร. หม่อมราชวงศ์สุริยวุฒิ สุขสวัสดิ์, <u>ปราสาทเขาพนมรุ้ง ศาสนบรรพตที่งดงามที่สุดในประเทศไทย</u> (สมุทรปราการ: สำนักพิมพ์เรือนบุญ, 2549), 319.

---

[22] หม่อมราชวงศ์ สุริยวุฒิ สุขสวัสดิ์, <u>ปราสาทพนมรุ้ง ศาสนบรรพตที่งดงามที่สุดในประเทศไทย</u> , 379.

จากการสร้างรูปพระราหูซึ่งเป็นหนึ่งในเทพนพเคราะห์ผสมผสานเทพผู้รักษาทิศที่ปรากฏในศิลาแกะสลักหลายพื้นที่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ทำให้ผู้วิจัยเชื่อว่าพระราหูเป็นเทพที่ได้รับการเคารพบูชาในพื้นที่อีสานมาเป็นเวลายาวนานแล้ว โดยค้นพบหลักฐานอย่างชัดเจนปลายพุทธศตวรรษที่15-16 จากอิทธิพลเขมรที่ปรากฏในภาคตะวันออกเฉียงเหนืออันเป็นช่วงเวลาแห่งศิลปะปาปวน (พุทธศตวรรษที่ 16) , ศิลปะนครวัด (พุทธศตวรรษที่ 16 -17) และศิลปะบายน (พุทธศตวรรษที่ 18) ของเขมรที่แพร่หลายอยู่ในพื้นที่แถบนี้

ทั้งนี้เนื่องจากพื้นฐานของชาวอีสานมีความเชื่อและกลัวสิ่งที่เรียกว่าปรากฏการณ์ที่เหนือธรรมชาติ การบูชา และเคารพต่อเทพนพเคราะห์จะช่วยทำให้พวกเขาประสบความโชคดีในชีวิต ปราศจากเคราะห์ร้าย ทั้งนี้แม้ภายหลังวัฒนธรรมของขอมจะเสื่อมไปแต่ความเชื่อในพระราหูยังคงอยู่เพียงแต่รูปแบบทางคติความเชื่อ และ การสร้างประติมากรรม และ จิตรกรรม มีการเปลี่ยนรูปแบบไป โดยไม่มีการสร้างราหูร่วมกับเทพนพเคราะห์ แต่เป็นการสร้างเป็นราหูองค์เดียวในบริเวณศาสนสถานทางพระพุทธศาสนาคือวัด รวมทั้งการผสมผสานความเชื่อพื้นเมืองของตนเองเข้ากับราหูที่ได้รับมาจากวัฒนธรรมขอมในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

วัฒนธรรมลาวในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

พื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือในอดีตคือพื้นที่ส่วนหนึ่งของอาณาจักรล้านช้าง ดังนั้นวัฒนธรรมส่วนหนึ่งของอีสานก็คือวัฒนธรรมลาว ความเชื่อต่างมากมาย เช่น การนับถือผีบรรพบุรุษ,ศาลปู่ตา,ผีฟ้าผีแถน เป็นต้น คติความเชื่อเหล่านี้ล้วนทิ้งร่องรอยหลักฐานส่งต่อมายังคนในสมัยปัจจุบัน เนื่องจากยังปรากฏการจัดพิธีเพื่อทำการบูชาแถนในปัจจุบัน เช่น การจุดบั้งไฟบูชาแถนซึ่งคล้ายกับวัฒนธรรมลาว

ความเชื่อในเรื่องผีสำหรับคนอีสานจะเรียกคนตายว่า ผีหลอกแต่ผีในวิธีคิดของชาวอีสานไม่ได้ดำรงอยู่เพื่อคอยหลอกหลอนผู้คน แต่ทำหน้าที่เป็นผู้วางกฎเกณฑ์ในการดำเนินชีวิตด้านต่างๆ มากกว่า กฎเกณฑ์หรือฮีตคองเหล่านี้ถ้าหากไม่ทำตามก็จะเกิดการผิดผี และถูกลงโทษให้เจ็บไข้ได้ป่วย ประสบโชคร้ายต่างๆนานาได้ แต่หากประพฤติตัวถูกต้องตามฮีตคองแล้วผีก็จะคุ้มครองให้พ้นอันตรายและประสบความสำเร็จในชีวิต คติความเชื่อเรื่องผีของชาวอีสานนั้นมีมาตั้งแต่ดั้งเดิม [23] ภาคตะวันออกเฉียงเหนือเป็นสังคมที่ยังผูกพันกับการนับถือผีอย่างแน่นแฟ้น ชาวอีสานเชื่อว่าคนเรามีขวัญประจำตัวทุกคนเมื่อตายไปขวัญจะออกจากร่างไปพบบรรพชนและ

---

[23] อาจารย์เบจวรรณ นาราสัจจ์, <u>ประวัติศาสตร์ภูมิปัญญาอีสาน</u> (ขอนแก่น : ศูนย์พหุลักษณ์แห่งลุ่มน้ำโขง, 2549), 54.

เดินทางไปไหว้แถนบนสวรรค์ เสร็จแล้วจะกลับมาวนเวียนอยู่ตามบ้านหรือสถานที่ต่างๆ เพื่อดูและบุตรหลานที่ยังมีชีวิตอยู่ ดังนั้น จึงต้องทำพิธีกรรมต่างๆเพื่อบูชาเซ่นสรวงผีอยู่เสมอ [24] ผีที่ถือได้ว่ามีความสำคัญต่อการดำรงชีวิตของชาวอีสานอย่างมาก คือ ผีฟ้าและผีแถน กล่าวคือ

1.ผีแถน ความเชื่อเรื่องพระยาแถน นอกจากเรื่องนาคเล่นน้ำแล้ว ชาวบ้านยังเชื่อว่าพระยาแถนเป็นผู้มีอิทธิพลในการให้ฝนฟ้าตกต้องตามฤดูกาล โบราณจึงให้ทำบุญบั้งไฟเพื่อถวายพระยาแถน แต่ในนิทานเรื่องพระยาคันคาก กล่าวว่าการทวงสัญญาของแถน ถ้าไม่ทำบั้งไฟถวายแถนฝนจะไม่ตกต้องตามฤดูกาล ชาวอีสานจึงนิยมทำบั้งไฟทุกหมู่บ้าน โดยถือเป็นงานมหกรรมประจำปีเลยทีเดียว

2.ผีฟ้า เป็นผีระดับสูง บางคนบอกว่าผีฟ้ากับแถนเป็นสิ่งเดียวกันแต่ส่วนใหญ่แล้วผีฟ้าจะคอยช่วยเหลือเมื่อมนุษย์มีภัย สามารถอัญเชิญลงมาได้และทั้งหญิงและชาย ผีฟ้ามีชื่อต่างๆ กัน ส่วนใหญ่จะมีชื่อพ้องกันกับตัวละครในวรรณกรรมพื้นบ้านของภาคอีสาน เช่น อรพิม สินไช เป็นต้น ผีฟ้าก็คือวิญญาณของคนดีที่ขึ้นไปอยู่บนสวรรค์แล้วคอยกลับลงมาช่วยเหลือมนุษย์ โดยเฉพาะเวลาเจ็บป่วย การนับถือผีทำให้ชาวอีสานไม่กล้าฝ่าฝืนคำสั่งสอนที่สืบทอดต่อ ๆ กันมาในบรรดาผีทั้งหมด

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

ชาวอีสานถือว่าแถนเป็นเจ้าแห่งผีทั้งปวง บางทีก็เรียกรวมกันว่าผีฟ้าพระยาแถน แถนเป็นผีที่มีอำนาจสูงสุด เป็นผู้กำเนิดทุกสรรพสิ่งและดูแลรักษาโลกมนุษย์ นักวิชาการบางคนเชื่อว่าคำว่า แถน เชื่อมโยงกับถิ่นที่อยู่ดั้งเดิมของบรรพบุรุษของตระกูลไทย-ลาว ซึ่งเชื่อว่าอพยพมาจากเมืองแถน (เดียนเบียนฟู) ในเวียดนาม จึงเรียกหัวหน้าใหญ่สุดของผีบรรพบุรุษว่าแถน ตามชื่อเมืองที่เป็นถิ่นเดิม การเรียกผีแถนนั้นจะมีชื่อเรียกที่แตกต่างกันตามไปตามท้องถิ่น เช่น ผีหลวง ผีไท้ ผีไทเทิง ผีแถน แถนหลวง แถนแนน แถนเคอ แถนคาย แถนเคาะ แถนชั่ง แถนเถือก แถนชี แถนสิ่ว แถนแม่นาง เป็นต้น แต่ละแถนต่างมีหน้าที่เฉพาะตน เช่น แถนแนนเป็นผู้กำหนดชะตาชีวิตและส่งมนุษย์ให้มาเกิด แถนเคาะทำให้เกิดการเจ็บป่วยบันดาลให้เกิดเคราะห์ร้ายภัยพิบัติ ส่วนแถนแม่นางทำให้มนุษย์เติบโต บันดาลให้มีน้ำนมเลี้ยงทารก เป็นต้น ตำนานที่สะท้อนให้เห็นถึงการนำมาผสมผสานกับพุทธศาสนาได้เป็นอย่างดี ตำนานแรกปรากฏจากพงศาดารล้านช้างหรือตำนานขุนบรม ตำนานนี้เล่าว่าเมื่อผู้คนไม่เชื่อฟังแถน แถนก็จะบันดาลให้น้ำท่วมเมือง เป็นการเล่าตำนานการสร้างเมืองโดยขุนบรมโดยได้รับความช่วยเหลือในการสร้างบ้านเมืองจากแถน แถนสอนให้คนทำ

---

[24] อู่ทอง ประศาสน์วินิจฉัย, <u>ซ่อนไว้ในสิม : ก-อ ในชีวิตอีสาน</u> (กรุงเทพฯ : ฟูลสต๊อป ,2551), 101.

ไร่นา ปลูกข้าว ปลูกผัก รู้จักทอผ้าและใช้เครื่องไม้เครื่องมือต่าง ๆ รวมทั้งสั่งสอนขนมธรรมเนียมประเพณี แถนในตำนานนี้จึงมีอำนาจสูงสุด เป็นผู้ดลบันดาลให้เกิดสรรพสิ่ง [25]

3.ผีปู่ตา เป็น บรรพบุรุษที่ล่วงลับไปแล้วแต่ดวงวิญญาณยังเป็นห่วงลูกหลานอยู่จึงเฝ้าคอยดูแล รักษาคุ้มครอง ป้องกันภัยร้ายทั้งปวงที่เกิดขึ้นในชุมชม โดยมีเฒ่าจ้ำ ทำหน้าที่ผู้ประสานงาน สื่อสารระหว่างผีบรรพบุรุษกับชาวบ้าน ซึ่งความเชื่อถือศรัทธาในผีปู่ตาทำให้เกิดเป็นศูนย์กลางของความร่วมมือที่สำคัญในชุมชนโดยมีเฒ่าจ้ำเป็นผู้นำ จากการศึกษาของ คุณบุญยงค์ เกศเทศ (2547) พบว่าในแต่ละชุมชนของอีสานมีพื้นที่ดอนปู่ตา เฉลี่ย 1-1000 ไร่/แห่ง โดยในส่วนของปู่ตา มักเลือกพื้นที่เป็นเนินสูง โนน โคกหรือดอน ซึ่งน้ำท่วมไม่ถึง มีสภาพป่าหนาทึบ ร่มครึ้ม มีสัตว์ป่าชุกชุมหลากหลายพันธุ์ มีบรรยากาศน่าสะพรึงกลัว เสียงร้องของสัตว์คลุกเคล้าไปกับเสียงเสียดสีของเครือไม้ทั้งปวง ซึ่งทำให้อาณาเขต ปู่ตา หรือ ดอนปู่ตามีความศักดิ์สิทธิ์ ผีปู่ตา เป็นผีประจำหมู่บ้านคอยปกป้องคุ้มครองชีวิตและทรัพย์สินของผู้คนและคอยดูแลให้ทุกคนได้ปฏิบัติอยู่ในฮีตคอง หรือใครต้องการสิ่งใด ก็อาจไปบนบานขอจากผีปู่ตาได้ ความจริงแล้วผีปู่ตาก็เป็นผีบรรพบุรุษเหมือนกัน แต่นัยว่ามีชีวิตอยู่เนิ่นนานมาแล้วจนจำชื่อไม่ได้จึงเรียกว่า ปู่ตา แทบทุกหมู่บ้านจะเลือกป่าไม้ใกล้บ้านเป็นที่ปลูกโฮงหรือศาลให้ปู่ตาอยู่ในป่านั้นจะกลายเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์เรียกว่า “ดอนปู่ตา” ซึ่งมักเต็มไปด้วยต้นไม้ใหญ่เพราะไม่มีใครกล้าตัดเนื่องจากลัวปู่ตาลงโทษ [26]

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

ตำนานความเชื่อเรื่อ.พระยาคันคากเทพแห่งความอุดมสมบูรณ์

ตำนานของพระยาคันคาก (คางคก) เป็นเรื่องเล่าที่ผสมผสานกับหลักพระพุทธศาสนาและมีความเชื่อมโยงกับคติความเชื่อของพระราหูในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ กล่าวว่าครั้งหนึ่งพระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นพระยาคันคาก ครองเมืองพันทุมาลัย สมัยก่อนคนบูชาพระยาแถนกันแต่ต่อมาได้พากันไปนับถือพระยาคันคาก ทำให้พระยาแถนไม่พอใจ จึงดลบันดาลให้เมืองเกิดความแห้งแล้งถึง 7 ปี 7 เดือน พระยาคันคากจึงวางแผนต่อสู้กับพระยาแถนโดยให้ปลวกทำจอมปลวกสูงขึ้นไปถึงเมืองพระยาแถนแล้วให้มด ตะขาบ และ แมงป่องขึ้นไปซุ่มปฏิบัติการตามแผนก่อน พอถึงวันแรม 7 ค่ำ พระยาคันคาก ก็นำทัพไปเจรจาขอฝนกับพระยาแถน พระยาแถนไม่ให้จึงทำสงครามกัน ตะขาบและแมงป่องที่แอบอยู่ตามเสื้อผ้าก็ออกมากัดทหารจนตาย อาวุธที่พระยาคันคาก (คางคก) ใช้ในการต่อสู้กับพระยาแถนก็หักหมดเพราะมดไปเจาะจนจวนหักไว้ก่อน ในที่สุดพระยา

---

[25] เรื่องเดียวกัน, 101-107.

[26] เรื่องเดียวกัน, 102.

คันคาก ก็ใช้บ่วงบาศจับพระยาแถนจนได้ พญาแถนจึงยอมประทานฝนมาให้แก่มนุษย์อีกครั้ง ภายหลังจากที่พระยาแถนยอมให้ฝนแล้ว จึงได้ถามพระยาคันคากว่าจะรู้ได้อย่างไรว่าจะให้ฝนตกต้องเมื่อใด พระยาคันคาก จึงกล่าวว่า ต้องการฝนตกเมื่อใดมนุษย์จะจุดบั้งไฟเตือน หลังจากนั้นเมื่อได้ยินเสียงกบ อึ่งอ่าง และ เขียดร้อง ก็แสดงว่ามนุษย์ได้รับฝนแล้ว และถ้าได้ฝนพอเมื่อใด มนุษย์ก็จะแกว่งโหวดขึ้นสู่ท้องฟ้า เป็นสัญลักษณ์ให้พญาแถนลดฝนลงหรือหยุดฝน [27] ร่องรอยของตำนานพระยาคันคากนั้นปรากฏในฮูปแต้มของวัดป่าเรไร (ภาพที่ 67)

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

ภาพที่ 67 ภาพจิตรกรรมพระยาคันคาก ที่ปรากฏ วัดป่าเรไร (วัดบ้านหนองพอก) บ้านนาคำพอก อ.ดงบัง อ.นาดูน จังหวัดมหาสารคาม

ที่มา : อู่ทอง ประศาสน์วินิจฉัย, ซ่อนไว้ในสิม ก-อ ในชีวิตอีสาน (กรุงเทพฯ : ฟูลสต๊อป,2551), 175.

ในส่วนของกบนั้นถือได้ว่าเป็นบริวารที่สำคัญของพระยาคันคากในการขอฝนจากพระยาแถนโดยการใช้เสียงส่งสัญญาณ สำหรับในพื้นที่ภาคอีสานเรื่องเล่าตำนานของราหูอมจันทร์จะเกี่ยวข้องกับพระยาคันคากซึ่งเล่าสืบต่อมาจนกระทั่งปัจจุบันนี้

คติการสร้างพระราหูในพื้นที่อีสานจากหลักฐานทางโบราณคดี ช่วงพุทธศตวรรษที่ 19 เป็นต้นมา

ภายหลังจากที่อิทธิพลของเขมรเริ่มลดน้อยถอยลงตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 18 เป็นต้นมา คติการสร้างพระราหูในภาคตะวันออกเฉียงเหนือก็เป็นการสร้างขึ้นเพื่อประดับตกแต่ง

---

[27] อาจารย์เบจวรรณ นาราสัจจ์, ประวัติศาสตร์ภูมิปัญญาอีสาน, 173-175.

สถาปัตยกรรมทางพระพุทธศาสนาโดยได้รับอิทธิพลจากวัฒนธรรมลาวที่ปรากฏในภาคตะวันออกเฉียงเหนือมาเป็นเวลาช้านาน โดยเป็นการสร้างพระราหูในสิมหรือโบสถ์ของอีสาน ประดับตกแต่งบริเวณหน้าบันหรือด้านข้างของอุโบสถการ สร้างประติมากรรม และ จิตรกรรมของพระราหูนั้นเป็นการสร้างประกอบกับตำนานเรื่องเล่าแต่ละท้องถิ่นของตน แต่รูปแบบในการสร้างพระราหูช่วงหลังจากอิทธิพลเขมรจะมีความหลากหลายมากยิ่งขึ้น ชาวอีสานกล่าวว่าราหูอมจันทร์หรือกบกินเดือนนั้นมันไม่ได้อมแต่มันกินดวงจันทร์ จึงเรียกว่า กบกินเดือน ภาพวาดที่ชาวอีสานวาด หรือ ที่ชาวอีสานเรียกว่าฮูปแต้มตามสิมต่างๆ ก็มักปรากฏภาพราหูอมจันทร์ แต่เวลาเห็นพวกเขาจะเรียกว่า กบกินเดือน เนื่องจากชาวอีสานเชื่อว่าเมื่อกบกินเดือนะมันจะต้องขี้ออก หรือไม่ก็คายออก[28] อย่างไรก็ตามผู้วิจัยพบจารึกอักษรไทยน้อยช่วงพุทธศตวรรษที่ 20 อันถือได้ว่าเป็นหลักฐานทางโบราณคดีช่วงหลังอิทธิพลเขมรที่เก่าแก่ที่สุด เป็นจารึกที่กล่าวถึงนามของพระราหูปรากฏร่วมกับเทพนพเคราะห์องค์อื่นพร้อมเดือน และราศี ซึ่งพบในจารึกช่วงพุทธศตวรรษที่ 20 - 24 ประกอบด้วย

1.จารึกวัดแดนเมือง

จารึกหลักนี้พบร่องรอยของการกล่าวถึงชื่อราหู ร่วมกับนามของเทพนพเคราะห์ พร้อมจักรราศีจารึกในปี 2073 ช่วงพุทธศตวรรษที่ 20 จารึกวัดแดนเมือง 1 (จารึกปัจจันตบุรี) ด้านที่ 1 จารึกด้วยตัวอักษรไทยน้อย กล่าวไว้ว่า "..(ด้านซ้ายของวงดวงชาตา) 892 (วงดวงชาตา) พระอาทิตย์ , พระพฤหัสบดี และพระศุกร์สถิตอยู่ในราศีมีน พระจันทร์สถิตอยู่ในราศีกรกฎ พระอังคารสถิตอยู่ในราศีพิจิก พระพุธสถิตอยู่ในราศีกันย์ พระเสาร์สถิตอยู่ในราศีพฤษภ พระราหูสถิตอยู่ในราศีตุลลัคนาสถิตอยู่ในราศีเมษ (กลางวงดวงชาตา) เลข 7 วัดแดนเมือง ปลุกปีกด ยี่เดือนห้า ออก " [29]

2.จารึกวัดพระธาตุศรีสองรัก

จารึกวัดพระธาตุศรีสองรัก ด้านที่ 1 พ.ศ. 2498 (พุทธศตวรรษที่ 24) กล่าวว่า " ....มงักอรราสี พฺรอาทิฑสถิฑสีราสีพฺรจนัสถิฑฑุรราสี พฺร 3 สถิฑกุมราสีพฺรพุฑสถิฑเมฑราสี พฺรปหฑัพฺรเสาสถิตเมถุรราสี 35. พฺรสัสถิหมินาสีพฺรราหูสถิฑ" แปล ได้ว่า พระพฤหัสสถิตมังกรราศี พระอาทิตย์สถิตสิงห์ราศี พระจันทร์สถิตตุลราศี พระอังคารสถิตกุมภ์ราศี พระพุธสถิตเมษราศี พระ

---

[28] คณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว, <u>วัฒนธรรม พัฒนาทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์ และ ภูมิปัญญา จังหวัด ขอนแก่น</u>, 190.

[29] กรมศิลปากร : หอสมุดแห่งชาติ, <u>จารึกในประเทศไทย เล่มที่ 5</u> (กรุงเทพ ฯ : หอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร, 2529), 322-326.

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

พฤหัสพระเสาร์สถิตเมถุนราศี พระศุกร์สถิตมีนราศี พระราหูสถิตมังกรราศี [30] จะเห็นได้ว่าข้อความจากจารึกกล่าวถึงพระราหูในลักษณะตามหลักทางโหราศาสตร์ เป็นความเชื่อในเรื่องโชคลางของชาวอีสาน ผสมผสานกับเรื่องของเทพและราศี

หลักฐานจากประติมากรรมและจิตรกรรม

การสร้างงานประติมากรรมของพระราหูในภาคตะวันออกเฉียงเหนือพบร่องรอยหลักฐานการสร้างพระราหูในงานประติมากรรม และจิตรกรรม (ฮูปแต้ม) ภายในพุทธสถาน โดยเฉพาะอุโบสถ หรือ สิม สำหรับพระราหูที่สร้างในภาคตะวันออกเฉียงเหนือผู้วิจัยพบตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 23-25 เป็นต้นมา ดังที่กล่าวมาแล้วว่าการสร้างพระราหูในช่วงพุทธศตวรรษที่ 23 เป็นต้นมาเป็นการสร้างเพื่อการตกแต่งในสถาปัตยกรรมอีสาน ที่เรียกว่าสิม คำว่าสิมมีความหมายเดียวกับคำว่าโบสถ์ หรือ อุโบสถ ของทางภาคกลาง เป็นรูปของเสียงที่กร่อนมาจากคำว่าสีมา ซึ่งหมายถึงขอบเขตหรืออาณาเขตที่กำหนดขึ้นเพื่อใช้ในกิจกรรมของสงฆ์ในทางพระพุทธศาสนา [31] สิม ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือนั้น แบ่งเป็น สิมบก และ สิมน้ำ ในส่วนของสิมบกนั้นแบ่งเป็นสิมทึบและสิมโปร่ง ซึ่งภาพพระราหูมักจะประดับบริเวณหน้าบัน หรือตามผนังของสิม ซึ่งพบทั้งประติมากรรมและฮูปแต้ม (จิตรกรรม) การสร้างราหู หรือ กบกินเดือนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือนั้นปรากฏทั้งประติมากรรมปูนปั้นบริเวณวัด เช่น หน้าบันอุโบสถ หรือ ด้านข้างของอุโบสถ โดยลักษณะของพระราหูที่พบ มีใบหน้าเป็นยักษ์และมือทั้งสองข้างจับดวงจันทร์ หรือ ดวงอาทิตย์ไว้ในมือทำท่าจะกินหรืออม รวมทั้งประติมากรรมพระราหูแบบประดับช่องลมที่พบในภาคตะวันออกเฉียงเหนือเช่นเดียวกัน

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

ศิลปกรรมการสร้างพระราหูในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

จากการศึกษาค้นคว้าผู้วิจัยพบหลักฐานการสร้างพระราหูในช่วงพุทธศตวรรษที่ 23 - 25 ที่ปรากฏในสิมหรือโบสถ์ของภาคตะวันออกเฉียงเหนือเป็นประติมากรรมปูนปั้นและประติมากรรมสลักไม้ มีรูปแบบในการสร้าง คือ

1.ภาพพระราหูสวมชฎานำมือทั้งสองข้างจับดวงจันทร์อมไว้ในปาก

2.ภาพพระราหูแบบประดับช่องลม

---

[30] เรื่องเดียวกัน, 278 -285.

[31] วิโรฒ ศรีสุโร, <u>สิมอีสาน</u> (กรุงเทพฯ : มูลนิธิโตโยต้า, 2536), 69.

สำหรับพื้นที่ๆมีการค้นพบการสร้างพระราหูซึ่งมีอายุในช่วงพุทธศตวรรษที่ 23 ประกอบด้วย

1 วัดกลาง อำเภอนางรอง จังหวัดบุรีรัมย์ เป็นพระอารามหลวงชั้นตรีที่คณะสงฆ์สร้างขึ้นเมื่อประมาณพุทธศตวรรษที่ 23 ไม่ปรากฏหลักฐานผู้สร้าง สันนิษฐานกันว่าแต่เดิมเคยเป็นที่ประกอบพิธีทางศาสนามาก่อน ในปี พ.ศ.2319 เจ้าพระยาจักรีเคยได้นำทัพเข้ามาหยุดพักแรมใกล้ๆ วัดกลาง และ เมื่อครั้งที่พระยาจักรีทำการรวบรวมชาวบ้านจากบ้านโคกหัวช้าง บ้านทะมาน มาตั้งเป็นเมืองแปะ สันนิษฐานว่าในคราวฉลองเมืองใหม่คงจะทำการนิมนต์พระสงฆ์เข้ามาประกอบพิธีในวัดนี้ ภายในวัดมีสระโบราณเรียกกันว่า สระสิงโต เป็นสถานที่ถือน้ำพิพัฒน์สัตยาของขุนนางเจ้าเมืองในยุคนั้น โดยตักน้ำในสระนี้แล้วนำไปประกอบพิธีดื่มกิน ในพระอุโบสถหลังเก่า เมื่อคราวพระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษา 5 รอบ ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลปัจจุบัน วันที่ 5 ธันวาคม พ.ศ.2530 จ.บุรีรัมย์ได้นำน้ำจากสระแห่งนี้ทูลเกล้าฯ ถวายร่วมในพิธีน้ำพิพัฒน์สัตยาดังกล่าวด้วย พระอุโบสถวัดกลางในปัจจุบันถือว่าใหญ่ที่สุดและสูงที่สุดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยลักษณะรูปทรงคล้ายพระอุโบสถในภาคกลางมีความสมส่วนงดงาม[32]วัดแห่งนี้พบพระราหูปูนปั้นสวมชฎา มือทั้งสองข้างจับพระจันทร์ หรือ พระอาทิตย์ เพื่อที่จะอมเข้าไว้ในปาก (ภาพที่ 68)

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

[32] คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ, ประวัติวัดกลาง จังหวัดบุรีรัมย์ (บุรีรัมย์ : คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ, 2550), 151.

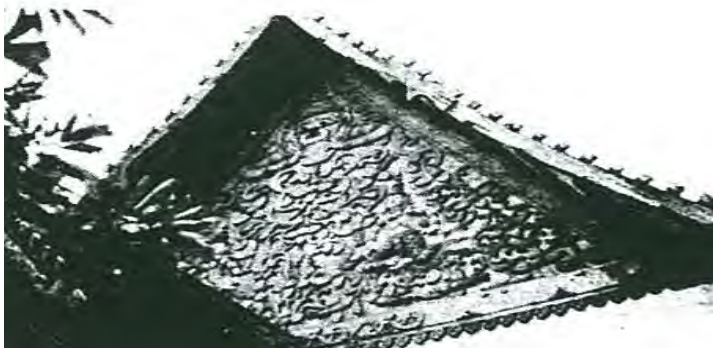

ภาพที่ 68 ประติมากรรมราหูอมจันทร์ วัดกลาง อำเภอนางรอง จังหวัดบุรีรมย์ พุทธศตวรรษที่23

ที่มา : วิสุทธิ์ ภิญโญวาณิชกะ, <u>ราหู และ หน้ากาล ภาพสะท้อนความดีงามของบรรพชน</u> (พระนครศรีอยุธยา : สถาบันราชภัฏพระนครศรีอยุธยา, 2538), 26.

ต่อมาราวพุทธศตวรรษที่ 24 ปรากฏการสร้างพระราหูที่มีความหลายหลายมากขึ้นเช่น ประติมากรรมราหูแบบปูนปั้น , ประติมากรรมภาพสลักพระราหู , ประติมากรรมพระราหูแบบประดับช่องลม และ จิตรกรรมของพระราหูเป็นการพบในหลายจังหวัดของภาคตะวันออกเฉียงเหนือประกอบด้วย

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

2 วัดกลาง ตั้งอยู่ที่อำเภอท่าอุเทน จังหวัดนครพนม สิมวัดกลางนี้สร้างขึ้นในสมัยพระครูพรหมจรรยาภิรมย์ (เจ้าคณะอำเภอสมัยนั้น) ราว พ.ศ. 2430โดยช่างชาวญวนซึ่งมาเป็นเขยอยู่ที่อำเภอท่าอุเทนเป็นผู้ออกแบบและทำลวดลายทั้งหมด เนื่องจากลวดลายหนักไปทางกิเลน มังกร และสวัสดิกะออกไปทางแนวจีนชาวบ้านจึงเรียกวัดกลางนี้ว่าวัดเจ๊ก ส่วนพระประธานทั้ง 3 องค์ที่อยู่ภายในสิม หลวงพ่อมหาเสนาเป็นช่างปั้น ซึ่งนับว่าท่านมีทักษะในทางพุทธศิลป์เป็นอย่างยิ่ง สิมแห่งนี้ก่อด้วยอิฐถือปูน ขนาด 4 ช่วงเสา กว้าง 5.46 เมตร ยาว 10.85 เมตร โดยแบ่งเป็นมุขหน้า 1 ช่วงเสา ด้านหน้าหันไปทางทิศตะวันออกสู่แม่น้ำโขง มีราวบันไดยื่นออกนอกมุขหน้า ทำบันไดซ้ายขวาแคบแล้วผายออก เสาสี่เหลี่ยมปั้นหัวเสารับซุ้มโค้งครึ่งกลมแบบยุโรป (ซึ่งช่างญวนได้รับอิทธิพลจากฝรั่งเศสอีกทอดหนึ่ง) หลังคาจั่วสูงชั้นเดียวลดสองตับมุงกระเบื้องซีเมนต์วิบูลย์ เครื่องบนหลังคาเป็นโครงไม้ทั้งหมด มีฝ้าเพดานปิดทึบหน้าบันปั้นปูนนูนสูงรูปพระอินทร์ทรงช้างเอราวัณ เชิงบันไดมีซุ้มพระพุทธรูปประทับนั่ง 2 ซุ้ม ส่วน 3 ช่วงเสาที่เป็นเนื้อที่ของสิมที่ใช้ทำสังฆกรรมนั้น 2 ช่วงเสาแรกเจาะหน้าต่างทั้ง 2 ด้านใส่ลูกรงไม้ติดตาย เหนือซุ้มหน้าต่างด้านนอกทำซุ้มโค้งครึ่งวงกลม ปั้นรูปราหูอมจันทร์อยู่ภายในเนื้อที่ระหว่างวงกบหน้าต่างกับตัวเสา (ภาพที่ 6) มีรูป

เทวดาคู่กับยักษ์คู่เฝ้าประจำอยู่ข้างหน้าต่างทั้ง 2 ข้าง ส่วนผนังภายนอกที่เหลือ ทั้งด้านข้างและด้านที่สกัดใส่ลวดลายรูปนูนเทพนมนั่งเหนือตัวกิเลนใส่ลายสวัสดิกะ

ภาพที่ 69 ประติมากรรมปูนปั้นพระราหูบริเวณซุ้มหน้าต่าง ปั้นเป็นรูปราหูอมจันทร์ใส่ช่องโค้งครึ่ง สิมวัดกลาง อำเภอท่าอุเทน จังหวัด นครพนม พุทธศตวรรษที่ 24

ที่มา : วิโรฒ ศรีสุโร , สิมอีสาน (กรุงเทพ ฯ : มูลนิธิโตโยต้า , 2536), 345.

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

3 วัดสุวรรณาวาส บ้านโคกพระ ต. โคกพระ อ.กันทรวิชัย จ. มหาสารคาม มีภาพแกะสลักไม้บานประตูสิมเก่า ผู้สร้างวัดครั้งแรก ประมาณปี พ.ศ.2440 คือพระครูวินัยธร (เปลี่ยน เรืองศรีมั่น) พร้อมด้วยชาวบ้าน โดยมีนายหมวก เรืองศรีมั่น เป็นหัวหน้าชาวบ้านได้มาแผ้วถางโคกพระยืน แล้วลงหลักปักเขตวัดด้วยไม้ท่อนเนื้อแข็งรอบ โคกพระยืนชาวบ้านเรียกว่าจวนวัดมหาสารคาม ซึ่งมีประตูทางเข้าประตูเดียว บานประตูแกะสลักเป็นภาพทวารบาลทั้งสองบานใต้ภาพทวารบาลบนบานประตูด้านซ้ายทำเป็นภาพเทวดาเหาะ ส่วนบานด้านขวาทำเป็นรูปราหูอมจันทร์ มือทั้งสองจับดวงจันทร์ไว้ ภายในดวงจันทร์ทำเป็นรูปกระต่ายด้วย (ภาพที่ 70)

ภาพ 70 บานประตูสลักไม้ ประติมากรรมราหูอมจันทร์ และ กนกเครือวัลย์ บริเวณบานประตูด้านขวา วัดสุวรรณาวาส อ.กันทรวิชัย จ.มหาสารคามพุทธศตวรรษที่ 24

ที่มา : วิโรฒ ศรีสุโร , สิมอีสาน (กรุงเทพ ฯ : มูลนิธิโตโยต้า , 2536), 239.

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

4 ไม่ระบุชื่อที่มาของวัด เป็นวัดร้างข้างวัดผดุงสุข บ้านถิ่นดุง อำเภอโพนพิสัย จังหวัดหนองคาย สันนิษฐานว่าสร้างในปี พ.ศ.2450 (พุทธศตวรรษที่ 24) สิมหลังนี้ได้รับการบูรณะในปี พ.ศ.2506 พบภาพพระราหูประดับบริเวณซุ้มประตูโค้งครึ่งวงกลม แต่ไม่ได้ทำท่าจับดวงจันทร์เพื่อทำการอมเหมือนที่เคยพบ (ภาพที่ 71)[33]

[33] วิโรฒ ศรีสุโร, สิมอีสาน, 238.

ภาพที่ 71 ลวดวายปูนปั้นซุ้มประตูโค้งครึ่งวงกลม ยอดฉัตรย่อมุม 3 ชั้น มีนาคเลื้อยรองรับทางซ้ายและ ทางขวา หัวนาคทับอยู่บนตัวหงส์ ตรงกลางปั้นเป็นรูปราหูอมจันทร์ จากสิมวัดร้างข้างวัดผดุงสุข พุทธศตวรรษที่ 24

ที่มา : วิโรฒ ศรีสุโร , สิมอีสาน (กรุงเทพ ฯ : มูลนิธิโตโยต้า , 2536), 239.

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

5 วัดพระศรีมหาโพธิ์ ตั้งอยู่ที่บ้านหว้านใหญ่ ตำบลหว้านใหญ่ อำเภอหว้านใหญ่ จังหวัดมุกดาหาร สร้างในปี พ.ศ.2489 ภายในบริเวณของวัดมีสถาปัตยกรรมที่งดงาม ที่สร้างขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 6 ด้านทิศเหนือทำเป็นรูปของราหูอมจันทร์ ซึ่งพระจันทร์ก็คือช่องเล็กๆ เจาะเป็นวงกลม อันมีลักษณะคล้ายกับพระราหูที่พบที่ประเทศลาว [34] ทั้งนี้ภาพปูนปั้นประดับผนังด้านนอกทางทิศเหนือสิมเก่า วัดพระศรีมหาโพธิ์ บ้านหว้านใหญ่ ต.หว้านใหญ่ อ.หว้านใหญ่ จ. มุกดาหาร ทำเป็นรูปยักษ์ ระบายสีบริเวณที่เป็นดวงจันทร์ เป็นลักษณะประติมากรรมพระราหูแบบเจาะช่องลม เพื่อให้เป็นช่องแสงสว่างของอาคาร (ภาพที่ 72)

---

[34] คณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว, วัฒนธรรม พัฒนาทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์ และ ภูมิปัญญา จังหวัด มุกดาหาร (กรุงเทพฯ : คณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว, 2541), 144-145.

ภาพที่ 72 ประติมากรรมราหูแบบประดับช่องลม วัดศรีมหาโพธิ์ จังหวัดมุกดาหาร พุทธศตวรรษที่ 24

ที่มา : วิโรฒ ศรีสุโร, สิมอีสาน (กรุงเทพ ฯ : มูลนิธิโตโยต้า , 2536), 220.

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

6 วัดศรีมังคลาราม จังหวัดอุบลราชธานี สร้างขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 5 พุทธศตวรรษที่ 24 เป็นการสร้างราหูประดับประตูหอแจก ตามคติความเชื่อของช่างพื้นบ้าน ไท-อีสาน ภาพพระราหูที่พบมีความแปลกตาเนื่องจากไม่ทำท่าของราหูอมจันทร์ มีลักษณะใบหน้าคล้ายหน้ากาล (ภาพที่ 73)

ภาพที่ 73 ประติมากรรมปูนปั้นพระราหูในบริเวณประตูหอแจก วัดศรีมังคลาราม จังหวัดอุบลราชธานี พุทธศตวรรษที่ 24

ที่มา : วิโรฒ ศรีสุโร , สิมอีสาน (กรุงเทพ ฯ : มูลนิธิโตโยต้า , 2536), 315.

7 วัดพระธาตุศรีมงคล บ้านธาตุ อำเภอวาริชภูมิ จังหวัดสกลนคร สร้างขึ้นประมาณปี พ.ศ. 2490 เป็นสิมทึบ กว้าง 5.50 เมตร ยาว 7 เมตร วัดแห่งนี้มีพระธาตุโบราณเก่าแก่มากเป็นเนินซากอิฐแลงอยู่กลางวัดติดกับสิมหลัง [35] รูปของพระราหูปูนปั้นบริเวณหน้าบันทางด้านหลังของสิมเก่า เป็นภาพสลักของพระราหูทำท่าจับพระจันทร์ไว้ในปากเพื่อจะทำการอม หรือ กลืนกิน (ภาพที่ 74)

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

ภาพที่ 74 ภาพสลักปูนปั้นสลักพระราหูทำท่าอมจันทร์บริเวณหน้าบันด้านหลังของสิมเก่า พุทธศตวรรษที่ 24

ที่มา : Worawongthep, Phrathasrimokong [Online], accessed 6 January 2009 Available from http://amlbox.multiply.com

สำหรับวัดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือพบประติมากรรมพระราหูที่ได้มีการบูรณะใหม่อายุราวพุทธศตวรรษที่ 25 ประกอบด้วย

8 พระธาตุพนม จังหวัดนครพนม จากข้อมูลทางโบราณคดี ถือได้ว่าพระธาตุพนมมีความสำคัญเป็นที่เคารพสักการะของพุทธศาสนิกชน ได้รับการประกาศขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานของชาติในราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 52 หน้า 3768 ลงวันที่ 8 มีนาคม 2478 และกำหนดขอบเขตโบราณสถานในราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 96 ตอนที่160 หน้า 3217 ลงวันที่ 18 กันยายน 2522 มีพื้นที่ประมาณ 17 ไร่ 3 งาน 56 ตารางวา องค์พระธาตุพนมตั้งอยู่ภายในวัดพระธาตุพนมวรมหาวิหาร ตำบลธาตุพนม อำเภอธาตุพนม จังหวัดนครพนม สถานที่ตั้งขององค์พระ

---

[35] วิโรฒ ศรีสุโร, สิมอีสาน , 357.

ธาตุเป็นเนินดินสูงกว่าบริเวณโดยรอบประมาณ 2 เมตร เนินดินอันเป็นที่ตั้งขององค์พระธาตุพนมนี้กล่าวเรียกในตำนานว่า "ภูกำพร้า" ตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกของแม่น้ำโขง (ห่างประมาณ 600 เมตร) ทิศตะวันออกติดถนนชยางกูร (ถนนสายนครพนม-อุบลราชธานี) ห่างจากถนนสายนี้ไปทางทิศตะวันออกจะพบบึงน้ำกว้างประมาณ 300 เมตรยาวขนานไปกับแม่น้ำโขง เรียกกันในท้องถิ่นว่า "บึงธาตุ" และเชื่อกันว่าบึงนี้ถูกขุดขึ้นในอดีตเพื่อนำเอาดินที่ได้มาปั้นอิฐก่อองค์พระธาตุพนมขึ้น ตามตำนานพระธาตุพนมกล่าวไว้ว่าองค์พระธาตุพนมนี้สร้างครั้งแรกเมืองราว พ.ศ.8 ขณะที่อาณาจักรศรีโคตรบูรณ์ กำลังเจริญรุ่งเรือง ปกครองโดยเจ้าผู้ครองนครในแคว้นต่าง ๆ ทั้ง 5 มีพญาศรีโคตรบูรณ์ เป็นต้น และพระอรหันต์ 500 องค์ ซึ่งมีพระมหากัสสปเถระเป็นประมุข เมื่อสร้างเสร็จแล้วก็ได้อัญเชิญพระอุรังคธาตุ (กระดูกส่วนหน้าอก)ของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่พระมหากัสสปเถระนำมาจากอินเดียประดิษฐานไว้ข้างใน

อย่างไรก็ตามถึงแม้ตามตำนานจะกล่าวว่าพระธาตุพนมถูกสร้างขึ้นตั้งแต่ พ.ศ. 8 แต่จากหลักฐานทางโบราณคดีเท่าที่ปรากฏ สันนิษฐานได้ว่าองค์พระธาตุพนมน่าจะถูกสร้างขึ้นในช่วงราวพุทธศตวรรษที่ 12-14 หลักฐานสำคัญที่ยังคงปรากฏให้เห็นอยู่ คือภาพสลักอิฐแบบโบราณที่ประดับอยู่บริเวณส่วนเรือนธาตุของพระธาตุพนมอันมีลักษณะรูปแบบคล้ายศิลปะทวารวดีแบบฝีมือช่างพื้นเมือง องค์พระธาตุพนมได้รับการบูรณะมาหลายครั้งโดยเฉพาะตั้งแต่สมัยของพระเจ้าโพธิศาลราชแห่งอาณาจักรล้านช้าง (ราวพ.ศ.2072-2103) พระองค์ได้เสด็จลงมาบูรณะและสถาปนาวัดพระธาตุพนมขึ้นเป็นพระอารามหลวงจากนั้นเป็นต้นมาจึงได้เกิดเป็นประเพณีที่ผู้ครองอาณาจักรล้านช้างในสมัยต่อๆมาจะลงมาบูรณะปฏิสังขรณ์วัดพระธาตุพนมเป็นประจำแทบทุกพระองค์

การบูรณะครั้งสำคัญที่ควรกล่าวถึงคือการบูรณะของท่านราชครูโพนสะเม็กจากเมืองเวียงจันทร์เมื่อ พ.ศ.2233-2235 โดยช่างจากนครเวียงจันทน์ในการบูรณะครั้งนี้ทำให้พระธาตุพนมได้รับอิทธิพลรูปแบบส่วนยอดมาจากพระธาตุหลวงที่นครเวียงจันทน์ซึ่งน่าจะเป็นการกำหนดรูปแบบที่แน่นอนขององค์พระธาตุพนมตั้งแต่นั้นมาและได้กลายเป็นแบบฉบับของงานก่อสร้างองค์พระธาตุในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน พระธาตุพนมได้รับการบูรณะเรื่อยๆมาโดยการบูรณะครั้งใหญ่ คือ ในช่วงเดือนพฤษภาคม 2519 ถึง เดือนมีนาคม 2522 กรมศิลปากรได้ดำเนินการปฏิสังขรณ์พระธาตุพนมขึ้นใหม่ภายหลังที่องค์พระธาตุพังทลายล้มทั้งองค์เมื่อวันที่ 11 สิงหาคม 2518 [36]

---

[36] สำนักศิลปากรที่ 10 จังหวัดร้อยเอ็ด, <u>พระธาตุพนม</u> (ร้อยเอ็ด : สำนักศิลปากรที่ 10, 2552), 3-4.

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

ดังนั้นประติมากรรมปูนปั้นพระราหูที่พบในพระธาตุนั้น สันนิษฐานว่า น่าจะเกิดจากการบูรณะครั้งใหม่ช่วงพุทธศตวรรษที่ 25 เป็นภาพพระราหูปูนปั้นแบบเต็มตัวอยู่ในท่าที่จะกำลังจับพระจันทร์อมเข้าไปในปาก (ภาพที่ 75)

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

ภาพที่ 75 ภาพปูนปั้นพระราหูที่พระธาตุพนม ตำบลธาตุพนม อำเภอธาตุพนม จังหวัดนครพนม พุทธศตวรรษที่ 25 (เกิดจากการบูรณะในปี พ.ศ.2519)

ที่มา : สำนักศิลปากรที่ 10 จังหวัดร้อยเอ็ด, <u>พระธาตุพนม</u> (ร้อยเอ็ด : สำนักศิลปากรที่ 10, 2552), 3.

9 วัดพระเหลาเทพนิมิต จังหวัดอุบลราชธานี เป็นวัดที่สร้างขึ้นในปี พ.ศ.2263 โดยชาวลาวที่อพยพมาจากเวียงจันทน์สมัยพระครูหลวงโพนตะเม็ก มีการบูรณะหลายครั้งด้วยกัน สันนิษฐานว่ามีอายุอยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 22 และได้รับการบูรณะใหม่ราวพุทธศตวรรษที่ 25 ไม่ทราบเวลาที่ชัดเจนเนื่องจากมีการบูรณะหลายครั้งบริเวณหน้าบันพบภาพสลักพระราหูตกแต่งอยู่บริเวณด้านล่างของหน้าบันสิม เป็นภาพสลักปูนปั้นสีดำของพระราหูทำท่าจับดวงจันทร์อมไว้ในปากสันนิษฐานว่าพระราหูสร้างขึ้นราวพุทธศตวรรษที่ 25 (ภาพที่ 76)

ภาพที่ 76 ประติมากรรมปูนปั้นภาพสลักพระราหูบริเวณหน้าบันของสิม วัดพระเหลาเทพนิมิต จังหวัดอุบลราชธานี พุทธศตวรรษที่ 25

ที่มา : Worawongthep, Phrathasrimokong [Online], accessed 6 January 2009 Available from http://amlbox.multiply.com

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

10.ศาลาแก้วกู่ จังหวัดหนองคาย มีชื่อเรียกอีกชื่อว่าวัดแขกสร้างขึ้นโดยหลวงปู่บุญเหลือ สุรีรัตน์ ในปี พ.ศ.2521 ตามคติความเชื่อซึ่งเป็นหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาที่ผสมผสานกับศาสนาพราหมณ์ พบการสร้างพระราหูซึ่งมีลักษณะทางประติมานวิทยาคล้ายกับอินเดีย คือ ไม่มีลำตัว แต่มีหาง คล้ายกับประติมากรรมในสมัยพุทธศตวรรษที่ 16 ที่เป็นอิทธิพลของศิลปะขอมคือพระราหูมีหางของพระเกตุปรากฏอยู่ในลำตัวของพระราหู (ภาพที่77)

ภาพที่ 77 ประติมากรรมปูนปั้น พระราหูรูปแบบศาสนาพราหมณ์ ที่ศาลาแก้วกู่ จังหวัดหนองคาย พุทธศตวรรษที่ 25

ภาพจิตรกรรมพระราหูในภาคตะวันออกเฉียงเหนือในประเทศไทย

ภาพจิตรกรรมบนผนังของภาคตะวันออกเฉียงเหนือเริ่มปรากฏมาแล้วตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ภาพเขียนสีที่สำคัญได้แก่ ภาพเขียนสีบริเวณภูพระบาท อำเภอบ้านผือ จังหวัดอุดรธานี ส่วนภาพเขียนสีที่ใหญ่ที่สุดเท่าที่ค้นพบในประเทศไทยที่อยู่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือคือ ภาพเขียนสีบริเวณผาแต้ม อำเภอโขงเจียม จังหวัดอุบลราชธานี บรรดาภาพเขียนสีสมัยก่อนประวัติศาสตร์ที่ค้นพบเป็นจำนวนมากเหล่านี้สะท้อนให้เห็นคุณค่าความสำคัญทางศิลปะและร่องรอยอารยธรรมอันเจริญรุ่งเรืองของมนุษยชาติ ช่างแต้มจะเขียนเป็นภาพคน สัตว์นานาชนิดทั้งสัตว์บกและสัตว์น้ำ หรือเครื่องมือจับสัตว์น้ำ ต้นหญ้า ต้นไม้ และ ภาพสัญลักษณ์

จิตรกรรมฝาผนังในภาคตะวันออกเฉียงเหนือเป็นเรื่องราวทางพระพุทธศาสนา ชาวอีสานเรียกจิตรกรรมว่าฮูปแต้ม มีปรากฏที่สิม วิหาร หอไตร และหอแจก การเขียนจิตรกรรมฝาผนังของภาคตะวันออกเฉียงเหนือเกี่ยวข้องกับพุทธประวัติ พระมาลัยสูตร ไตรภูมิ ทศชาติชาดก มหาชนกชาดก สุวรรณสามชาดก ภูริทัตชาดก และ วรรณกรรมพื้นเมือง เช่น สังข์สินไชย เป็นต้น[37] ภาพฮูปแต้ม เหล่านี้มีพระราหูเข้ามาเป็นองค์ประกอบรวมอยู่ด้วย โดยมากภาพที่พบจะเป็นพระราหูแต่งองค์ทรงเครื่องแบบนิทานพื้นบ้านสวมชฎาและบางที่มีลำตัวทั้งตัว สถานที่ซึ่งพบฮูปแต้ม ซึ่งมีภาพพระราหูประกอบอยู่ด้วยนั้น มีดังนี้

---

[37] ไพโรจน์ สโมสร, <u>จิตรกรรมฝาผนังอีสาน</u> (ขอนแก่น : ศูนย์วัฒนธรรมอีสาน มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2532), 25.

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

1.วัดสระบัวแก้ว อยู่ที่บ้านวังคูณ อำเภอหนองสองห้อง จังหวัด ขอนแก่น สร้างขึ้นในปี พ.ศ.2475 เป็นสิมพื้นบ้านประยุกต์ฝีมือช่างพื้นบ้าน ภายในสิมแห่งนี้มีฮูปแต้มที่ปรากฏภาพทั้งภายในและภายนอก มีตัวอักษรเขียนบรรยายภาพกำกับอยู่ ฮูปแต้มเหล่านี้เป็นสิ่งที่น่าอัศจรรย์เพราะเหตุที่ว่ายังมีสีสดแม้จะเป็นศิลปะพื้นบ้านของภาคอีสาน ภาพพระราหูที่พบนั้นเป็นภาพพระราหูสวมชฎา ทำมือจับพระจันทร์ไว้ในปาก ประดับบริเวณด้านหน้าของบานประตู และพบภาพวาดพระราหูทางด้านหลังของสิม บริเวณกำแพง โดยเขียนเป็นสีเขียว มีใบหน้าแต่ไม่มีลำตัวเหมือนทางประตูด้านหน้า (ภาพที่78-79)

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

ภาพที่ 78 ภาพจิตรกรรม หรือ ฮูปแต้ม ราหูอมจันทร์ ที่วัดสระบัวแก้ว อำเภอหนองสองห้อง จังหวัดขอนแก่น พุทธศตวรรษที่ 24

ที่มา : คณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว, <u>วัฒนธรรมพัฒนาทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์ และ ภูมิปัญญา จังหวัด ขอนแก่น</u> (กรุงเทพ ฯ : คณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกรียติพระบาทสมเด็จอยู่หัว, 2543), 189.

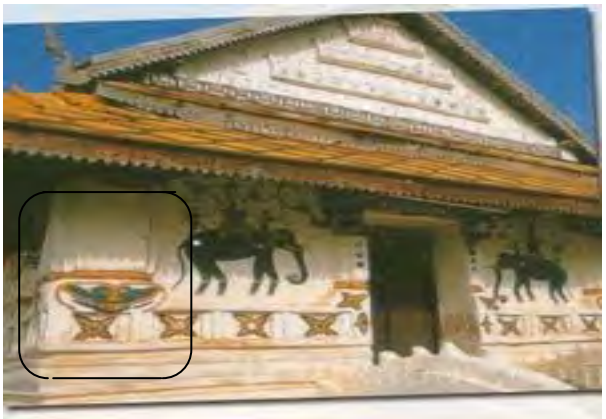

ภาพที่ 79 ภาพฮูปแต้ม เป็นภาพพระราหูทำท่าอมพระจันทร์ไว้ที่ปากไม่มีลำตัวจากวัดสระบัวแก้ว บ้านวังคูณ อำเภอหนองสองห้อง จังหวัด ขอนแก่น อายุราวพุทธศตวรรษที่ 24

ที่มา : วิโรฒ ศรีสุโร, สิมอีสาน (กรุงเทพ ฯ : มูลนิธิโตโยต้า , 2536), 279.

2.วัดสนวนวารี สร้างขึ้นในปี พ.ศ.2496 โดยนายแกว ทองผา เป็นช่างก่อสร้าง การเขียนภาพภายในวัดนั้นเขียนทั้งด้านนอกและด้านในด้วยสีฝุ่น ด้านในเขียนเรื่องพระเวชสันดรชาดก สินไช ราหูอมจันทร์ นาค ครุฑ สิงห์ เป็นต้น[38] ภาพวาดพระราหูเป็นแบบเต็มตัวสวมเครื่องทรงครบถ้วน มือทั้งสองข้างจับพระจันทร์และพระอาทิตย์ อมไว้ในปาก (ภาพที่ 80)

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

[38] คณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว , วัฒนธรรม พัฒนาทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์ และ ภูมิปัญญา จังหวัด ขอนแก่น, 96.

ภาพที่ 80 ภาพฮูปแต้มราหูอมจันทร์วัดสนวนวารี จังหวัดขอนแก่นพุทธศตวรรษที่ 24
ที่มา : คณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว, วัฒนธรรมพัฒนาทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์ และ ภูมิปัญญา จังหวัด ขอนแก่น (กรุงเทพฯ : คณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกรียติพระบาทสมเด็จอยู่หัว, 2543), 190.

ความเป็นมาของการแกะกะลาตาเดียว

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

การสร้างสรรค์งานศิลปะพื้นบ้านของแต่ละท้องถิ่นในทุกยุคทุกสมัยมักจะเกิดจากความประทับใจและความเชื่อในด้านต่างๆ ดังเช่นการแกะกะลารูปพระราหู ศิลปะพื้นบ้านของชาวอีสาน การแกะกะลารูปพระราหูของชุมชนชาวลาวนั้น มีการนำเข้ามาเผยแพร่พร้อมกับชาวลาวที่อพยพเข้ามาในภาคตะวันออกเฉียงเหนือและในภูมิภาคต่างๆของประเทศไทย เช่น ชุมชนชาวลาวที่วัดศีรษะทอง จังหวัดนครปฐม เป็นต้น

มะพร้าวซึ่งนำมาแกะกะลานั้นถือได้ว่าเป็นไม้ศักดิ์สิทธิ์ที่เชื่อกันว่าเป็นพันธุ์ไม้ที่ พระลักษมีเทพีองค์หนึ่งในคติความเชื่อของศาสนาพราหมณ์ ทรงโปรดมาก ดังนั้นในการทำพิธีกราบไหว้พระลักษมีจำเป็นต้องถวายมะพร้าวแก่พระนางแม้กระทั่งในพิธีบวงสรวงต่างๆ เช่น พระภูมิเจ้าที่หรือเซ่นผีบรรพบุรุษ ก็ยังต้องเซ่นไหว้ด้วยมะพร้าว รวมทั้งคนไทยบางท้องถิ่นที่ยังมีการผ่ามะพร้าวประกอบพิธีการทำขวัญนาคโดยการนำน้ำมะพร้าวบริสุทธิ์ให้นาคดื่มหรือแม้แต่พิธีการแห่ขันหมาก พิธีการลงเสาเอกในการปลูกบ้านใหม่และพิธีการโกนจุกเด็กไทยสมัยก่อนต่างก็ใช้มะพร้าวในการประกอบพิธีทั้งสิ้น นอกจากนี้ในพิธีการทำศพของคนไทยยังมีการผ่ามะพร้าวเอาน้ำมาล้างหน้าศพคนตายก่อนที่จะทำการปิดฝาโลงศพ ทั้งนี้เพราะคนไทยเชื่อว่าน้ำมะพร้าวอ่อนเป็นน้ำบริสุทธิ์จะช่วยให้คนตายไปเกิดในที่บริสุทธิ์และช่วยให้ตายไปเกิดในที่ๆบริสุทธิ์และมีความสุข[39]

---

[39] เสรีย์ เวชชศาสตร์, “มะพร้าว เจ้าทะเล,” ศิลปวัฒนธรรม 13, 5 (มีนาคม 2536), 226.

เรื่องราวการสร้างพระราหูอมจันทร์จากกะลาตาเดียวปรากฏอยู่ในตำราใบลาน ซึ่งนำมาจากเมืองเวียงจันทน์ โดยตำราฉบับดังกล่าวระบุว่าเครื่องรางชนิดนี้ต้องสร้างจากกะลาตาเดียวหรือกะลามหาอุตม์ เพียงสองประเภทเท่านั้นเพราะคุณลักษณะดังกล่าวถือว่าเป็นของหายากและมีดีอยู่ในตัว อีกทั้งความเชื่อของชาวลาวเวียงจันทน์ยังเชื่อว่ากะลาตาเดียวเป็นเครื่องป้องกันสิ่งไม่ดีหรือผีสาง นอกจากนี้ยังพ้องกับความเชื่อของคนไทยที่เชื่อกันว่า กะลาตาเดียวเป็นเครื่องมือที่หมอพื้นบ้านสามารถใช้ตัดต้อที่ตาหรือหากนำมาใช้ตักข้าวสารใส่หม้อจะทำให้เงินทองภายในบ้านเพิ่มพูนมากยิ่งขึ้น

กะลามะพร้าวตาเดียวเมื่อได้มาแล้วก็จะให้ช่างเลื่อยขึ้นโกลนเป็นรูปต่าง ๆ เช่นรูปใบเสมา รูปกลม รูปไข่ มีหูในตัว หรือบางครั้งจะทำทั้งลูก กะลาจะต้องเป็นกะลาแก่สีดำอมน้ำตาลและเนื้อแกร่ง เมื่อได้กะลาแกะมาแล้ว จะมีการปลุกเสกอย่างดีแต่จะไม่ลงอักขระก่อนจนกว่าจะเกิดสุริยปราคาหรือจันทรุปราคาเรียกว่าเสกหนุน กะลาตาเดียวถือได้ว่าเป็นเครื่องรางที่เป็นศิลปะอย่างหนึ่งของชาวอีสาน

รูปแบบ การสร้างกะลาตาเดียวในภาคอีสานมีความแตกต่างกันออกไป สามารถจำแนกได้ดังนี้

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

1.ชนิดแบบแขวนคอ จะแกะเป็นรูปเสมาขนาดใหญ่ มีห่วงสำหรับแขวนในตัว แต่ขนาดเล็กมักไม่ค่อยมีห่วง ด้านข้างของขอบเสมาเป็นลายพญานาคราช หันหัวขึ้นชิดขอบบน แล้วหกหัวลงเป็นเชิงขอบเสมา การสร้างพญานาคประกอบคงเป็นคติความเชื่อแบบดั้งเดิมที่ว่าส่วนหางของพระราหูเดิมเป็นนาคราช ตรงกลางใบเสมาเป็นรูปพระราหูที่มีใบหน้าคล้ายยักษ์สวมชฎายอดแหลม ยกมือประคองพระจันทร์หรือพระอาทิตย์ ฝีมือช่างบางคนจะมีลายดอกประจำ หรือบางคนจะมีลายเว้นตัดกันเป็นเหลี่ยมเล็กๆในส่วนของพื้นที่ทางด้านหลัง เพื่อความสวยงาม กะลาขนาดใหญ่มีขนาดประมาณ 2-2.5 ซม.ส่วนขนาดเล็กจะน้อยกว่าลดหลั่นกันลงมา (ภาพที่81-84)

ภาพที่ 81 การแกะกะลาตาเดียว ปรากฏการสลักพระราหูอมจันทร์ จากวัดนาอุดม จังหวัดอุบลราชธานี ฝีมือช่างชาวลาว

ที่มา : บุญพีร์ พันธ์ธร,"ฟื้นตำนานฟื้นบ้าน แกะกะลาตาเดียวบูชาพระราหู," ศิลปวัฒนธรรม 16, 12 (ตุลาคม 2538), 68.

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

ภาพที่ 82 การแกะกะลาตาเดียว ปรากฏการสลักพระราหูอมจันทร์ จากวัดนาอุดม จังหวัดอุบลราชธานี

ที่มา : บุญพีร์ พันธ์ธร,"ฟื้นตำนานฟื้นบ้าน แกะกะลาตาเดียวบูชาพระราหู", ศิลปวัฒนธรรม 16, 12 (ตุลาคม 2538), 70.

2.การแกะสลักพระราหูบนกะลาขนาดใหญ่ทั้งใบเป็นรูปราหูอมจันทร์ ซึ่งมีทั้งราหูหน้า (ตนเดียว) ราหูสามหน้า เรียกว่า สามเกลอ คือ แกะเป็นรูปราหูอมจันทร์ทั้งสามหน้า มีลวดลายงดงาม นอกจากนี้ยังมีรูปแบบอื่น ๆ เช่น ราหู 9 หน้า คือมีราหูเก้าตนในกะลาลูกเดียวกันซึ่งหาได้ยากมาก รูปแบบสามเกลอ(หรือแบบ 9 หน้าก็ได้) มีขนาดใหญ่ใช้สำหรับตั้งบนหิ้งบูชา การแกะจะใช้กะลาทั้งลูกโดยผ่าเอาส่วนหัวประมาณ 1/3 ของลูก แล้วแกะเป็นราหูอมจันทร์สามหน้า ตรงช่อง

ต่อระหว่างหน้าแต่ละด้านจะมีลวดลายเป็นใบเสมาบ้าง หรือไม่ก็เป็นใบระกา ซึ่งมีลวดลายประกอบภายใน และภาพพระราหูครึ่งตัวลอยตามเส้นขอบกะลาด้านล่าง [40] (ภาพที่ 83-84)

ภาพที่ 83 ราหูเก้าตนในกะลาลูกเดียวกันซึ่งหาได้ยากมาก รูปแบบสามเกลอ วัดศีรษะทอง จังหวัด นครปฐม

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

ภาพที่ 84 ราหูเก้าตนในกะลาลูกเดียวกันซึ่งหาได้ยากมาก รูปแบบสามเกลอ วัดศีรษะทอง จังหวัดนครปฐม

---

[40] บุญพีร์ พันธ์ธร,"ฟื้นตำนานฟื้นบ้าน แกะกะลาตาเดียวบูชาพระราหู," ศิลปวัฒนธรรม 16, 12 (ตุลาคม 2538), 69.

ความเชื่อในการแกะสลักพระราหูไว้ในกะลานั้น ชาวลาวเชื่อว่าพระราหูมีความเป็นอมตะ แต่มีอำนาจทำให้เกิดสิ่งไม่ดีได้ ดังนั้นจึงเกิดความเกรงกลัวและได้มีการสร้างราหูเป็นเครื่องรางของขลังโดยการใช้กะลาตาเดียว คือ กะลาที่มีรูตาเพียงหนึ่งรูมาแกะเป็นรูปราหู และ ระบุไว้อีกว่าถ้าได้กะลาที่ไม่มีตายิ่งเป็นสิ่งที่ดีมากและ ถือได้ว่าเป็นมหาอุตม์อยู่ยงคงกระพันเป็นยอดเยี่ยม เครื่องรางรูปราหูอมอาทิตย์ และ ดวงจันทร์ เป็นตำราดั้งเดิมของลาว ซึ่งสังเกตได้จากอักขระขอมบนตัวราหูจะเป็นอักขระขอมแบบลาว ซึ่งสามารถสรุปอานุภาพของพระราหูจากการสร้างรูปสลักเพื่อใช้เป็นเครื่องราง และ การบูชา ได้ดังนี้

1.ใช้ป้องกันอาวุธ หอกดาบ หน้าไม้ ปืน ตลอดจนภัยพิบัติต่างๆ

2.เพื่อให้เกิดลาภผล และแก้วแหวนเงินทอง

3.ป้องกันคุณไสย การทำเสน่ห์ เสนียดจัญไร ผีปอบผีป่า

4.เพื่อให้ผู้พบเห็นเกิดความเมตตา ปรานี รักใคร่

5.เพื่อให้เกิดความเจริญก้าวหน้าในหน้าที่การงาน [41]

จากหลักฐานทางโบราณคดีประเภทจารึก ประติมากรรมและจิตรกรรม จะเห็นได้ว่าพื้นที่ภาคอีสานมีตำนานและการสร้างพระราหูมาเป็นเวลาช้านาน หลักฐานที่ชัดเจนเริ่มปรากฏขึ้นในช่วงพุทธศตวรรษที่ 15-16 จากอิทธิพลของวัฒนธรรมขอมที่แพร่กระจายในพื้นที่ภาคอีสาน สำหรับลักษณะในการสร้างเป็นเทพนพเคราะห์ผสมผสานกับเทพผู้รักษาทิศและพระราหูมีตำแหน่งในการประทับในที่ 8 ภาพสลักบนแผ่นศิลาอันเป็นการสร้างเทพนพเคราะห์แบบวัฒนธรรมอินเดียผ่านอิทธิพลของขอม จากอิทธิพลของวัฒนธรรมขอมที่แพร่กระจายในพื้นที่ภาคอีสาน ส่วนคติการสร้างแบบวัฒนธรรมลาวปรากฏอย่างมากมายในช่วงตั้งแต่ พุทธศตวรรษที่ 19 เป็นต้นมา ประกอบด้วยจารึก,ประติมากรรมปูนปั้น,ประติมากรรมไม้แกะสลักและภาพจิตรกรรมหรือฮูปแต้ม ซึ่งเป็นภาพพระราหูในรูปแบบที่สอดคล้องกันกับการสร้างพระราหูในประเทศลาว หลักฐานที่ปรากฏอยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 23 เป็นต้นมา เป็นการสร้างแบบสองลักษณะคือช่วงพุทธศตวรรษที่ 23 จะเป็นภาพสลักพระราหูที่สวมชฎา ใบหน้าคล้ายยักษ์ ไม่มีลำตัว ทำท่าคาบพระจันทร์ หรือพระอาทิตย์ไว้ในปาก ซึ่งปรากฏลักษณะการสร้างพระราหูรูปแบบนี้ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 24 ด้วยเช่นกัน แต่อย่างไรก็ตามในช่วงพุทธศตวรรษที่ 24 ก็ปรากฏการสร้างพระราหูแบบพิเศษขึ้นมาด้วย นั่นคือการสร้าง พระราหูที่ใช้ประดับช่องลมซึ่งคล้ายกับที่พบในประเทศลาว เช่น ที่เมืองเวียงจันทน์และเมืองหลวงพระบาง ซึ่งมีอายุอยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 23-24 มีรูปแบบในการสร้าง

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

---

[41] เรื่องเดียวกัน, 70.

และความเชื่อมโยงกับวัฒนธรรมลาวที่น่าสนใจอย่างยิ่ง โดยจะกล่าวถึงในส่วนของการวิเคราะห์ในลำดับต่อไป

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

บทที่ 5
วิเคราะห์คติความเชื่อเกี่ยวกับพระราหูในวัฒนธรรมลาว บริเวณพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

จากการศึกษาและวิจัยคติความเชื่อเรื่องพระราหูในวัฒนธรรมลาวบริเวณพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่ผ่านมา ผู้วิจัยพบประเด็นน่าสนใจประกอบด้วยตำนานสุริยคราสและจันทรคราสในวัฒนธรรมลาวและรูปแบบการสร้างพระราหูในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือซึ่งถือได้ว่ามีรูปแบบการสร้างพระราหูที่แปลกจากภูมิภาคอื่นๆ ของประทศไทย สิ่งต่างๆเหล่านี้ทำให้ผู้วิจัยสนใจในเรื่องแนวความคิดในการสร้างพระราหูในภาคตะวันออกเฉียงเหนือว่าเหตุใดจึงเลือกสร้างพระราหูในรูปแบบที่แปลกไปจากที่อื่นๆและคติความเชื่อในเรื่องของตำนานพระราหูนั้นมีอิทธิพลต่อแนวคิดในการสร้างหรือไม่ ประเด็นที่จะทำการวิเคราะห์นั้นแบ่งเป็นการวิเคราะห์ในคติความเชื่อเรื่องพระราหูจากตำนานสุริยคราสและจันทรคราสในวัฒนธรรมลาวโดยเปรียบเทียบกับลักษณะตำนานกับวัฒนธรรมอีสานพร้อมทั้งการวิเคราะห์หลักฐานทางโบราณดีโดยเรียงลำดับอายุสมัยในการสร้างพระราหูคือประติมากรรมและจิตรกรรมในพื้นที่ภาคอีสาน สำหรับการวิจัยนี้จะศึกษาเปรียบเทียบกับคติความเชื่อและรูปแบบการสร้างพระราหูในวัฒนธรรมลาวจากหลักฐานที่พบที่เมืองวียงจันทน์และเมืองหลวงพระบางกับภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

การวิเคราะห์เชิงเปรียบเทียบคติความเชื่อเรื่องพระราหูจากตำนานสุริยคราสและจันทรคราสในวัฒนธรรมลาวและวัฒนธรรมอีสาน

คติความเชื่อเรื่องพระราหูในวัฒนธรรมลาวในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือนั้นเป็นคติความเชื่อแบบพื้นเมืองที่ผสมผสานกับแนวความคิดในทางพระพุทธศาสนาและศาสนาพราหมณ์ซึ่งเชื่อมโยงไปสู่ปรากฏการณ์ทางธรรมชาติได้แก่ตำนานสุริยคราสและจันทรคราส ดังที่กล่าวอธิบายมาแล้วในบทที่ 3และ 4 จะพบว่าในประเทศลาวและภาคตะวันออกเฉียงเหนือจะกล่าวถึงสัตว์ชนิดหนึ่งคือ “กบ” เป็นสัญลักษณ์ที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กับการสร้างตำนานพระราหูตามความคิดของชาวลาวและชาวอีสาน จากการศึกษาวัฒนธรรมลาวและอีสานจะพบได้ว่าเป็นวัฒนธรรมที่มาจากพื้นรากฐานเดียวกันเนื่องจากเคยอยู่ร่วมกันเป็นหนึ่งในสามอาณาจักรของอาณาจักรล้านช้างมาก่อนแม้ภายหลังจะแยกออกจากกันแต่ความสัมพันธ์ใกล้ชิดทางวัฒนธรรมยังคงปรากฏอยู่จนกระทั่งปัจจุบันนี้โดยมีเพียงแม่น้ำโขงคั่นกลางระหว่างวัฒนธรรมลาวและอีสานเท่านั้น แต่ในความเห็นของผู้วิจัยภายหลังจากได้ทำการลงพื้นที่เมืองหลวงพระบาง และ เมืองเวียงจันทน์แล้วยิ่ง

ทำให้เชื่อได้ว่าวัฒนธรรมลาวดำรงอยู่ในวัฒนธรรมอีสานมาเป็นเวลาช้านานจนยากที่จะแยกออกจากกันได้

ตำนานความเชื่อเรื่องกบกินเดือนในวัฒนธรรมลาวและอีสาน

เรื่องราวของกบกินเดือนเป็นตำนานที่เกี่ยวข้องกับปรากฏการณ์ทางธรรมชาติที่เรียกว่า "ราหูอมจันทร์" ชนชาติไทได้มีการสร้างตำนานนี้ขึ้นมาเพื่ออธิบายการเกิดสุริยุปราคาและจันทรุปราคาในกลุ่มของชนชาติไท ตำนานกบกินเดือน หรือ ราหูอมจันทร์ พบแพร่หลายในประเทศต่างๆในเอเชีย เช่น ชาวจ้วง ไทลื้อ ไทเขิน ในประเทศ จีน, ไทเมา ไทใหญ่ ในประเทศพม่า ,ไทดำ ไทขาวในเวียดนาม,ลาวอีสาน และ ชาวล้านนา ไทย ,ลาว ,ไทอาหม และไทพ่าแก่ ในอัสสัมของประเทศอินเดีย โดยแต่ละพื้นที่ก็มีการเรียกชื่อการเกิดปรากฏการณ์และตำนานกบกินเดือนที่แตกต่างกันออกไป

ความเชื่อถือในตำนานการเกิดสุริยคราสและจันทรคราสนั้นมีหลายตำนานที่เชื่อมโยงเกี่ยวข้องกับสัตว์คือกบ เรื่องเล่าของกบกินเดือนพบอย่างเด่นชัดในกลุ่มของชนชาติไทที่ใช้ภาษาตระกูลไท-ลาว ซึ่งเรียกการเกิดคราสว่ากบกินเดือน โดยชาวไทใหญ่จะมีคำทำนายที่พ่วงมากับการเกิดคราสอันเกี่ยวกับปรากฏการณ์บนท้องฟ้า เช่น การดูสีท้องฟ้า ,สีของพระจันทร์ทรงกรด และตำแหน่งของกลุ่มดาวสำคัญ ความเชื่อของชาวไทเชื่อว่ากบหรือพระราหูคือสิ่งเดียวกัน โดยในแต่ละท้องถิ่นจะมีความต่างกันทางเรื่องของตำนาน

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

กลุ่มชนชาติที่มีความเชื่อเรื่องกบที่น่าสนใจคือชาวจ้วงซึ่งเป็นกลุ่มชนชาติไทที่อาศัยในมณฑลกวางสีทางตอนใต้ของประเทศจีน พิธีบูชากบจะจัดขึ้นในช่วงประมาณเดือนสองของจีนหรือเดือนมีนาคมโดยจะจัดขึ้นเป็นประจำทุกปี ในพิธีนี้ชาวบ้านผู้ชายจะเป็นผู้ตระเวนหากบตามบริเวณทุ่งนาซึ่งช่วงเวลานี้กบจะจำศีลและหายากมากเพราะสภาพอากาศที่แห้งแล้ง การหากบในพิธีนี้จะมีการประโคมตีกลองมโหระทึกตลอดเวลาโดยนำกบทั้งตัวผู้และตัวเมียอกจากโลงมาใส่เกี้ยวไม้ไผ่เล็กๆ พอถึงหมู่บ้านก็แห่รอบหมู่บ้านก่อน แต่ละบ้านจะต้องร้องเพลงกบที่มีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับการขอให้พืชพันธุ์อุดมสมบูรณ์ให้ลูกหลานอยู่เย็นเป็นสุขหลังจากนั้นเจ้าของบ้านก็จะทำการจุดประทัดโดยมีความเชื่อว่าเป็นการต้อนรับสิ่งที่ดีงามซึ่งมาพร้อมกับกบ พอถึงสถานที่ๆจะประกอบพิธีบูชากบก็จะนำเอากบทั้งคู่ออกมาแขวนและจุดประทัดนำข้าวปลาอาหารและเหล้ามาเซ่นสรวงบูชาดวงวิญญาณของกบ จากนั้นจะบรรจุร่างของกบลงในหีบศพเล็กๆ แล้วแห่ไปยังสุสานที่ฝังกบ หลังจากนั้นก็จะนำเอาร่างของกบที่ฝังไว้ในปีก่อนขึ้นมาดูเพื่อทำนายทายทักเกี่ยวกับความอุดมสมบูรณ์ของพืชพันธุ์ต่างๆแล้วนำหีบศพใหม่ไปทำการฝังแทน ในบางอำเภอหรือบางหมู่บ้านจะมีการปักธงกระดาษสีต่างๆ เพื่อใช้ในการเซ่นไหว้กบหลังจากนั้นก็จะแห่เกี้ยวเปล่าๆกลับหมู่บ้าน

พร้อมทำการโห่ร้องตีประโคมกลองมโหระทึกซึ่งเชื่อว่ามีวิญญาณกบสิ่งอยู่ไปตลอดทาง หลังจากนั้นในหมู่บ้านก็จะมีพิธีเฉลิมฉลองกลางทุ่งนาพร้อมทั้งอัญเชิญเกี้ยวกบมาตั้งไว้กลางวงพิธีหน้ากลองมโหระทึก ซึ่งในพิธีจะมีการแสดงต่างๆที่เกี่ยวข้องกับความอุดมสมบูรณ์แห่งพืชพันธุ์และชีวิต[1]

ในความเชื่อของชาวไทจะพบว่าความเชื่อในเรื่องของกบยังมีความผูกพันเชื่อมโยงกับชาวนาและการทำนา พิธีกรรมที่มีความหมายและความสำคัญของผู้คนในดินแดนนี้จึงมักเกี่ยวข้องกับการแสวงหาน้ำฝนเพื่อขอให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ดลบันดาลให้เกิดฝน ดังนั้นชนชาติไทจึงได้จัด พิธีนี้เป็นการบูชากบเพื่อขอให้บันดาลให้ฝนตกเพื่อขอให้ฝนตกต้องตามฤดูกาล

ด้วยเหตุนี้รูปกบจึงเปรียบได้ดังสัญลักษณ์แห่งน้ำและความอุดมสมบูรณ์แนวคิดนี้ถือเป็นแนวคิดสากลที่เป็นความเชื่อร่วมกันของผู้คนทั่วไป เช่น ชาวอียิปต์เชื่อว่ากบเป็นองค์ประกอบอย่างหนึ่งที่มาพร้อมกับฝนหรือชาวอมริกันอินเดียและชาวออสเตรเลียนเชื่อว่าเสียงร้องของกบเป็นคำทำนายทายทักเกี่ยวกับเรื่องฝนหรือในประเทศญี่ปุ่นก็มีรูปคางคกทำท่าหมอบคลานที่แกะสลักจากทองสัมฤทธิ์และหินอยู่บนเกาะแห่งหนึ่งริมฝั่งทะเล Futamigaura ซึ่งชาวญี่ปุ่นเชื่อว่ามีความเกี่ยวพันกับพระอาทิตย์ น้ำและความอุดมสมบูรณ์ หรือชาวจีนเชื่อว่ากบเป็นตัวแทนของพระจันทร์และเป็นรูปวิญญาณที่คนจีนนับถือบูชาอันมีจุดมุ่งหมายเพื่อความอยู่ดีกินดีและความเจริญรุ่งเรืองของชีวิต

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

เมื่อสังเกตพฤติกรรมของกบในทางธรรมชาติและสภาพแวดล้อมที่เกี่ยวข้องกับการเพาะปลูก กบถือได้ว่าเป็นสัตว์ที่มีความสำคัญอย่างมากและช่วยอำนวยประโยชน์ต่อการทำมาหากินของมนุษย์จนมนุษย์ยกย่องให้ความสำคัญและเห็นว่ากบเป็นสัตว์ที่มีความศักดิ์สิทธิ์ ช่วยเหลือมนุษย์เมื่อประสบกับความแห้งแล้งไม่มีน้ำ กบเปรียบได้ดังเทพคอยช่วยนำน้ำมาใช้ดื่มกินและทำการเกษตรที่กล่าวมานี้คือคติความเชื่อเรื่องกบจากมุมมองของประเทศต่างๆ กล่าวโดยสรุป คือ คนจำนวนมากต่างก็ยกย่องกบให้เป็นสัตว์ที่มีความศักดิ์สิทธิ์มีฤทธิ์เดชบันดาลความอุดมสมบูรณ์ให้บังเกิดแก่ชุมชน จึงได้มีการจัดพิธีเพื่อทำการเซ่นหรือบูชากบได้แก่การบูชายัญโดยมีการละเล่นเต้นฟ้อนหรือร่ายรำหรือบางพื้นที่ก็เลียนแบบท่าทางของกบคือทำท่าย่อขาแข็งเหมือนกบทั้งนี้ก็เพื่อที่จะทำการขอฝนขอน้ำ และขอให้ประสบความโชคดีในการทำการเกษตรของพวกเขา

สำหรับชาวลาวและชาวอีสานต่างก็มีความเชื่อในเรื่องกบที่สอดคล้องกับกลุ่มชนชาติไทกล่าวคือกบในความคิดของชาวลาวคือสัตว์ศักดิ์สิทธิ์ที่นำความอุดมสมบูรณ์คือน้ำมาให้ชาวลาว

---

[1] ปรานี วงษ์เทศ และ ศรีศักร วัลลิโภดม, <u>จ้วง พี่น้องเผ่าเก่าแก่ที่สุด</u> (กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2536) 240-246.

จะมีการทำพิธีฟ้อนกบเพื่อบูชากบ คนลาวโบราณเชื่อว่ากบเขียดเป็นสิ่งที่มีความศักดิ์สิทธิ์ และมีบทบาทที่ส่งผลต่อพระยาแถน ชาวลาวเรียกกบว่าพระยากบมีเรื่องเล่าว่าเมื่อใดที่ชาวลาวเห็นว่าพื้นที่ทางการเกษตรของตนเกิดความแห้งแล้งพวกเขาจะทำพิธีฟ้อนกบเพื่อให้พระยากบเปล่งเสียงร้องออกมา เพื่อให้พระยาแถนประทานน้ำฝนให้ตกลงมาสู่โลกมนุษย์หากพระยาแถนไม่บันดาลฝนตกลงมาตามเสียงเรียกร้อง พระยากบจะแผลงฤทธิ์เหาะขึ้นไปเบื้องบนกินดาวกินเดือนให้สูญหายจากท้องฟ้า อันเป็นอาณาเขตของพระยาแถนเมื่อพระยาแถนเห็นกบกินเดือนดังกล่าวก็ขอให้กบคลายเดือนออกมาโดยให้คำมั่นสัญญาว่าจะบันดาลให้ฝนตกลงมาในเมืองมนุษย์เป็นการตอบแทน

ในความเชื่อของชาวอีสานกบเป็นบริวารของพระยาคันคาก กบถือว่าเป็นสัตว์ที่มีความพิเศษและมหัศจรรย์อยู่ในตัว เช่นเดียวกับวัฒนธรรมลาว กล่าวว่ากบถือกำเนิดขึ้นมาตัวเป็นวุ้น เมื่อออกจากวุ้นก็เป็นลูกอ๊อดตัวเล็กๆอาศัยในน้ำจากนั้นจึงมีหางงอกออกมาภายหลังจากที่เป็นตัวกบช่วงแรกก็จะอาศัยอยู่ในน้ำ จากนั้นก็สามารถอยู่บนบก กลายเป็นสัตว์ครึ่งบกครึ่งน้ำกินอาหารได้มากมายและจำศีลอยู่ได้ถึง 3 เดือนจึงถูกโยงมาเกี่ยวข้องกับแถนทั้งเสียงร้องที่กังวานและปากที่กว้างของกบ เนื่องจากกบเป็นสัตว์ที่กินเก่งจึงมีตำนานเล่าว่าสามารถที่จะเหาะขึ้นไปจับเดือนจับดาวกินจนพระยาแถนต้องยอมแพ้ประทานน้ำฝนให้

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

วิเคราะห์หลักฐานทางโบราณคดีจากคติความเชื่อเรื่องกบกินเดือนหรือราหูอมจันทร์

จากหลักฐานทางโบราณคดีปรากฏรูปปั้นกบประดับบริเวณกลองมโหระทึกในประเทศลาว ที่มีการขุดค้นพบที่เมืองเวียงจันทน์ ปัจจุบันจัดแสดงที่ศูนย์ศิลปวัฒนธรรมรัตนโมลีศรีโคตรบูร จังหวัดนครพนม โดยในการค้นพบกลองมโหระทึกในพุทธศตวรรษที่ 3-24 ชาวลาวโดยท่าน ดร.สุเนด โพทิสาน ผู้อำนวยการพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติลาว เรียกกลองมโหระทึกที่พบว่าฆ้องบ้าง หรือ อีกชื่อหนึ่งคือฆ้องบั้ง เชื่อว่าประดิษฐ์ขึ้นเพื่อใช้ตีในการบูชาผีฟ้าผีแถน เมื่อสังเกตบริเวณลวดลายรูปกบจากหน้ากลองมโหระทึกจะเห็นว่ามีลักษณะของระบบจักรวาล เพราะบนหน้ากลองจะมีลวดลายท้องฟ้า เมฆ พระอาทิตย์ รวมทั้งรูปดาวเป็นแฉกๆ ซึ่งทั้งหมดถือได้ว่าเป็นเรื่องราวของสวรรค์ตามความเชื่อของชาวลาวนั้นเชื่อกันว่ามีการแยกที่อยู่ของแถนบนฟ้าและที่อยู่ของมนุษย์และสัตว์บนพื้นดินอย่างเป็นสัดส่วน ในขณะที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือก็มีการค้นพบกลองมโหระทึกที่มีการประดับรูปกบคล้ายกับที่พบในประเทศลาว ซึ่งพบในหลายจังหวัด เช่น มุกดาหาร, นครพนม ,อุบลราชธานี เป็นต้น อันเป็นกลองที่สร้างภายใต้อิทธิพลของวัฒนธรรมดองซอน การค้นพบกลองมโหระทึกในเมืองเวียงจันทน์ ประเทศลาวอาจเปรียบเทียบได้กับกลองมโหระทึกที่พบในประเทศไทยซึ่งลวดลายที่ปรากฏล้วนมีความความคล้ายคลึงกันแต่มีความแตกต่างกันในรายละเอียด

จากการค้นพบร่องรอยหลักฐานในประเทศลาวผู้วิจัยพบว่าสิ่งที่เป็นตัวแทนของความเชื่อเรื่องราวของสวรรค์หรือระบบของจักรวาลในวัฒนธรรมลาวอีกสิ่งหนึ่งคือ หินดาว โดยเชื่อว่าเป็นการสร้างโดยการจำลองรูปของจักรวาลคล้ายกับกลองมโหระทึก โดยเป็นการสร้างตามความเชื่อของชาวลาวแต่โบราณพบที่เมืองหลวงพระบางที่เชื่อว่ามีอายุประมาณ 3,000 ปีมาแล้ว สันนิษฐานว่าเป็นการสร้างตามจินตนาการของการจำลองจักรวาล ประกอบด้วย พื้นฟ้า (ที่อยู่ของแถน) พื้นดิน (ที่อยู่ของมนุษย์) มีการพัฒนาด้านความนึกคิดเกี่ยวกับจักรวาลมาเป็นลำดับโดยเอาดาวดวงใหญ่ ดวงอาทิตย์เป็นสัญลักษณ์ของเมืองฟ้า หรือเมืองแถน เอารูปสัตว์รูปธรรมชาติ ภูผา ป่าไม้ แม่น้ำ เป็นสัญลักษณ์ของเมืองคน หรือ เมืองเบื้องล่าง

ความเชื่อในการสร้างเมืองฟ้าเมืองดินทำให้มีการใช้รูปกบเป็นตัวเชื่อมระหว่างสวรรค์ (พระยาแถน) และ โลกมนุษย์ (กบ) ทั้งนี้ การบูชากบนั้นเชื่อว่ากบสามารถที่จะช่วยรักษาความสมดุลของน้ำและความอุดมสมบูรณ์ให้กับมนุษย์ การตีกลองจึงเปรียบได้กับเสียงของกบที่ดังส่งไปถึงแถนเพื่อให้แถนยอมแพ้และมอบน้ำให้กับมนุษย์ นอกจากการตีกลองแล้วยังมีการจุดบั้งไฟเพื่อเตือนให้แถนทราบว่าบัดนี้โลกมนุษย์นั้นแห้งแล้งขอให้แถนช่วยประทานน้ำมาให้มนุษย์ด้วย

จากตำนานและหลักฐานทางโบราณคดีที่พบทั้ง หินดาว ,กลองมโหระทึก(ฆ้องบ้าง) และ ภาพสลักของกบที่ปรากฏบนทุ่งไหหิน ทำให้สันนิษฐานได้ว่าความเชื่อในเรื่องกบและคางคกของชาวลาวและชาวอีสาน เป็นสิ่งที่ปรากฏมาเป็นเวลาช้านานก่อนที่อิทธิพลของคติความเชื่อของอินเดียคือพุทธศาสนาและศาสนาพราหมณ์ รวมถึงพิธีกรรมต่างๆจะเข้ามาในลาวและภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ดังนั้นเรื่องราวของราหูอมจันทร์ตามความเชื่อแบบลาวคงเป็นสิ่งที่ปรากฏขึ้นด้วยการผสมผสานกับตำนานพื้นเมืองคือกบกินเดือน โดยมีความเกี่ยวข้องกับพระยาแถนและการขอฝน อันเป็นสิ่งที่สำคัญต่อสังคมเกษตรกรรม ผู้วิจัยมีความเห็นว่าในความคิดของชาวอีสานและชาวลาวเชื่อว่ากบและพระราหูเป็นสิ่งเดียวกันกล่าวคือ กบกินเดือนก็คือราหูอมจันทร์เพียงแต่เรียกต่างกันตามท้องถิ่นของตน ทั้งนี้คงจะมีการเชื่อมโยงนำกบมาผสมผสานเข้ากับตำนานเรื่องสุริยุปราคาและจันทรุปราคาที่พบในปรากฏการณ์ทางธรรมชาติตามท้องถิ่นของตน

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

ตำนานสุริยคราสและจันทรคราสกับความเชื่อมโยงเรื่องกบในวัฒนธรรมลาวและอีสาน

ดังที่ทราบกันมาแล้วว่าชาวลาวและชาวอีสาน มีการเล่าขานตำนานปรากฏการณ์สุริยุปราคาและจันทรุปราคากันในแต่ละท้องถิ่น โดยแต่ละเมืองแต่ละจังหวัดก็มีเรื่องเล่าที่แตกต่างกันไป เรื่องของตำนานกบกินเดือนนั้นเมื่อสอบถามชาวบ้านผู้เฒ่าผู้แก่อายุ 50 ปีขึ้นไปในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือพวกเขาจะบอกเล่าถึงกบกินเดือนในมุมต่างๆ ตามแต่ท้องถิ่นของตน สำหรับ

ในปัจจุบันนี้คนรุ่นใหม่ไม่เข้าใจว่ากบกินเดือนมีความเป็นมาตามตำนานอย่างไรบ้างทำให้ความเชื่อเหล่านี้มีบทบาทน้อยลงไป

อย่างไรก็ตามแม้ว่าแต่ละท้องถิ่นจะมีเรื่องเล่าตำนานการเกิดราหูอมจันทร์ที่แตกต่างกัน แต่จุดเด่นของตำนานนั้นก็คือเรื่องราวของความอาฆาต ริษยา พยาบาทการทะเลาะของพี่น้อง อันเนื่องจากน้องถูกเอารัดเอาเปรียบเกิดการต่อสู้ความตาย และ การไปเกิดใหม่ภายหลังจากการจองเวร เช่น ตำนานของจังหวัดอุบลราชธานีที่เล่าว่ามีพี่น้องสามคนอยู่ด้วยกัน และจะไปทำบุญ คนแรกเลือกเอาขันทอง คนที่ 2 เลือกขันเงิน และคนที่ 3 ไม่สามารถเลือกได้จึงต้องใช้กะลาเมื่อตายลงจึงอธิษฐาน คนแรกอธิษฐานขอให้มีรัศมีผ่องใสจึงไปเกิดเป็นพระอาทิตย์ คนที่ 2 ขอให้ร่างกายผุดผ่องเกิดเป็นพระจันทร์ คนที่สามขอให้มีฤทธิ์หลังจากนั้นก็มีใจอาฆาตพี่ทั้งสองของตน เมื่อเจอทีไรก็จะจับกินทุกครั้ง เช่นเดียวกับตำนานของจังหวัดชัยภูมิ ที่เล่าถึงการทะเลาะเบาะแว้ง กัน ระหว่าง พระอาทิตย์ พระจันทร์และพระราหู เป็นต้น การแย่งชิงความเป็นใหญ่ของตัวละครในตำนานปรากฏอยู่ในตัวละครในตำนานของอีสานเท่านั้น สันนิษฐานว่าเป็นลักษณะเฉพาะของไทยอีสานที่นิยมสร้างวรรณกรรมที่มีลักษณะเป็นนิทาน เป็นการสู้รบระหว่างเทพและสิ่งมีชีวิตบนโลก เพื่อความอยู่ดีมีสุข ดังเช่น ตำนานของพระยาคันคาก ก็คือการต่อสู้ระหว่าง พระยาคันคาก กับ พระยาแถน เพื่อขอฝน และตำนานของจังหวัดกาฬสินธุ์ที่บอกเล่าเรื่องลาวของพี่น้องสองคนที่ส่งกบขึ้นไปสู้รบกับพระอาทิตย์เพื่อนำสมุนไพรชุบชีวิตที่พระอาทิตย์ได้เอาไปในวันเพ็ญขึ้น 15 ค่ำ กลับคืนมา

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือความเชื่อในเรื่องกบและคางคก อาจแตกต่างจากของวัฒนธรรมลาว ทั้งนี้จากตำนานความเชื่อผู้วิจัยพบว่ากบคือผู้ช่วยในการกินเดือนกินตะวันเช่นที่ปรากฏในตำนานสุริยคราส หรือจันทรคราสของจังหวัดกาฬสินธุ์และกบที่เป็นบริวารของพระยาคันคาก (คางคก) ในการส่งเสียงร้องเป็นสัญญาณบอกพระยาแถนให้ช่วยประทานน้ำฝนออกมา ขณะที่ในลาว “กบ” จะเปรียบได้ดังสื่อกลางระหว่างพระยาแถนและมนุษย์โดยการสู้รบกับแถนด้วยตนเอง เนื่องจากลาวเชื่อว่ากบเป็นเทพศักดิ์สิทธิ์สามารถที่จะแผงฤทธิ์เหาะขึ้นไปเบื้องบน หรือเมืองฟ้า เพื่อกินเดือนกินดาวให้หายออกไปจากเมืองฟ้า อันเป็นอาณาเขตของพระยาแถน และ ส่งเสียงร้องขึ้นหากพระยาแถนไม่ยอมให้ฝนตกต้องตามฤดูกาลจนเมื่อพระยาแถนทนไม่ไหวต้องยอมให้ฝนตกลงมา จากตำนานทั้งสองจะเห็นได้ว่ากบ มีความสำคัญแม้ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือจะเป็นบริวารของคางคกแต่เสียงร้องของกบก็ช่วยให้ฝนตกได้ดังนั้นทั้งวัฒนธรรมอีสาน และลาว จึงมีการนำกบไปผูกกับพระราหูเพื่ออธิบายการหายไปของเดือนและดาวเนื่องจากกบเป็นผู้กินเข้าไปนั่นเอง แต่ตำนานนี้เป็นการอธิบายเหตุผลทางสัญลักษณ์ของกบที่คอยกินเดือนกินดาวทำให้โลกมืดลงไม่มีแสง สิ่งนี้อาจจะมีการนำมาผูกเข้ากับเรื่องของพระราหูภายหลังจากที่วัฒนธรรมอินเดียเข้ามาในพื้นที่อีสาน แม้ว่าชาวลาวเลือก กบ เป็นตัวแทนในการสู้รบกับแถน และชาวอีสานเลือกพระยา

คันคากสู้รบกับแถน แต่ความจริงสัตว์ทั้งสองชนิด คือ กบ และคางคกล้วนจัดอยู่ในหมวดประเภทเดียวกันคือเป็นสัตว์ที่มีความศักดิ์สิทธิ์และคอยช่วยรักษาสมดุลของน้ำสำหรับชาวอีสานและชาวลาว โดยสัมพันธ์ถึงสังคมแบบเกษตรกรรมเพื่อการให้น้ำและพืชผลอุดมสมบูรณ์ กล่าวคือชาวอีสานเชื่อว่าเมื่อเกิดเหตุการณ์ที่กบกินเดือนพวกเขาก็จะใช้ไม้ ,ใช้ค้อนทุบหรือตีต้นไม้ที่ไม่ออกผลผลิต โดยเชื่อว่าเมื่อกบขึ้นไปกินเดือน กินดวงจันทร์ ดวงอาทิตย์ หากเคาะทำให้เกิดเสียงดังจะขับไล่สิ่งไม่ดีออกไปจากพืชผลทำให้ผลไม้มีความสมบูรณ์ และช่วยเหลือพระจันทร์ และ พระอาทิตย์ แต่ในสังคมของคนลาวเชื่อว่าการตีเกราะเคาะไม้เพื่อบอกให้พระอาทิตย์และพระจันทร์ซึ่งเป็นพี่น้องกันนาน ๆ ครั้งจะได้เจอกัน ทั้งสองได้เข้าไปเยี่ยมเยียนหรือกอดกัน ทำให้ชาวลาวต้องเคาะเพื่อให้ทั้งสององค์แยกจากกันเพราะว่าเมื่อพบกันจะลืมหน้าที่ที่ต้องให้แสงสว่างกับมนุษย์

การกลืนกินดวงจันทร์และดวงอาทิตย์ เมื่อกบกินตะวัน หรือ สุริยะเนื่องจากความร้อนมากทำให้บางครั้งกบไม่สามารถที่จะกลืนกินได้หมดก็จะขี้ออกมาหากกลืนกินได้หมดเรียกว่า สุริยคราสเต็มดวง ในขณะที่กบพยายามกินดวงจันทร์แต่เนื่องจากเย็นเกินไปจึงได้คายออกมา เนื่องจากยังไม่สามารถที่จะกลืนกินได้หมด ดังนั้นเมื่อกบพบดวงจันทร์ และดวงอาทิตย์ก็ยังคงพยายามที่จะจับกินเสมอเมื่อมีโอกาส การเข้าและออกทางเดิมของกบเมื่อกินเดือนกินตะวัน ชาวบ้านเชื่อว่าทำให้ข้าวปลาอุดมสมบูรณ์ ในตำราของการทำนายกบกินเดือนของคนลาวกล่าวเอาไว้ว่า

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

"ถ้าเข้ามาออกเลยเรียก ขี้
กบกินบ่อิ่ม
ข้าวบ่งาม ชาวนาบ่กิน"

หมายถึงการกินเดือนของกบหากกบกินทางหนึ่งและออกทางตรงกันข้ามทำนายว่าปีนี้ไม่ดี

" การเข้าครึ่งหนึ่ง และ ถอดกลับเรียก คาย ข้าวเหลือกิน "

หมายถึงการกินเดือนของกบหากกบกินทางใดก็ออกทางนั้นทำนายว่าปีนี้อุดมสมบูรณ์ดีข้าวปลาอาหารสมบูรณ์

" ถ้าเข้ามาและออกด้านข้างเรียก พุงแตก กบกินอิ่ม ข้าวปลาล้นเหลือ "

หมายถึง การกินเดือนของกบหากกินทางหนึ่งและออกด้านข้างทำนายว่าปีนี้ดีอุดมสมบูรณ์มากข้าวปลาอาหารล้นเหลือ

สิ่งนี้แสดงให้เห็นว่าวัฒนธรรมลาวเชื่อในเรื่องกบเชื่อมโยงเกี่ยวพันกับความอุดมสมบูรณ์ และผลผลิตทางการเกษตรซึ่งพ้องกันกับภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่เชื่อว่าเมื่อเกิดเหตุกบกินเดือนหากพวกเขาเคาะต้นไม้ที่ไม่ปรากฏพืชผล ก็จะทำให้พืชผลทางการเกษตรสมบูรณ์ขึ้น

สำหรับในประเด็นนี้ ชาวอีสานบอกว่ามันไม่ได้อมแต่กินตัวที่กินคือกบจึงเรียกว่ากบกินเดือนภาพที่ชาวอีสานวาดไว้ตามสิมต่างๆ ก็มักจะเป็นภาพพระราหูแต่เวลาเห็นเข้าก็มักจะเรียกว่ากบกินเดือนอยู่ตลอด

นอกจากความเชื่อเรื่องของกบกินเดือนตามความเชื่อแบบพื้นเมืองของวัฒนธรรมลาวและ อีสานแล้ว พระพุทธศาสนาและ ศาสนาพราหมณ์ ก็ถือได้ว่ามีบทบาทสำคัญต่อคติความเชื่อเรื่องพระราหูในตำนานการเกิดสุริยคราสและจันทรคราสด้วยเช่นเดียวกัน จากตำนานและคำบอกเล่าของชาวอีสาน และ ชาวลาว มีเรื่องราวของราหู หรือ กบกินเดือน ที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อทางศาสนา เช่น ตำนานจากจังหวัดยโสธร จากคำบอกเล่าของชาวบ้านซึ่งเล่าถึงเหตุการณ์ของพระราหูในสมัยพุทธกาลที่เกิดการวิวาทกับพระจันทร์ และ พระอาทิตย์ หรือ จากตำนานจังหวัดนครพนมที่ว่าด้วยเรื่องการกระทำกรรมดีของมนุษย์ เล่าถึงตำนานกบกินเดือนว่าพี่น้องคือ พระอาทิตย์ และพระจันทร์ ได้สร้างสมบุญบารมี หรือตำนานท้องถิ่นของจังหวัดอุบลราชธานีที่มีเรื่องการทำบุญนำข้าวและน้ำไปถวายพระ อันเป็นการปฏิบัติตามความเชื่อตามหลักในพระพุทธศาสนา

นอกจากนี้บางตำนานของกบกินเดือนยังกล่าวถึงการทำบุญของพี่น้องจนเกิดการวิวาทในตำนานเมื่อตายไปก็ผูกใจเจ็บต่อกันอาฆาตจองเวร จ้องที่จะจับกินกันตลอดเวลาเมื่อเจอคล้ายกับราหูอมจันทร์ของอินเดียที่มีความอาฆาตต่อกันเป็นอย่างมากจนพระราหูพยายามที่จะกลืนกินพระจันทร์และพระอาทิตย์ทุกครั้งเมื่อเจอ ทำให้ผู้วิจัยเห็นว่าตำนานเรื่องสุริยคราส และ จันทรคราสของลาวและอีสานต่างก็สร้างขึ้นด้วยการผสมผสานกับความเชื่อพื้นเมืองบอกเล่าเรื่องราวของการไม่ถูกกันของกบ,พระจันทร์ และพระอาทิตย์

อิทธิพลที่ได้รับจากพระพุทธศาสนานั้นในวัฒนธรรมลาวปรากฏเรื่องราวของท้าวจันทะคาด หรือ จันทคาธชาดก ใน ปัญญาสชาดก ที่มีเรื่องเล่าของพี่น้องคือ พระสุริยะ และพระจันทร์ การพลัดพรากจากกันของสองพี่น้องที่ต้องอยู่ต่างบ้านต่างเมือง ทำให้น้องชายคิดถึงพี่ชายดังนั้นจันทะคาดจึงได้ออกเดินทางไปเยี่ยมเยียนพี่ชายที่อยู่ต่างเมือง เรื่องท้าวจันทะคาดถือได้ว่าเป็นวรรณกรรมซึ่งได้รับความนิยมและเป็นวรรณกรรมที่เก่าแก่ของชาวลาวซึ่งความเชื่อในตำนานนี้ก็พ้องกับตำนานของจังหวัดกาฬสินธุ์ที่บรรยายเรื่องการพลัดพรากของพี่น้องสองคนและสุดท้ายก็ได้พบกัน คล้ายกับเรื่องท้าวจันทะคาดของประเทศลาว

จากการวิเคราะห์ตำนานการเกิดสุริยุปราคา และจันทรุปราคา ผู้วิจัยมีความเห็นว่าคติความเชื่อเรื่องพระราหูแบบวัฒนธรรมลาวในภาคอีสานถือได้ว่าเป็นคติความเชื่อที่มีความเชื่อมโยงกันทางด้านวิถีชีวิตของเกษตรกรรมของผู้คนในชุมชน แต่อาจจะมีความแตกต่างกันบ้างในส่วนของรายละเอียดปลีกย่อยในตำนาน สิ่งที่น่าสังเกตคือแนวคิดแบบพื้นเมืองถือได้ว่ามีอิทธิพลต่อคติความเชื่อของชาวบ้านเป็นอย่างมาก ดังเช่นตำนานความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับ “กบ” หรือ คางคก และ พระยา

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

แถนอันเชื่อมโยงสู่การขอความอุดมสมบูรณ์ในการเกษตรซึ่งสุดท้ายเรื่องราวของกบกินเดือนก็มีการผสมผสานเรื่องเล่าในพระสูตรทางพุทธศาสนาในเวลาต่อมาก่อให้เกิดรูปแบบการสร้างพระราหูในพุทธสถานในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

วิเคราะห์รูปแบบการสร้างพระราหูในพื้นที่ภาคอีสานและลาว

ในส่วนนี้จะเป็นการศึกษาเปรียบเทียบและความเชื่อมโยงของรูปแบบการสร้างพระราหูจาก เมืองเวียงจันทน์ และ เมืองหลวงพระบาง ประเทศลาว จากหลักฐานทางโบราณคดีในการสร้างพระราหูที่ค้นพบในประเทศลาว และภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทยนั้นพบรูปแบบลักษณะการสร้างพระราหู ที่สามารถสรุปรูปแบบและลักษณะการสร้างพระราหูจากวัฒนธรรมลาวได้ตามตารางดังต่อไปนี้

ตารางที่ 1 รูปแบบพระราหูลักษณะใบหน้าคล้ายยักษ์ สวมชฎาหรือมงกุฎและใช้มือทั้งสองจับพระจันทร์หรือ พระอาทิตย์ โดยอมไว้ในปากที่พบในประเทศลาว

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

ลำดับที่	ลักษณะการใช้งาน	สถานที่พบ/เมือง	ประเภทของศิลปกรรม	อายุ
1.	ประดับหน้าบัน	วัดเชียงทอง/หลวงพระบาง	ปูนปั้น	พุทธศตวรรษที่ 21
2.	ประดับหน้าบัน	วัดใหม่สุวันพุทาราม/หลวงพระบาง	ไม้แกะสลัก	พุทธศตวรรษที่ 23
3.	ประดับหลังคา ใต้หน้าต่าง	วัดน้อยสีคุนเมือง / หลวงพระบาง	ไม้แกะสลัก	พุทธศตวรรษที่ 23
4.	ประดับหน้าบัน	วัดสีบุญหวน/หลวงพระบาง	ประติมากรรมไม้สลัก	พุทธศตวรรษที่ 24

ตารางที่ 2 รูปแบบพระราหูที่ใช้ประดับช่องลมลักษณะใบหน้าไม่แน่ชัดว่าเป็นมนุษย์หรือ คล้ายยักษ์ พบในประเทศลาว

ลำดับที่	ลักษณะการใช้งาน	สถานที่พบ/เมือง	ประเภทของศิลปกรรม	อายุ
1.	ประดับด้านข้างผนังโบสถ์หรือสิม	วัดสีพุดทะบาดทิบพาราม /หลวงพระบาง	ปูนปั้น	พุทธศตวรรษที่ 23
2.	ประดับด้านข้างผนังโบสถ์หรือสิม	วัดอาราม//หลวงพระบาง	ปูนปั้น	พุทธศตวรรษที่ 23
3.	ประดับด้านล่าง(ฐาน)ผนังโบสถ์ หรือสิม	หอพระแก้ว	ปูนปั้น	พุทธศตวรรษที่ 24

จากตารางข้างต้นสามารถสรุปพัฒนาการการสร้างพระราหูในประเทศลาวได้ดังต่อไปนี้คือ

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

1.ในช่วงแรกได้รับอิทธิพลทางด้านความคิดในการสร้างจากวัฒนธรรมขอมดังหลักฐานปรากฏในส่วนของหน้ากาลซึ่งประดับหน้าบันพบที่ปราสาทวัดภู (กล่าวถึงไว้ในบทที่ 3) ซึ่งเป็นการสร้างตามคติความเชื่อของศาสนาพราหมณ์ในพุทธศตวรรษที่ 16

2.ต่อมาเมื่ออิทธิพลของศาสนาพราหมณ์เสื่อมลงพุทธศาสนาปรากฏเข้ามาแทนที่ รูปแบบการสร้างพระราหูจึงพบเห็นในพุทธ เช่น ประดับบนหน้าบันหรือการประดับบริเวณผนังของอุโบสถ ศิลปะแบบเก่าแก่ที่สุดของการสร้างพระราหูในพุทธสถานพบในช่วงพุทธศตวรรษที่ 21 จากวัดเชียงทอง เมืองหลวงพระบาง เป็นประติมากรรมปูนปั้นรูปพระราหูที่มีใบหน้าคล้ายยักษ์ สวมชฎา ไม่มีลำตัวข้างล่าง มือทั้งสองข้างจับพระจันทร์หรือพระอาทิตย์คาบไว้ในปาก

3.ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 23 รูปแบบการสร้างพระราหูในประเทศลาวมีความหลากหลายมากยิ่งขึ้น กล่าวคือ มีประติมากรรมภาพพระราหูแบบสลักไม้ปรากฏขึ้นโดยใช้ประดับบริเวณหน้าบันและตกแต่งอาคาร ช่วงเวลานี้ช่างชาวลาวมีความนิยมในงานสลักไม้ เนื่องจากพบงานไม้แกะสลักภาพพระราหูอมจันทร์ด้วยกันหลายวัดในเมืองหลวงพระบาง อายุราวพุทธศตวรรษที่ 23-24 เป็นต้นมาและมีการค้นพบการสร้างพระราหูแบบประดับช่องลมในช่วงพุทธศตวรรษที่ 23 ซึ่งเป็นการสร้างแบบที่แปลกตาด้วยเช่นกัน โดยใช้ประดับบริเวณผนังด้านข้างนอก เป็น

ประติมากรรมปูนปั้น ใบหน้าไม่แน่ชัดว่าเป็นมนุษย์ หรือ ยักษ์ เจาะช่องลมตรงบริเวณปากโดยมีมือทั้งสองข้างจับไว้ พบที่เมืองหลวงพระบาง

4.ในพุทธศตวรรษที่ 24 มีการพบรูปแบบการสร้างพระราหูทั้งแบบสลักไม้ประดับหน้าบัน ที่เมืองหลวงพระบาง และพระราหูแบบประดับช่องลมที่บริเวณด้านล่าง (ฐาน) ของสิมที่เมืองเวียงจันทน์ (ภาพที่ 47-53 กล่าวไว้ในบทที่ 3)

5.ในพุทธศตวรรษที่ 25 พบการสร้างพระราหูตามแบบคติความเชื่อในพราหมณ์ที่วัดเชียงควนทางตอนใต้ของเมืองเวียงจันทน์ โดยสร้างรูปแบบคล้ายกับเทพนพเคราะห์ที่พบในอินเดีย คือ มีใบหน้าคล้ายยักษ์ และมีหาง มือทั้งสองข้างจับดวงจันทร์ หรือ พระอาทิตย์อมไว้ในปาก (ภาพที่ 54 กล่าวไว้ในบทที่ 3)

ตารางที่ 3 รูปแบบพระราหูใบหน้าคล้ายยักษ์ สวมชฎาหรือมงกุฎ และใช้มือทั้งสองจับพระจันทร์ หรือ พระอาทิตย์ โดยอมไว้ในปากพบใน ภาคตะวันออกเฉียงเหนือในประเทศไทย

ลำดับที่	ลักษณะการใช้งาน	สถานที่พบ/เมือง	ประเภทของศิลปกรรม	อายุ
1.	ประดับหน้าบัน	วัดกลาง/จังหวัดบุรีรัมย์	ปูนปั้น	พุทธศตวรรษที่ 23
2.	ประดับบริเวณซุ้มหน้าต่างของอาคาร	วัดกลาง อ.ท่าอุเทน / จังหวัดนครพนม	ปูนปั้น	พุทธศตวรรษที่ 24
3.	ประดับบานประตูสลักไม้	วัดสุวรรณาวาส / จังหวัดมหาสารคาม	ไม้แกะสลัก	พุทธศตวรรษที่ 24
4.	ประดับซุ้มประตูโค้งครึ่งวงกลมของอาคาร	วัดร้างข้างวัดผดุงสุข/ จังหวัดหนองคาย	ปูนปั้น	พุทธศตวรรษที่ 24
5.	ประดับบริเวณประตูหอแจกของอาคาร	วัดศรีมังคลาราม / จังหวัดอุบลราชธานี	ปูนปั้น	พุทธศตวรรษที่ 24
6.	ประดับหน้าบัน	วัดพระธาตุศรีมงคล/ จังหวัดสกลนคร	ปูนปั้น	พุทธศตวรรษที่ 24
7.	ประดับบริเวณพื้นผนังภายในสิม	วัดสระบัวแก้ว /จังหวัดขอนแก่น	จิตรกรรม	พุทธศตวรรษที่ 24
8.	ประดับบริเวณพื้นผนังด้านนอกสิม	วัดสระบัวแก้ว /จังหวัดขอนแก่น	จิตรกรรม	พุทธศตวรรษที่ 24

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

ลำดับที่	ลักษณะการใช้งาน	สถานที่พบ/เมือง	ประเภทของศิลปกรรม	อายุ
9.	ประดับบริเวณด้านบนของบานประตู	วัดสระบัวแก้ว /จังหวัดขอนแก่น	จิตรกรรม	พุทธศตวรรษที่ 24
10.	ประดับบริเวณพื้นผนังภายในสิม	วัดสนวนวารี/จังหวัดขอนแก่น	จิตรกรรม	พุทธศตวรรษที่ 24
11.	ประดับบริเวณหน้าบัน	วัดพระเหลาเทพนิมิต/จังหวัดอุบลราชธานี	ปูนปั้น	พุทธศตวรรษที่ 22-25 (บูรณะใหม่)
12.	ประดับบริเวณซุ้มหน้าต่างโค้งของอาคาร	พระธาตุพนม /จังหวัดนครพนม	ปูนปั้น	พุทธศตวรรษที่ 25 (บูรณะใหม่)

ตารางที่ 4 รูปแบบพระราหูที่ใช้ประดับช่องลม ใบหน้าไม่แน่ชัดว่าเป็นมนุษย์หรือ คล้ายยักษ์ พบในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ประเทศไทย

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

ลำดับที่	ลักษณะการใช้งาน	สถานที่พบ/เมือง	ประเภทของศิลปกรรม	อายุ
1	ประดับด้านข้างผนังโบสถ์หรือสิม	วัดศรีมหาโพธิ์ / จังหวัดมุกดาหาร	ปูนปั้น	พุทธศตวรรษที่ 24

ตามตารางข้างต้นสามารถสรุปการสร้างพระราหูในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย ได้ดังนี้

1.การสร้างพระราหูปรากฏครั้งแรกในช่วงที่อิทธิพลของขอมเข้าสู่ภาคตะวันออกเฉียงช่วงราวปลายพุทธศตวรรษที่ 15 เป็นต้นมา มีการค้นพบภาพสลักกลุ่มเทพ 9 องค์ ซึ่งประกอบด้วยเทพนพเคราะห์ และ เทพผู้รักษาทิศ ตามปราสาทต่างๆ (กล่าวถึงไว้ในบทที่4) โดยเป็นเทพนพเคราะห์สลักรวมกับเทพผู้รักษาทิศ(เทพทิกปาล) คล้ายกับเสารปิฐะในอินเดีย พระราหูซึ่งเป็นหนึ่งในเทพนพเคราะห์มีใบหน้าเป็นมนุษย์มีหางประทับบนก้อนเมฆจะอยู่ในลำดับที่ 8 เสมอ

2.ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 23 เป็นที่ทราบว่าพื้นที่ของภาคตะวันออกเฉียงเหนืออดีตคือดินแดนแห่งอาณาจักรล้านช้าง เริ่มมีการค้นพบร่องรอยการสร้างพระราหูในบริเวณสิม (อุโบสถ)

ตามรูปแบบวัฒนธรรมลาวซึ่งใช้ประดับตามส่วนต่างๆของสถาปัตยกรรม โดยเป็นประติมากรรมแบบปูนปั้นจากวัดกลาง จังหวัดบุรีรัมย์ ลักษณะการสร้าง คือรูปแบบพระราหูใบหน้าคล้ายยักษ์ สวมชฎาหรือมงกุฎ และใช้มือทั้งสองข้างจับพระจันทร์หรือ พระอาทิตย์ ไว้ในปาก ไม่มีลำตัว ลักษณะเช่นนี้ถือได้ว่าเป็นร่องรอยช่วงแรกของพระราหูตามคติความเชื่อการสร้างแบบลาวในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

3.ในช่วงพุทธศตวรรษ 24 ความหลากหลายของการสร้างพระราหูปรากฏในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือพบการสร้าพระราหูกระจายอยู่ในหลายจังหวัดของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เช่นจังหวัดอุบลราชธานี ,ขอนแก่น, บุรีรัมย์ , มุกดาหาร เป็นต้น ศิลปกรรมที่พบมีทั้งประติมากรรมปูนปั้นและงานไม้สลัก และยังพบภาพประติมากรรมปูนปั้นพระราหูใช้ประดับช่องลมขึ้นในพุทธศตวรรษที่ 24 ซึ่งคล้ายกับที่พบจากวัดในเมืองหลวงพระบาง เป็นอย่างมาก

นอกจากนี้ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 24 ภายในสิมของวัดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือปรากฏฮูปแต้ม หรือภาพจิตรกรรมพระราหู โดยการวาดพระราหูแบบมีลำตัวทั้งตัว ใบหน้าคล้ายยักษ์ สวมชฎา ลักษณะของพระราหูอยู่ในท่าจับพระจันทร์ หรือพระอาทิตย์อมไว้ในปากแต่ก็มีบางภาพที่วาดพระราหูแบบไม่มีลำตัว

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

ศึกษาเปรียบเทียบความเชื่อมโยงของการสร้างพระราหูแบบวัฒนธรรมลาวในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย

จากการประมวลหลักฐานของพระราหูที่พบในลาว และ หลักฐานการสร้างพระราหูในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย พบความเชื่อมโยงในเรื่องรูปแบบการสร้างที่น่าสนใจ กล่าวคือ ในอดีตพื้นที่ส่วนหนึ่งของประเทศลาวคือ ดินแดนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทยซึ่ง เป็นที่ตั้งของอาณาจักรจำปาศักดิ์ แม้ว่าต่อมาพื้นที่ส่วนหนึ่งของลาวในประเทศไทยจะถูกแยกออกจากกันอย่างชัดเจนในช่วงที่ฝรั่งเศสเข้ามาทำให้พื้นที่ของประเทศลาวถูกแบ่งแยกพื้นที่ทางฝั่งขวาแม่น้ำโขงเป็นของไทยและฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงเป็นของประเทศลาว อย่างไรก็ตามวัฒนธรรมลาวก็ยังคงเป็นพื้นฐานในการดำเนินชีวิต และ การสร้างสรรค์งานทางศิลปะในภาคตะวันออกเฉียงเหนือมาจนปัจจุบัน

คติการสร้างพระราหูของประเทศลาว มีส่งผ่านต่อมายังภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยจะสังเกตได้ว่าในภาคตะวันออกเฉียงเหนือจะพบการสร้างพระราหูรูปแบบคล้ายลาวภายหลังจากที่ลาวได้มีการสร้างแล้วคือเป็นการสร้างตามหลังกันมาเมื่อดูจากการลำดับอายุสมัย ดังเช่น หลักฐานในการสร้างพระราหูของลาวจะปรากฏในพื้นเมือง มาตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 21 จากวัด เชียงทอง เมืองหลวงพระบาง อันเป็นการสร้างในรูปแบบที่พบเห็นทั่วไปในประเทศไทยภาค

ตะวันออกเฉียงเหนือซึ่งปรากฏในช่วงแรกเช่นกันคือ พุทธศตวรรษที่ 23 ณ วัดกลาง จังหวัดบุรีรัมย์ คือ ภาพราหูใบหน้าคล้ายยักษ์ สวมชฎา ไม่มีลำตัว มือทั้งสองจับพระจันทร์ หรือ พระอาทิตย์ เพื่อคาบไว้ในปาก เป็นประติมากรรมแบบปูนปั้นสำหรับในช่วงซึ่งรูปแบบจากช่วงพุทธศตวรรษที่ 23 ในประเทศลาวเริ่มการสร้างพระราหูแบบงานแกะสลักเป็นงานไม้เกิดขึ้นที่วัดในเมืองหลวงพระบาง ในขณะที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือก็มีภาพสลักพระราหูที่บานประตู ในพุทธศตวรรษที่ 24 เช่นกัน

ทั้งนี้ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 21 ชาวลาวได้อพยพเข้ามาในภาคตะวันออกเฉียงเหนือและก่อตั้งนครจำปาศักดิ์ อันเนื่องมาจากประสบปัญหาภายในประเทศและเกิดภัยสงคราม โดยเป็นชาวลาวจากเมืองเวียงจันทน์ และเมืองหลวงพระบาง ทั้งนี้ปรากฏก่อตั้งชุมชนของชาวลาวในภาคตะวันออกเฉียงเหนืออย่างชัดเจนในช่วงพุทธศตวรรษที่ 23 ซึ่งเข้ามาตั้งถิ่นฐานในตอนกลางของที่ราบสูงโคราชเป็นกลุ่มใหญ่และมีผู้นำที่ชัดเจนขึ้น ทั้งนี้จากหลักฐานการสร้างพระราหูที่ผู้วิจัยสังเกตุพบเห็นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือจะเริ่มปรากฏตั้งแต่ช่วงพุทธศตวรรษที่ 23 เรื่อยมาจนถึงพุทธศตวรรษที่ 25 อันเป็นช่วงที่ชาวลาวอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานและกระจายวัฒนธรรมเข้ามาในพื้นที่แห่งนี้อย่างหนาแน่นเป็นอย่างมากในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

สิ่งที่เป็นหลักฐานที่น่าสนใจคือลักษณะการสร้างพระราหูซึ่งใช้ประดับช่องลมอันสันนิษฐานได้ว่าเป็นลักษณะการสร้างพระราหูแบบเฉพาะตามวัฒนธรรมลาวที่เข้ามาในพื้นที่แห่งนี้ โดยประดับบนด้านข้างของสิม พบครั้งแรกที่เมืองหลวงพระบางในพุทธศตวรรษที่ 23 และพบในภาคตะวันออกเฉียงเหนือในช่วงพุทธศตวรรษที่ 24 ที่จังหวัดมุกดาหาร อันแสดงให้เห็นสัญลักษณ์วัฒนธรรมลาวปรากฏในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

การสร้างพระราหูแบบประดับช่องลมจึงอาจเป็นการถ่ายทอดทางด้านภูมิปัญญาเพื่อทำให้อากาศภายในสิมทึบนั้นโปร่งโล่งสบาย เนื่องจากรูปแบบของการสร้างสิมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือคล้ายกับของวัฒนธรรมลาวทำให้การสร้างสิมทึบและโปร่งขึ้น สำหรับรูปแบบในการสร้างก็คล้ายคลึงกันคือจะทำการสร้างไว้ทางด้านข้างของผนังสิมด้านนอก โดยส่วนปากของพระราหูเจาะเป็นช่องลมหรือโดยมีการเจาะช่องลมบริเวณปากของพระราหู

โดยช่วงพุทธศตวรรษที่ 24 พบการสร้างพระราหูมากมายหลายวัดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือซึ่งอาจเป็นไปได้ว่าคงมาจากช่างที่อพยพเข้าจากเมืองลาวในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ อันเนื่องมาจากการต้องเผชิญหน้ากับปัญหาภายในและภายนอก ส่งผลให้มีชาวลาวที่เป็นหัวหน้ากลุ่มซึ่งอาจจะรวมทั้งช่างลาวด้วยที่เลือกจะอพยพเข้ามาในบริเวณภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และเกิดการสร้างงานประติกรรมประดับภายในวัดของพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือก็เป็นได้

บทที่ 6
บทสรุป

จากหลักฐานทางโบราณคดีที่เกี่ยวข้องกับพระราหูที่พบในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ แสดงให้เห็นถึงอิทธิพลทางวัฒนธรรมของลาวในภาคตะวันออกเฉียงเหนือได้เป็นอย่างดี ทั้งนี้ พระราหูถือได้ว่าเป็นสื่อสัญลักษณ์ทางวัฒนธรรมอย่างหนึ่งที่ผู้วิจัยต้องการนำมาเป็นตัวแทนเพื่อหาความเป็นวัฒนธรรมร่วมกันระหว่างภาคตะวันออกเฉียงเหนือและลาว ซึ่งจะตอบคำถามในเรื่องที่ว่าพื้นที่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือนั้นในอดีตเคยเป็นส่วนหนึ่งของลาวจริงหรือไม่ และคติความเชื่อแบบลาวยังคงหลงเหลืออยู่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือมากน้อยเพียงใด จากการศึกษาในรูปแบบทางศิลปะและคติความเชื่อเรื่องพระราหูในวัฒนธรรมลาว ทำให้ผู้วิจัยเชื่อว่าลาวและตะวันออกเฉียงเหนือมีความเชื่อมโยงกันอย่างไม่สามารถแยกจากกันได้มีเพียงแม่น้ำโขงที่เปรียบได้ดังถนนเท่านั้นที่แยกดินแดนทั้งสองออกจากกัน สำหรับความเป็นวัฒนธรรมร่วมกันนั้นผู้วิจัยเห็นว่าคงไม่สามารถที่จะแยกออกจากกันได้อย่างเด็ดขาด สิ่งที่นำมาสนับสนุนได้เป็นอย่างดีคือหลักฐานทางโบราณคดี

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

การศึกษาเรื่องพระราหูในวัฒนธรรมลาวทำให้ผู้วิจัยเข้าใจในความคิดและคติความเชื่อแบบพื้นเมืองได้อย่างมากมาย การประดิษฐ์สิ่งของคือกลองมโหระทึกหรือหินดาว เป็นการตอบสนองความต้องการของคนในอดีตที่ศาสนายังไม่เกิดขึ้น การพึ่งพาสิ่งที่มองไม่เห็นหรือการบูชาเหตุการณ์ที่เป็นปรากฏการณ์ทางธรรมชาติจึงได้เกิดขึ้นในสังคมของมนุษย์ ความเชื่อในเรื่องพระราหูแบบลาวจึงกลายเป็นความเชื่อที่ผสมผสานกับความเชื่อพื้นถิ่นแบบเฉพาะของชาวไทที่กระจายอยู่ในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ประเทศต่างๆ โดยสื่อให้เห็นผ่านตำนานตามแบบความเชื่อของคนในท้องถิ่น

ตำนานของการเกิดสุริยคราสและจันทรคราสซึ่งเกี่ยวข้องกับพระราหูจะมีความสัมพันธ์กับสัตว์คือกบอันเป็นลักษณะเด่นของกลุ่มชนชาติไท แต่จะแตกต่างกันไปในแต่ละกลุ่มแต่ละท้องถิ่นซึ่งมีตำนานเรื่องเล่าต่างๆกัน เป็นการแต่งตำนานขึ้นเพื่อให้สัมพันธ์กับชุมชนของตน ดังนั้นแต่ละชุมชนจึงมีเรื่องเล่าของกบกินเดือนที่ต่างกันออกไป ความเชื่อแบบพื้นเมืองของชาวลาวและชาวอีสานจะเกี่ยวข้องกับสิ่งที่เคารพนับถือ เช่น การบูชาแถน การขอฝน หรือ ชาวจ้วงจะเรียกว่ารบฟ้าหาน้ำ นอกจากนี้ยังมีตำนานเรื่องกบกินเดือนหรือตำนานพระยาคันคากของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ตำนานเหล่านี้ล้วนเกี่ยวข้องกับความอุดมสมบูรณ์ของน้ำที่มนุษย์ใช้ใน

การเกษตรแทบทั้งสิ้น ดังนั้นจึงไม่แปลกที่จะพบหลักฐานเกี่ยวข้องกับการบูชาพระยาแถนเช่น ภาพเขียนสีการฟ้อนกบเพื่อบูชาแถน การตีกลองมโหระทึกเพื่อส่งสัญญาณขอฝนจากแถนและ จุดบั้งไฟเพื่อเตือนให้แถนมอบน้ำลงมาให้มนุษย์ สิ่งเหล่านี้ล้วนเกี่ยวข้องกับสัตว์สื่อกลางที่เรียกว่า กบ ที่เป็นทั้งเทพและบริวารตามความเชื่อของคนลาวและผู้คนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือแทบทั้งสิ้น กบมีคุณสมบัติที่พิเศษหลายอย่าง เช่น การกินเก่ง ปากที่กว้าง การเป็นที่พึ่งช่วยเหลือคน ทำให้ตำนานของราหูเรื่องกินจันทร์ กินอาทิตย์ ถูกนำเข้ามาผสมผสานภายหลังจากที่วัฒนธรรมอินเดียคือพุทธศาสนาและศาสนาพราหมณ์แพร่หลายเข้ามาในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ก็เป็นได้ ด้วยเหตุนี้รูปแบบในการสร้างพระราหูจึงปรากฏขึ้นอย่างชัดเจนและสวยงามตามแต่ละท้องถิ่นของช่างในลาวและตะวันออกเฉียงเหนือ อย่างไรก็ตามถึงแม้ความนิยมในการสร้างพระราหูของทั้งสองจะมีความคล้ายกันก็จริงแต่บางครั้งอาจมีธรรมเนียมนิยมของช่างที่แตกต่างกันในแต่ละท้องถิ่นซึ่งสามารถที่จะตอบคำถามคนทั่วไปได้ในระดับหนึ่งว่าภาคตะวันออกเฉียงเหนือก็คือลาวและลาวก็คือภาคตะวันออกเฉียงเหนือนั่นเอง

นอกจากนี้รูปแบบพระราหูทั้งในภาคตะวันออกเฉียงเหนือและในประเทศลาวยังมีความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะที่แสดงให้เห็นถึงการถ่ายทอดและเชื่อมโยงวัฒนธรรมของลาวที่ปรากฏในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทยได้เป็นอย่างดี เช่นการสร้างพระราหูประดับช่องลมซึ่งเป็นการแสดงถึงภูมิปัญญาของคนในยุคสมัยนั้นได้เป็นอย่างดี ดังนั้นเรื่องราวที่บันทึกในประวัติศาสตร์จึงสามารถที่จะตอบคำถามในเรื่องการใช้พื้นที่ของภาคตะวันออกเฉียงเหนือซึ่งในอดีตเคยเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรล้านช้างได้เป็นอย่างดี แต่สิ่งที่ผู้วิจัยเห็นว่าสามารถตอบคำถามได้ดีกว่าข้อมูลเอกสารนั้นคือร่องรอยหลักฐานทางวัฒนธรรมที่ไม่อาจสูญหายไปจากความเชื่อของคนตะวันออกเฉียงเหนือได้ง่ายดายเหมือนกับหลักฐานที่เป็นเอกสาร การสร้างพิธีกรรม ต่างๆ ของผู้คนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือก็เพื่อสนองความต้องการที่จะหลุดพ้นจากความกลัว เช่น กลัวการไม่มีกิน กลัวความแห้งแล้ง และ กลัวสิ่งชั่วร้าย ดังนั้นคติความเชื่อเรื่องพระราหูในวัฒนธรรมลาวที่ปรากฏในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือนั้นก็สามารถที่จะสะท้อนให้เห็นแนวความคิดของผู้คนในอดีตได้ว่าพวกเขามีความรู้สึกนึกคิดต่อปรากฏการณ์ทางธรรมชาติที่เกิดขึ้นอย่างไรและมีวิธีในการรับมือกับสิ่งต่างๆที่เกิดขึ้นได้ดีเพียงใด

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

บรรณานุกรม

หนังสือภาษาไทย

กมเลศวร ภัตตราจารย์. ศาสนาพราหมณ์ในอาณาจักรขอม. หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล ทรงเรียบเรียง. กรุงเทพฯ: มติชน, 2543.

กรมศาสนา. ไตรปิฎก พระไตรปิฎก ภาษาไทยฉบับหลวง พระสุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย มหาวรรค เล่มที่ 20. กรุงเทพฯ: กรมศาสนา, 2525.

กรมศาสนา, ปัญญาสชาดก 2. พระนคร : หอสมุดวชิรญาณ, 2542.

กรมศิลปากร. จารึกในประเทศไทย เล่มที่ 5. กรุงเทพ ฯ: หอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร, 2529.

คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ. ประวัติวัดกลาง จังหวัดบุรีรัมย์. บุรีรัมย์: คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ, 2550.

คณะกรรมการอำนวยการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว. วัฒนธรรม พัฒนาทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์ และ ภูมิปัญญา จังหวัดกาฬสินธุ์. กรุงเทพฯ: คณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จอยู่หัว, 2542.

_____.วัฒนธรรม พัฒนาทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์ และ ภูมิปัญญา จังหวัดขอนแก่น. กรุงเทพฯ: คณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จอยู่หัว, 2543.

_____.วัฒนธรรม พัฒนาทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์ และ ภูมิปัญญา จังหวัดมุกดาหาร. กรุงเทพฯ : คณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว, 2541.

_____. วัฒนธรรม พัฒนาทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์ และ ภูมิปัญญา จังหวัดศรีษะเกษ. กรุงเทพฯ: คณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จอยู่หัว, 2543.

_____.วัฒนธรรม พัฒนาทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์ และ ภูมิปัญญา จังหวัดอุบลราชธานี. กรุงเทพฯ : คณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จอยู่หัว, 2544.

จารุวรรณ ธรรมจักร. พงศาวดารแห่งประเทศลาว คือ หลวงพระบาง เวียงจันท์ เมืองพวน และจำปาสัก. มหาสารคาม: สถาบันวิจัยศิลปะและวัฒนธรรมอีสาน มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ บางแสน, 2530.

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

จิรัลสา คชาชีวะ. คติความเชื่อและรูปแบบพระพิฆเนศวร์ในประเทศไทย. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2531.

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. พระไตรปิฎกแก่นธรรม ฉบับมหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณ์ พระสุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย สคาถวรรค เล่มที่ 2. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2550.

ธีรชัย บุญมาธรรม. "คนอีสานมาจากไหน." ใน การสัมมนาทางวิชาการอีสานศึกษา ประวัติศาสตร์ การเมือง เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม,34 -49. มหาสารคาม: วิทยาลัยครูมหาสารคาม, 2532.

นิพัทธ์พร เพ็งแก้ว. ไทบ้านดูดาว. กรุงเทพฯ: ศยาม, 2543.

บุญมี เทบสีเมือง. นิทานพระยาแถน. สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว: ประวัติศาสตร์และโบราณคดี, 2552

บุญเย็น วอทอง. เทพเจ้า: ความเชื่อของศาสนาพระเจ้าหลายองค์ในชมพูทวีปและ อิทธิพลสืบเนื่องมายังดินแดนสุวรรณภูมิ. กรุงเทพฯ: แม่คำผาง, 2550.

เบจวรรณ นาราสัจจ์. ประวัติศาสตร์ภูมิปัญญาอีสาน. ขอนแก่น: ศูนย์พหุลักษณ์แห่งลุ่มน้ำโขง, 2549.

ประจักษ์ ประภาทิพยากร. เทวดานุกรม. กรุงเทพฯ: ศยาม, 2552.

ประเสริฐ ณ นคร. "ประวัติศาสตร์เบ็ดเตล็ด." ใน รวมบทนิพนธ์ " เสาหลักทางวิชาการ" ของศาสตราจารย์ประเสริฐ ณ นคร,1-15. กรุงเทพฯ: มติชน, 2549.

ปรานี วงษ์เทศ และศรีศักร วัลลิโภดม. จ้วง พี่น้องเผ่าเก่าแก่ที่สุด. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2536.

ผาสุข อินทราวุธ. รูปเคารพในศาสนาฮินดู. กรุงเทพฯ: ภาควิชาโบราณคดี คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2522.

_____.สุวรรณภูมิ: จากหลักฐานทางโบราณคดี. กรุงเทพฯ: ภาควิชาโบราณคดี คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัย ศิลปากร, 2545.

_____. "อิทธิพลศาสนาพราหมณ์ในประเทศไทย." ใน ดำรงวิชาการ รวมบทความทางวิชาการคณะโบราณคดี, 21-29. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2549.

ชุมชนสองฝั่งโขง. มหาสารคาม: สำนักกองทุนสนับสนุนการวิจัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2541.

พรหมศักดิ์ เจิมสวัสดิ์. คนกับพระเจ้า. กรุงเทพฯ: โคมทอง, 2523.

พระมหาปรีชา ปริญญาโณ. ประเพณีโบราณไทยอีสาน. อุบลราชธานี: โรงพิมพ์ศิริธรรม, 2525.

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

ไพโรจน์ สโมสร. จิตรกรรมฝาผนังอีสาน. ขอนแก่น : ศูนย์วัฒนธรรมอีสาน มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2532.

มนตรี โกกันต์. บ้านประตูอีสาน. กรุงเทพฯ: ประตูอีสาน, 2553.

มยุรี วีระประเสริฐ. เอกสารประกอบการเข้าชมสถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ในพระราชอาณาจักรกัมพูชา (ระหว่างวันที่ 15-16 พฤศจิกายน 2543). กรุงเทพฯ: คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2543.

เมธินี จิระวัฒนา. กลองมโหระทึกในประเทศไทย. กรุงเทพฯ: สำนักพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ กรมศิลปากร, 2546.

รัตนา รุจิรกุล. ภูมิศาสตร์ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์, 2525.

ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรมศัพท์ศิลปะ. กรุงเทพฯ: คุรุสภา, 2526.

เรืองอุไร กุศลาสัย. ความรู้เรื่องอินเดียทางวัฒนธรรม (ภารตวิทยา). กรุงเทพฯ: องค์การค้าของคุรุสภา, 2543.

วิโรฒ ศรีสุโร. สิมอีสาน. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโตโยต้า, 2536.

ศรีศักร วัลลิโภดม. แอ่งอารยธรรมอีสาน : แฉหลักฐานทางโบราณคดีพลิกโฉมหน้าประวัติศาสตร์ไทย. กรุงเทพฯ: มติชน, 2540.

ศิราพร ณ ถลาง. "ชาติไทในนิทาน." ใน ศิลปวัฒนธรรมฉบับพิเศษ คณะอักษรศาสตร์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 3-35. กรุงเทพฯ: มติชน, 2543.

สงวน บุญรอด. พุทธศิลปะลาว. กรุงเทพฯ: สายธาร, 2545.

สถาบันราชภัฏพระนครศรีอยุธยา. ราหูในประเทศไทย. กรุงเทพฯ: ไอเดียนสโตร์, 2539.

สนั่น รัตนะ. เรื่องจิตรกรรมเพดานฝีมือนาชื่นวัดเสด็จ. กรุงเทพฯ: วัดเสด็จ, 2553.

สมบูรณ์ หอมสุวรรณ. ไทยพวนสุพรรณบุรี : พงศาวดารล้านช้าง (ขุนบรม) ธรรมนูญการปกครองเมืองพวน-เชียงขวาง อักษรไทยน้อย- ไทยปัจจุบัน. ม.ป.ท., 2549.

สำนักศิลปากรที่ 10 จังหวัดร้อยเอ็ด. พระธาตุพนม. ร้อยเอ็ด: สำนักศิลปากรที่ 10, 2552.

สิลา วีระวงส์. ประวัติศาสตร์ลาว. เชียงใหม่ : สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2535.

สุจิตต์ วงษ์เทศ. "แอ่งอารยธรรมอีสานในข้อค้นพบของ ศรีศักร วัลลิโภดม." ใน วิถีทรรศน์ลาวชุมชนสองสองฝั่งโขง,5–20. มหาสารคาม : สำนักกองทุนสนับสนุนกวิจัยมหาวิทยาลัยสารคาม, 2541.

สุเนต โพทิสาน (ผู้อำนวยการพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติลาว). "แนวโน้มการศึกษาประวัติศาสตร์ลาวในมัยโบราณ." ใน การศึกษาประวัติศาสตร์และวรรณกรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ไท,57-79. กรุงเทพฯ: สำนักงานส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2545.

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

สุภัทรดิศ ดิศกุล, หม่อมเจ้า. "ประติมากรรมขอม." ใน เรียบเรียงจากบทความของ Jean Boisselier,75 -106. พระนคร: สยามการพิมพ์, 2515.

_____. ประวัติศาสตร์ศิลปะประเทศใกล้เคียง. กรุงเทพฯ: มติชน, 2553.

_____.ประวัติศาสตร์เอเชียอาคเนย์ ถึง พ.ศ. 2000. กรุงเทพฯ : สมาคมประวัติศาสตร์ในพระราชูปถัมภ์สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี, 2535.

สุริยวุฒิ สุขสวัสดิ์, หม่อมราชวงศ์. ปราสาทพนมรุ้ง ศาสนบรรพตที่งดงามที่สุดในประเทศไทย. กรุงเทพฯ: มติชน, 2535.

_____. ศิลปะร่วมแบบเขมรในประเทศไทย. กรุงเทพฯ: มติชน, 2537.

_____. ศิลปะลาว เอกสารประกอบการบรรยาย วิชา 104201. กรุงเทพฯ: ภาควิชาโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2550.

อุดม รุ่งเรืองศรี. เทวดาพระเวท (เทพเจ้าในคัมภีร์พระเวทแห่งอารยัน). เชียงใหม่: คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2523.

อู่ทอง ประศาสน์วินิจฉัย. ซ่อนไว้ในสิม : ก-อ ในชีวิตอีสาน. กรุงเทพฯ: ฟูลสต๊อป, 2551.

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

บทความ

บัญชา ธนบุญสมบัติ. "ตำนานสุริยคราสในวัฒนธรรมต่างๆ ทั่วโลก." ผู้จัดการรายวัน. 20, 7 (20 กรกฎาคม 2552) : 76.

บุญพีร์ พันธ์ธร. "ฟื้นตำนานฟื้นบ้าน แกะกะลาตาเดียวบูชาพระราหู." ศิลปวัฒนธรรม. 16, 12 (ตุลาคม 2538) **:** 69-70.

บุญมี เทบสีเมือง และปิ่นวดี ศรีสุพรรณ. "การบูชาแถน: ประเพณีดั้งเดิมของชนชาติลาว." วารสารศูนย์วิจัยพหุลักษณ์สังคมลุ่มน้ำโขง มหาวิทยาลัยขอนแก่น. 6, 2 (กันยายน-พฤศจิกายน 2551) : 1-7.

เมธินี จิระวัฒนา. "ปราสาทวัดภู." ศิลปากร. 38, 4 (กรกฎาคม-สิงหาคม 2538) : 90-97.

ศักดิ์ชัย สายสิงห์. "พระพุทธรูปสลักที่ผนังถ้ำวังช้าง." เมืองโบราณ. 35, 2 (เมษายน-มิถุนายน 2551) : 90-96.

สายันต์ ไพรชาญจิตร์. "สุภมาศ ดวงสกุล ฝ่ายวิชาการ สำนักโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระนครที่ 2 จังหวัดสุพรรณบุรี หลักฐานและความรู้ใหม่ทางโบราณคดีเกี่ยวกับโบราณสถานคอกช้างดินเมืองอู่ทอง." กรมศิลปากร. 41, 4 (กรกฎาคม-สิงหาคม 2541) : 29-31.

สุภาพร คงศิริรัตน์. "กบกินเดือน: คติความเชื่อดั้งเดิมเรื่องจันทรคราสของคนไทยที่ถูกลืมเลือน." วารสารมนุษยศาสตร์มหาวิทยาลัยนเรศวร. 2 ,1 (มิถุนายน 2548) : 45.

เสรีย์ เวชชศาสตร์. "มะพร้าว เจ้าทะเล." ศิลปวัฒนธรรม. 13, 5 (มีนาคม 2536) : 226.

วิทยานิพนธ์ และ สารนิพนธ์

ชูจิต จิตต์แก้ว. "การศึกษาหน้ากาลบนทับหลังแบบเขมรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทย." วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต สาขาโบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2527.

นิภาพร โชติสุดเสน่ห์. "พระราหู ภาพสะท้อนการผสมกลมกลืนทางความเชื่อของกลุ่มชาติพันธุ์ลาวเวียง." สารนิพนธ์ปริญญาบัณฑิต สาขามานุษยวิทยา คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2541.

ปฐม หงส์สุวรรณ. "การวิเคราะห์ตำนานสุริยคราสและจันทคราสของชนชาติไท" วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2542.

พระมหาอัมพร จำปาลา. "ผลกระทบจากโครงการพัฒนาต่อชุมชนไทยอีสาน: กรณีศึกษาหมู่บ้านอีสานแดง จังหวัดสกลนคร." วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา สาขามานุษยวิทยา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2536.

วัชทนีย์ เสนาะล้ำ. "คติความเชื่อในเรื่องพระอินทร์ในศิลปะแบบเขมรในประเทศไทย." สารนิพนธ์ปริญญาบัณฑิต สาขาโบราณคดี คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2530.

เอกรินทร์ พึ่งประชา. "พระราหูประเพณีประดิษฐ์แห่งวัดศีรษะทอง." วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต สาขาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2545.

เอมอร เชาว์สวน. "เทพนพเคราะห์." สารนิพนธ์ปริญญาบัณฑิต สาขาโบราณคดี คณะโบราณคดี มหาบัณฑิต สาขาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2545.

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

หนังสือภาษาอังกฤษ

Banerjea, Jitendra Nath. The Development of Hindu Iconography. New Delhi: Munshiram Manohalal, 1974.

Dayal, Thakur Harendra. Visnu Purana. Delhi: Sundeep Prakaskan, 1983.

Deuseen, Paul. Sixty Upanisads of the Veda. Delhi: Motilal Banarsidass, 1980.

Gangadharan, N. Agni Purana PART I. Calcutta: Punthi Pustak, 1984.

_____. Agni Purana PART II. Calcutta : Punthi Pustak, 1985.

_____. Vayu Purana PART I. Calcutta : Punthi Pustak, 1984.

Garrett, John. A Classical Dictionary of India : Illustrative of the Mythology, Philosophy, Literature, Antiquities, Manners, Customs & C. Of Hindu. Graz, Austria: Akademische Druck-U Verlagsanstatt, 1971.

Haque, Enamul. Bengal Sculptures : Hindu Iconology upto C,1250 A.D. Dhaka: Bangladesh National Museum, 1992.

Heywood, Denise. Ancient Luang Prabang. Bangkok: River Books, 2006.

Keith, Arthur Berriedale. The religion and Philosophy of the Veda and Upanishads. India: Westport Conn., Greenwood Press n.d., 1976.

Keomanichanh, Virachith. India&Loas (A study in Early Culture Contacts). New Delhi: Books Today, 1979.

Kramrisch, Stella. The Hindu Temple Delhi: Motilal Banaridass, c1976.

Liebert, Gosta. Iconographic Dictionary of the Indian Religions : Hindusim , Buddhsim, Jainism. Leiden: E.J. Brill, 1976.

Mani, Vettam. Puranic Encyclopaedia : A Comprehensive Dictionary with Special Reference to The Epic and Puranic Literature. Delhi: Motial Banarsidass, 1975.

Muller, Fredrich Max. The Vedas. Delhi: Indological Book House, 1969.

Nagar, Shanti Lal. Surya and Sun Cult in Indian Art, Culture, Literature and Thought. New Delhi: Aryan Books International, c1995.

Nagaswamy, R. Gangaikondacholapuram. Tamilnadu: The State Department of Archaeology, 1970.

Rao, T. A. G. Elements of Hindu Iconography Vol.I Part II (Madras). Delhi: Motital Banarsidass, 1968

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

Shastri, J. L. Agni Purana Volumn 28. Catcutta: Punthi Pustak,1986.

_____. Bhagavata Purana Vol I. New Delhi : National Museum of India, 1986.

Shearer, Alistair. The Hindu Vision : Form of the Formless. London: Thames and Hudson, c1993.

Subramaniam, K. Mahabharata. Bambay: Bhavan, 1982.

Tagare, G. A. Vayu Purana. Catcutta: Punthi Pustak, 1986.

Vaidya, C. V. Epic India : India as described in the Mahabharata and Ramayana. New Delhi: Cosmo Publications, 1984.

Vasudeo, Genesh. Bhagavata Purana Vol.8. New Delhi: National Museum of India, 1986.

Wilkins, W. J. Hindu Mythology (Vedic and Puranic). Culcutta: Rupa, 1972.

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ-สกุล	นางสาวขนิษฐา มากทวี
ที่อยู่	33/1 หมู่ 1 ตำบลแสมสาร อำเภอสัตหีบ จังหวัดชลบุรี
ที่ทำงาน	บริษัทไทอันโด จำกัด เลขที่ 177/1 ถนนสุรวงศ์ แขวงสุริยวงศ์ เขตบางรัก กรุงเทพฯ 10500

ประวัติการศึกษา

พ.ศ.2545	สำเร็จการศึกษาปริญญาศิลปะศาสตร์บัณฑิต (ภาษาอังกฤษ) จากมหาวิทยาลัยรามคำแหง
พ.ศ.2549	ศึกษาต่อระดับปริญญาศิลปศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาโบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์ ภาควิชาโบราณคดี บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์